

THE LEGENDS

e-ISSN: 2718 - 0190

ISSUE/ SAYI: II - YEAR/ YIL 2021

Journal of European History Studies

Avrupa Tarihi Çalışmaları Dergisi

EDITOR

PROF. PINAR ÜLGEN

The Legends Journal of European History Studies

Avrupa Tarihi Çalışmaları Dergisi

2021

LJEHS

II

The Legends Journal of European History Studies Yılda Bir Defa Yayınlanan Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.

The Legends Journal of European History Studies is an International Refereed Journal Published Once a Year.

Issue- Sayı: II

Year- Yıl: September / Eylül 2021

**The Legends
Journal of European History Studies
LJEHS**

Sahibi/ Owner
Dr. Pınar Ülgen

Editor
Dr. Pınar Ülgen

Dil Editörleri/ Language Editors

İngilizce / The English
Dr. Mehmet Ertuğ Yavuz

Fransızca/ The French
Dr. Uğur Karakaya

Almanca/ The German
Dr. Ömer Lütfü İspirli

İtalyanca/ The Italian
Dr. Serap Mumcu

Rusça/ The Russian
Dr. Kemal İbrahimzade

Editör Yardımcıları/ Assistants Editor

Doktorant Gülnur Özer
Doktorant Banu Çetin Ünal
Dr. Murat Çaylı

Kapak - Logo Tasarım / Cover - Logo Design
Mert Şahiner

Yazışma Adresi/ Correspondence
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Taşlıçiftlik Yerleşkesi /Tokat
Tel: 05312590621

E-mail: legendsjournal@gmail.com

Web: www.legendsjournal.com

Her hakkı saklıdır. The Legends Journal of European Histiory Studies yılda bir defa yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerdeki görüş ve düşüncelerin tüm sorumluluğu yazarlara aittir.

All rights reserved. The Legends Journal of European Histiory Studies is an international refereed journal published once a year. All responsibility for the opinions and thoughts in the articles published in the journal belongs to the authors.

The Legends
Journal of European History Studies
LJEHS

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Aydın Usta - Yeditepe Üniversitesi, Türkiye
Dr. Çiğdem Dürüşken - İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ebru Altan - İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ema Miljkovic - Belgrad Üniversitesi, Sırbistan
Dr. Enrico Faini - Floransa Üniversitesi, İtalya
Dr. Galina Grebenschikova - St. Petersburg State Marine Technical Üniversitesi, Rusya
Dr. Joachim Whaley FBA - Cambridge Üniversitesi, Birleşik Krallık
Dr. Neslihan Şenocak - Columbia Üniversitesi, ABD

Danışma ve Bilim Kurulu / Advisory and Science Board

Dr. Abdulhalik Bakır - Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye
Dr. Altay Tayfun Özcan - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye
Dr. Athanasia Stavrou - Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ayla Oğuz - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye
Dr. Božidar Jezernik - Ljubljana Üniversitesi, Slovenya
Dr. C. Cengiz Çevik – Yeditepe Üniversitesi, Türkiye
Dr. Çağla D.Tağmat - Ankara Üniversitesi, Türkiye
Dr. Davide Geronazzo - Ekonomik ve Teknolojik Teknik Enstitüsü "L. Einaudi " , İtalya
Dr. Dimitrios Kargiotis - Ioannina Üniversitesi, Yunanistan
Dr. Dirk Krausmüller – Vienna Üniversitesi, Avusturya
Dr. Dmitry Korobeynikov – Albany'deki New York Devlet Üniversitesi, ABD
Dr. Emzar Kakhidze - Batum Şota Rustaveli Devlet Üniversitesi, Gürcistan
Dr. Esra Özşuer - İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Dr. Fatih Durgun - İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Dr. Halil Yavaş – Hitit Üniversitesi, Türkiye
Dr. Irina Rudolfovna Gusach - Azak Tarihi, Arkeoloji ve Paleontoloji Müzesi-Rezervi, Rusya
Dr. İhsan Berk Özcangiller - İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Dr. Jan Asmussen - Kiel Üniversitesi, Almanya
Dr. Jasmina S.Ciric - Kragujevac Üniversitesi, Sırbistan
Dr. Katarina Mitrovic - Belgrad Üniversitesi, Sırbistan
Dr. Kemal İbrahimzade - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye
Dr. Luca Zavagno - Bilkent Üniversitesi, Türkiye
Dr. Maria Repoussi - Aristoteles Üniversitesi, Yunanistan
Dr. Marijan Premovic - Karadağ Üniversitesi, Karadağ
Dr. Martin Aurell - Poitiers Üniversitesi, Fransa
Dr. Murat Keçiş - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nilgün Elam - Anadolu Üniversitesi, Türkiye
Dr. Oğuz Yarlıtaş - İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Dr. Özlem Çaykent – İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Dr. Paul Raymond Arthur - Salento Üniversitesi, İtalya
Dr. Rustam Shukurov – Moskova Devlet Üniversitesi, Rusya
Dr. Sayime Durmaz - Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye
Dr. Serap Mumcu - Maritime Heritage Ars Nautica Enstitüsü, İtalya
Dr. Serban V.Marin - Romanya Ulusal Arşivleri, Romanya
Dr. Seyhun Şahin - Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Silvia Evangelisti - Doğu Anglia Üniversitesi, Birleşik Krallık
Dr. Slobodan Ilić - Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC
Dr. Stephane Boissellier - Poitiers Üniversitesi, Fransa
Dr. Tarık Tolga Gümüş - Mersin Üniversitesi, Türkiye
Dr. Umberto Signori - Milano Üniversitesi, İtalya
Dr. Veronika Tsibenko - Güney Federal Üniversitesi, Rusya

The Legends
Journal of European History Studies
LJEHS

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

- Dr. Ahmet Altungök – *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Ahmet Usta – *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Cumhuri Ersin Adıgüzel - *İstanbul Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Ebru Altan - *İstanbul Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Esmâ Reyhan – *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Eyüp Çoraklı – *İstanbul Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Fatma İnce – *İnönü Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Hatice Uyanık - *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Haydar Akın – *Türkiye*
Dr. Mehmet Özdemir – *Ankara Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Murat Öztürk - *İstanbul Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Nilay Ağırnaslı – *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Nizamettin Parlak – *Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Oğuz Yarlıgaş - *İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Oya Bayıltmış Öğütçü – *Adıyaman Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Selahattin Özkan - *Türkiye*
Dr. Tarık Tolga Gümüş - *Mersin Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Tolgahan Karaimamoğlu – *Mersin Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Tuncer Yılmaz – *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Turan Özgür Güngör – *Kafkas Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Zeynep Güngör- *Akdeniz Üniversitesi, Türkiye*

Editörden...

Tarih ve İnsan... Hem farklı hem birbirine çok benzeyen aynı zamanda ikisi de bir bütünün parçaları... Ve bu bütün içerisinde gerçek bilgelik büyük önem taşımaktadır. Avrupa tarihinde de bunun örneklerini görmekteyiz. Çünkü Avrupa, çok gizemli, bazen korkutucu bazen de şaşırtıcı ve de çok sayıda Rönesansa ve Reforma sahne olan bir dünyadır. Ve bu dünya, tarihte diğer toplumlarla da etkileşim içerisinde olmuştur. Çünkü olayların ve durumların anlaşılması için tarihi her yönüyle ele almak ve diğer disiplinlerle de ilişkilerini incelemek gerekmektedir. Bu nedenle Avrupa tarihini siyasi, sosyoekonomik ve kültürel yönleriyle de bilmek oldukça önemlidir. Bilgiyi öğrenirken sağduyulu davranmak, çok yönlülüğü arttırmak, bilginin gelecek nesillere aktarımı açısından oldukça önemlidir. Her çağ, kendi Rönesansını yaratmıştır. Ama en kıymetlisi bilgiye dayanandır. Batı'yı hem kendi sosyal yapısı hem de kültür çerçevesinde tanıma ve diğer toplumlarla etkileşimlerini anlatma amacını taşıyan The Legends Journal of European History Studies adlı dergimiz ikinci sayısı ile yayın hayatına devam etmektedir. Dergimizin yeni sayısına gösterilen ilgi ve destek için çok teşekkür ederiz. Akademik dünyaya faydalı olması dileğiyle...

Keyifli okumalar...

Prof. Pınar ÜLGEN

The Legends Journal of European History Studies

Yayın Etiği

The Legends Journal of European History Studies akademik, bilimsel ve araştırmaya dayalı makalelerin yayınlandığı uluslararası hakemli bir dergidir. Dergimizde daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış makaleler yayımlanmaktadır. İlgili makalelerin orijinalliği İntihal.net aracılığıyla kontrol edilmektedir.

Yazar Etiği

Bilimsel araştırma ve yazım aşamasında çalışmada yer alan tüm kişiler, yazar olarak gösterilmelidir.

Yazar veya yazarlar, etik sayılmayan herhangi bir yaklaşım veya davranıştan kaçınmalıdır. Yazarlar, çalışmanın içeriğinden sorumludurlar.

Yazarlar çalışmalarında yer verdikleri resim, grafik ve tablolar için alıntı bilgisi belirtmelidirler. Kaynağı belirtmeden yapılan alıntı, intihale yol açmaktadır.

Yazarlar, aday makalenin yazım aşamasında, dergide belirtilen atıf sistemine uygun hareket etmelidir.

Yayınlanmamış veya sunulmamış çalışmalar kaynak olarak gösterilmemelidir.

Herhangi bir çalışmanın tümü veya bir bölümü, izin alınmadan veya kaynak gösterilmeden (intihal) yayımlanamaz.

Çalışmanın dergilere eş zamanlı gönderimi etik sayılmaz ve kabul edilemez.

Hakem Etiği

Hakemler; makalenin hitap ettiği alanlarda uzman kimseler olmalıdır.

Eleştirilerini objektif ve açık bir biçimde yapmakla yükümlüdürler. Kendi kişisel çıkarları doğrultusunda hareket etmemeli, gerekirse hakemlik yapmayı kabul etmemelidirler.

Hakemlik sürecinde metinler üçüncü şahıslarla paylaşılmamalıdır.

Hakemlik sürecindeki makaleden kendi çalışmaları için bilgi aktarımı yapmamalı, herhangi bir akademik/kişisel çıkar gözetmemelidir.

Derginin bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarını da göz önünde bulundurmalıdır.

Editör Etiği

Editörler; makalenin konusuna uygun en az iki hakem atamakla yükümlüdür.

Kör hakemlik sürecini dikkate alarak hakemler ve sorumlu yazar arasındaki iletişimi sağlamalıdır.

Hiçbir yazar ve hakem arasında ayrımcılık yapmadan ilişkilerini şeffaf ve objektif bir biçimde sürdürmelidir.

Bulundukları konumu kendi bireysel ve akademik çıkarları doğrultusunda kullanmamalıdır.

Bilimsel araştırma, yayın ve hakem etiklerini de göz önünde bulundurmalıdır.

The Legends
Journal of European History Studies

İçindekiler / Contents

Araştırma Makaleleri /Research Articles

Aydın USTA	İkinci Krallık Döneminin Asıl Mimarı Konrad De Montferrat <i>The Primary Architect Of The Second Kingdom (Acre) Period Konrad De Montferrat (Ö.1192)</i>	1-22
Çiğdem DÜRÜŞKEN	Busbecq'in Itinera Constantinopolitanum et Amasianum Adlı Eserinde Gözlemler, Kıyaslamalar, Eleştiriler <i>Observations, Comparisons, and Criticism in the Itinera Constantinopolitanum et Amasianum by Busbecq</i>	23-40
Eren KARAKOÇ	Antik Romalıların Gözünden İlk Avrupalı Germen Halkları <i>The First European Germanic Peoples Through the Eyes of the Ancient Romans</i>	41-48
Arda ARIKAN	Denizin Ötesinden Bir Öykü: Fransalı Marie, Serazenler ve Salâhaddîn <i>A Story Beyond the Sea, Marie de France and Salahaddin</i>	49-70
Derya GURSES TARBUCK	Cadılık Kavramında Şeytani İçerikler: 17. Yüzyıl İngiltere Örneği <i>Satanic Ingredients in the Concept of Witchcraft: The Case of 17th Century England</i>	71-84
Tarık Tolga GÜMÜŞ	Batı Avrupa Ortaçağ Sembolizminin Şövalyelik Kurumuna Yansımaları <i>The Reflections of the Western European Medieval Symbolism to the Institution of Chivalry</i>	85-97
Kubilay GEÇİKLİ	Change and Inevitable Challenge: Deterritorialized Welsh and Non-conformist Challenge <i>Değişim ve Kaçınılmaz Meydan Okuma: Yersizyurtsuz Gal ve Uyumsuz Meydan Okuma</i>	98-105
Murat Kaan YILDIZ	Birinci Haç Seferinde Cenova: Rolü, İmtiyazları ve Gelişimi <i>Genoa in First Crusade: Its Role, Privileges and Growing</i>	106-129

Çeviri Makaleler/ Translation Articles

Lütfi ŞEYBAN	Endülüs'ün İspanyol Tarihî Belleğinde Çarpıtılması <i>Discrimination Of Andalusia In The Memory Of Spanish History</i>	130-140
Asiye ABDURRAHMANOĞLU ve Şafak EFE	Haçlı Devletlerinde Kadın: Kudüs Kraliçeleri (1100-1190) <i>Women In The Crusader States: The Queens Of Jerusalem (1100-1190)</i>	141-165

THE LEGENDS JOURNAL OF EUROPEAN HISTORY STUDIES(LJEHS)

Issue / Sayı: 2 Year / Yıl: 2021

Article Type / Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Doi: <http://dx.doi.org/10.29228/legends.52136>

Submitted / Geliş Tarihi: 19/07/2021

Accepted / Kabul tarihi: 11/09/2021

Reference / Atıf Bilgisi: Usta, Aydın; “İkinci Krallık (Akka) Döneminin Asıl Mimarı Konrad De Montferrat (Ö.1192)”, *The Legends Journal of European History Studies*, S. 2, 2021, ss.1-22.

İKİNCİ KRALLIK (AKKA) DÖNEMİNİN ASIL MİMARİ KONRAD DE MONTFERRAT (ö.1192)

Aydın USTA *

Öz

2 Ekim 1187 tarihinde Kudüs'ün, Müslümanlar tarafından geri alınmasını müteakip yapılan Haçlı Seferi çağrısına imparator ve kralların dışında birçok farklı kimlikten insanlar da katılmışlardı. Mamefih Sultan Salâhaddîn'in, Hittin'de kazandığı zaferin sonrasında Haçlıların elinde kalan yerleşimlere karşı başlattığı fetih hareketi Avrupa'dan yola çıkanların bölgeye ulaşmasından önce başarıyla nihayete erecekmiş gibi görünüyordu. Fakat o sıralarda İstanbul'dan (Konstantinopolis) hareketle Suriye sahillerine ulaşan bir İtalyan gemisinin içinde yer alan Konrad de Montferrat, Sûr şehrinin idaresini üstlenerek Sultan'ın sözü edilen fetih hareketini sekteye uğratmıştır. Bu ise Haçlılar için en gerekli şey olan zamanın kazanılmasını sağlamıştır. Nitekim sonrasında Guy de Lusignan'ın başlattığı ve gelen yardımların da etkisiyle Akkâ kuşatmasının başarıyla neticelendirilmiş ve böylece bölgede yüz yıl kadar sürecek ikinci krallık döneminin de temelleri atılmıştır.

Bu makalede Kudüs Haçlı Krallığı'nın Akkâ merkez olmak üzere devam edecek ikinci döneminin asıl mimarı durumundaki Konrad de Montferrat'ın hayatı; İtalya, Bizans'ın başkenti İstanbul ve akabinde Ortadoğu'daki Müslüman-Haçlı mücadelelerindeki rolü ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Konrad de Montferrat, Salâhaddîn Eyyûbî, Arslan Yürekli Richard, Sûr, Akkâ.

THE PRIMARY ARCHITECT OF THE SECOND KINGDOM (ACRE) PERIOD KONRAD DE MONTFERRAT (ö.1192)

Abstract

Besides the emperor and kings, people of many different identities participated in the crusade that followed the recapture of Jerusalem by the Muslims on 2 October 1187. However after Saladin's victory at Hittin, the conquest movement launched against the settlements left in the hands of the Crusaders seemed to be successful before those who set out from Europe reached the region. But at that time, Conrad of Montferrat, who was aboard an Italian ship that arrived on the Syrian coast from Istanbul, took over the city of Tyre, disrupting the Sultan's promised conquest movement. This allowed time to be gained, which was the most necessary thing for the Crusaders. As a matter of fact, the siege of Acre was successfully concluded with the help of Guy of Lusignan and thus the foundations of the Second Kingdom Period, which would last for about a hundred years, were laid in the region.

* Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, aydinusta@gmail.com. ORCID: 0000-0002-6639-5880.

In this article, the life of Conrad of Montferrat, the main architect of the second period of the Crusader Kingdom of Jerusalem, which will continue to be the center of Acre; Italy, the capital of Byzantium, Istanbul, and then its role in the Muslim-Crusader struggles in the Middle East will be discussed.

Keywords: Conrad of Montferrat, Saladin, Richard Lion-Heart, Tyre, Acre

Giriş

Zengîlerle birlikte Mısır ve Suriye coğrafyasında bütünlük kazanan Müslüman siyasî varlığının baskınlığı karşısında tamamen kabuğuna çekilmek zorunda kalan Haçlılar bölgedeki mevcudiyetlerinin nihayete ermek üzere olduğunu hissetmişlerdi. Onlar için ortaya çıkan zayıflık halinin sebebi yalnızca muhataplarının günden güne büyüyen gücü değildi. Aslında Ortadoğu'ya geldikleri günden beridir aralarında var olan hizip çekişmeleri şimdi çok daha şiddetli ve tehditkâr bir şekilde yaşanmaya başlamıştı. Nitekim bu durumları göz önüne alındığında Müslümanlarla aralarındaki barış hali onlar için bir talih olarak addedilebilirdi. Mamafih Kudüs Krallığı'nda IV. Baudouin'in 1185 senesindeki ölümünün akabinde başlayan iktidar mücadeleleri¹ Müslümanlarla savaş taraflısı partinin üstünlüğü ile sonuçlanmıştı. Sonrasında Maverayırdün Senyörü Renauld de Chatillon'un² mevcut anlaşmayı bozmak konusundaki ısrarlı tutum ve faaliyetleri Hittin Savaşı'na giden süreci başlatmıştı.

Müslümanlarla, Haçlılar arasında mevcut güç dengelerinde ikincilerin aleyhine olan orantısızlık dikkate alındığında neticeyi kestirmek aslında çok da güç sayılmazdı. 4 Temmuz 1187 günü Hittin düzlüğünde yapılan savaş bilinen ve düşünülen ayan beyan ortaya çıkmasıyla neticelenmişti. Kral Guy de Lusignan esarete sürüklenirken Salâhaddin yakalandığı takdirde bizzat elleriyle öldürmeye yemin ettiği Renauld de Chatillon konusundaki sözünü tutmak fırsatını yakalamıştı. Savaşın sonrasında muhkem bir savunma tertibatına sahip Sûr ve Trablus gibi birkaç şehir dışında Haçlıların elinde kalan yerleşim ve kaleler hızlı bir şekilde Müslümanlar tarafından fethedilmişti. Çok geçmeden Kudüs önlerine gelen Sultan 2 Ekim'de burasını kılıç hükmünde âmân ile teslim alarak Haçlı Krallığı'na (I. Krallık Dönemi) son vermişti. Kıyıda köşede kalmış diğer Haçlı yerleşimleri için de durum pek umut vaat eder görünmüyordu. Zira Kral halen Müslümanların elinde esir tutulmakta olup Avrupa'dan beklenen yardımların gelmesi için de belli bir sürenin geçmesi gerekiyordu³.

Haçlılar adına karmaşa ve felaketlerin art arda yaşandığı böyle bir dönemde biraz da tesadüfi olarak ortaya çıkan ve Sûr şehrinin savunmasını üstlenen Konrad de Montferrat'ın burada gösterdiği direniş gereken zamanın kazanılmasında hayati bir rol üstlenmiştir. Onun sayesinde III. Haçlı Seferi için Avrupa'dan yola çıkan askerî güçler ve bunların ardından gelen İngiliz ve Fransız kralları Akkâ önlerine gelebilmişlerdir. Sonrasında yaşanan gelişmeler ve adı geçen şehrin Haçlılar tarafından alınması 1291'e kadar devam edecek II. Krallık Dönemi'nin de önünü açmıştır. Çalışmamızda söz konusu sürecin başlamasında öncü rolünü üstlenen

¹ Bu konuyla alakalı tafsilat için bkz. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, trk. trc. Fikret İşıltan, Ankara 1992, s.372-378; Bernard Hamilton, *The Leper King and his Heirs, Baldwin IV and the Crusader Kingdom of Jerusalem*, Cambridge 2000, s.194-230; Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri, Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları*, İstanbul 2016, s.200-205.

² Haçlı Seferlerinin en ilginç simalarından bu zat ile alakalı bkz. Ebru Altan, "Renauld de Chatillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Maverayı Ürdün Senyörü (1177-1187)", *İstanbul Üniversitesi, Tarih Dergisi*, S.55 (2012/1), İstanbul 2013, s.1-30.

³ Hittin Savaşı ve Kudüs'ün fethini takip eden süreçte Kudüs Patriği ve tarikat şövalyelerinin büyük üstadları tarafından Avrupa'ya mektuplar yazılarak mevcut durum açıklanarak acilen yardım talep edilmişti. Bununla alakalı bkz. *Letters from the East, Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*, ing. trc., Malcolm Barber-Kate Bate, Burlington 2010, s.78-87.

Konrad de Montferrat'ın hayatı, siyasî-askerî faaliyetleri ve III. Haçlı Seferlerindeki rolü ele alınmaya çalışılacaktır. Yine bugün bile halen tartışma konusu olan onun Haşhâşî suikastçıları tarafından öldürülmesi meselesi de makalenin diğer bir mihverini oluşturmaktadır.

Montferratlar Kuzey Batı İtalya'daki Piedmont (Piyamonte) bölgesinin büyük toprak sahibi ailelerinden biri durumundaydılar. Ailenin atası kabul edilen Aleram (Aledram) İtalya Kralı II. Berengar (923-961)'ın kızı Gilberga ile ikinci evliliğini yapmıştır. Bu evlilikten doğan çocuklar da ileride Montferrat Ailesi'nin temellerini atmışlardır⁴. Konrad de Montferrat ile alakalı 1880 senesinde bir biyografi hazırlayan Theodor İlgen, ailenin gerçek kurucusu olarak kahramanımızın babası V. Guillaume'u işaret ederek hanedanın tarihinin onunla ete ve kemiğe büründüğünü söylemektedir⁵. Öyle ki bu zat takip ettiği siyaset ve faaliyetleri yanında Avrupa'nın en büyük hanedanları durumundaki Capetler ve Hohanstaufenler ile kurduğu akrabalık bağları sayesinde aileyi sadece Kuzey İtalya için değil kıta siyasetinde önemli bir yere yerleşmesini sağlamıştır. Nitekim kendisi Fransa Kralı'nın dayısı olup⁶; III. Konrad'ın üvey kız kardeşi Julietta ile yaptığı evlilik sayesinde de Kutsal-Roma Germen İmparatorluğu ile sıhriyet kurmuştur⁷. Bu izdivaçtan sırasıyla Guillaume (Uzun Kılıç), Konrad, Rainer, Friedrich, Boniface adlı beş erkek ile Agnes ve Alasia adlı iki çocuk dünyaya gelmiştir⁸. Montferratların akrabalık bağları çalışmamızın ileriki kısımlarında aktarılacağı üzere V. Guillaume tarafından Bizans Komnenos Hanedanı ve Kudüs Haçlı Krallığı'na kadar genişletilmiştir.

Montferratların, Konrad'ın faaliyetleri vesilesiyle daha yakından ve tafsilatlı bir şekilde takip edilebilir hale gelen Ortadoğu ile münasebetleri babası Guillamue'un, Fransa Kralı VII. Louis'nin maiyetinde II. Haçlı Seferine katılmasıyla birlikte başlamıştı⁹. Söz konusu seferin bir diğer askerî kolunu meydana getiren ve Fransızlardan önce Anadolu'ya geçen III. Konrad 26 Ekim 1147'de Dorylaeum'da Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'a yenilmesinin ardından kalan kuvvetleriyle VII. Louis'e katılmak zorunda kalmıştı. Onun gelişinin sonrasında Metz Piskoposunun tercümanlığı aracılığı ile yapılan görüşmenin akabinde Guillaume de Montferrat, Maurienne Kontu ile birlikte Alman İmparatorunun maiyetine verilmiş ve seferi bu şekilde tamamlamıştı¹⁰. Haçlı Ordusu, Efes'e geldiğinde İmparator Manuel'in davetini alan III. Konrad hastalığını da bahane ederek buradan İstanbul'a dönerken Guillaume da onunla birlikteydi. Böylelikle Montferratlar daha sonrasında çok daha yakın ilişki içerisine girecekleri Bizans ile ilk temaslarını da gerçekleştirmiş oldular.

Makalemizin ana teması Konrad de Montferrat'ın doğum tarihi ile alakalı kesin bir kayıt bulunmamasına karşın ağabeyi Guillaume'un ardından Guillaume-Julietta evliliğinin ikinci erkek çocuğu olarak 1140'lı yıllarda dünyaya geldiğini ifade edilmektedir¹¹. Doğum tarihi gibi çocukluğu ve nasıl yetiştiğine dair bilgilerimiz de yok denecek kadar azdır. Mamafih babasının Kutsal Roma Germen İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın saflarında dahil olduğu İtalya

⁴ Barbara Sasse-Tateo, "Montferrat", *Die Grossen Familien Italiens*, ed. Volker Reinhardt, Stuttgart 1992, s.372.

⁵ *Markgraf Konrad von Montferrat*, Marburg 1880, s.34.

⁶ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*, ing. trc. A.C. Krey-E.A. Babcock, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, II, New York 1943, s.416.

⁷ Willermus Tyrensis, aynı yer; İlgen, *a.g.e.*, s.15-16.

⁸ Sicardi, Episcopi Cremonensis, *Chronica*, ed. O. Holder-Egger, in *Monvmenta Germaniae Historica*, XXXI, Hannover 1803, s.172; J. B. Moriondus, *Monumenta Aquensia*, II, Taurini, 1790, s.168; İlgen, s.39.

⁹ Ottonis et Rahewini, *Gesta Friderici I, Imperatoris*, Hannover 1912, s.64.

¹⁰ Odo of Deuil, *De Profectione Ludovici VII in Orientem*, ed. and. ing. trc., Virginia Gingeric Bery, *The Journey of the Louis to the East*, New York 1948, s.101; İlgen, s.35; Ebru Altan, *II. Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara 2003, s.77.

¹¹ İlgen, s.37.

seferlerinin Konrad için askerlik, diplomasi, savaş taktikleri konusunda doğal bir okul ve uygulama sahası yerine geçtiğini düşünebiliriz.

Onunla alakalı ilk bilgilere 22 Eylül 1160 tarihli bir kilise bağış belgesinde rastlanmaktadır. Belgenin sahibi Passau Başpiskoposu Konrad aynı zamanda kahramanımızın dayısıdır. İlgen, Konrad adının da muhtemelen bu zata ithafen verildiğini söyler¹². Hochelingen Kilisesine yapılan bağış ve muafiyetlerle alakalı verilen belgenin şahitler kısmında Konrad'ın adı *Chounradus Marchio de Monte ferrato* (Montferrat Markisi Konrad) şeklinde geçmektedir¹³. Böyle bir belgede adının geçmesinin yanında Montferrat Markisi unvanını kullanması onun artık ergenlik yaşlarını geçtiğine bir işaret kabul edilebilir. Bu tarihten 1176'ya kadarki süreçte kaynaklarda Konrad'ın adıyla alakalı mevcut yegâne bilgi İmparator I. Friedrich'in, Pisa şehri ile yaptığı anlaşmanın şahitlerinden biri olmasıdır. İlgili belgede adı yine yukarıdaki gibi *Konrado Marchione de Monteferrato* (Montferrat Markisi Konrad) şeklinde yazılmıştır¹⁴.

İmparator I. Friedrich'in, Papalık ve İtalyan şehir devletlerine karşı başlattığı askerî hareketlerde Montferratlar da müttefik sıfatıyla yer almışlardı. 1153-1177 yılları arasında fasılalarla devam eden söz konusu mücadeleler çerçevesinde İmparator, İtalya üzerine beş sefer düzenlemişti¹⁵. Ancak nihayetinde istediği neticeyi elde edemeden muhataplarıyla anlaşmak zorunda kalmıştır. Konrad de Montferrat'ın adı bahse konu periyodun sonlarından itibaren bilhassa imtiyaz belgelerinde ya da yapılan anlaşmalarda şahitlik olarak geçmeye başlar. İlgi çekici bir şekilde babasıyla birlikte aynı belgelerde adına rastlanmaz. Bunlardan bir kısmında Konrad'ın bazılarında ise Yaşlı Guillaume'un adı yer almaktadır. Söz konusu belgelerde Konrad kimi zaman *Cunradus filius Marchionis de Monteferrato* (Montaferrat Markisinin oğlu, Mart 1177)¹⁶ kimi zaman ise *Marchio Cunradus Montisferrati* (Marki Konrad Monferrat, Ağustos 1177)¹⁷, *Konradus Marchyo Montisferrati* (Montferrat Markisi Konrad, Ağustos 1177)¹⁸ şeklinde geçmektedir.

Adının ilk kez yer aldığı Mart 1176 tarihli İmparator I. Friedrich'in, Tortona şehri ile yaptığı anlaşma metnini içeren belgede ise *Konradus de Monteferrato* (Montferratlı Konrad) tanımlaması vardır¹⁹. Konrad de Montferrat'ın bu dönemdeki faaliyetlerine dair eldeki tek kaynağımız olan bu belgeler üzerinden gidildiğinde öncelikle onun 1160 yılından itibaren Kutsal Roma Germen İmparatoru'nun İtalya seferlerinde yer aldığı düşünülebilir. Ayrıca ağırlıklı olarak Montferrat Markisi şeklinde adının geçmesi de bizi onun idarî anlamda babasına vekalet ettiği sonucuna götürmektedir. Bu durum ağabeyi Guillaume (Uzun Kılıç)'un Kudüs Haçlı Krallığı varisesi Sybille ile evlenmek üzere Filistin'e gitmesinden sonra daha da pekişmiş olmalıdır. Bahse konu belgelerde babasıyla aynı yerde adının geçmemesi ise bütünüyle yokluğunda onu temsil yetkisini elinde bulundurmasıyla alakalıdır.

¹² Markgraf Konrad von Montferrat, s.38-39.

¹³ Codex Chronologico Diplomaticus Episcopatus Ratisbonensis, I, Ratisbonae 1816, s.232-233.

¹⁴ Oberti Cancellarii Annales, 1164-1173, M.G.H. XVIII, Hannover 1863, s.92-93.

¹⁵ Bahse konu seferlerle ilgili tafsilat için bkz., John B. Freed, *Frederick Barbarossa, the Prince and the Myth*, New Haven 2016, s.111- 428.

¹⁶ *Friderici I, Diplomata, İnde ab A. MCLXVIII Usque ad A. MCLXXX*, MGH, X/3, Hannover 1985, s.177-178.

¹⁷ *Friderici I, Diplomata, İnde ab A. MCLXVIII Usque ad A. MCLXXX*, s.229.

¹⁸ *Friderici I, Diplomata, İnde ab A. MCLXVIII Usque ad A. MCLXXX*, s.222-223.

¹⁹ *Friderici I, Diplomata, İnde ab A. MCLXVIII Usque ad A. MCLXXX*, s.149-152.

Nitekim Yaşlı Guillaume'un adının yer aldığı Haziran 1178 tarihli belgede diğer iki oğlu Boniface ve Rainer ile adının geçmesi²⁰ düşüncemizi doğrular niteliktedir. Mamafih burada asıl otoritenin Yaşlı Guillaume olduğu da ifade etmek gerekir. Zira İmparator I. Friedrich'in 22 Ağustos 1177'da kaleme aldirdığı bir belgede kardeşi Agnes'e bağlı olmak kaydıyla Konrad'a Marture'deki Podii Bonici ile Sieana taraflarındaki Poggibansi kalelerini altın bir yüzükle birlikte bağışladığı yine onun kardeşlerine de benzer şekilde iktâlar verildiği söylenmektedir. İmparatorluğun iyilikseverlik ve cömertliğinin bir ifadesi olduğu belirtilen bu iktâların, Montferrat kardeşlere babalarına bağlı olarak verildiği de aynı belgenin sonunda geçmektedir²¹. Öte yandan Konrad'ın, I. Friedrich'in İtalya Seferlerini sonlandıran 22 Temmuz 1177 tarihli Venedik Anlaşması'nda yemin veren şahitlerden biri olması da onun bu sıralarda kendisine oldukça itibarlı bir mevki edindiğinin göstergesidir²².

Montferratların akrabalık bağlarının da etkisiyle Alman İmparatoruyla aralarındaki yakınlık ve ittifak Venedik Anlaşması sonrasında değişmeye başlamıştır. Özellikle de aile içindeki konumu günden güne güçlenen Konrad zor geçen bu yirmi yıllık süreçte ailesinin prestij açısından kayba uğradığını; ayrıca anlaşmanın sonrasında düşman kentler arasında yalnızlaştığını düşünmekteydi. Haliyle her ne kadar şahitlerinden biri olsa da Lombardlar ve Papalık ile imzalanan Venedik anlaşması onun pek de hoşuna giden bir şey olmamıştı. Dolayısıyla da aynı gerekçelerle harekete geçen diğer asillerle birleşerek 1178 senesi içinde Viterbo'yu kuşatmışlardı. Mamafih şehri savunan Mainz Başpiskoposu Christian'a mağlup oldukları gibi Konrad de Montferrat da bu sırada esir düşmüş; kurtuluş için de 12.000 altın ödemek ve imparatora yeniden bağlılık yemini etmek zorunda kalmıştı²³.

Serbest bırakılmasının sonrasında da muhalefet etmeyi sürdürmekte kararlı görünen Konrad kendisine güçlü bir müttefik bulmadan başarı şansının olmadığını farkındaydı. Böylece yolu Bizans İmparatoru Manuel Komnenos ile kesişmekte gecikmedi. Büyük Roma'nın gerçek varisi durumundaki Bizans, batıdan ve özellikle de İtalya üzerindeki hak söylemlerinden hiçbir zaman vazgeçmemişti. Bu aynı zamanda Kutsal Roma Germen İmparatorluğu ile evvelden mevcut iyi ilişkilerin kopma noktası olmuştu. I. Friedrich iktidara geldiğinde muhatabının İtalya üzerindeki söz konusu iddiaları sebebiyle bütünüyle onların aleyhine bir siyaset gütmeye başlamıştı. Manuel de Fransa Krallığı ile akrabalık kurmak ve ilişkilerin geliştirilmesine yoğunlaşarak mukabil bir hamlede bulunmuştu. Yine yeğeni Eudokia'yı da Aragon Kralının kardeşi ile evlendirmişti²⁴. Diğer taraftan her ne kadar hüsrarla sonuçlansa da Papalık-I. Friedrich çekişmesini Hristiyanlığın hamisi rolünü üstlenmek adına birincilerle *union* görüşmelerine başlamıştı.

Bizans İmparatoru son hamlesini ise 1178'de İtalya'ya asker çıkararak yapmıştı. Bu sırada Konrad de Montferrat da onun müttefiklerinden biriydi. Bizans Ordusu'nun varlığını kısa süre öncesinde aldığı mağlubiyetin intikamını almak için bir fırsat olarak gören Konrad

²⁰ *Friderici I, Diplomata, Inde ab A. MCLXVIII Usque ad A. MCLXXX*, s.272-278.

²¹ *Friderici I, Diplomata, Inde ab A. MCLXVIII Usque ad A. MCLXXX*, s.230-231. Yine adı geçen imparator tarafından verilen Haziran 1178 tarihli bir diğer imtiyaz belgesinde de (a.g.e., s.284) Montferrat ailesine selefleri tarafından verilen hakları yenileyip devam ettirdiği görülmektedir.

²² Bkz., İlgen, s.47-49; Freed, a.g.e., s.413-416.

²³ İlgen, s.50-57; Freed, s.422.

²⁴ Charles M. Brand, *Byzantium Confront the West, 1180-1204*, Cambridge 1968, s.18-22; Paul Magdelino, *The Empire of Manuel I, Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 1993, s.101-102; John Julius Norwich, *Bizans III, Gerileme ve Çöküş Dönemi*, İstanbul 2013, s.132-133, 136-137. Georg Ostrogorsky'nin (*Bizans Devleti Tarihi*, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara 1995, s.360-361) tabiriyle *Friedrich Barbarossa'nın her düşmanını dost sayan* Manuel, İtalyan şehir devletleriyle ilişkilerini geliştirmek adına onlarla da çeşitli anlaşmalar yapmaktan geri durmamış; Lombardia şehirlerine de para yardımında bulunmuştu.

tekrardan Mainz Başpiskoposu Chiristian'ın üzerine yürüdü. Eylül 1179'da Camerino yakınlarındaki mücadeleden bu defa galip çıkmayı başardı. Esaret sırası şimdi başpiskoposta idi. Onu kardeşi Boniface'ye teslim eden Konrad ardından Bizans İmparatoru ile görüşmek ve ittifakı geliştirmek üzere İstanbul'a gitti. Ancak Manuel'in kısa bir süre sonra ölümü sebebiyle bu seyahat ona isteklerini elde etmek hususunda pek de fayda sağlamadı. O sırada İtalya'da kalan kardeşi da Başpiskoposu esir tutmaya devam etmenin kendileri adına ortaya çıkaracağı sıkıntıların farkındaydı. Dolayısıyla piskopos daha evvel Konrad'ın ödediği paranın iadesi ve Montferrat toprakları için bir tehdit durumundaki Alessandria'nın yıkılması şartlarıyla serbest bırakıldı²⁵.

Mamafih Kutsal Roma Germen İmparatoru ile bozulan ilişkileri tamir etmenin zorluğu Konrad'a kendisine yeni bir yol çizmenin zorunlu hale geldiğini göstermişti. Bu sebeple şansını bir kere de Bizans'ın başkentinde denemek istedi. Aslında İmparator Manuel'in yukarıda zikredilen I. Friedrich'e karşı akrabalıklar ve anlaşmalar yoluyla müttefikler kazanmak politikası kısa süre öncesinde Montferratlar ile de sıhriyet kurmasını sağlamıştı. Bu çerçevede kızı Maria'yı Şubat 1179'da Konrad'ın küçük kardeşi Rainer ile evlendirmişti²⁶. Fakat İmparator'un Eylül 1180 tarihinde ölümünün sonrasında Konrad, İtalya'ya geri dönerken Kaiser unvanına sahip Rainer ise eşiyle birlikte buradaki iktidar mücadelelerine katılmıştı. Komnenosları yıkıma götürecek bu çekişmeler sırasında Rainer ve Maria'nın iktidar konusunda destekledikleri I. Andronikos (1183-1185) tahta çıkmayı başarmıştı. Ancak her şeye rağmen yeni imparatorun tedhiş rejiminin ilk kurbanlarından biri olmaktan kurtulamamışlar ve ikili zehirlenerek öldürülmüşlerdi (1183)²⁷.

O sıralarda İtalya'da bulunan Konrad'ın durumu da I. Friedrich'in baskısı sebebiyle pek de iyi sayılmazdı. 1178-1179 senelerinde gerçekleşen olaylar Kutsal Roma Germen İmparatorunun, İtalya'da aile bağları üzerinden sürdürdüğü politikasını değiştirmesine yol açmıştı (1183)²⁸. Öte yandan Bizans için Angeloslar devrinde felaketli bir hale bürünen Balkanlardaki meseleler imparatorluğa yeniden Manuel devrindeki Batı ile akrabalıklar kurmak yoluyla destek bulmak çabasına itmişti. Konu ile alakalı gündeme ilk gelen de mevcut iyi ilişkiler sebebiyle Montferratlar olmuştu. İlk aday Boniface o sıralarda yeni evlendiğinden gelen Bizans elçileri, eşini kısa süre önce kaybeden Konrad'ın kapısını çalmışlardı. Kendisine yapılan teklifi kabul eden Konrad hemen yola çıkarak 22 Mart 1187'de İstanbul'a geldi. Burada İmparator II. Isaakios Angelos'un kız kardeşi Theodora ile evlendirilerek kardeşi Rainer gibi Kaiser unvanını aldı²⁹. Böylece hayatında yeni bir sayfa açılıyordu. Burada İtalya'dakinin aksine meselelerin merkezinde ve bunlara yön veren bir kimse olarak temayüz edecek; kaynaklarda çok daha fazla yer bulacaktı.

Dönemin önemli tarihçilerinden Niketas'ın aktardıklarından anlaşılabacağı üzere Konrad gelişinden itibaren gösterdiği enerjik tavır ve teşkilatçılığı ile bir süredir siyasî-askerî sıkıntılarla boğuşan II. Isaakios'u da cesaretlendirmekteydi³⁰. Zira tahtı; bir süre öncesinde Balkanlardaki Norman İstilasını başarıyla engelleyen General Aleksios Branas'ın başlattığı

²⁵ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara 1995, s.140; Brant, *a.g.e.*, s.19; Freed, *aynı yer*.

²⁶ Niketas Khoniates, *a.g.e.*, aynı yer; Sicardi, *a.g.e.*, s.173; Moriondus, *a.g.e.*, s.253; İlgen, s.58-59; Brand, s.18-19.

²⁷ Niketas Khoniates, *Historia*, trk. trc., Işın Demirkent, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195), Komnenos Hanedanı'nın Sonu ve II. Isaakios Angelos Devri*, İstanbul 2006, s.39-40; İlgen, s.69; Brand, s.45.

²⁸ Freed, s.423.

²⁹ Niketas Khoniates, *a.g.e.*, 180-181; İlgen, s.70-71; Brand, s.80-81.

³⁰ *Historia*, trk. trc., Işın Demirkent, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195), Komnenos Hanedanı'nın Sonu ve II. Isaakios Angelos Devri*, s.181-184.

isyan ile tehlikeye düşmüştü. Başkentte dahi destekçileri olan asi generalin başarısına kesin gözüyle bakılmaktaydı. Ancak Konrad de Montferrat'ın gelişi her şeyi bir anda değiştirdi. Öncelikle asiye karşı koymak üzere 250 süvari ve 500 yayalık bir Latin gücünün dışında Türklerden, ticaret için İstanbul'da bulunan Gürcülerden asker toplayan yeni Kaiser bunlar için gerekli parayı da kiliselerden borç aldığı altınlarla temin etti³¹.

4 Eylül 1187'de başkent önlerinde gerçekleşen savaşta bizzat İmparatorluk Ordusu'nun merkezine kumanda eden Konrad yaya ve atlı birlikleriyle başlattığı cephe saldırısıyla kısa zamanda Branas'ın hatlarını dağıttı. Birliklerini yeniden toparlamayı başaramayan asi general de esir edilmesinin hemen sonrasında öldürüldü³². Mamafih mücadelenin sonrasında Konrad'ın emrindeki Latinler tarafından başlatılan yağma ve adam öldürmeler şehir ahalisinin ciddi şekilde tepkisine sebebiyet vermişti. Buna karşılık İstanbul'daki Latin mahallelerine karşı ahalinin başlattığı benzer bir saldırı da başarısızlıkla sonuçlanmıştı³³.

Başkentteki Latinler ve ahali arasındaki bu çatışmaların dışında Konrad de Montferrat kazandığı başarıya rağmen yeterinde takdir edilmediğini düşünmekteydi. Diğer yandan İmparatorla yakınlaşmaya başlayan Aleksios Branas'ın akrabalarının intikam tehditlerinin muhatabı olmaya başlamıştı. Willermus Tyrensis Zeyli'nde yer alan bir hikâyeye onun endişe mutsuzluğunun açıklaması gibidir. Buna göre; kendisinden çekinmeye başlayan İmparator, onu yakalayıp kör etmek istemişti. Ancak durumu öğrenen eşi Theodora'nın haberdar etmesi üzerine Konrad beraberindeki adamlarını toplayarak bir durum değerlendirmesi yapmıştı. Akabinde de imparatorun huzuruna çıktıklarında bir oyun oynamaya karar vermişlerdi. Ertesi gün saraya geldiklerinde Konrad'a, Filistin'e gitmek istediklerini bildirip onun bütün yalvarmalarına karşın bu hususta diretmeye devam etmişlerdi. Tercüman aracılığı ile konuşmaları öğrenen İmparator ise onlara büyük meblağlar teklif ederek yaklaşmakta olan savaş için kalmalarını istemişti. Mamafih adamlar yine ikna olmamışlardı. Bunun üzerine Konrad, onlardan hac görevlerini yerine getirdikten sonra geri dönmeleri konusunda söz almış ve II. Isaakios da nihayetinde bunu kabul etmişti. Daha sonra adamları bir Pisa gemisine³⁴ binip şehirden ayrılırken İmparatorun yanına gelen Konrad yeğenine ve babasına iletmek üzere yazdığı mektubu adamlarına vermeyi unuttuğunu söyleyip bunun için izin almıştı. Müsaade verilmesi üzerine o da gemiye binip şehirden ayrılarak Suriye kıyılarına doğru yelken açmıştı³⁵.

Roger de Howeden ise onun bir cinayete karışması sebebiyle İstanbul'da ayrılmak zorunda kaldığını söylemektedir³⁶. Konrad de Montferrat'ın, İstanbul'dan ayrılması

³¹ Niketas Khoniates, s.182-183.

³² Niketas Khoniates, s.184-188; Peter W. Edbury, *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Source in Translation*, Hampshire 1998, s.23-24 (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme); Brant, s.80-82; Michael Angold, *The Byzantine Empire, 1025-1204, A Political History*, Londra 1997, s.301-302, 304.

³³ Niketas Khoniates, s.190-193; Brant, s.83-84.

³⁴ Caffaro di Caschifellone (*Caffaro Genoa and the Twelfth-Century Crusades*, ing. trc. and not. Martin Hall-Jonathan Phillips, Londra 2013, s.145) onun bazı Cenovalılarla birlikte denize açıldığını söylemektedir. Yine *Brevis Regni Ierosolymitani Historia, 1099-1188*, (MGH, XVIII, Hannover 1863, s.56) adlı eserde de Konrad'ın Ansaldo de Bonevitino adlı bir Cenovalının gemisinde yolculuk ettiğini söylenmektedir. David Jacoby ("Konrad, Marquis of Montferrat and the Kingdom of Jerusalem 1187-1192", *Trade, Commodities and Shipping in the Medieval Mediterranean*, Hampshire 1997, s.189-190) de söz konusu durumun sonraki süreçte Konrad ile Cenovalılar arasındaki ilişkinin durumunu da açıkladığını ifade etmektedir. Bunların dışında *The Old French Continuation of William of Tyre*'de (Bradbury, a.g.e., s.52) de geminin Pisalılara ait olduğu söylenmektedir.

³⁵ Bradbury (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme), s.51-52; Ernoul, *Ernoul Kroniği Haçlı Seferleri Tarihi, Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi*, trk. trc., Ahmet Deniz Altunbaş, İstanbul 2019, s.150.

³⁶ *Annals of the Roger de Hoveden*, II, ing. trc., Henry T. Riley, New York 1853, s.66; *Brevis Regni Ierosolymitani Historia, 1099-1188*, s.54-55. Runciman da (*Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 395) bu bilgiyi kabul

meselesiyle alakalı bir başka aktarım ise onun evvelinde Filistin'e gitmek kararı aldığı ancak yukarıda aktarılanlardan ötürü bir süre Bizans'ın başkentinde kalmış olmasıdır. Nitekim Niketas; Konrad'ın daha öncesinde ülkesinde iken Filistin'e gitmek üzere Haçlı yemini ettiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla yukarıda bahsedilen gelişmelerin sonrasında bu kararını uygulamaya koyduğunda da İmparatorun, Ulahlar üzerine yaptığı seferden istifade ederek şehirden ayrılmıştır (1187)³⁷.

Konrad ve ailesi Montferratların Filistin ile bağlantısı bundan yaklaşık on sene öncesinde ağabeyi Guillaume (Uzun Kılıç)'un Kudüs Prensesi Sibylle ile evlenmek üzere Filistin'e gelmesiyle başlamıştı (1176). Kudüs Haçlı Krallığı'nda erkek varislerin bulunmadığı dönemlerde kız çocuklarının evlendirilmesiyle tahta aday sağlanması yani kadından gelen veraset durumu söz konusuydu. Bu II. Baudouin'in kızı *Heares Regni* (Krallığın Varisesi) Melisende'den itibaren geçerli olan bir uygulamaydı³⁸.

Kral Amaury'nin 1174 senesindeki ölümü sonrasında yerini alan oğlu IV. Baudouin'in cüzzam hastalığı sebebiyle tahtta çok fazla kalamayacağı bilindiğinden kız kardeşi Sibylle'nin evlendirilmesi suretiyle taç için bir aday bulunması durumu hasıl olmuştu. İşte bu sebeple Guillaume-Sibylle evliliği gerçekleşmiş ise de damat evlilikten bir sene sonra geride henüz yaşını almış Baudouin adlı bir erkek çocuk bırakarak ölmüştü. Akabinde Sibylle 1180 senesinde Guy de Lusignan ile yeniden evlenmişti. Fakat adı geçen zat çok geçmeden Kral IV. Baudouin ile bozuşmuştu. İkilinin arasındaki anlaşmazlıkların büyümesi üzerine Kral Kasım 1183'te henüz beş yaşındaki yeğeni Baudouin'i kendisiyle eş hükümdar ilan etmişti.

İtalya'da bu haberi alan Yaşlı Guillaume da topraklarını oğulları Konrad ve Boniface'e bırakarak Filistin'e doğru yola çıkmıştı. Bölgeye gelişinin ardından kendisine verilen Samaria topraklarındaki iktâsına çekilmişti. Konrad da babasının ardından Filistin'e gitmek istemiş ise de İstanbul'dan gelen davet sebebiyle bir süre burada kalmış Runciman'ın deyişiyle *yeğenini ve Filistin'i unutuvermişti*³⁹.

Mamafih Bizans'ın başkentinde aleyhine cereyan eden olayların neticesinde *yeğenini yeniden hatırlayıp* Doğu Akdeniz'e doğru yelken açtığı anda yaşayacakları ve Haçlıların bölgedeki kalıcı varlığı adına ortaya koyacağı tesir muhtemelen aklının ucundan geçmezdi. Yine de onu bekleyen sürprizler sadece kendi geleceği ile alakalı değildi. Yolculuk ettiği gemi Suriye sahilindeki en büyük limana sahip Akkâ önlerine geldiğinde adet olduğu üzere misafir gemileri karşılayan çanın sesini duymamaları yolcuları endişelendirmişti. Zira şehrin, Müslümanlar tarafından ele geçirildiğini bilmiyorlardı. Kısa süre sonra limandan hareketle yanlarına yaklaşan bir kayığın içindeki Müslümanlarla konuşan Konrad durumu öğrendiğinde paniğe kapılmadan kendilerinin tüccar olduğunu ifade ile şehirdekilerin tavrını bilmediklerinden ötürü limana girmek konusunda tereddüt yaşadıklarını söylemişti. Teknedekiler ise Sultan Salâhaddin'in güvencesinde olduklarına dair yaptıkları telkinlerine

etmesine karşın Konrad'ın İstanbul'dan ayrılmasının gerekçesinin Branas İsyanı sonrasındaki gelişmeler olması daha muhtemeldir.

³⁷ *Historia*, trk. trc., Işın Demirkent, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195)*, *Kommenos Hanedanı'nın Sonu ve II. Isaakios Angelos Devri*, s.196-197.

³⁸ Krallığın varisesi ile evlenen kişi eşinin hayatta olduğu sürece kral unvanını taşımasına karşın sonrasında yalnızca çocuklarının vekili olarak görev yapabiliirdi. Söz konusu uygulama makalenin ilerleyen safhalarında aktaracağımız üzere Konrad de Montferrat'ın, Kudüs tacı için yapılacak mücadelede yer almasını sağlamıştır. Öyle ki bu husus daha sonrasında Jean de İbelin'in kaleme aldığı *Livre de Jean de İbelin*'de kanun haline getirilmiştir. Bkz., Slvia Schein, "Women in the Medieval Colonial Society", *Gendering the Crusades*, ed. Susan B. Edgington-Sarah Lambert, New York 2002, s.144-145, 16n.

³⁹ *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 372.

rağmen gemidekilerin halen kararsızlık yaşadıklarını gördüklerinde durumu limandakilere bildirmişlerdi. Sonrasında onları yakalamak üzere çıkan Müslüman gemilerinin takibinden o sırada esmeye başlayan uygun bir rüzgâr sayesinde kurtulan Konrad ve beraberindekiler Haçlıların elinde kalmış birkaç şehirden biri olan Sûr'a ulaşmayı başarmışlardı.

Konrad de Montferrat'ın, Akkâ önlerine gelişi ya da sonrasında Sûr'a vasıl oluşu ile alakalı bir tarih belirtilmemesi bütünüyle kaynakların bu konuyla ilgili müphemliğiyle alakalıdır. Onun bölgeye ulaşması alakalı en açık tarihlemeyi yapan müellif William of Newburgh 12 Temmuz 1187 Pazar gününü vermektedir. İki gün sonrasında da Sûr'a ulaşmıştır⁴⁰. Steven Runciman, Jean Richard ve Malcom Barber gibi bazı Haçlı Seferi tarihçileri de bu bilgiden hareketle bahsi geçen tarihleri kabul etmişlerdir⁴¹. Öte yandan David Jacoby ise deniz yolculuğunun şartları gereğince Konrad'ın en erken Temmuz ayının sonları ile Ağustos başlarında bölgeye ulaşmış olabileceğini belirtir⁴².

Mamafih burada olayların asıl görgü şahitlerinin tanıklıkları nedense yok sayılmaktadır. Konrad'ın İstanbul'daki faaliyetleri ve Branas'ın çıkardığı isyanın bastırılmasının tarihlemesi dönemin en önemli Bizanslı müverrihi Niketas Khoniates tarafından 4 Eylül 1187 olarak verilmektedir⁴³. Diğer taraftan dönemin tanıklarından biri olan Müslüman tarihçi İbn el-Esîr; Akkâ'nın 9 Temmuz 1187 Perşembe günü zaptından sonra o sırada Sûr'da bulunan Trablus Kontu III. Raymond'un, Haçlılar adına Tıbnîn, Saydâ ve Beyrût'un kaybının ardından sıranın buraya gelmesinden korkarak şehirden ayrılıp Trâblus'a gittiği yazmıştır⁴⁴. Adı geçen şehirlerden en son fethedilen Beyrût olup bunun tarihi 6 Ağustos 1187'dir⁴⁵. Konrad de Montferrat'ın geldiği sırada III. Raymond'un şehirde olmadığı da bilinmektedir⁴⁶.

Bu arada Konrad de Montferrat'ın, Branas İsyanı'nın bastırılmasından sonraki süreçte İstanbul'dan ayrılabilceği en yakın tarih Eylül ayının ortalarıdır (10-15 Eylül). İstanbul ile Akkâ arasındaki bir deniz yolculuğunun evvelki örneklerden de hareketle⁴⁷ tahmini bir aya

⁴⁰ *Chronicles of Reigns of Stephen, Henry II and Richard I*, I, in *Historia Rerum Anglicarum*, ed. Richard Howlett, Londra 1184, s.262-263.

⁴¹ Runciman, II, 394-395; Jean Richard, *The Crusades, c.1071-c.1291*, ing. trc., Jean Birrel, Cambridge 1999, s.208-209; Malcom Barber, *Haçlı Devletleri Tarihi*, trk. trc. Doğan Mert Demir, İstanbul 2021, s.434-435. Aynı şekilde Brant, s.84.

⁴² A.g.m., s.190.

⁴³ *Historia*, trk. trc., Işın Demirkent, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195), Komnenos Hanedanı'nın Sonu ve II. Isaakios Angelos Devri*, s.183.

⁴⁴ *el-Kâmil fi't-târîh*, XI, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1979, s.543.

⁴⁵ Bkz. İbn el-Esîr, XI, 542-543; İbn Şeddâd, *en-Nevadır es-Sultaniye ve'l-mehasin el-Yusufiyye, (Siretü Salâhaddîn)*, thk. Cemaleddin Şeyyal, Kahire 1994, s.133.

⁴⁶ Ernoul, s.147-148. *Brevis Regni Ierosolymitani Historia, 1099-1188*, (s.55)'da Konrad'ın gelişi sırasında III. Raymond'un da atalarında yer aldığı bazı soyluların onu sevinçle karşıladıklarından bahsetmektedir. Ancak kaynaktaki bu olay 1188 yılı içerisinde anlatılır. M.W. Baldwin (*Raymond III of Tripolis and the Fall of Jerusalem 1140-1187*, Princeton 1936, s.136-137) de o sırada III. Raymond'un şehirde olduğunu kabul eder. Ancak burada Ernoul'un olayların görgü tanığı olması durumu ve verdiği bilgilerin İslam kaynaklarında aktarılanlarla uyuşmasını da dikkate alarak Trâblus Kontu'nun Montferrat Markisinin vardıği sırada şehirde olmadığını kabul etmek daha mantıklı görünmektedir. Nitekim Barber (a.g.e., s.434-435) Temmuz ayı ortalarında Sûr'da Cenevizlilere verilen bir imtiyaznamenin şahitleri arasında III. Raymond, Sayda Kontu Renauld, III. Joscelin gibi ileri gelenlerin yanında din adamlarının da yer aldığı bir liste verirken bunların arasında Konrad'ın adını saymaz. Merav Mack (*The Merchant of Genoa, The Crusades, The Genoese and the Latin East, 1187-1220s*, Cambridge 2003, Ph. Thesis, s.150-151) söz konusu belgenin *Baronlar İmtiyaznamesi* olarak bilindiğini söyler.

⁴⁷ Altan, a.g.e., s.102-103; T.M.P. Duggan, "From mid-October to the end of March Voyaging in the Medieval Mediterranean", *Cedrus* III, 2015, s.287.

yaklaşan bir zamanda yapılabileceğini dikkate aldığımızda onun, Sûr'a geliş zamanının en erken tahminle Ekim ayının ilk 1/3'lük kısmında olabileceği görülecektir.

Nitekim Konrad'ın, Sûr'a geldikten sonra derhal idareyi üstlenip savunma hazırlıklarına girişmesi de bir başka kanıt olarak görülebilir. Zira İbn el-Esir, III. Raymond'un ayrılmasından sonra *Sûr şehri tamamen boş kaldı. Şehri Müslümanlara karşı koruyacak ve onlara mâni olacak hiçbir kuvvet yoktu. Şayet Salâhaddîn, Tibnîn ve diğer yerlerden daha önce burayı fethetsebbüs etmiş olsaydı hiçbir zorlukla karşılaşmadan alabilirdi. Fakat o, şehrin çok müstahkem olduğunu düşünerek burasını daha kolay fethedebilmek maksadıyla önce civarındaki yerleri ele geçirmek istedi*, demektedir⁴⁸.

Sultan 2 Ekim'de Kudüs'ün fethinin sonrasında 25 Kasım'da Sûr önlerine gelip burayı sıkıştırmasına kadarki süreçte şehirde hiçbir zorlukla karşılaşmadan idareyi ele alan Konrad için gerekli hazırlıkları yapacak yeterli zamanı olmuştu. Onun varlığı ve sahip olduğu aile bağları Sûr'da kendilerini kapana kısılmış gibi hisseden Haçlılar adına Avrupa'nın büyük liderlerinden yardım gelebileceği yolundaki ümitlerini canlandırmıştı. İdareyi doğrudan ele almasının akabinde şehrin dış savunmasını güçlendirmek için surların zarar görmüş kısımlarını tamir ettirip denizin bir kıyısından diğer kıyısına kadar hendek kazdırmıştı. Böylece şehir ilk kurulduğu zamanlardaki gibi bir adaya dönüşmüştü⁴⁹. Bu arada onun gelişinden önce şehirdeki en üst düzey kişi olan Saydâ Kontu Renauld yardım gelmeyeceğinden endişe ile şehri teslim etmek üzereydi. Sultan Salâhaddîn'den kendisine sancaklarını göndermesini istemişti. Konrad'ın şehre girdiğinde yaptığı ilk işlerden biri de bu iki sancağı bularak surların altındaki hendeğe attırmak olmuştu⁵⁰. Aynı şekilde Sûr'daki bütün unsurları burasını savunmak üzere bir araya getirmeyi de başarmıştı. Özellikle de Cenovalılar ve Pisalılara verdiği bazı imtiyazlar⁵¹ sayesinde onları da savunmaya dahil etmesi gerek insan kaynağı gerekse çok gerekli olan deniz gücünü elde etmesini sağlamıştı. H.E. Mayer söz konusu durumu toplumsal bir uzlaşma hareketi (commune) şeklinde ifade etmektedir⁵². İngiltere Kralı II. Henri'nin, Hospitalierler aracılığıyla Kutsal Topraklarda harcanmak üzere Hospitalierler aracılığıyla gönderdiği hazineden yapılan 8.000 altınlık harcama da Konrad'ın elini rahatlatmıştı⁵³.

Sultan Salâhaddîn gerekli kuşatma hazırlıklarını tamamlayıp 25 Kasım 1187'de şehir önlerine geldiğinde Konrad müdafaa için bütün önlemlerini almıştı. Karşı tarafta Sultan, Mısır'dan çağırdığı filo sayesinde Sûr'u deniz tarafından da abluka altına almıştı. Ancak limanın önünde çekilen zincir ve arkasındaki Haçlı gemileri, Müslüman donanmasının limana yaklaşmasını engellemektedir. Sultan karadan zaten dar bir sahadan yapmak zorunda olduğu saldırılardan netice almanın zorluğunu bilmekteydi. Üstelik limandaki gemilerden yapılan ok atışları da Müslümanların bu yönden şehre yaklaşmasının önünde ciddi bir engeldi. Bütün

⁴⁸ *el-Kâmil fi't-târih*, XI, 543-544. İbn Şeddâd (a.g.e., aynı yer) da; askerin dağılık durumu ve Frenklerin burada toplanmış olmasından ötürü öncelikle daha kolay yerleri ele geçirmek üzere Sûr'u kuşatmaya teşebbüs etmediğini yazar.

⁴⁹ Büyük İskender M.Ö. 332'de o sırada bir adanın üzerinde yer alan Sûr'u kuşatıp uzun süre ele geçirmeyi başaramayınca askerleri için karadan şehre doğru bir yol oluşturmak üzere denizi taşlarla doldurtmuştu. Sûr'u da ancak bu şekilde zapt edebilmişti. Böylece kara ve ada birleşmiş şehrin bulunduğu yer bir yarımada halini almıştı. Bkz. Jona Lendering, *Büyük İskender*, trk. trc. Burak Sengir, İstanbul 2009, s. 147-150.

⁵⁰ Ernoul, s.151-152; Edbury, (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme), s.53. İbn el-Esir (XI, 544) sancakların atılması olayından bahsetmese de şehrin aman dilemeye hazırlandığını yazmıştır.

⁵¹ Jacoby (s.191-192)'de özellikle bu konunun önemi üzerinde durmaktadır.

⁵² "On the Beginnings of Communal Movement in the Holy Land; The Commune of Tyre", *Traditio*, Vol.24, 1968, s. 443-457. Ayrıca bkz. Jacoby, s.191.

⁵³ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, ing. trc. Helen J. Nicholson, *Chronicle of the Third Crusade A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, Aldershot 1997, s.42; Radulfi de Diceto, *Opera Historica (Ymagines Historiarum)* II, ed. William Stubbs, Londra 1876, s.61.

bunlar yetmezmiş gibi Müslüman kuşatma filosundaki gemilerin gaflet anından istifade ile Haçlılar bir gece limandan çıkıp beş gemiyi ve bunların komutanlarını ele geçirdiler. Konrad'ın yaptırdığı bu huruç hareketinin başarısı kuşatmanın kaderini etkiledi. Salâhaddin daha öncesinde Hittin'de esir etmiş olduğu muhatabının babasını onun önüne çıkarıp şehrin teslimini istemek hamlesi de bir fayda vermedi. Hatta Konrad muhatabına kararlılığını göstermek için babasının üzerine ok atmaktan da çekinmedi. Bu arada kış mevsiminin habercisi yağmur ve soğuklar da başlamıştı. Sultan zaten askerlerinin yeterince iyi savaşmadığından şikayetçi idi. Dolayısıyla emirlerine de danışarak kuşatmayı kaldırıp 3 Ocak 1188'de şehir önlerinden ayrıldı⁵⁴.

Her ne kadar Pisa ve Cenova gibi İtalyan şehir devletlerine çok şey borçlu olsa da⁵⁵ Konrad başarısıyla istediği kadar övünebilirdi. Zira Ortadoğu'daki Haçlıların, Müslümanların ağır bir tazyiki altında tamamen köşeye sıkıştıkları bir dönemde onlara gerekli nefes almak şansı sağlamıştı. Zira sonraki süreçte Kudüs'ün kaybının ortaya çıkardığı şaşkınlığın akabinde Avrupa'dan hareketlenen Haçlı güçleri yavaş yavaş bölgeye gelmeye başlayacaktı⁵⁶. Bu ise bir süre sonra Müslümanların bütünüyle saldırıdan savunma pozisyonuna geçmeleri sonucunu doğuracaktı. Nitekim Sultan'ın Sûr'un ardından Trâblus üzerine yapmayı düşündüğü saldırı Sicilya Kralı II. Guillaume'un gönderdiği filonun sayesinde engellenmişti⁵⁷.

Her şeye rağmen Sultan gelecekte karşılaşılabileceği olaylarla alakalı öngörü sahibi bir hükümdardı. Bu nedenle Konrad karşısında Sûr'da uğradığı başarısızlığı yaptığı politik bir hamle ile telafi etmek istedi. Zira Kudüs Haçlı Krallığı'nı yıkıma götüren ve kendisi için adı geçen şehrin fethinin yolunu açan hizipler arası çekişmelerin sonuçlarını çok iyi biliyordu. Şu an için Sûr'da toplanmış olan Balian de İbelin, Saydâ Kontu Renauld gibi ileri gelen Haçlı liderlerinin halen elinde esir tuttuğu Kral Guy de Lusignan'ı olanların sorumlusu olarak görüp sevmediklerini gayet iyi biliyordu. Şimdi bunlar Sûr'da elde ettiği başarının akabinde Konrad de Montferrat'ın çevresinde toplanmışlardı. Sultan esir kralı serbest bırakarak rahatlıkla muhataplarının politik dengeleriyle oynayabilirdi. Zira her ne kadar Konrad direk olarak Kral unvanını kullanmasa da çevresinde ortaya koyduğu psikolojik etki ve İtalyanlara verdiği imtiyaz belgelerinde bunu açıkça hissettirmekteydi.

Dolayısıyla da Sultan halen bu unvanı kullanmakta olan Guy de Lusignan'ı salıvermesi halinde karşı tarafta işlerin karışması için çok beklemesine gerek kalmayacağını farkındaydı. Böylece 1188 yılı Temmuz'un Kral serbest bıraktı. Karşılığında ise ondan Ortadoğu'yu terk edeceğine ve bir daha Müslümanlara karşı savaşmayacağına dair yemin aldı⁵⁸. Kral Guy'in serbest kaldıktan hemen sonra verdiği yeminden dönmesi Sultan tarafından bir kızgınlık gösterisi ile karşılanırsa da muhtemelen bu tahmin edilebilir ve hatta beklenen bir hamle idi.

⁵⁴ İbn Şeddâd, s.136-138; İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Feth el-kussî fi'l-feth el-kudsî*, nşr. M. Mahmud Subh, Kahire 1962, s.61-72; İbn el-Esîr, XI, 553-555; Ernoul, s.152, 184-189; *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.39-41; Roger de Hoveden, s.90; William of Newburgh, I, 264-266; Edbury, (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme) s.53-54, 67-69; Runciman, II, 395-396; Richard, *a.g.e.*, s.212-213; Barber, s.442-444; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbi ve Devri*, İstanbul 2000, s.122-124.

⁵⁵ İtalyanlar söz konusu yardımlarının karşılığını yakın tarihlerde yaptıkları ticarî anlaşmalarda kendilerine verilen imtiyazlarla fazlasıyla almışlardı. Bununla alakalı bkz. Jacoby, s.192-225; Mack, *a.g.t.*

⁵⁶ Hatta bununla ilgili olarak İbn Şeddâd (s.208) Konrad'ın, Avrupa'daki Hristiyanları Haçlı Seferi için galeyana getirmek üzere Kutsal Mezar Kilisesi'nin resmini yaptırarak bunun üzerine de atını içeten bir Müslüman süvarisi çizdirip çarşı Pazar dolaştırmak suretiyle insanları etkilediğini yazmıştır. İbn el-Esîr (XII, 32) de Konrad'ın adını vermemekle birlikte benzer bir hikâye anlatmaktadır.

⁵⁷ İbn el-Esîr, XII, 5; Ernoul, s.190; Edbury, (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme) s.74,76-77; Runciman, III, 16-17; Barber, s.445-446.

⁵⁸ Ernoul, s.194; Edbury, (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme) s.79; İbn Şeddâd (s.156) ise Kral'ın ömür boyu Sultan'ın bir gulamı, hizmetlisi olacağına yemin ettiğini söyler.

Öte yandan Sultan herkes tarafından bilinen alicenaplığını bir kere daha göstermiş ve Konrad de Montferrat'ın yaşlı babasını da özgür bırakmıştı. Bu sayede muhatabına gerektiğinde kendisiyle daha farklı şekillerde münasebatta bulunabileceğini de göstermiş oluyordu.

Onun, Haçlılar arasında attığı rekabet tohumlarının yeşermesi için çok beklemesi de gerekemeyecekti. Nitekim Guy de Lusignan serbest bırakılmasının akabinde önce Trâblus'daki eşi Sibylle'nın yanına gitmiş sonrasında ise ikisi birlikte Sûr'a doğru hareket etmişlerdi. Fakat şehir önlerine geldiklerinde beklemedikleri bir şekilde Konrad tarafından içeri alınmamışlardı. Sultan düşüncesinde yanılmamıştı. Muhtemelen Guy'a muhalif Ortadoğulu Haçlı ileri gelenleri tarafından da teşvik edilen Konrad henüz Müslümanların elinden kurtarmış olduğu Sûr'u muhatabına bırakmak istememişti. O sırada şehrin içinde bulunan Pisalılar sahip oldukları hakları daha da arttırmak ümidiyle Kral Guy lehine harekete geçtilerse de Konrad tarafından engellenip şehrin dışına çıkarıldılar. Yine şehirde bulunan tarikat şövalyeleri ve bazı gruplar da çıkıp Kral ile birleşerek III. Haçlı Seferi'nin ve belki de bütün Haçlı Seferleri tarihinin en büyük kuşatma savaşını başlatmak üzere Akkâ'ya hareket ettiler⁵⁹.

Itinerarium'da Kral'ın ayrılmasının sonrasında Konrad'ın sürekli nükseden bir hastalıktan sebebiyle rahatsızlandığını ve hastalığın geçmiştekilere oranlara daha şiddetli seyretmesinden dolayı zehirlendiğinden şüphelenerek doktorlarını öldürdüğünü söyler⁶⁰. İyileşmesinin ardından bir süre Akkâ önlerindeki kuşatmaya seyirci kalmayı tercih eden Konrad bunu Guy ile arasında geçenlerin yanında muhtemelen mücadelenin gidişatını görmeden yeni bir maceraya atılmamak gayesiyle yapmıştı. Mamafih Alman İmparatorunun tabiiilerinden Thuringia Kontu III. Ludwig'in ikna çabalarının neticesinde 24 Eylül 1189'da Akkâ kuşatmasına katılmıştı. Savaş ortamı ikili arasındaki anlaşmazlıkları biraz olsun küllendirmiş gibi görünüyordu. Nitekim 4 Ekim 1189'da gerçekleşen ve *Büyük Çarpışma* diye bilinen mücadelede Konrad ancak Kral Guy'in müdahalesi sayesinde esir düşmekten kurtulabilmişti⁶¹.

Bu arada Haçlı Yemini ederek ordusuyla birlikte yola çıkan Kutsal Roma Germen İmparatoru Friedrich Barbarossa 1191 yazında Silifke Çayı'nı geçerken boğularak hayatını kaybetmişti. Sonrasında kendisiyle aynı adı taşıyan oğlu Swabia Kontu Friedrich kalan kuvvetleri alarak yola devam ederek Antakya'ya ulaşmıştı. Yakın akrabası olan Friedrich'in gelişini haber alan Konrad de Montferrat da onu karşılamak üzere Haçlı karargahından çıkmıştı. Alman kuvvetleri civardaki Müslüman birliklerinin saldırıları sebebiyle kayıplar yaşamaya başlayınca Swabia Kontu, Konrad'ın tavsiyesine uyarak yolun Trâblus'tan sonraki kısmını denizden devam etmek suretiyle önce 7 Ekim'de Sûr'a ardından da Akkâ'ya ulaşmıştı⁶². Yakın bir akrabasının gelişi o zamana kadar sessiz kalan Konrad'ın tekrardan aktif hale gelmesine yetmişti. Swabia Dükü'nün varlığını kraliyet üzerindeki hak iddiaları için kullanmaya çalışan Sûr Hâkimi için bir şans olsa da Kraliçe Sibylle ve iki kızının 1190 yılı sonbaharında çıkan bir salgında hayatlarını kaybetmeleri çok daha büyük bir fırsat ortaya çıkarmıştı. Zira Guy'in kraliyet konusundaki yasallığı yukarıda da bahsedildiği üzere tamamıyla eşi ve kızlarından

⁵⁹ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.69-70; Ambroise, *The Crusade of Richard Lion-Heart*, ing. trc., M.J. Hubert, notes: John L. La Monte, New York 1941, s.132-133; Roger de Hoveden, II, 126; Edbury, (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme) s.80; William of Newburgh, I, 265-266. İbn Şeddâd (s.155-156) ise Konrad ile Kral Guy'un ikincinin Akkâ'ya hareketinden önce anlaştıklarını söylerken İbn el-Esir (XII, 32) aradaki ihtilaf ve olaylardan bahsetmeden Haçlıların, Sûr önlerinde toplanıp sonrasında Akkâ üzerine yürüdüklerini yazar.

⁶⁰ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.70.

⁶¹ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.80; Ambroise, *a.g.e.*, s.143; Runciman, II, 22; Şeşen, *a.g.e.*, s.146.

⁶² İbn Şeddâd, s.211-213; İbn el-Esir, XII, 49-50; *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.100; Radulfi de Diceto, II, 70.

gelmekteydi. Şimdi onların ölümüyle Guy için krallık içi boş bir unvana dönüşmüştü. Elbette ki bu durum muhaliflerini harekete geçirmek adına bir işaret olmuştu.

Söz konusu hususu açıklamak üzere biraz geçmişe dönüp Kudüs Krallığının sonun getiren hizip çekişmelerini ele almak gerekmektedir. Öyle ki bu mücadeleler IV. Baudouin'in ve hemen ardından çocuk yaştaki V. Baudouin'in ölümlerinin akabinde taht variselerinin üzerinden yürütülmüştü. Sabık kral Amaury'nin boşandığı eşi Agnes ile kardeşi III. Joscelin yanında Renauld de Chatillion ve Templier Büyük Üstadı Gerard de Ridefort'un meydana getirdiği şahinler (savaş taraftarları) grubu taht iddialarını Agnes-Amaury evliliğinden doğan Sibylle üzerinden dillendirmektedirler. Amaury'nin diğer eşi Maria Komnena, İbelinler, Saydâ Kontluğu ve Trâblus Hâkimi III. Raymond'un meydana getirdiği güvercinler (barış taraftarları) ise bunun için Maria-Amaury evliliğinden dünyaya gelen Isabella'ya bel bağlamışlardı. Siyblle yukarıda da ifade edildiği üzere ilk eşi Guillaume de Montferrat'ın ölümü sonrasında 1180 senesinde Guy de Lusignan ile evlenmişti. Karşı tarafta ise Isabella krallığın önde gelen vassallerinden biri durumundaki Maverayürdün varisi Onfroi de Toron ile evlendirilmişti. Çocuk Kral V. Baudouin'in 1186'daki ölümünün hemen sonrasında taraflar tahtın sahibini belirlemek üzere harekete geçtiklerinde daha erken davranan Sibylle-Guy ikilisi Kudüs'te taç giymişti. Onfroi de Toron'un da Kudüs'e kaçıp bu ikisine biat etmesiyle güvercinler mücadeleyi kaybetmişlerdi⁶³.

Şimdi ise Sibylle ve kızlarının ölümüyle işler bütünüyle değişmişti. Hanedanın kalan tek varisesi Isabella ve kocası artık taht için tek aday durumuna gelmişlerdi. Mamafiş tabi olarak önceki gelişmeleri de dikkate aldıklarında yapacakları hamlenin Onfroi ile başarıya ulaşabileceğini düşünmüyorlardı⁶⁴. Kızın annesi Maria ile özellikle de üvey babası Balian de İbelin bir süredir Konrad de Montferrat ile ittifak halinde idiler. Sûr hâkimi de önüne çıkan bu fırsatı değerlendirmek niyetindeydi. Hiç vakit kaybetmeden Guy de Lusignan'ın eşinin ölümü ve hanedana mensup bir başka prensesin varlığı sebebiyle krallık unvanını kaybettiği tezini dillendirmeye başladı. Diğer taraftan Isabella'nın annesi Maria da kızının evlendiği sırada reşit olmadığını bu sebeple de evliliğinin bir geçerliliği bulunmadığı konuşmaya başlamıştı.

Bu arada Konrad, Beauvais Piskoposu Philip ile Pisa Başpiskoposu ve aynı zamanda Papalık Legati olan Humbert'i de ikna etmeyi başarmıştı. Pisalılar muhtemelen daha evvelinde Sûr önlerindeki meselede Guy de Lusignan'ın tarafını tutmalarından kaynaklı soğukluğu gidermek niyetinde idiler. Onfroi'nin de telkin, tehdit ve hediyelerle ikna edilmesinin ardından Pisa Piskoposu bu evliliği bitirmiş ve Isabella alelacele Konrad ile evlendirilmişti⁶⁵. Tabi ki burada damadın halen İstanbul'da bir eşinin bulunduğu ayrıntısı göz ardı edilmişti.

Guy de Lusignan rakiplerinin hamlesi karşısında çaresiz kalsa da unvanını savunmayı sürdürdü. Zira kendisine bu konuda destek olacak İngiltere Kralı'nın yolda olduğunu biliyordu. Tabi ki aynı şekilde Suriye sahillerine doğru yolculuğuna devam eden Fransa Kralı II. Philippe'in de akrabalık bağları sebebiyle Konrad tarafında yer alması kaçınılmaz görünüyordu.

⁶³ Tafsilatlı bilgi için bkz., Runciman, II, 375-377; Hamilton, a.g.e., s.220-221; Usta, a.g.e., s.198-202; aynı mlf., "Haçlı Seferlerinde Kadın", *Ortaçağ'da Kadın*, ed. Altan Çetin, Ankara 2011, s.306-308.

⁶⁴ Onfroi de Toron yukarıda aktardıklarımızın dışında efemine tabiatı sebebiyle krallığa layık bir kimse olarak görülüyordu. Bkz. Ernoul, s.202; *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.122; Edbury, (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme) s.96. Öte yandan Edbury (aynı yer) Isabella'nın Onfroi'den ayrılmak istemediği ancak damadından nefret eden annesinin baskısıyla bunu kabul etmeye zorlandığı aktarılmaktadır.

⁶⁵ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.121-125; Ambroise, s.176-179; Radulfi de Diceto, II, 86; Edbury, (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme) s.95-97; Runciman, III, 26-27; Oldenburg, s.454; Hamilton, s.232; Usta, "Haçlı Seferlerinde Kadın", s.308.

Böylece ikili arasındaki krallık mücadelesi adı geçen hakimlerin de gelişine kadar sonuçsuz ve kısır bir çekişme olarak devam etti.

Evliliğin sonrasın Konrad eşiyle birlikte Sûr'a dönmeyi tercih etmişti. Ayrılmadan evvel de Akkâ önlerindeki Haçlılara yiyecek yardımı yapmak sözünü vermişti. Ancak sözünü tutmak konusunda rahat davranması sert geçen kış mevsiminden mustarip olan ordudaki insanlar ve muhalifleri tarafından ağır bir şekilde tenkit edilmişti. Hatta açlık ve salgın hastalıklar sebebiyle günde 1000 kişinin gömüldüğü Haçlı ordugahında insanlar yaşadıklarına kayıtsız kaldığını düşündükleri Sûr Hakimine küfürler etmeye başlamışlardı⁶⁶. Tabi ki söz konusu kayıtların Guy de Lusignan taraftarı İngiliz kaynaklarından aktarılmasının ortaya çıkardığı subjektifliği de burada dikkat çekmek gerekmektedir.

Her şeye rağmen Konrad destekçisi olan Fransa Kralı'nın gelişine kadar Sûr'da kalmaya devam etti. Hatta daha öncesinde evvela Kıbrıs akabinde de Suriye kıyılarına ulaşan Arslan Yürekli Richard, Sûr önlerinde demir attığında Konrad, onun şehre girmesine izin vermemiş ve kral geceyi şehir dışında bir çadırda geçirmek zorunda kalmıştı⁶⁷.

Büyük kralların Akkâ'ya varmasıyla birlikte taraflar arasındaki politik oyunlar bütün şiddetiyle yeniden başlamıştı. Tahtın yasal varisesi ile evli olmasının getirdiği özgüvene sahip Konrad, Guy ve kardeşi Godefroi tarafından yöneltilen Hristiyanlara ve krallarına (Guy) ihanet, yalan yere yemin etmek, yine Guy'u haksız yere krallık gelirlerinden mahrum bırakmak gibi suçlamaların muhatabı olmuştu. Mamafih söz konusu ithamlara cevap bile vermeden oradan ayrılmayı ve Sûr'a gitmeyi tercih etmişti. Elbette ki bu durumda Fransa Kralı'nın kendi tarafını tuttuğunu bilmesinin de payı vardı. Nitekim sonrasında mesele Konrad ile Guy arasında olmaktan çıkarak İtalyan şehir devletlerinin çıkar mücadelelerinin, İngiliz ve Fransızların arasındaki geleneksel rekabetin bir yansımasına dönüşmüştü. Bu hengamede İngiltere Kralı Richard, Guy de Lusignan ve Pisalılar bir tarafta; Fransa Kralı II. Philippe, Konrad de Montferrat ve Cenovalılar ile diğer tarafta yer almışlardı⁶⁸.

Konrad, Akkâ önlerindeki Haçlı karargahına dönüşü artık dayanma azimlerinin son raddesine gelmiş müdafilerin, saldırganlarla barış görüşmelerine başlaması vesilesiyle olmuştu. İbn Şeddâd'ın kaydına göre müzakerelerde yaptığı aracılık sebebiyle ona 10.000, adamlarına ise 4.000 altın verilmesi kararlaştırılmıştı. Sonrasında Konrad dört Haçlı liderlerinin sancaklarıyla şehre girerek onlardan birini şehrin camisinin minaresine, birini kaleye, birini Templier Burcuna kalan sonuncusunu da Müslüman sancağının yerine Savaş Burcuna dikmişti⁶⁹. Elde ettikleri kazanımlar Haçlılara bir süreliğine de olsa aralarındaki çekişmeleri unutturmuş görünüyordu.

Nitekim Fransa Kralının aracılığı ile Arslan Yürekli Richard ile arasını düzeltten Konrad rakibi Guy de Lusignan ile anlaşmayı kabul etmişti. Buna göre Guy ölene kadar Kudüs Kralı olarak kalmaya devam edecekti. Bu süreçte evlenmesi halinde doğacak çocukları hiçbir şekilde krallıkta hak iddiasında bulunamazlardı. Sonrasında ise Konrad ve eşi Isabella Kudüs tahtının sahibi olacaklardı. O zamana kadar ise Sûr, Saydâ ve Beyrût şehirleri onların egemenliğinde

⁶⁶ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.125-131; Ambroise, s.182-189.

⁶⁷ Roger de Hoveden, II, 205-206.

⁶⁸ Roger de Hoveden, II, 207-208. Dönemin Müslümanlar tarafındaki en önemli tanıklarından biri olan İbn Şeddâd (s.248) da Konrad'ın, Akkâ'da kaldığı takdirde yakalanacağından ve Sûr şehrini Guy de Lusignan'a verileceğinden endişe ettiği için 25 Haziran 1191'de Haçlı Ordugahından ayrılarak adı geçen şehre gittiğini söylemektedir.

⁶⁹ *en-Nevadır es-Sultaniye ve'l-mehasin el-Yusufiyye*, s.258-259.

kalacaktı. Elbetteki varislerinin de krallıktaki hakları bakıydı. Bundan başka Guy'in kardeşi Godefroi'nin Yafa ve Kaysâriye üzerindeki hakimiyeti de onaylanmaktaydı⁷⁰.

Taraflar arasında sağlanan uzlaşya karşın Konrad'ın endişelerinin tam olarak geçtiğini söylenemez. Nitekim Haçlıların, Akkâ'yı ele geçirmelerinin (12 Temmuz 1191) sonrasında Fransa Kralı'nın geri dönmek için hazırlıklara başlaması da onun kaygılarını tetiklemiş olmalıdır. II. Philippe, Arslan Yürekli Richard ile vedalaşıp dönüşüne kadar hiçbir şekilde topraklarına saldırmayacağı sözünü vererek Sûr'a gitmişti. Burada Konrad ile yaptığı görüşmelerin ardından elindeki esirleri ve Akkâ'da sahip olduğu yerleri ona bırakmıştı. Ayrıca Haçlı Ordusunda kalacak Fransızlar komutasını da Burgundiya Dükü'ne vermişti. 3 Ağustos'ta Sûr'dan Fransa'ya doğru yola çıkan Kral II. Philippe'in ayrılmasından iki gün sonra Arslan Yürekli Richard'ın gönderdiği elçiler vasıtasıyla esirleri istemesi Konrad için endişelerinde pek de haksız olmadığı konusunda bir uyarıydı. Bunu reddetmesi bir kere daha İngiltere Kralı'nı kızdırmıştı⁷¹.

Hamisinin de o sırada Fransa'ya doğru yolda olduğu düşünüldüğünde Konrad'ın, Sûr'un aşılabilir kabul edilen tahkimatlarının dışında hiçbir güvencesi kalmamıştı. Ancak herhangi bir ihanet ihtimalinden de emin olamazdı. Dolayısıyla kendisine yeni dostlar edinmesi gerektiğini düşünmeye başlamıştı ki bunun için çok fazla bir tercihi bulunmadığı da aşıkardı. Karşı tarafta ise Sultan Salâhaddîn, Guy de Lusignan'ı serbest bırakarak yaptığı planlamanın şimdi tam manasıyla aktif hale geldiğini görmenin mutluluğunu yaşayabilirdi.

Bu arada Kral Arslan Yürekli Richard, II. Philippe'nin ayrılığının sonrasında Akkâlî esirleri katlederek kıyı boyunca harekete geçmişti. Sultan'ın, Kaysâriye ve Arsûf'da onu durdurma teşebbüsleri başarısız kalmış ve Haçlılar tahrip ve tahliye edilen Askalân'ı ele geçirmişlerdi. Kral müteakip hedefini Kudüs olarak seçse de çeşitli nedenlerle bundan vazgeçmek zorunda kalmıştı. Diğer taraftan taraflar arasındaki mücadeleler gerçek anlamda taktik savaşına dönüşmüştü. Öyle ki tüm bu süreçte gerçekleştirilen mücadelelerin yanında barış görüşmeleri de devam etmekteydi. Kral'ın yüz yüze görüşmek teklifini reddeden Sultan müzakereler için kardeşi el-Melik el-Âdil'i görevlendirmişti. Satranç oyununa dönen bu münasebat şimdi Konrad'ın da dahil olmasıyla çok daha ilginç bir hale gelecekti.

30 Eylül 1191'de Sultan Salâhaddîn'in karargahına gelen Sûr hakiminin elçileri Saydâ ve Beyrût'un kendisinin olması şartıyla Akkâ üzerine yürüyeceğini ancak bunun için kendisine yemin verilmesini gerektiğini bildirmişlerdi. Sultan ise Sûr'da bulunan esirlerin serbest bırakılması, kuşatıp ele geçirilmesinin sonrasında Akkâ'nın kendisine teslimini gibi mukabil şartlarla el-Adl en-Necib adlı elçisini, onun yanına gönderdi⁷². Diğer tarafta da kardeşi el-Melik el-Âdil, İngiltere Kralı ile görüşmelere devam etmekteydi. Mamafih gelişmeler çok geçmeden Kral'ın kulağına da gitmişti. Elçisi Stephen Turnham vazifesini yaptıktan sonra geri dönerken Saydâ Kontu Renauld ve Balian ile karşılaşmıştı⁷³.

Bu durum Konrad'ın, Kral Richard'ın zihnindeki olumsuz tasvirini daha da pekiştirmiş olmalıdır. Dolayısıyla Müslümanlarla yaptığı görüşmelerde daha somut adımlar atıp kesin bir netice alması gerekliliği anlamıştı. Olayları bize aktaran Haçlı kaynaklarında Konrad'ın, Sultan ile Saydâ ve Beyrût'un dışında Ürdün Nehri'nin kıyısına kadarki toprakların kendisine

⁷⁰ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.222; Roger de Hoveden, II, 217.

⁷¹ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.225-230; Ambroise, s.224-226; Roger de Hoveden, II, 217-218.

⁷² İbn Şeddâd, s.285-286.

⁷³ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.304.

verilmesi şartlarıyla anlaştığını aktarmaktadır. Ancak el-Âdil buna karşı çıkararak ağabeyini ikna etmiş ve Sultan Salâhaddîn, Konrad ile anlaşma yapmaktan vazgeçmiştir⁷⁴.

Aslında verilen bu bilgiler İbn Şeddâd'ın ifadeleriyle örtüşmektedir. Buna göre 5 Kasım'da elçilik vazifesiyle Sultan'ın huzuruna gelen Sayda Kontu Renauld bir süre Müslüman karargahında kalmış ve bu süre içerisinde iyi bir şekilde ağırlanmıştı. Hatta yapılan görüşmelerin dışında el-Âdil ile at gezintisi yaparak birlikte Müslümanlar ve Haçlıların çarpışmalarını izlemişlerdir. Sonrasında emîrlere ve ileri gelenlerle yapılan bir toplantıda kiminle anlaşma yapılması gerektiği tartışıldığında Konrad'ın hilelerinden emin olunamamıştı⁷⁵. Sultan ve danışma heyeti pek de haksız sayılmazdı. Zira Sûr hâkimi bir yandan kendilerine bu teklifle gelirken diğer taraftan Arslan Yürekli Richard ile de bağlantıyı tam manasıyla kopartmamıştı.

Muhtemelen bu husus çoktan beridir bir sır olmaktan çıkmıştı. Nitekim Konrad müttefiklerinden Saydâ Hâkimi'nin, Yusuf adlı adamını görüşmek üzere Sultan'ın yanına gönderdiğinde kendisine şu maddeleri içeren şartlar sunulmuştu: *İrkdaşlarıyla savaşıp bunu alenen açıklamasını, barışın akabinde Haçlı beldelerinden alacağı yerlerin kendisinde, Müslümanların alacakları yerlerin onlarda kalması, ittifakla alınacak şehirlerin kendisine bırakılacak ancak içerisindeki esirler ve mallar Sultan'a ait olacaktı. Eğer İngiltere Kralı ile anlaşıp krallık için yetkiyi devralırsa mesele Haçlılarla arasında kalacak; bu takdirde de Sultan'ın, İngiltere Kralı ile kararlaştırdığı şartlar geçerli kılınacaktı. İki taraf sahilde ellerinde olan yerleri tutmaya devam edecek ve bunun dışında kalan yerler ise paylaşılacaktı. Askalân meselesi ise tamamen anlaşma dışıydı*⁷⁶.

Öte yandan Konrad'ın gerçekten Sultan ile anlaşmak üzere Akkâ'yı zapt etmek istemesi de bir olasılıktır. Elimizde İngiltere Kralı ve Guy de Lusignan taraftarlıklarını açık şekilde vurgulayan kaynakların dışında bir veri bulunamamasından mütevellit tek bir görüşe mahkûmiyet söz konusu ise de bunların aktardıkları olayların gelişiminden ve konuşulanlardan bağımsız değildir. Şubat 1192'de İngiltere Kralı'nın yokluğunda Akkâ'da gerçekleşen olaylar gayet ilginç ve İbn Şeddâd'ın anlatımını doğrular niteliktedir. Buna göre şehirdeki Konrad taraftarı Cenovalılar, Fransızların komutanı Burgundiya Kontu ile iş birliği halinde harekete geçtiklerinde Richard-Guy yanlısı Pisalıların sert direnişiyle karşılaşmışlardı. Cenovalıların haber gönderdiği Konrad da derhal gemilerle harekete geçmişti. Fakat üç gün süren çatışmaların nihayetinde saldırganlar püskürtülmüştü. Ayın 20'sinde geri dönen Kral Richard burada kontrolü sağlamıştı⁷⁷.

Yeni kral tarafında kalsa da meydana gelen gelişmeler onun için bir uyarı niteliğindeydi. Zira her ne kadar sevmese de Konrad bölgedeki Haçlı liderlerinin tam desteğine sahipti. Kudüs Krallığı'nı felakete götüren kişi olarak görülen Guy'a karşı ise bunun tam aksine bir bakış açısı mevcuttu. Sultan Salâhaddîn'e karşı işlerin pek de iyi gitmediği, ülkesinden geri dönmeyi isteyen mektupların sıklaştığı bir sırada Konrad'ın da karşısında yer almayı sürdürmesi meselelerin daha da kötüye gitmesinden başka bir şey getirmezdi. Dolayısıyla da ilk olarak onu, Casal İmber'te (ez-Zîb) yüzyüze bir görüşme yapmaya ikna etmişti (Şubat-Mart 1192)⁷⁸.

⁷⁴ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.303-304.

⁷⁵ İbn Şeddâd, s.297-298,301-303.

⁷⁶ İbn Şeddâd, s.308.

⁷⁷ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.291-292; Ambroise, s.314-316.

⁷⁸ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.293-293; Ambroise, s.316-317.

Müzakere sonuçsuz kalsa da Kral bir adım atarak anlaşmak istediğini göstermişti. Ortadoğu'daki Haçlı liderleriyle yaptığı bir görüşmenin sonrasında bütün temayülün Sûr hâkiminden yana olduğunu gördüğünde artık çok fazla uzatmadan ona haber gönderip krallık tacını giymek üzere yanına gelmesi için yeğeni Henri de Champagne'nın de yer aldığı bir heyetle haber göndermişti⁷⁹. Guy de Lusignan'ı ise dönüşünün ardından çok fazla elde tutamayacağını bildiği Kıbrıs Adası'nı satıp buranın hâkimi kabul etmekle tatmin etmişti. Gelen haberin şaşkınlık ve mutluluğunu bir arada yaşayan Konrad gönderdiği elçiyle olanlardan Sultan Salâhaddîn'i de haberdar etmiş; o da el-Adl en-Necib adlı elçisini anlaşma yapmak üzere muhatabının yanına göndermişti⁸⁰.

Mamafih Konrad adına sonraki süreç *işler kemale erince zevale döner* deyimindeki gibi olacaktı. Nitekim haberi aldıktan sonra maiyetiyle yolculuk için hazırlık yapmaya başlamıştı. Bu sırada bir akşam eşiyle yemek yemeyi beklerken onun gecikmesi üzerine beraberindeki iki şövalye ile Beuvais Piskoposunun evine gitmişti. Piskopos yemeğini yemiş olmasına karşın onun için bir şeyler hazırlatacağını söyleyerek Konrad'ı içeriye davet etmişti. Marki muhatabının teklifini geri çevirip yeniden evine doğru yola koyulmuştu. Ancak yolun yarısına geldiğinde dar bir caddede üzerine kendisine saldıran iki Haşhâşî fedaisinin bıçaklı saldırısına uğrayarak hayatını kaybetmişti (28 Nisan 1192). Cenazesi ertesi gün Hospitalier şövalyelerinin şehirdeki karargahının bulunduğu yerde defnedilirken zihinler bugün dahi geçerliliğini koruyan ve halen tam bir cevabın bulunamadığı bir soru ile meşguldü:

Konrad de Montferrat'ı kim öldürdü?

Söz konusu sorunun yanıtıyla alakalı olayların görgü şahidi durumundaki Haçlı kroniklerinde ve Müslüman kaynaklarında gayet ilginç bilgiler yer almaktadır. Öncelikle karşı tarafın gözüyle bu gelişmenin nasıl değerlendirildiğini görmek adına Sultan Salâhaddîn'in yakın maiyetinin ifadelerine bakmak gerekir. İbn Şeddâd öldürülmesinden üç gün sonra yani 1 Mayıs 1192 günü Sultan'ın onun yanında bulunan elçisi el-Adl'den bir mektup geldiğini yazar. Buna göre Sur hâkimi, Piskoposla yemek yediğini ve dönüşte iki Haşhâşî fedaisi tarafından bıçaklanarak öldürüldüğünü Sultan'a bildirilmiştir. Katillere bunu neden yaptıkları ve kendilerini kimin azmettirdikleri sorulduğunda da İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard'ın adını vermişlerdir⁸¹. Sultan Salâhaddîn'e yakın tarihçilerden bir diğeri İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahanî de aynı bilgileri aktarmaktadır⁸².

Yine dönem tarihçilerinden olmasına karşın zaman zaman Sultana karşı olumsuz yargılarıyla dikkati çeken İbn el-Esîr ise ilk iki müelliften ayrı bir şekilde gayet ilginç ifadeler kullanmaktadır: *Sultan, Haşhâşîlerin Suriye'deki lideri Sinan ile haberleşip İngiltere kralım öldürecek birini gönderecek olursa kendisine iyilik yapacağını vaat etmişti. Markis'i öldürürse de 10.000 dinar vereceğini söyledi, İngiltere Kralını öldürmek mümkün olmadı. Zira Sinan, Kral'ın öldürülmesinin kendi lehlerine olmayacağını düşündü. Çünkü Salâhaddîn'in Haçlıların işini bitirirse kendileriyle uğraşmasından korkuyordu. Ancak paraya çok düşküncü. Hemen Markis'i öldürmeyi düşündü ve rahip kılığında iki kişi gönderdi*⁸³.

Haçlı kaynakları arasında efendisi dolayısıyla Konrad'a daha yakın olduğunu bilinen Ernoul; Sûr hakiminin eşi hamamda iken çok acıktığını ve onunla yemek yemeği bekleyemeden

⁷⁹ Ambroise, s.330-331.

⁸⁰ İbn Şeddâd, s.309-310.

⁸¹ İbn Şeddâd, s.310.

⁸² *el-Feth el-Kussi fi'l-feth el-Kudsî*, s.330-331.

⁸³ *el-Kâmil fi't-târih*, XII, 78-79.

beraberindeki iki şövalye ile Beauvais Piskoposu'nun evine gittiğini yazar. Ancak Piskopos yemek yemişti. Yine de onu içeriye davet edip bir şeyler hazırlatmayı teklif etti ise de Konrad geri dönmeyi tercih etmişti. Ancak yolda dar bir caddeye geldiğinde iki adam önünü kesmiş ve içlerinden birinin ona uzattığı mektubu almak için elini uzattığında bunlar kendisini hançerleyerek öldürmüşlerdi. Anlatımının devamında Ernoul bazılarının suikastta İngiltere Kralı'nın parmağı olduğunu hatta *Haşhâşî reisine, Fransa Kralı Philippe'i öldürtmek için adam yollattığı söylemektedir* diye bir iddiayı dile getirir⁸⁴. Ayrıca Ernoul olayın nedeni olarak maktulün, paraya ihtiyaç duyması sebebiyle o sıralarda Sûr'a gelen bir Haşhâşî gemisinin mallarına el koyması ve karşı tarafın (bizzat Reşideddîn Sinan'ın) bütün ısrarlarına hatta ölüm tehditlerine rağmen el koyduğu malları geri vermemesini gösterir⁸⁵.

Arslan Yürekli Richard taraftarı bir tutum sergileyen kaynaklarımız da Konrad'ın Kudüs Kralı seçildiğine dair haberi aldıktan sonra maiyetiyle birlikte hazırlanmaya başladıklarını; adamlarının onun saygınlığı ve gücünü yansıtsın diye daha güzel görünen zırh ve elbiseler almak üzere borçlandıklarını yazmışlardır. Bunların dışında sanki Türklerle savaşa gidecekmiş gibi silahlarının pasını gidermek, kılıçlarını keskinleştirmek, zırhlarını parlatmakla, düzmece savaşlar ve sahte çatışmalarla meşgul olduklarını söylerler. Ancak bütün bu cümlelerinin sonunu biraz da istihza ile ilahi yardımdan mahrum kalmasalar gerçekten büyük yiğitler olduklarını şeklindeki bir cümleyle bitirmişlerdir. Sonraki anlatımları ise Ernoul ile birleşmektedir⁸⁶. Radulfi Diceto ise hiçbir tafsilat vermeden yalnızca Konrad'ın öldürüldüğünü yazmıştır⁸⁷.

Modern dönem araştırmacılarının konuyla ilgili yorumlarında da yine benzer bir çeşitlilik söz konusudur. Runciman; Ernoul'daki hikâyeyi doğru bulur. Salâhaddîn'in bu suça iştirakinin inanılacak bir şey olmadığını; Kral Richard'ın da her ne kadar hoşlanmasa da böyle bir silaha hiçbir zaman davranmadığı ancak düşmanlarının buna inanmadığını ifade eder⁸⁸. Oldenburg; Haşhâşîlerin Salâhaddîn'e bir din düşmanının kanını borçlu olduklarını zaten daha önce de benzer şekilde onun, Renauld de Chatillion'u öldürdüğünü ifadeyle olayın sorumlusunun Sultan olduğu fikrini beyan etmektedir. Ayrıca Suriye'deki Franklar arasında Konrad gibi bir adamdan her zaman korkulduğunu ve Richard'ın bu işi yapacak olsa Haşhâşîleri değil kendi şövalyelerini kullanacağı görüşündedir⁸⁹. Ramazan Şeşen; büyük ihtimalle Kral Richard ve Henri'nin bu suikastta parmağı olduğunu ifadeyle Sultan'ın, Konrad'ın ölüm haberini iyi karşılamadığını söyler⁹⁰. Barber; bu konuda bir isim vermekten kaçınarak aslında her iki görüşünde ihtimal dahilinde olmadığını belirtir. Diğer taraftan Müslümanların, Konrad'ın savaşçı niteliklerinden korktukları için kral seçilmesinin Doğu'daki Frenkler için iyi bir haber olduğunu da aktarmaktadır⁹¹. İlgen de Salâhaddîn ya da Richard'dan birinin bu cinayeti işleminin mümkün olmadığını ifade ile Willermus Tyrensis'in zeylinde aktarılanların doğruluğu üzerinde durmaktadır⁹². Işın Demirkent ise öncelikle; Konrad'ın neden ve kimin emriyle öldürüldüğü hiç anlaşılamadığını yazar. Akabinde de cinayeti Richard'ın ayarladığı ve daha birçok değişik nedenlerin ileri sürüldüğünü ama bunun failinin değil sebebinin meçhul bir

⁸⁴ Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi, Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi*, s.218-219.

⁸⁵ Ernoul Kroniği, *Haçlı Seferleri Tarihi, Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi*, s.219-220: Edbury, (The Old French Continuation of William of Tyre'dan tercüme) s.113-114.

⁸⁶ *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, s.302-308; Ambroise, s.329-339. Roger de Hoveden (II, 267) Konrad'ın ölümü çok daha kısa olarak aktarır.

⁸⁷ *Opera Historica (Ymagines Historiarum)* II,104.

⁸⁸ *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, 56-58.

⁸⁹ *The Crusades*, s.460.

⁹⁰ *Salâhaddîn Eyyûbi ve Devri*, s.196-197.

⁹¹ *Haçlı Devletleri Tarihi*, s.492-493, 188n.

⁹² *Markgraf Konrad von Montferrat*, s.122-124

cinayet olarak kaldığını; Sûr hakiminin ölümünden en çok faydalanan kişinin ise Henri de Champagne olduğunu söyler⁹³. Patrick A. Williams da konuyla ilgili yazdığı makalesinde aynı şekilde Henri'ye işaret etmesinin yanında onun 1194'te Haşhâşîlerin elindeki Kehf Kalesine yaptığı ziyareti de buna bağlamaktadır⁹⁴. Jean Richard ise hiçbir yorum yapmadan yalnızca olayı aktarmayı tercih etmiştir⁹⁵.

Bize göre söylenmesi gereken ilk şey Sultan'ın bu hususta hiçbir dahlinin olmadığıdır. Onun başlangıçtan beri takip ettiği politika temelde Haçlılar arasındaki ayrılıkların, iktidar çatışmalarının körüklenmesi ve bunların birbirine düşürülmesi üzerine kurulmuştur. Konrad-Guy çekişmesinden istifadeyle Haçlılar arasında başlattığı saflaşmanın kralların Akkâ Kuşatmasına katılmasının akabinde ne kadar büyüdüğü aşıkardır. Fransa Kralı'nın Ortadoğu'dan ayrılmasının sonrasında Sûr hakiminin kendisini diğerlerinden nasıl soyutladığı ve Sultan ile temasları da dikkat edilmesi gereken önemli kanıtlardır. Hal böyle iken politik anlamda eldeki bu önemli kozun böyle kolay bir şekilde zayıf edilmesi de pek mantıklı bir tutum değildir.

Haşhâşî reisinin ticaret gemisindeki mallara en konulmasına dair hikâyede de tutarlı yönlerine karşın bazı müphem taraflar bulunmaktadır. Nitekim söz konusu gasp doğru olsa dahi Haşhâşîlerin hele de Haçlıların kral seçtiği bir şahsı bu kadar kolay ve intikam alınmak korkusundan uzak şekilde öldürmeleri pek de kabul edilebilir durmamaktadır. Üstelik Masyaf Kuşatması'nın ardından Sultan ile aynı saflarda yer almaya başladığı ve III. Haçlı Seferi'ni bitiren anlaşmayla da bu hususun yazıya döküldüğü unutulmamalıdır. Öyle ise Haşhâşîlerin, Salâhaddin'in o sırada uygulamada olan siyasetine tamamıyla ters böyle bir hareketi gönül rahatlığı ile yapip yapamayacakları da sorgulanmalıdır.

Diğer yandan Kral Richard'ın, Konrad'ı öldürmek adına Sultan'dan çok daha fazla sebebi olduğu aşıkardır. Onun, Haçlılar arasındaki durumunu sarsan, emirlerine uymayan, kendisine karşı Müslümanlarla ittifak peşinde koşan üstelik biraz da durumun zorlamasıyla krallığını kabullendirdiği birinden kurtulmak en çok onun işine gelmiş olmalıdır. Konrad'ın ölümünden iki gün sonra iddet süresi bile dolmadan eşi Isabella'yı alelacele yeğeni Henri ile evlendirmesi de dikkat çekicidir.

Belki de gasp olası ile alakalı Haşhâşî liderinin kendisine bulunması muhtemel bir şikayetinde böylesine bir çözüm için kapıyı açık bırakmıştır. Zira İngiltere'den gelen kötü haberlerin ardından bir an önce Sultan ile barış yapmaya çabaladığı bir sırada geride kendisine muhalif birini bırakmamak ve o zamana kadar elde ettiği kazanımları yine böyle birine terk etmemek istememiş olması da muhtemeldir. İngiltere Kralının sonrasında Konrad'ın ölümünden en fazla çıkar sağlayacak ikinci kişi de yeğeni Henri'dir ki zaten bunun ödülünü de olayın iki gün sonrasında Isabella ile evlenip kral unvanına sahip olarak almıştır. Bütün bunları dikkate aldığımızda bize göre suikastın arka planında İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard ile yeğeni müstakbel Kudüs Kralı Henri de Champagne'nin adları ön plana çıkmaktadır.

Sonuç olarak;

Konrad de Montferrat'ın yukarıdan itibaren aktarılmaya çalışılan faaliyetleri dikkate alındığında döneminin istisnai şahsiyetlerinden biri olduğu açık bir gerçekliktir. Onun İtalya'dan, Bizans İmparatorluğu'nun merkezi İstanbul'a orada da Filistin'e uzanan serüveninin

⁹³ *Haçlı Seferleri*, İstanbul 2004, s.160.

⁹⁴ "The Assassination of Konrad of Montferrat Another Suspect", *Traditio*, Vol.26 (1970), s.381-389.

⁹⁵ *The Crusades c.1071-c.1291*, s.230.

her bir safhasında olaylara etki edebilen bir şahsiyet olduğunu göstermiştir. Öyle ki şahsî vasıfları hususunda Müslümanların dahi takdirini kazanmış bir kişidir. Nitekim onunla alakalı İbn Şeddâd; *ileri görüşlü, dini konusunda mutaassıp, sert ve büyük bir adamdı*⁹⁶ derken İbn el-Esîr; *iyi bir idareci, şehri (Sûr) muhafaza etmek konusunda kabiliyetli bir şeytandı. Büyük bir cesarete sahipti*⁹⁷, ifadelerini kullanmıştır. Niketas Khoniates de onunla alakalı aktarımlarında pratik, insanları motive etmekte ve teşkilatçılık anlamındaki vasıflarını ön plana çıkarmaktadır⁹⁸.

İşte kaynakların anlatımında ortak şekilde yer bulan bütün bu vasıfları sayesinde Haçlı Seferleri tarihinin gelişimi üzerinde büyük etkide bulunmuştur. Şans eseri ulaştığı Sûr şehrini Sultan Salâhaddîn'e karşı korumakta gösterdiği direnç ve elde ettiği başarı Ortadoğu'daki Haçlı varlığının 100 sene kadar daha uzamasını sağlamıştır. Onun III. Haçlı Seferi sırasında takip etmiş olduğu siyaset çok yönlü ve aynı zamanda şartlara hızlı bir şekilde ayak uydurabilmekteki yeteneğinin bir göstergesidir. Bu hususta gençlik yıllarında katıldığı I. Friedrich'in İtalya Seferleri ve Bizans'taki ikameti esnasında elde ettiği tecrübelerin de etkisini ifade etmek yerinde olacaktır. Aslında Kral Richard ve Guy de Lusignan'a karşı gösterdiği reaksiyon ve giriştiği rekabetin ilk sinyallerini İtalya'daki yaşantısının son dönemlerinde Friedrich Barbarossa'ya karşı verdiği mücadelede yakalamak mümkündür. Orada da başlangıçta aldığı başarısız sonuçlara karşın ısrarla mücadeleyi sürdürmüş; kendisine Bizans İmparatoru Manuel Komnenos gibi yeni ve güçlü müttefikler bularak nihayetinde başarıya ulaşmayı bilmiştir.

Öte yandan Konrad'ın, III. Haçlı Seferi sırasında takip ettiği politikanın biraz da Sultan Salâhaddîn'in yönlendirmesiyle oluştuğunu unutmamak gerekir. Yine İtalyan şehir devletlerine verdiği ticarî imtiyazların⁹⁹ karşılığını siyasî-askerî destek olarak almıştır. Her şeye rağmen Sûr'u korumakta gösterdiği gayret ile bölgedeki Haçlı reislerinin takdirini kazanmış ve bunlar Guy ile Kral Richard'a karşı onun saflarında yer almışlardır. Söz konusu durum Konrad'ın kendisine her daim yeni müttefikler kazanmaktaki becerisini göstermektedir. Ancak bütün bu fiillerinin sonucunu *Kudüs Kralı* unvanıyla taçlandırmış iken iki Bâtınî fedaisinin nedeni bugün bile tartışılan bir saldırısı neticesinde hayatını kaybetmesi onun için olduğu kadar siyasî varlık anlamında bölgede tutunmasını sağladığı krallık için de büyük bir talihsizlik şeklinde kabul edilebilir.

⁹⁶ *en-Nevadır es-Sultaniye ve'l-mehasin el-Yusufiyye*, s.156. Benzer bir ifadeyi İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî'de (s.64) de görmek mümkündür.

⁹⁷ *el-Kâmil fi't-târih*, XI, 544.

⁹⁸ *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195), Komnenos Hanedanı'nın Sonu ve II. Isaakios Angelos Devri*, s.181-182.

⁹⁹ Bkz. Jacoby, s.196-227; Mack, s.20-27, 146, 150-151, 155, 164-165.

KAYNAKÇA

KAYNAKLAR

- Brevis Regni Ierosolymitani Historia*, 1099-1188, MGH, XVIII, Hannover 1863.
- Caffaro di Caschifellone, *Caffaro Genoa and the Twelfth-Century Crusades*, ing. trc. and not. Martin Hall-Jonathan Phillips, Londra 2013.
- Codex Chronologico Diplomaticus Episcopatus Ratisbonensis*, I, Ratisbonae 1816.
- Ernoul, *Ernoul Kroniği Haçlı Seferleri Tarihi, Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi*, trk. trc., Ahmet Deniz Altunbaş, İstanbul 2019.
- Friderici I, Diplomata, Inde ab A. MCLXVIII Usque ad A. MCLXXX*, MGH, X/3, Hannover 1985.
- İbn el-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, XI-XII, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1979.
- İbn Şeddâd, *en-Nevadir es-Sultaniye ve'l-mehasin el-Yusufiyye, (Siretü Salâhaddîn)*, thk. Cemaleddin Şeyyal, Kahire 1994.
- Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, ing. trc. Helen J. Nicholson, *Chronicle of the Third Crusade A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, Aldershot 1997.
- İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî, *el-Feth el-kussî fi'l-feth el-kudsî*, nşr. M. Mahmud Subh, Kahire 1962.
- Letters from the East, Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*, ing. trc., Malcolm Barber-Kate Bate, Burlington 2010.
- Moriondus, J. B., *Monumenta Aquensia*, II, Taurini, 1790.
- Niketas Khoniates, *Historia*, trk. trc. Fikret Işıltan, *Historia, Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, Ankara 1995.
-, *Historia*, trk. trc., Işın Demirkent, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195), Komnenos Hanedanı'nın Sonu ve II. Isaakios Angelos Devri*, İstanbul 2006.
- Oberti Cancellarii Annales*, 1164-1173, M.G.H. XVIII, Hannover 1863.
- Odo of Deuil, *De Profectione Ludovici VII in Orientem*, ed. and. ing. trc., Virginia Gingeric Bery, *The Journey of the Louis to the East*, New York 1948.
- Otonis et Rahewini, *Gesta Friderici I, Imperatoris*, Hannover 1912.
- Radulfi de Diceto, *Opera Historica (Ymagines Historiarum)*, II, ed. William Stubbs, Londra 1876.
- Roger de Hoveden, *Annals of the Roger de Hoveden*, II, ing. trc., Henry T. Riley, New York 1853.
- Sicardi, Episcopi Cremonensis, *Chronica*, ed. O. Holder-Egger, in *Monvmenta Germaniae Historica*, XXXI, Hannover 1803.
- Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum*, ing. trc. A.C. Krey-E.A. Babcock, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, II, New York 1943.
- William of Newburgh, *Chronicles of Reigns of Stephen, Henry II and Richard I*, I, in *Historia Rerum Anglicarum*, ed. Richard Howlett, Londra 1184.

ARAŞTIRMA ESERLERİ

- Altan, Ebru, *II. Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara 2003.
-, "Renauld de Chatillion: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Maverayı Ürdün Senyörü (1177-1187)", *İstanbul Üniversitesi, Tarih Dergisi*, S.55 (2012/1), İstanbul 2013, s.1-30.
- Ambroise, *The Crusade of Richard Lion-Heart*, ing. trc., M.J. Hubert, notes: John L. La Monte, New York 1941.
- Angold, Michael, *The Byzantine Empire, 1025-1204, A Political History*, Londra 1997.
- Baldwin, M.W., *Raymond III of Tripolis and the Fall of Jerusalem 1140-1187*, Princeton 1936.
- Barber, Malcolm *Haçlı Devletleri Tarihi*, trk. trc. Doğan Mert Demir, İstanbul 2021.
- Brand, Charles M., *Byzantium Confront the West, 1180-1204*, Cambridge 1968.
- Duggan, T.M.P., "From mid-October to the and of March Voyaging in the Medieval Mediterranean", *Cedrus* III, 2015, s.277-310.
- Edbury, Peter W., *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade, Source in Translation*, Hampshire 1998.
- Freed, John B., *Frederick Barbarossa, the Prince and the Myth*, New Haven 2016.
- Hamilton, Bernard, *The Leper King and his Heirs, Baldwin IV and the Crusader Kingdom of Jerusalem*, Cambridge 2000.
- İlgen, Theodor, *Markgraf Konrad von Montferrat*, Marburg 1880.

- Jacoby, David “Konrad, Marquis of Montferrat and the Kingdom of Jerusalem 1187-1192”, *Trade, Commodities and Shipping in the Medieval Mediterranean*, Hampshire 1997, (IV), s.187-238.
- Lendering, Jona, *Büyük İskender*, trk. trc. Burak Sengir, İstanbul 2009.
- Mack Merav, *The Merchant of Genoa, The Crusades, The Genoese and the Latin East, 1187-1220s*, Ph. Thesis, Cambridge 2003.
- Magdelino, Paul, *The Empire of Manuel I, Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 1993.
- Mayer, H.E., “On the Beginnings of Communal Movement in the Holy Land; The Commune of Tyre”, *Traditio*, Vol.24, 1968, s. 443-457.
- Norwich, John Julius, *Bizans III, Gerileme ve Çöküş Dönemi*, İstanbul 2013.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara 1995.
- Richard, Jean, *The Crusades, c.1071-c.1291*, ing. trc., Jean Birrel, Cambridge 1999.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, III, trk. trc. Fikret Işıltan, Ankara 1992.
- Sasse-Tateo, Barbara, “Montferrat”, *Die Grossen Familien Italiens*, ed. Volker Reinhardt, Stuttgart 1992, s.372-377.
- Schein, Slvia, “Women in the Medieval Colonial Society”, *Gendering the Crusades*, ed. Susan B. Edgington-Sarah Lambert, New York 2002, s.140-153.
- Şeşen, Ramazan, *Salâhaddîn Eyyûbi ve Devri*, İstanbul 2000.
- Usta, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri, Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları*, İstanbul 2016.
-, “Haçlı Seferlerinde Kadın”, *Ortaçağ'da Kadın*, ed. Altan Çetin, Ankara 2011, s.297-337.
- Williams, Patrick A., “The Assassination of Konrad of Montferrat Another Suspect”, *Traditio*, Vol.26 (1970), s.381-389.

Reference / Atıf Bilgisi: Dürüşken, Çiğdem; “Busbecq’in Itinera Constantinopolitanum et Amasianum Adlı Eserinde Gözlemler, Kıyaslamalar, Eleştiriler”, *The Legends Journal of European History Studies*, S. 2, 2021, ss.23-40.

BUSBECQ’IN ITINERA CONSTANTINOPOLITANUM ET AMASIANUM ADLI ESERİNDE GÖZLEMLER, KIYASLAMALAR, ELEŞTİRİLER

Çiğdem DÜRÜŞKEN *

Öz

Kanuni Sultan Süleyman’ın saltanat döneminde (1520-1556), Romalıların Kralı Ferdinand tarafından Osmanlı İmparatorluğuna gönderilen elçiler arasındaki en renkli simalardan biri, Augerius Gislenius Busbequius’tur (Busbecq). 1554-1555 yıllarında gerçekleştirdiği ilk elçilik görevinin anılarını içeren *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum (İstanbul ve Amasya Seyahatnamesi)* adlı eseri, ilk kez 1581 yılında yayımlanır. Genel itibarıyla bu eser, Busbecq’in 16. yüzyılın Türk dünyasını değişik çehreleriyle tanıma serüvenini yansıtır. Bunun yanı sıra Busbecq eserin kurgusu içinde kendini ilgili yüzyılın seçkin ve medeni Avrupalı kimliğinde sunduğundan, karşısına da Türk kimliğini koyup fikir beyan ettiğinden, bu eser aynı zamanda Batı ve Türk zihniyeti arasındaki ayrımlar ve bu ayrımların doğurduğu sonuçlar üzerine bilgi edinilmesini sağlayan ilk elden bir kaynaktır.

Itinera Constantinopolitanum et Amasianum’un 1581 edisyonu temelinde kaleme alınan bu çalışmada, ilk kez ve özgün dilinden Türkçeye çevirdiğimiz bu eser yorumlanarak okunacak ve bu okumada Busbecq’in ilk elçilik seferinde Türklerin karakteri ve âdetleriyle ilgili fikir edinmesine, yer yer Batı Avrupa toplumlarıyla kıyaslamalar yapmasına ve Hristiyan hükümdarlarına eleştiriler yöneltmesine sebep olan olaylardan kesitler sunulacaktır. Amaç, 16. yüzyıl Batı Avrupa ve Osmanlı dünyasıyla ilgili karşılaştırmalı kültürel çalışmalar yapan araştırmacılara bir katkı sağlayabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Busbecq, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, Seyahatname, 16. yüzyıl Avrupalı kimliği, 16. Yüzyıl Türk zihniyeti ve kültürü.

Observations, Comparisons, and Criticism in the Itinera Constantinopolitanum et Amasianum by Busbecq

Abstract

Augerius Gislenius Busbequius (henceforth Busbecq) is one of the most colourful figures among the envoys that Ferdinand I, King of the Romans, sent to the Ottoman realm during the reign of Suleiman the Magnificent (1520–1556). His *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, which comprises the memoirs of his first mission during 1554–55, was published for the first time in 1581. In general terms, the work records Busbecq’s enterprise of learning the sixteenth-century Turkish world with its various facets. Because Busbecq represents himself in his work as the embodiment of the distinguished and civilized European identity of the time, and contrasts it with the

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, cigdem.durusken@gmail.com. ORCID: 0000-0001-9406-8652.

Turkish one to give his verdict, this work also serves as a first-hand source for the differences between the Western and Turkish mentalities, and the outcomes of these differences.

In this study, which draws on our forthcoming Turkish translation of the work, made for the first time from the Latin edition of 1581, we will present through reading and commenting on instances of events that led Busbecq to acquaint himself with the character and traditions of the Turks, to compare them, in places, to the Western European societies, and to criticize Christian rulers. Thus, we aim to contribute to scholars who conduct comparative cultural studies on the sixteenth-century Western European and Ottoman worlds.

Keywords: Busbecq, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, travel literature, sixteenth-century European identity, sixteenth-century Turkish culture and mentality.

Giriş

Habsburglar ile Osmanlıların arasına yine kara bulutların çöktüğü bir dönemde, Romalıların Kralı Ferdinand¹ tarafından İstanbul'a (Constantinopolis) iki kez elçi olarak gönderilen Flaman asıllı Augerius Gislenius Busbequius (Busbecq) (1522-1592), ilk elçilik görevini tamamlayıp Viyana'ya döner (1554-1555) ve dostu Nicolas Michault'a 1 Eylül 1555 tarihinde Latince bir mektup yazar.² Bu mektupta, görevinin sebebinden ve seyahat hazırlıklarından başlayarak Viyana-İstanbul-Amasya güzergâhındaki yolculuğunda başından geçenleri samimi bir üslupla paylaşır, ama bu paylaştıklarını yayımlamayı hiç düşünmez. Uzun zaman sonra, memleketlisi Ludovicus Carrio, bir seyahatname niteliği taşıyan ve yarı ciddi yarı eğlenceli tarzda kaleme alınan bu mektubu *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum* (İstanbul ve Amasya Seyahatnamesi) adıyla ilk kez 1581 yılında, ardından da 1582 yılında yayımlar. Böylece, Busbecq'in ilk elçilik seferi boyunca hem bir Habsburg elçisinin hem de bir âlimin bakış açısıyla Türklere dair gözlemlerine, yer yer kendi kimliğiyle ve Batı Avrupa toplumlarının değer yargılarıyla yüzleşmesine ve Hristiyan hükümdarlarının menfaatine yönelik eleştirilerine tanık olacağımız ilk elden bir kaynak elde edilir. Şimdi bu kaynağın satırlarına nüfuz edelim ve Busbecq'in seyahatine katılıp ilgili konulardaki fikirlerini görmeye çalışalım.³

I. Görevin ve Seyahatin Arka Planı

Bir Terra Incognita'ya Doğru⁴

25 Temmuz 1554 yılında, Winchester Katedralinde asrın düğünü gerçekleşmektedir. İngiltere Kraliçesi Mary Tudor ile Kutsal Roma İmparatoru V. Karl'ın oğlu II. Philip evlenmektedir. Kral Ferdinand düğüne katılamadığından, şahsını temsilen bir heyet göndermiştir. Bu heyette Bousbecque asilzadelerinden II. George Ghiselin'in oğlu Busbecq de vardır ve bu onun ilk resmi görevidir.⁵

¹ I. Ferdinand: 1526-1564 yılları arasında Macar ve Bohemya Kralı; 1556-1564 yılları arasında Kutsal Roma İmparatoru. Busbecq bu eserinde Ferdinand'a "Romalıların Kralı" (*Romanorum Rex*) şeklinde hitap eder.

² Nicolas Michault (Nicolaus Micavtius), Busbecq'in İtalya'dan okul arkadaşı ve uzun yıllar Portekiz elçiliği görevini yürüten bir dostudur (Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, s. 4).

Ona hitaben yazılan bu mektubun tarihi, kaynak edisyonlarında 1 Eylül 1554 şeklinde kaydedilmiş olsa da, bu tarih hatalıdır.

³ Bu çalışmada, "Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, Ex officina Christophori Plantini, Antverpiae 1581" künyeli edisyon temel alınmıştır. Bu eserin çevirisi ve ayrıntılı bilgi için bkz. Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*: *İstanbul ve Amasya Seyahatnamesi*, çev. Çiğdem Dürüşken, Veritas Dizisi, Alfa Yayınları, İstanbul (Baskıda).

⁴ Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, s. 7-13.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ogier Ghiselin van Boesbeeck, *Vier Brieven Over het gezantschapnaar Turkije*, vertaling Michel Goldsteen, inleiding en aantekeningen Zweder von Martels, Hilversum Verloren 1994; tarihi

Busbecq, İngiltere'den yurdu Flandre'ye döndükten sonra, 3 Kasım 1554 tarihinde Kral Ferdinand'dan bir mektup alır. Mektupta, İstanbul'a gideceği bildirilmektedir. Bu hiç beklemediği görev karşısında çok şaşırır ve telaşlanan Busbecq, o sırada bulunduğu Lille şehrinde hızla hareket edip yakınlarına veda etmek üzere Bousbecque'e gider, oradan da doğrudan Viyana'nın yolunu tutar. Majesteleri tarafından gayet dostane karşılanır ve görevin ayrıntılarını öğrenir: Ferdinand'ın Transilvanya'yı (Erdel) istila etmesiyle birlikte Osmanlılarla arasındaki ipler gerilince, bu gerginliği diplomatik yollarla kontrol altında tutmak şart olmuştur. Bu yüzden, Ferdinand İstanbul'a elçiler göndermekte ve bu şekilde haber ağını sıkı tutup Türk askerlerinin Macaristan'daki baskınlarını önlemenin yoluna bakmaktadır. İşte bu amaçla en son gönderdiği elçi, John Maria Malvezi, yolda hastalanıp görevden affını talep edince, onun yerine Busbecq'i tayin etmiştir.

Busbecq, her ne kadar siyasi kariyerinin henüz başlarında olsa da, doğup büyüdüğü Comines ve Bousbecque şehirlerinin kütüphanelerinde ömür tüketmiş bir kültür adamıdır. Stratejik düşünebilen, geniş ufuklu ve yeniliklere açık bir şahsiyettir. Leuven Üniversitesinde tahsil gördükten sonra (yak. 1533-1538), öğrenimini kuzey İtalya'nın büyük üniversitelerinde sürdürmüş ve Yunan-Roma kültürüne, yabancı dillere, epigrafiye, numizmatığa, botaniğe, zoolojiye, hekimliğe iyice merak salarak yurduna dönmüş ve bu çok yönlü öğrenimine layık olarak 1552 yılında Ferdinand'ın sarayında vazifeye başlamıştır.⁶ Yine de, Türklerin devlet işleri, ananeleri ve en önemlisi karakterleriyle ilgili bir bilgisi, bir deneyimi yoktur. Bu yüzden, Kral'ın talimatları doğrultusunda önce Komárom'a gidip Malvezi'yle görüşmeli ve ondan gerekli dersleri almalıdır. Malvezi, 1547 yılından itibaren çeşitli vesilelerle Ferdinand'ın temsilcisi olarak İstanbul'da bulunduğu için, Türklerin huyunu suyunu iyi öğrenmiştir. Hatta, Erdel meselesi yüzünden Osmanlılarla ihtilafa düşen Ferdinand'ı korumak adına Sadrazam Rüstem Paşa'ya yalan beyanlarda bulununca ve bunun neticesinde zindana atılınca, Türklerin büyük öfkesiyle de yakından tanışmıştır. Yaklaşık iki yıl (1551-1553) o zindanda sıkı bir gözetim altında tutulmuş, sonunda ağır bir hastalığa yakalanmış ve ancak Ferdinand'ın gönderdiği elçiler sayesinde kurtulup Viyana'ya dönmüştür. Ne var ki, döner dönmez tekrar İstanbul'a elçi olarak gönderilince, yolda bu hastalığı nüksetmiş ve Komárom'dan öteye gidemeyeceğini anlayınca da durumu Ferdinand'a bildirip onun onayıyla görevden çekilmiştir.

Busbecq, Malvezi'nin yanında iki gün kalır; Türklerin yürüttükleri stratejileri öğrenir, günlük ilişkilerinde nasıl hareket etmesi gerektiğine dair tavsiyeler alır ve alalece Viyana'ya dönüp seyahat hazırlıklarına başlar. Ayrılık günü gelip çatığında, hâlâ kalan işlerini ayarlamaya, bavulunu toplamaya çalışıyor olsa da, akşam olunca Viyana'nın sürgülü kapıları açılır ve Busbecq maiyetiyle birlikte bir *terra incognita*'ya (bilinmez bir diyara) doğru yola revan olur.

II. Estergon'dan Osmanlı Semalarına

Güzel Şehirler, Gösterişsiz Evler ve Mütevazı Bir Yaşam⁷

Estergon'a yaklaşırlarken, uzaklardan dört Türk askeri görünür. Atlarını dehleyip yanına gelirler ve onu selamlarlar. Heyetin tercümanı vasıtasıyla bir süre konuşa konuşa ilerlerler. Çukurca bir vadiye indikleri anda, yaklaşık yüz elli kadar askerden oluşan bir birliğin onları karşılamak üzere orada hazır beklediğini görürler. Busbecq, hiç böyle heybetli bir karşılama

olaylar ve kişilikler için bkz. Gábor Ágoston, Bruce Masters, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Facts on File, United States of America, 2009.

⁶ Busbecq'in yaşamıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ogier Ghiselin van Boesbeeck, *Vier Brieven Over het gezantschapnaar Turkije*, vertaling Michel Goldsteen, inleiding en aantekeningen Zweder von Martels, Hilversum Verloren 1994.

⁷ Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, s. 14-40.

beklemediğinden çok şaşırır, ama bir yandan da askerlerin sergilediği o muhteşem manzaraya hayran kalır. Şöyle der: “Hayatımda hiç görmediğim ne hoş bir manzaraydı o öyle! Parlak renklere boyalı kalkanlar, mücevher kakmalı palalar, rengârenk tüylü sorguçlar, başın tam tepesine geçirilmiş bembeyaz sarıklar, erguvânî ve hâkî renkte giysiler, heybetli küheylanlar, harikulade koşum takımları.” Subaylar yaklaşırlar, onu nazikçe selamlarlar ve yolculuğunun rahat geçip geçmediğini sorarlar. Sonra öyle konvoy halinde Estergon’a doğru ilerleyip Osmanlı topraklarına ilk adımlarını atarlar.

Busbecq, Türk askerlerinin bu nezaketinden ve görgülü tavırlarından sahiden çok etkilenir. Dile getirmese de, sanki o an Malvezi’nin yaşadığı talihsizliği, Avrupalı dostlarının ve meslektaşlarının önyargılarını bir süreliğine sınırın öte tarafında bırakıp yeniliklere olan merakını ve keşif tutkusunu işe dahil ederek yolun bundan sonrasını kendisi için keyifli hale getirmeye çalışır. Böylece, 1554 yılının Kasım ayının sonlarına doğru başladığı seyahatini, 1555 yılının Ağustos ayında tamamlayıp Viyana’ya dönünceye kadar tam bir maceraya dönüştürür:

Bu maceranın ilk etabı, Estergon’dan Edirne’ye uzanan ve aralarda Budin, Belgrad, Jagodina, Niş, Sofya, Filibe gibi birbirinden güzel coğrafyalara ve birbirinden ilginç halklara sahip şehirlerin yer aldığı güzergâhtan oluşur. Bu güzergâhta, Busbecq’in dikkatini çeken ilk husus, Avrupa’nın Türk hâkimiyetindeki bu bölgesinin kültürel ikliminin kendi yetiştiği bölgenin kültürel ikliminden çok farklı olduğudur. Tuna nehri ve kolları boyunca uzanan ve Meriç nehri civarında kurulu olan bu şehirlerin manzaraları çok güzeldir, ama içlerindeki binalar ve yaşam tarzları bu manzaraların güzelliğiyle o kadar uyumsuzdur ki! Evler gösterişsiz, hatta bakımsızdır; yaşam tarzları sade, mütevazı, hatta çok yavandır. Daha Estergon’a girer girmez anlar bunu; hemen sonra gittikleri Budin’de de teyit eder: Estergon’da düpedüz askeri bir kampta ağırlanır gibi ağırlandıkları, yatak yerine sert kıldan kilimlerin serili olduğu sedirlerde uyumak zorunda kalırlar. Budin’de konakladıkları evde de farklı bir muamele görmezler; hatta bu evde, bavullarının, atlarının ve arabalarının bile kendilerinden daha iyi ağırlandığına tanık olurlar. Sonradan öğrenirler ki, Türkler için en önemli şey, böyle eşyaların, atların emniyetiymiş. İnsana gelince; başını sokacağı bir evi oldu mu, zaten emniyette demekmiş. Bu ev onu, hırsızdan da, yağmurdan da, soğuktan da korurmuş. Bir zamanlar Macar asilzadelerinin malikânelerinin şimdiki sakinleri işte bu mantıkta. Bu malikânelerin çoğu çökmüş zaten, çökmeyenler de alttan bir dolu destekle ayakta durmaya çalışıyor. Hemen hepsinde Türk askerleri oturuyor. Bunların aldığı yevmiye ancak karınlarını doyurmaya yettiğinden, o koskoca binaların tamirine falan hiç sıra gelmiyor. Gerçi yevmiye yetse de, fark etmez. Çünkü öncelikleri farklı. Onlar için, atları kuru bir yerde barınsın, yatakları kuru bir yere serilsin yeter, öte bir konfor aramıyorlar.

Güzergâhın Budin’den sonrası da aynı; hiç öyle bayındır şehirler yok, hiç öyle rahat döşeklerde uyuma imkânı yok. Niş ve civarında pek rağbet gören o devasa kervansaraylar (*caravasarai*) bile insana konforlu bir alan ve huzurlu bir uyku sunmuyor. Bu hanlar umuma mahsus oldukları için, zaten çok kalabalıklar. Hanın içerisi tam bir keşmekeş. Mahrem diye bir şey yok, her şey aleni. Ortada koca bir avlu var; üstü açık. Yolcular buraya arabalarını, yüklerini, katırlarını, develerini koyuyor. Avlu duvarının çıkıntısındaki ocaklarda da yemeklerini pişirip yiyor, yataklarını da buraya seriyor. Yatak dediğin de, atların eyerlerine takılıp nereye gidilirse oraya götürülen bir kilim. Önce bu kilim seriliyor duvara, eyer yastık yapılıyor, gündüz giyilen topuklara kadar uzun giysi yorgan niyetine üzerlere çekiliyor ve bu şekilde uykuya dalınıyor. Bir de, Türklerin “imaret” (*Turcica xenodochia*) dedikleri misafirhaneler var. Bunlar, kervansaraylara göre daha rahatlar; ayrı ayrı yatak odaları var, güzel de inşa edilmişler. Kapıları da herkese açık; zengini fakiri, Hristiyanı Yahudisi, kim gelirse, geri çevrilmiyor. Paşalar (*Bassae*), Sancakbeyleri (*Singiacci*) bile seyahat ederken buralarda geceliyor. Konaklayan herkese yemek verilmesi de cabası. Akşam oldu mu, bir hizmetli masa

kadar koca tablasıyla arzıendam ediyor. Tablanın ortasında, bulamaç kıvamında bir kâse arpa çorbası var, içinde de bir parça et. Kâsenin yanına bir somun ekmek konmuş, bir de bir petek bal. Busbecq, başta kibarlık eder, bu menüyü almak istemez; “Benim yemeğim hazırlanıyor, en iyisi siz bunu ihtiyaç sahiplerine verin,” der. Hizmetli bunun üzerine, “Bu naçizane ikramımızı o kadar da hor görmeyin, Paşalara bile biz hep bundan ikram ediyoruz, buranın âdeti böyle; üstelik daha dolu var, fakir fukaraya da yeter,” diye cevap verir. Demek, rütbe hiç önemli değil; yoldan geçen herhangi bir yolcu da bu arpa çorbasını içiyor, Paşalar da, Sancak beyleri de.

Busbecq, kervansaraylardan hiç hazzetmez; misafirhaneleri tercih eder. Ama bu misafirhaneler de her köşe başı karşısına çıkmadığından, mecburen ya kendi arabasında uyur ya da bir Hristiyan fakirinin evinde kalır. En olmadı, çobanların, koyunların ve davarların aynı damın altında barındıkları geniş ve ferah ahırlarda geceler. Bu ahırların bir tarafında ocağı bacası olur, diğer tarafında da sürüleri. Busbecq, ocağı bacası olan tarafa geçer, çadırının perdesiyle de öte taraftan kendini tecrit eder; masasını, yatağını da ateşin yanına koydu mu “Görsen, bendeki keyif İran Şah’ında bile yok,”⁸ diyerek o anki ruh halini ironik bir dille ifade eder.

Kendi hayat tarzına ve konfor anlayışına tamamen zıt olan ve Türklerin geleneklerinden kaynaklandığını, dini inançlarıyla da beslendiğini öğrendiği bu gösterişsiz, bu mütevazı, bu sade ve kanaatkâr ruh halleri Busbecq’i düşünmeye sevk eder. Budin’de ve Belgrad yolunda Türklerin âdetlerine ve karakterlerine dair edindiği başka izlenimler de bu düşünmeyi derinleştirir:

Budin’deyken ilk kez Yeniçerilerle karşılaşır. Bu askerler, topuklarına kadar uzun giysileriyle, başlarına taktıkları ve menşeinin cüppe kolu olduğunu bizzat belirttikleri serpuşlarıyla onun ziyaretine genelde ikişer ikişer gelirler. Odasına girdiklerinde önce başlarını eğip selam verirler, sonra telaşla, hatta neredeyse koşar adım yanına yaklaşır ve öper gibi eteğine, eline dokunurlar, bir demet sümbül ya da nergis takdim edip yine aynı telaşla ve sırtlarını ona hiç dönmeden geri geri kapıya doğru çekilirler; kapıda da ellerini göğüslerinde kavuşturup bakışlarını yere indirip hürmetle, sessizce dururlar. Birkaç akçe bahşiş alınca da tekrar başlarını öne eğip bağıra bağıra teşekkür ederler, hayır duaları ve temennileriyle ayrılırlar. Onların bu hürmetkâr hallerini gören, her gittikleri yere dehşet salan şu meşhur Yeniçeriler değil de, sanki bizim oraların keşişleri sanır, der Busbecq. Özellikle, sırtlarını hiç dönmeden huzurdan ayrılışları çok dikkatini çeker. Sonradan öğrenir ki, onlarda bu âdetmiş. Çünkü insanın sırtını dönerek huzurdan ayrılması görgüsüzlük addedilirmiş.

Belgrad’a nehir yoluyla giderken, bu kez gemideki kürekçilerin, tayfaların soğukkanlı ve gözü kara halleri dikkatini çeker. Bu adamlar, beş gün boyunca neredeyse hiç durmadan, hiç yılmadan yol alırlar; üstelik o kesif havaya, gecenin zifiri karanlığına hiç aldırmadan, kükreleyen fırtınalara hiç kulak asmadan. Yollarına çıkan onca değirmenin, ağaç kütüklerinin, kıyıları sarkan ağaç dallarının neden olabileceği her türlü tehlikeye rağmen, yorulmak nedir bilmeden seyrederek. Zaman zaman rüzgâr o kadar şiddetli eser ki, sanırsın gemi kıyıya uzanan ağaçlara çarpıp paramparça olacak. Ama gemiciler hiç buna aldırılmazlar, tıpkı daha önce bahsettiği, o çökmek üzere olan evlerde yaşayan insanların içinde bulundukları o berbat koşullara hiç aldırış etmemeleri gibi. Hatta bir keresinde rüzgârın şiddetinden güvertenin tahtaları çatır çatır kopup ayrılır ve Busbecq çatırtının gürültüsünden yatağından fırlayıp tayfalara dikkatli olmalarını tembih eder. Tayfalarsa ona dönüp sadece “Evelallah,” yani “Allah bize yardım eder,” derler, başka da tek kelime etmezler. Kadere böyle bir rıza, böyle gönülden tefekkür ve bunun doğurduğu özgüven! Elbette, bu manevi değerlere sahip bir millet ve bu milletin askeri Belgrad’ı da alır, Budin’i de alır, Erdel’i de kendine esir eder. Bu yüzden Hristiyan dünyasının hükümdarları meydana hiç boş bırakmamalı, hiç lâkayt davranmamalı, hep tetikte olmalı. Sultan

⁸ Augerius Gislenius Busbequius, *Turcicae Epistolae quatuor*, Francofurti, 1595, s. 26.

Süleyman Belgrad’a geldiğinde, şehri bir garnizona bile muhtaç halde bulmuş mesela. Bu haldeki bir şehri topraklarına katmak onun için hiç de zahmetli bir iş olmamış tabii. Belgrad’ın kapısı böyle bir kez açıldığında da, Türkler ordularıyla birlikte Macaristan’a akın etmiş, dört başı mamur bir krallığı da kolaylıkla devirmiş. “İşte bu olay Hristiyan hükümdarlarına bir ders olsun,” der Busbecq, “eğer kurtuluşlarını garanti altına almak istiyorlarsa, böyle güçlü bir düşmana karşı müstahkem mevkiilerinin, kalelerinin sakın çok sağlam olduğunu zannetmesinler. Çünkü Türklerin büyük nehirlerden bir farkı yoktur: Büyük nehirler suları kabarıp da önlerindeki setleri bir yerlerinden oymaya görsünler, dört bir yana yayılıp sonsuz tahribatlara yol açarlar. Aynı şekilde, hatta daha ölümcül şekilde, Türkler de önlerindeki engelleri yıkmaya görsünler, dört bir koldan saldırıp her şeyi öyle yerle yeksan ederler ki, tahayyül edemezsin,” diye de sözlerine devam eder.

Busbecq, Belgrad’dan ayrılıp yola devam ederken artık epey kaygılıdır. Türklerin karakterini tanımaya başladıkça, onların ilgilerinin ve önceliklerinin öyle ıslıl ıslıl sundurmaları olan şık evlere, debdebeli yaşamlara sahip olmaktan çok öte olduğunu kavramaya başlamış, zihinlerinin başka türlü işlediğini görmüştür. Bu kaygı, çocukluğundan beri tutkunu olduğu Yunan-Roma dönemine ait paralara Belgrad’da tesadüf etmesiyle ve Sofya’ya geldiklerinde Bulgar kadınlarının rengârenk işlemeli giysilerini, göğe doğru topaç gibi yükselen başlıklarını görmesiyle az da olsa dağılır. Gerçekten ne tuhaf giysilerdir bunlar; kaba dokunmuş keten bir kumaştan dikilmişler. Renk renk, iğne oyası motifler işlenmiş oralarına buralarına. Basit ve rüküş nakışlar bunlar, ama onlar bu hallerinden pek bir memnunlar, pek bir gururlular. Hatta, Busbecq ve adamlarının üstlerindeki gömlekleri gördüklerinde, bu gömleklerin saf keten kumaştan dikilmiş olmasına, yani bir anlamda incelmış bir medeniyetin göstergesi olduğuna hiç aldırmış etmedikleri gibi, bir de bu kadar sade ve bu kadar iddiasız gömleklerle dolaşıyor olmalarına hayret ettiklerini söylemişlerdi. Keza, bu kadınların başlıkları da ne ilginç! Şekilleri, Busbecq’in memleketindeki köylü kadınların giydiklerinin tam zıddı. Onun köylülerinin başlıkları omuzlarına iniyor ve en geniş yeri en alta geliyor, sonra piramit şeklinde yükseliyor; yağmura, güneşe siper oluyor. Oysa Bulgar kadınlarının başlıklarının en dar yeri en alta geliyor, sonra tepelerinden kule gibi yükseliyor. Üst tarafı da çok geniş ve açık; sanki yağmur, güneş geçirsin diye özel yapılmış. Üflesen uçacakmış gibi duruyor bu başlıklar, ama giyenin boyunu uzun gösteriyor, ona asil bir hava katıyor. Zaten bu kadınlar da bunu bildiklerinden, öyle bir salınarak yürüyorlar ki! Aralarında kültürlü oldukları her hallerinden belli olanlar da yok değil. Bunların şecerelerini merak edip soruşturur Busbecq. Meğer bu kadınların çoğu Bulgarların yönetici sınıfına mensup ailelerin kızlarıymış, hatta bazıları kraliyet kanı taşıyormuş. Ama şimdilerde hepsi sığırtmaçlarla, çobanlarla evliymiş. Türk dünyasında asilzadelığın değeri işte bu kadar! Sonradan, daha fazla bilgi edinir bu konuda; Türklerin soya sopa hiç değer vermediklerini, insana sırf şahsi meziyetlerine göre itibar ettiklerini öğrenir. Tabii, Osmanlı sülalesi (*domus Othomanorum*) haricinde; çünkü o sülalede doğmuş olmak bir ayrıcalık meselesidir.

Busbecq, Sofya’dan ayrılıp Bulgarların o şirin ve o mümbit vadileri arasından geçerken ve yol boyu kadınların kızların öyle bir çırpıda mayasız hamurla yoğurup küldü pişirdikleri, adına da *fugacia* dedikleri sıcak ekmekleri yerken, bir yandan da şu asilzadelik kavramının aslında ne yapay ve ne değişken bir anlam içeriğine sahip olduğunu düşünüp durmaktadır. Bu kavramın onun zihnini bu denli meşgul etmesinin ayrı bir sebebi de vardır tabii. Çünkü Busbecq’in geçmişine bakıldığında, onun II. George Ghiselin’in gayrimeşru oğlu olduğu görülür; ama babasının onu nüfusuna geçirmekte hiç gecikmediği, öz evlatlarından hiç ayırmadığı, hatta üstün yeteneklerinden ötürü dönemin Avrupası’nın en iyi okullarında eğitim alması için bütün imkânlarını seferber ettiği de. Her şeye rağmen, demek ki Busbecq’in gönlünde bu kavramla ilgili hâlâ çözemediği bir şeyler mevcut!

İşte böyle yoğun bir tefekkür ve kasvetli bir ruh haliyle en sonunda Filibe'ye varır. Bir adım ötesi artık Edirne'dir. Filibe'de bir Rum papazının evinde konaklar. Eskilerin haza beyefendisidir bu papaz; halkının düştüğü esarete ve sefaletе nasıl da yanıp yakılmaktadır.

III. Filibe'den Edirne'ye, Oradan İstanbul'a

Türklerin Çiçek ve Bahşiş Tutkusu⁹

Filibe'den ayrılır; Meriç nehrini sağına, Karadeniz'e kadar uzanan Balkanları da soluna alır ve kıyı kıyı ilerleyip adını İmparator Hadrianus'tan alan şehre varır. Türklerin *Endrene* (Edirne) dedikleri bu şehrin konumu çok güzeldir. Meriç nehri ve iki küçük kolu, Tunca ve Arda'nın birbirine kavuştuğu havzada kurulmuştur. Ama bu şehrin sur içinde kalan kısmı, tahmin ettiği kadar geniş değildir; varoşlarla şişmiş ve bu varoşlara ilave edilen binalarla da aşırı büyümüştür. Heyet bir gün Edirne'de kalır ve hemen ardından son menzile, İstanbul'a doğru adım atar. Böylece maceranın ikinci etabı da başlamış olur. Bu mıntika nergis, sümbül ve Türklerin *tulipa* (lale) dedikleri çiçeklerle kaynamaktadır. Rayihaları her yere saçılmıştır bu çiçeklerin; zaten tüm Rumeli böyle mis gibi çiçek kokmaktadır. Nergisler, sümbüller bir harikadır, ama ah o laleler! Fazla kokuları yok bunların, hatta hiç yok; ama o renkleri, o güzellikleri insanı kendilerine hayran bırakıyor.¹⁰ Türkler, hakikaten çiçeklere çok düşkünler; başka her konuda oldukça tutumlular, ama cins bir çiçeğe birkaç akçe saymakta hiç tereddüt etmiyorlar. Bu çiçekler Busbecq'e de epey pahalıya mal olur; üstelik hediye edildikleri halde. Çünkü her bir hediyeye karşılık epey bir miktar bahşiş vermek zorunda kalır. Anlaşılan, Türkler çiçeklere olduğu kadar bahşişe de çok düşkünler. Öyle ki, bir Avrupalının Türklerle teşrikimesaisi olacaksa, sınırlarından içeri girdiği andan itibaren kesesinin ağzını açması, çıkana kadar da kapatmaması gerekir. Yoksa, kendi milletlerinden başka hiçbir milleti sevmeyen Türklerin yabancı gönlünü yumuşatmanın başka yolunu bulamaz.

Heyet, Edirne'den Silivri'ye doğru yavaş yavaş ilerlemektedir. Trakya'dan esen rüzgârlar nedeniyle havası epey serin olan Çorlu'dan geçerler ve karşılarına birden dupduru bir deniz manzarası çıkar. Havanın da ılındığını fark ederler. Silivri'ye gelmişlerdir; hiç mola verme niyetleri yokken, birden duruverirler. Dalgalar hafif hafif kıyıya vururken, sürüler halinde giden yunusları seyretmek nasıl büyük keyif olur onlar için! Çok tatlı, çok hoş bir iklimi var sahiden bu Silivri'nin! Yolun sonrası da çok güzel. Denizin iki kolunun karaya sokulup oluşturduğu iki hoş körfezden geçerler. Çok bakir toprakları var buraların. "Ah keşke bu topraklar biraz işlenseymiş, doğa kültürden biraz nasiplenseymiş! İşte o zaman yeryüzünde bundan daha güzel bir yer olur muydu, bilmem!" der Busbecq bu bakir topraklara dönüp, bir yandan da denizden tuttukları leziz balıkları afiyetle yemektedir. Sonra buruk ve hüznü bir tonda asıl meramını dile getirir: "Ama şu halleriyle sanki şimdi kaderlerine ağlıyorlar, barbar efendimiz bizi neden bu kadar hor görüp ihmal etti diyorlar."¹¹ Bu sözleriyle Busbecq bir Habsburg elçisi kimliğini giydiğini ve bu kimlikle baktığı o güzelim topraklara medeniyetin hiç mi hiç uğramamış olduğunu, ama artık uğraması gerektiğini ima etmektedir.

İşte böyle hoş, böyle sakin ve Busbecq'in zihnini yeni düşüncelere salan bir yolculuk sonrasında, nihayet İstanbul'a gelinir. Takvimler, 20 Ocak 1555 yılını göstermektedir.

Busbecq ilk iş olarak Kral Ferdinand tarafından daha önce İstanbul'a gönderilen ve Malvezi'nin zindandan kurtulmasına vesile olan meslektaşları Antony Wranczy ve Francis Zay ile buluşur. Elçilik ve seyahat planında ani bir değişikliğin olduğunu öğrenir. Çünkü Sultan

⁹ Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, s. 40-57.

¹⁰ Tulipa konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Anne Goldgar, *Tulipmania: Money, Honor, and Knowledge in the Dutch Golden Age*, The University of Chicago Press, Chicago 2007, s. 32 vd.

¹¹ Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, s. 43.

Süleyman o sırada İstanbul'da değil, ordusuyla birlikte Amasya'dadır (Amasia) ve Avusturya heyetini Amasya'da huzura kabul edecektir. Şehrin başında Hadım İbrahim Paşa ve tenzilirübeye uğramış olan Rüstem'den başkası kalmamıştır. Rüstem'in yaşadığı bu talihsizliğin sebebi, Sultanın biricik eşi Roxolana'nın (Hürrem Sultan) entrikalarına ortak olup şehzade Mustafa'nın öldürülmesi olayına adının karışması ve Mustafa'yı çok seven Yeniçerilerin gazabına uğramasıdır. Ama, ne olursa olsun, Busbecq ve meslektaşları Rüstem'in bir zamanlar Sultanın sağ kolu olduğunu bildiklerinden ve en kısa sürede hem eski vazifesine hem de eski itibarına kavuşacağını tahmin ettiklerinden, Rüstem'e bir nezaket ziyaretinde bulunurlar ve hediyelerini sunarlar. Bir yandan da, Sarayda yaşanan bu iç karışıklıklar hakkında epeyce bilgi edinerek, Amasya'ya hareket etmek üzere Sultan Süleyman'dan gelecek cevabı beklemeye koyulurlar.

IV. İstanbul (Constantinopolis): Dünyanın Payitahtı

Batıl İnançlara Bağlılık, Karadeniz'e Seyrüsefer ve Hristiyanlara Uyarı¹²

Busbecq, planlarındaki bu değişikliği şehri gezip görmek için büyük bir fırsat olarak görür ve bu fırsattan da en iyi şekilde istifade eder. Ne de olsa, burası onun için kadim Byzantium şehrinin ta kendisidir. İstanbul'un bulunduğu coğrafi konum muhteşemdir. Doğa sanki burayı dünyanın payitahtı olacak bir şehrin mekânı olsun diye yaratmış. Manzarası bu kadar hoş, ticarete bu kadar elverişli başka bir şehir yok şu yeryüzünde. Siyasi coğrafyası muazzam: "Avrupa'da yer alıyor, Asya'ya bakıyor, Mısır ve Afrika da sağında kalıyor. Mısır ve Afrika'ya yakın değil elbet, ama seyrüsefere uygun deniziyle adeta onlarla hemhudut gibi. Sol tarafında Karadeniz ve Azak denizi var. Çok farklı halklar yaşıyor bu denizlerin etrafında ve çok farklı nehirler akıyor içlerine. Dolayısıyla, bu havalinin dört bir yanında insana yarar ne yetiyorsa hepsinin gemilerle İstanbul'a nakledilme imkânı var. Şehrin bir yanında Marmara denizi bulunuyor, bir yanında nehrin oluşturduğu bir liman var; Strabon buna şeklinden ötürü *Altın Boynuz* diyor.¹³ Üçüncü bir yanı da anakaraya bağlı. Denizin her yanı balık kaynıyor; artık cinslerine göre kâh Azak denizinden ve Karadeniz'den aşağıya inip Boğaz'dan ve Marmara'dan geçerek Ege ve Akdeniz'e akıyorlar, kâh aynı güzergâhı takip edip Karadeniz'e dalıyorlar. O kadar kalabalık, o kadar kesif sürüler halindeler ki, bazen elle bile tutuluyorlar. Uskumru, palamut, kefal, kılıçbalığı en sık avlanan balıklar buralarda."

Önce, Ayasofya'yı (*Divae Sophiae templum*) ziyaret etmek ister Busbecq, ama Türkler camilerine Hristiyanların adım atmalarına sıcak bakmadığından, ancak özel izinle bu isteğini gerçekleştirir. Görkemli bir yapıdır Ayasofya; Türklerin bütün camileri de Ayasofya örnek alınarak inşa edilmiştir. Eski Hipodrom'un bulunduğu meydanın da hâlâ ayakta durduğunu görür; Yılanlı Sütun ve o meşhur Dikilitaş da oradadır. Ardından, Konstantinos Sütunu'nu, Arkadios Sütunu'nu görmeye gider. Bu harikaların haricinde, İstanbul'un çeşitli semtlerinde başka abidelere de rastlar. Gerçi Konstantinos'un Roma'dan getirttiği onca abideyi düşündüğünde, bugün bunlardan pek azının kalmış olmasına da şaşırmadan edemez. Çünkü onun nazarında medeni toplumun en önemli göstergesi, tarihi değerlerine sahip çıkmasıdır; ama görüldüğü kadarıyla, Türkler eskinin yadigârlarına karşı çok kayıtsızlar.

Busbecq, Marmara'nın balık istifi bir deniz olduğundan söz ederken, Türklerle ilgili öğrendiği bir gerçeği de dile getirir: Balığın cennetinde yaşadıkları halde, balıkçılık işine Türklerden çok Rumlar mesai harcıyor. Türklerin de masasına balığı getir, hayır demezler, ama bu balık mutlaka murdar saymadıkları bir balık olacak. Çünkü Türkler, batıl inançlarına çok bağlı bir millet. Sırf balık değil, böyle murdar saydıkları hiçbir canlıyı yemiyorlar, hatta onlara dokunmaktan bile imtina ediyorlar. Mesela kurbağa, sümüklüböcek ya da kaplumbağa gibi hayvanları yemektense, dişlerinin sökülmesine, dillerinin koparılmasına bile razılar. Ezkazâ

¹² Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, s. 57-68.

¹³ Haliç'ten söz ediliyor. Bkz. Strabon, 7.6.2; Plinius, *Naturalis Historia*, 4.11.46.

bunlara dokunacak olsalar, kendilerini manen öyle kirlenmiş hissederler ki, artık hangi suyla yıkanıp da bu kirden arınacaklarını bilemezler.¹⁴ Sırf yiyecek hususunda da değil, Türklerin böyle başka başka hususlarda da bir dolu batıl inancı var. Mesela kutsal kitapları Kuran'ın üstüne biri kazara oturacak olsa, bu onlar için büyük günah. Hele oturan kimse bir Hristiyanı, idam oldu gitti demektir. Yerde gül yaprakları görmeye de tahammülleri yok, çünkü gülün peygamberlerinin terinden neşet ettiğine inanıyorlar. Aynı şekilde yerde kâğıt parçaları gördüklerinde de hemen eğilip alıyorlar. Yolda gelirken konakladığı misafirhanelerin duvarlarındaki çatlaklara sokuşturulmuş kâğıt parçalarına denk gelmişti ve nedenini merak edip sorup soruşturmuştu, ama tatmin edici bir cevap alamamıştı. Sonradan, samimiyeti ilerlettiği Türklerden öğrendi ki, kâğıda çok değer verirlermiş ve asla yere atmazlarmış. Atılmışsa da, işte böyle hemen yerden kaldırıp duvarın deliğine, çatlağına sıkıştırırlarmış ki, üzerine basılmasın; çünkü bu kâğıtlarda Allah adı yazıyor olabilirmiş.¹⁵ Fallara, kehanetlere de çok önem veriyorlar. Atı tökezledi diye görevinden azledilen paşalar var mesela. Çünkü böyle bir olayı bir felakete yoruyorlar ve paşayı görevinden uzaklaştırıyorlar ki, gelecek felaket sırf o paşanın başına gelsin, ama devletten uzak olsun.¹⁶ Renklerin uğuruna ya da uğursuzluğuna da çok inanıyorlar. Siyah, onlar için en uğursuz renk. Karalar giyen birini felaket tellalı olarak görüyorlar. Kırmızı ise en asil renk; ama savaş zamanı ölümün habercisi olarak algılanıyor. Beyaz, turuncu, gök mavisi, menekşe moru ve kurşuni renklerle onların uğurlu renkleri. Yeşil de onlar için çok değerli. Süleyman, sof kumaştan yeşil giysiler tercih ediyormuş. Bu konuda, Türkler dinin emirlerine uyuyorlar ve peygamberlerini kendilerine örnek alıyorlar; çünkü o da hep yeşiller giymiş, hatta yaşlılığında bile. Bizde yeşil yaşlılara pek yakıştırılmaz. Bu arada, sof kumaş, Ankara keçisinin tiftiğinden özel olarak dokunmuş, kaliteli bir kumaş çeşidi.¹⁷

Busbecq, Trakya Boğazı'ndan (*Bosphorus Thracius*) Karadeniz'e (*Pontus*) doğru bir seyrüsefer imkânı da yakalar ve hiç kaçırmak istemez. Bu gezi sırasında gördüğü harikulade manzaralar, ona yine bir Habsburg elçisi olduğunu tüm çıplaklığıyla hatırlatır ve eleştiri oklarını yine Hristiyan hükümdarlarına çevirmesine neden olur. Tüm heyecanı, tüm coşkusuyla ve aynı zamanda tüm korkusuyla bu geziyi sözlerini şöyle aksettirir: “Doğrusu, çok hoş bir gezi oldu benim için; zevküsefaya adanmış Hünkâr köşklerinden birkaçına bile özel izinle girebildim. O güzelim vadilerde yer alan Hünkâr korularının da ekserisini gördüm; hepsi adeta doğanın bir eseri, hiç insan eli değmemiş gibi. Ah, Periler diyarı! Ah, Musaların meskeni! Ah, âlimler için ne muhteşem inziva köşeleri! Ama inan bana, daha önce de dedim, buralar şimdi adeta matem içinde; Hristiyanların yardımına, bakımına muhtaç halde beklemekte. Hele İstanbul, hatta tüm Rumeli nasıl beklemekte bu yardım elini! Rumeli ki, eskiden dört başı mamur bir memleketken, bugün hak etmediği bir esarete mahkûm edilmiş. Vaktiyle bütün güzel sanatların, bütün özgür bilimlerin anası olan bu memleket, bize miras bıraktığı medeniyeti sanki artık geri istiyor, din kardeşliğimizin bütün manevi değerleri adına bu İskit barbarlığından kurtulmak için bizden yardım diliyor. Ama heyhat! Hristiyan dünyasının hükümdarlarının niyetleri bambaşka. Çünkü Türkler Rumları nasıl ağır bir esarete mahkûm etmişse, biz de aynı şekilde kendimizi kötülüklere, sefahate, ölçsüzlüğe, tembelliğe, şehvete, kibreye, hırsa, açgözlülüğe, nefrete, hasede, rekabete mahkûm etmişiz; hem de fazlasıyla. Ruhumuz bu zaaf altında öyle ezilmiş, onlara öyle gömülmüş ki, ne kafasını kaldırıp göğe bakabiliyor, ne şerefli bir düşünceyle meşgul olabiliyor ne de soylu bir emele ulaşacak gücü kendinde bulabiliyor. Biz, inancımız ve vazifemiz icabı acı çeken bu kardeşlerimizin yardımına koşmalıydık. Şan ve şeref kazanmanın gururu körleşmiş kalplerimizi artık tutuşturmuyor olsa da, hiç değilse günümüz insanının en önemli değeri olan menfaat tutkusuyla hareket edip onca zenginlikle, onca imkânla dolu o güzelim toprakları barbarların elinden kurtarmaya çabalamalıydık, o

¹⁴ Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, s. 69.

¹⁵ Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, s. 44.

¹⁶ Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, s. 81.

¹⁷ Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, s. 80-81.

toprakların onların değil de bizim olması için uğraşmalıydık. Oysa biz şimdi engin denizlerin ötesine, Hindistan'a, hatta dünyanın öbür ucuna göz dikmişiz. Çünkü oraların ganimetini, çapulunu tek damla kan dökmeden o cahil, o saf yerlilerin ellerinden kolayca çekip alabiliriz; yani din falan bahane, bizim asıl derdimiz altın. Oysa atalarımızın hedefi bambaşkaydı. Onlar tüccar mantığıyla hareket edip altını bol diyarların peşinde koşturmadı; aksine, cesaretlerini kanıtlama ve vazifelerini en iyi şekilde icra etme fırsatı tanıyan toprakları hedef edindi. Bu topraklar için gösterdikleri çabanın, atıldıkları tehlikenin ve çıktıkları uzun seferlerin ödülü, şahsi menfaat elde etmek değil, şeref kazanmaktı. Savaşlardan evlerine servetlerine servet katarak değil, şanlarına şan katarak döndüler. (...) Neyse uzun lafın kisası, ben okların bizi mahvetmek üzere bilendiğini görüyorum ve bugün şerefimiz için mücadele etmezsek, yarın canımızı kurtarmak için mücadele etmek zorunda kalacağımızdan korkuyorum."

Busbecq, İstanbul'dayken hem kendisiyle yüzleşir hem de Hristiyan dünyasının önderlerini ciddi ciddi sorgulamaya başlar. Mensubu olduğu Batı medeniyetinin, Yunan-Roma medeniyetinin temelleri üzerine inşa edilmiş olduğunu hiçbir zaman unutmamaları gerektiğini vurgular; şu an seçkin bir düşünce ve hayat tarzına sahiplerse, bunu o büyük medeniyetin zihinlerine zerk etmiş olduğu bilim ve öğrenim aşkına borçlu olduklarını, bu borcu da asıl sahibine en kısa zamanda ödemek zorunda olduklarını belirtir. Bu nedenle Batı dünyasının hükümlerlerinin bir an önce gaflet uykusundan uyanıp kendilerine miras bırakılan bu topraklara sahip çıkmalarının şart olduğunu ima eder, aksi takdirde şu an ellerindeki medeniyete de muhtaç hale düşebileceklerini söyler. Çünkü, birtakım zaafı olsa da, Türklerin ruhunda gördüğü o özgüven, tevekkül, dirayet, itidal ve cesaretin ihmalkârlık kaldıracak bir yanı yoktur. Hele bu değerlerin hepsi bir araya geldiğinde, şeref ve itibarları için mücadeleye bile fırsat bulamadan tarumar olup ancak hayatta kalma mücadelesi vermek zorunda kalacakları gün gibi açıktır.

V. İstanbul'dan Ankara'ya, Oradan Amasya'ya

Natolia: Eski Paralar, Kitabeler, Tarihi Değerlere Kayıtsızlık, Sade Sofralar ve Şarap Sıkıntısı, Hızır İlyâs ve Hurafelere Düşkünlük¹⁸

Nihayet Amasya'dan beklenen haber gelir; hazırlıklar yapılır, rehberler ayarlanır ve 9 Mart'ta İstanbul'dan hareket edilir. Böylece Busbecq'in macerasının üçüncü etabı da başlamış olur.¹⁹ İlk gün Natolia'ya (Anadolu) geçilir, ancak Üsküdar'a kadar gelinir. Türk rehberler, atları, arabaları, eşyaları ve hizmetkârları, bir de heyeti karşıya geçirmekle yeterince yol aldıklarını düşünmektedir. Gerçi haklılar da; çünkü yol için elzem bir şeyler unutulmuşsa, İstanbul'a yakın olduklarından, hemen getirtilebilir.

Heyet, Üsküdar'da bir gün kalır, ertesi gün mis gibi lavanta kokan ovalardan geçerek önce Kartal'a, sonra Gebze'ye, İzmit'e, ardından İzmit'e doğru ilerler. İzmit'ten ayrılıp Yenişehir'e, oradan Akbıyık'a, Pazarcık'a, Bozüyük'e (Cassumbasa), Bozüyük'ten de Ankara'ya (Ancyra) doğru yavaş yavaş Anadolu'nun koynuna sokulur. Bu yolculuk, Viyana'dan İstanbul'a yaptıkları yolculuktan iki kat daha zordur. Ama hem Busbecq hem de Antik kültüre onun

¹⁸ Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, s. 69-88.

¹⁹ Busbecq'in Anadolu güzergâhında verdiği yer adlarının çoğu belirsizdir. Bu yüzden bu güzergâhı, Busbecq'in heyetiyle birlikte aynı seyahate katılan ve bu seyahatle ilgili anılarını *Tagebuch, einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien* (1553-1555) adlı eserinde paylaştıran Alman seyyah Hans Dernschwam'ın (1494-yak.1568) verdiği bilgilerle karşılaştırarak okumak bir ölçüye kadar yarar sağlayabilir. Aynı zamanda Dernschwam'ın eseri, Busbecq'in eserinde tarih vermeden ya da hiç anlatmadan geçtiği bazı olaylar hakkında bilgi edinilmesini de sağlayabilir. Bkz. Franz Babinger (ed.), *Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien* (1553/55), Würzburg, 1923.

kadar meraklı meslektaşları, bu yolculuğu bilim adına en iyi şekilde değerlendirmeyi amaçladıklarından,²⁰ bu zorluğun kolayca üstesinden gelirler.

Busbecq, konaklayacakları hanlara varır varmaz Yunan ve Roma dünyasından kalma eski sütunların, kitabelerin, sikkelerin, en olmadı nadir bitkilerin peşine düşer. Bu keşif anları onun için bu seyahatin tek eğlenceli ve aynı zamanda Türklere en ciddi eleştirilerini sunmasına vesile olan anlarıdır; hatta, şöyle dersek, zihninde Batı Avrupa medeniyetiyle Türk medeniyeti arasındaki uçurumun iyice açıldığını hissetmesine neden olan anlardır bunlar. Ona göre, Türklerin vatanı (Turcia) tam anlamıyla eski eser cenneti olduğu halde, onların bu eserlere bu kadar kayıtsız kalmalarını anlamak mümkün değildir. Seyahatinin başından itibaren çeşitli vesilelerle tanık olduğu bu kayıtsızlık, onu hem üzer hem de artık çok kızdırır: İznik'teyken, Roma döneminden kalma hamam kalıntılarına rastlar. Türk işçilerinin bu kalıntılardan İstanbul'daki kamu binalarının inşası için taş çıkarttıklarını görür. Hatta tam o sırada zırhlı bir asker heykeli bulduklarına şahit olur. Mükemmel bir işçilik ürünüdür bu heykel, hem de sapasağlam. Ama bu işçiler çekiçleriyle vura vura dakkasında heykeli maymuna çevirirler. Busbecq ve arkadaşlarının buna çok bozulduğunu görünce de, alaycı bir ifadeyle “Ne o, yoksa bunun önünde eğilip tapınmak mı istiyordunuz, yaparsınız, âdetinizdir,” derler. Türklerin bu kayıtsızlığına, *gavur mangırı* (*Giaur manguri*) dedikleri ve *bir dirhem, yarı dirhem* (*unius drachmae vel dimidia*) şeklinde ağırlık birimi olarak kullandıkları eski paralar konusunda da tanık olur: Elinde eski para olup olmadığını sorduğu bir bakırcı, “Birkaç gün önce bir küp dolusu vardı, ama nasıl olsa artık kullanılmıyorlar, bir değerleri yok diye eritip birkaç bakır güğüm yaptım,” deyince, kadim çağlardan kalan bunca yadigârın böyle heba olup gitmesine bu kez gerçekten çok sinirlenir. Ama öcünü de alır, çünkü “Bu paralar şimdi sende olsaydı, yüz altına alırdım,” der ve bakırcı onu bu yadigârları kaybetmekle nasıl üzdüyse, o da bakırcıyı ayağına kadar gelen bir fırsatı kaçırdığına pişman edip gerisin geri yollar.

Kısaca, Busbecq'in başkanı olduğu Avusturya elçilik heyeti, 16. yüzyılın Anadolu topraklarına adeta Roma'nın Asia Minor eyaletine girer gibi girer ve sanki Türk topraklarında değil de, Asia Minor topraklarında dolaşıyormuş gibi hareket eder. Busbecq, konakladığı şehirler hakkında bilgi verirken, bu tavrı özellikle hissettirir. Mesela Gebze'ye (Gebise) geldiklerinde, bu şehri tarif etmeye, onun bir Bithynia şehri olduğunu (Bithyniae oppidum) vurgulayarak başlamayı tercih eder ya da İzmit'e (Nicomedia) geldiklerinde, ilk söylediği söz “İstanbul'dan ayrıldıktan sonra dördüncü menzilimiz İzmit oldu; eskinin şu meşhur şehri,” olur. Gözlerini şehrin yeni haline çevirdiğinde de “Şimdi burada seyre değer bir şey göremedik; sadece harap olmuş duvarlar ve döküntüler, yani başka deyişle baştabanlardan ve sütunlardan kalma tek tük parçalar; İzmit'in eski şanından arta kalanlar işte sadece bunlar,” diyerek hüsrânını belirtmekle yetinir. Aynı şekilde, İznik'e (Nicaea) geldiklerinde ve bu şehirde bir gece geçirdiklerinde, “Konakladığımız binanın vaktiyle İznik Konsilinin toplandığı saray olduğunu düşünüyorum,” şeklinde bir açıklama yapmayı yeğler. Yine, Bozüyük'e geldiklerinde “Pazarcık'tan Uludağ'ın en dar geçitlerine kurulu Bozüyük'e, yani Cassumbasa'ya vasil olduk,” diyerek söze girmeyi tercih eder. Bu anlatım tarzının, yani bir şehrin dününü bugününü kıyaslayarak anlatmasının nedeni, bir yandan bu antik şehirlerle ilgili genel bir bilgi vermek, bir yandan da bu şehirlerin bugün hiç hak etmedikleri muameleyle karşı karşıya kaldıklarını vurgulamaktır; tıpkı Edirne'den İstanbul'a gelirken ya da Karadeniz'e seyahat ederken, doğal

²⁰ Örneğin, Antony Wrancy (Antonius VVrantzius: 1504-1573), Anadolu yolculuğunda eski eserler bulmak için elinden Ptolemaios'un haritasını eksik etmemiştir. Busbecq, bu eserinde Avusturya elçilik heyetinde yer alan ve o dönem Avrupasının sanat, edebiyat ve bilim dünyasında büyük rol oynayan şahsiyetlerinin adlarını kaydetmemiştir. Bu bilgilere, ilgili kişilerin kendi eserlerinden ya da konuyla ilgili modern kaynaklardan ulaşılır. Genel bilgi için bkz. Pál Ács, “‘The Good and Honest Turk’: A European Legend in the Context of Sixteenth-Century Oriental Studies,” *The Habsburgs and their Courts in Europe, 1400-1700: Between Cosmopolitanism and Regionalism*, ed. by H. Karner, I. Ciuliová, B.J. Garcia Garcia, Palatium, 2014, pp. 267-282.

güzelliklerine hayran olduğu toprakların onları hiç hak etmeyen ellerde olduğunu vurgulaması gibi.

Sonunda Busbecq'in eskiye merakı ve Türklerin eskiye meraksızlığı, hem onun hem de heyetinin tarihe geçmesini sağlayan büyük bir keşif yapmasına ve bu keşfi dünya mirasına kazandırmasına vesile olur. Çünkü Ankara'da (Ancyra) Roma İmparatoru Augustus'un icraatlarını içeren levhaların kayıp nüshalarını bulurlar. Busbecq, bu tarihi anı şu şekilde dile getirir: "Ankara'da muhteşem bir kitabe gördük; Augustus'un kendi icraatlarının özetini sunduğu levhaların bir kopyası bu. Artık okunduğu kadarıyla bizim heyetkilerle kopyalattım. Bir binanın mermer duvarlarının üzerine hakkedilmiş; muhtemelen eskiden burası valilik binasıydı; şimdilerde yıkık dökük, çatısı falan da yok. Binaya girişte kitabenin yarısı sağda kalıyor, yarısı da solda. Üst satırlar düzgün sayılır, ortalara doğru boşluklar yüzünden okunması giderek zorlaşıyor, alt satırlarsa sopalarla, baltalarla vurula vurula öyle tahrip olmuş ki, okunamıyor. Kültürel açıdan cidden büyük bir kayıp, âlimler ne kadar yerinse az!"²¹

Amasya yolculuğu, Ankara'daki bu büyük buluşla taçlanmış olsa da, Busbecq'in zoolojiye ve botaniğe olan merakını da oldukça tatmin eden bir kaynak olur ve Anadolu'nun faunasının, florasının zenginliğini onun gözleri önüne serer. Busbecq de bu zenginlikten en iyi şekilde yararlanır ve yol boyu kendi memleketlerinde daha önce hiç görmediği, hiç bilmediği türden yaban hayvanları, kuşlar, ördekler keşfeder, çakallarla, sırtlanlarla ilgili ilginç hikâyeler dinler; Kızılırmak civarında rastladığı meyan bitkisinin kökündeki nefis tatla midesine bayram ettirir. Dahası, Bozüyük'ten sonra konakladıkları mevkide Ankara keçilerinin yerlere kadar sarkan, ıslıl ıslıl, incecik ve ipeksi tüylerine hayran olup bu tüylere sadece o ovalarda yetişen kuru ve körpe bir otla beslenmelerinin neden olduğunu öğrenir. Bir de, o civarlarda sıkça rastlanan kuyrukları yağlı ve ağır bir koyun ırkıyla tanışır. Kuyruklarının bu kadar yağlı olmasından dolayı, başlı başına bir kazanç kaynağı olduklarını teslim etse de, bu koyunların etlerini, bildiği koyun etine göre oldukça yavan bulduğunu da söylemeden edemez. Yeri gelmişken, bu yol Busbecq'in Türklerin sofrla kültürüyle de ilgili bir fikir sahibi olmasına ve kendi sofralarını hatırlamasına fırsat tanır. Kuru üzümün ezilip iki gün ahşap bir fıçıda mayalanmaya bırakılarak yapılan ve *Arap şerbeti* (*Arab sorbet*) olarak adlandırılan bir şerbetten bahseder mesela. Şöyle bol karla soğutulunca, ona göre, yaz ayları için ideal bir serinletici bu şerbet, tadı da hiç fena değil. Ama çabuk tüketilmesi gerekir, yoksa tadı ekşiyor ve şarap içmişsin gibi insanı sersemletiyor, adımlarını birbirine dolandırıyor; bu yüzden Türklerde haram sayılıyor. Bir de iri taneli, olgun üzümle yapılan bir içecek var. Bu üzümle, toprak bir kaba veya ahşap bir fıçıya konuyor. Ama önce bu fıçının dibine bir kat hardal unu seriliyor, üzümle bunun üzerine konup iyice bastırılıyor. Böyle bir kat hardal unu, bir kat üzüm derken fıçı tepeleme dolduruluyor ve yaz gelene kadar bekletiliyor. Sıcaklar bastırıp da insanın dili damağı kurduğunda, fıçı açılıyor ve üzümle sırasıyla birlikte satışa çıkarılıyor. Zaten Türkler meyve, yemiş türü şeyleri çok seviyorlar. Özellikle seyahat ederken sıcak yemek, et falan yemediklerinden, kuru erik, armut, şeftali, ayva, incir, kuru üzüm ve vişne onlar için kurtarıcı besin oluyor. Bu yemişlerin hepsini önce temiz bir suda kaynatıyorlar, sonra koca koca tablolarda satıyorlar. Kim hangi yemişi en çok seviyorsa onu satın alıyor ve ekmeğine katık yapıp yiyor. Lokması bitince de kalan suyu şerbet niyetine içiveriyor. Peynir ve Galenos'un *oxygala* dediği bir nevi ekşi süt (*acidi lactis genus* / yoğurt) de gözde yiyecekleri. Bu yoğurda soğuk su katıp içine ekmek ufalıyorlar ve hararet bastıkça içiyorlar. Kervansaraylarda da çok var bundan, çok da satılıyor. Aslında Türklerin sofraları çok sade. Boğazlarına hiç düşkün değiller. Sofrada tuz, ekmek, yanı sıra sarımsak veya soğan, bir de yoğurt olsun yeter. Bayram sofraları bile börek, çörek gibi hamur işlerinden ibaret. Pirinçten de çok çeşitli yemekler yapıyorlar. Bu yemeklere de ya bir parça piliç eti ya da koyun, kuzu eti ilave ediyorlar. Hele

²¹ Bkz. Augustus, *Monumentum Ancyranum: Ankara Anıtı*, çev. Çiğdem Dürüşken, Veritas Dizisi, Alfa Yayınları, İstanbul (Baskıda).

bazı tatlardan tamamen bihaberler; mesela iğdiş horozun nasıl bir canlı olduğunu bile bilmiyorlar; bahçebülbülü, sülün, ardıckuşunun adını dahi işitmemişler. “Onlar için, içtikleri suya bal ya da şeker karışmış olsun yeter, bunu Juppiter’in nektarına bile değişmezler.” Bu açıdan bakıldığında, Türklerin yiyecek masrafı o kadar az ki, bizim memleketteki bir kişinin günlük yiyecek masrafıyla onlar hiç hilafsız on iki gün yer içerler.

Busbecq, Türklerin bu sade beslenme alışkanlıklarını, biraz da teknik bilgidен yararlanmamalarına bağlar: Heyetiyle Kızılırmak kıyılarında dolanırken bir köylüyle karşılaşır. Tercümanları vasıtasıyla ona, “Nehirde bol balık var mı, nasıl yakalıyorsunuz,” diye sorarlar. Köylü, “Var epey, ama yakalanmıyorlar; (...) elinizi atıp yakalamaya çalıştığınızda kayıp gidiyorlar; yakalayın diye beklemiyorlar,” diye cevap verir. Daha önce yaşadıkları bir başka olayda da benzer bir cevabı aldıklarını hatırlarlar: Yolun bir yerlerinde hiç aşına olmadıkları kuşlar görürler, orada duran birine bu kuşları nasıl yakaladıklarını sorarlar, o da “Yakalayamıyoruz, yakalamaya çalıştığımızda uçup gidiyorlar,” der. Ama Türkler kuş avlama ve balık tutma tekniklerini kullanmıyorlar diye, ne Busbecq ne de meslektaşları o güzelim Kızılırmak sularının kendilerine sunacağı leziz balıklardan ve mükellef bir sofradan vazgeçecek değildir: Francis Zay’ın yanında bir ağ vardır. Hemen adamlarına emreder, “Açın, bununla yakalayın şu balıkları,” der. Ağ açılır, suya atılır ve masaları bir anda yayınbalıklarından deniz yengeçlerine kadar enfes lezzetlerle donanır.

Busbecq, tüm seyahati boyunca Türklerin inançları gereği haram saydıkları şarap yüzünden epey bir sıkıntı yaşar ve bu sıkıntı, özellikle Anadolu yollarında ayyuka çıkar. Çünkü Orta Avrupa’dan, Balkanlar’dan geçerken bir şekilde şarap tedarik eder, ama Amasya güzergâhında şarap tedariki hiç de öyle kolay olmaz. Çünkü Hristiyanların yaşamadığı Anadolu köylerinde neredeyse hiç şarap yoktur. Hristiyanlar da Türklerin kibirli ve kaba tavırlarından yıldıklarından, bereketli toprakları onlara bırakıp ana yolların içerlerine doğru çekilmişlerdir. Buralar, kuş uçmaz kervan geçmez ve nispeten verimsiz topraklar olsalar da, hiç değilse daha güvenlidir. Dolayısıyla, böyle şarabı olmayan köylere yaklaşırlarken, kılavuzları onları önceden uyarır. Bu uyarı üzerine, kâhyalarını bir Türkün refakatinde civardaki Hristiyanların yaşadığı köylere yollarlar ve ancak bu şekilde şarap temin ederler. Şarap, Busbecq’in adamlarının rahatı, huzuru için elzendir. Hele, berbat koşullarda geceleme zorunda kaldıkları zamanlarda, şarap onlar için bu koşullara katlanmalarının yegâne tesellisi olur. Şarap içtiklerinde kendilerini kuş tüyü yumuşacık yastıklarda, yataklarda uyuyormuş hissederler.²² Gerçi Türkler de hiç şarap içmiyor değil. Buldular mı, küpüyle içiyorlar. Budin’de sofrasının müdavimi olan Türklerin nasıl kör kütük sarhoş olduklarını bizzat gözleriyle görmüştür,²³ İstanbul’dayken de yaşlı bir adamın şarap içerken tuhaf hareketlerine ve sözlerine tanık olmuştur. Şöyle anlatır Busbecq, İstanbul’daki tanıklığını: “İstanbul’dayken yaşlı bir adam görmüştüm. Elinde kupası, tam içecek, avazı çıktığı kadar bağırmaya başladı. Arkadaşlarımızdan sorduğumuz, neden böyle yapıyor dedik; meğer böyle bangır bangır ruhuna seslenip onu ikaz ediyormuş, vücudunun bir köşesine çekilsin, hatta hepten göç edip gitsin de, nefsinin işleyeceği bu günahın ceremesini çekmesin, bir yudumda midesine indireceği bu şarapla kendini kirletmesin diye.”²⁴

Heyet, nihayet Çorum’a, ardından Tekke Köy’e (Theke Thioi) varır. Bu köyde, meşhur bir tekkeleri bulunan ve *Derviş* (*Deruis*) olarak adlandırılan Türk keşişlerinden (*monachae Turcicae*), Hızır İlyâs (Chederles) adındaki cesur yürekli, iri cüsseli bir kahramanla ilgili hikâyeler dinlerler.²⁵ Mesela devasa ve korkunç bir ejderi öldürdüğü ve genç bir kızı onun

²² Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, s. 33.

²³ Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, s. 19-20.

²⁴ Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, s. 21.

²⁵ Pierre Bayle, John Peter Bernard, Thomas Birch, John Lockman, *A General Dictionary, Historical and Critical*, Volume IV, James Bettenbam, London 1736, s. 299.

elinden kurtardığına dair. Bu hikâyeler, onların Aziz George'unun (Divus Georgio) hikâyelerinin bir benzeridir. Ama dervişler bu hikâyeleri canlarının istediği şekilde kesip biçiyorlar ve abarttıkça abartıyorlar: Bu kahraman, çok uzak diyarlarda tek başına dolaşırken bir nehre gelmiş. Bu nehir, suyundan içenlere ölümsüzlük bahşediyormuş. Ama bu nehir dünyanın neresinde, işte o belli değil; herhalde bir Utopia'da, bir Yok-Ülke'de. Tek söyledikleri, bu nehir kopkoyu sislerle örtülü, zifiri karanlık bir yerde ve Hızır İlyas'tan başka kimse onu görme şerefine nail olamamış. Neyse, işte sonra bu kahraman nehrin suyunu içmiş ve ölümün tüm bağlarından kurtulmuş. Atı da içmiş, o da ölümsüzlüğe kavuşmuş. Şimdi o ölümsüz atının sırtında, o diyar senin bu diyar benim dolanıp duruyormuş, savaşlarda en cesurların yanında oluyormuş; dahası, kim ondan yardım dilerse, hangi dinden olursa olsun, anında onun imdadına koşuyormuş. Dahası da var ve bu hepsinden gülünç: Hızır İlyâs, Büyük İskender'in yoldaşı, dostuymuş. Türklerin, zaman ve çağ mefhumları hiç yok sahiden. Tarihi olayları birbirine katıp harmanlamakta, birer hurafeye dönüştürmekte öyle mahirler ki! Buradaki camide (*moschea*), bir şadırvan var, suyu çok berrak. Meğer bu su da Hızır İlyâs'ın atının sidiğiymiş. Seyisi ve kız kardeşinin oğluyla da ilgili nice hikâye uyduruyorlar ve "İşte bakın, mezarları da orada; (...) onlara dua edip yardım dileyenlerin rızkı artarmış" diyorlar ve bizim de bunlara inanmamızı bekliyorlar. Yalnız, o yöre yılan, sürüngen kaynıyor; sıcakların artmasıyla birlikte güneş banyosu yapmak için yuvalarından fırlamış bu yaratıklar ve her yere yayılıp insana da geçecek tek yol bırakmamışlar. Ha bir de, bu kahramanın ejderhayı beklediği yerdeki taş ve toprak parçaları bir suya konup içilirse, hummaya, baş ağrılarına, göz ağrılarına çok iyi geliyormuş.

VI. Amasya (Amasia): Ortasından Yeşilirmak Geçen Şehir

Sultan Süleyman'ın Vakarı, Askeri Disiplin ve Adap, İran Elçisine Gösterilen Hürmet²⁶

Busbecq, geniş bilgi içeriğinden ötürü çok yönlü bir okuma gerektiren Anadolu seyahatinin nihayet son menziline, Amasya'ya (Amasia) 7 Nisan'da vasıl olur. Birbirine bakan iki sıra tepenin yamaçlarına kurulu olan ve aradan akan Yeşilirmak'ın (Iris) iki kıyısı boyunca uzanan bu şehir, ilgi çekici bir coğrafi konuma sahip. Ama evleri ve sokakları, diğer Türk şehirlerinde olduğu gibi gösterişsiz; hiç göze çarpan bir yanları yok. Evler ve evlerin damları kerpiçten. Damlar dümdüz; kalkan duvarı falan yok. İspanya'daki evleri andırıyorlar. Evin damı yağmurdan, rüzgârdan oynadı mı, ev sahibi hemen eline eski bir sütun parçası alıyor, bunu silindir niyetine kullanıyor ve ileri geri yuvarlayıp sathı bastırarak damı tekrar düzleştiriyor.

Busbecq ve heyeti şehre girer girmez, tıpkı Estergon'da olduğu gibi, birkaç Türk askeri tarafından yine nazik bir şekilde karşılanır ve saygılarını arz etmek üzere Sadrazam Ahmet Paşa ve diğer Paşaların yanına götürülür. Sultan Süleyman o sırada şehirde olmadığından, Majestelerinden aldıkları talimatları önce bu Paşalarla müzakere ederler. Ama Paşalardan olumlu ya da olumsuz herhangi bir işaret almazlar; hiçbir önyargılı tavırla karşılaşmazlar. Çünkü Türklerin yüksek makamdaki devlet adamlarında bir adap vardır. Böyle önemli meselelerde kendi fikirlerini beyan etmekten imtina ederler. Onlar için her zaman son karar, tam bir sadakatle bağlı oldukları Hünkârlarınınadır. Busbecq, bu sadakati Budin Paşasında da görmüştü: Budin Paşasıyla yaptığı görüşme esnasında ona Türk askerlerinin kasıp kavurmalarından şikâyet etmiş ve mütareke şartlarını hiçe sayarak aldıkları yerlerin iadesini istemişti. Bunun üzerine Paşa, böyle bir isteği yerine getirecek yetkide olmadığını söyleyip şöyle devam etmişti: "Hünkârım beni buraya hanedanlığının sınırlarını genişletmem için yolladı, daraltmam için değil. Dolayısıyla bu mevcut durumu daha kötü hale getirmem söz

²⁶ Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, s. 88-97.

konusu bile olamaz. Bu iş Hünkârımızın bileceği iş, benim değil. Bu konuda bir talebiniz varsa, lütfen onu Hünkârımızın yanına gittiğinizde, zâtalilerinden talep edin.”²⁷ Böylece gayet stratejik davranıp Sultana bağlılığını da iyice belli etmişti. İşte Amasya’daki Paşalar da aynı şekilde stratejik davranırlar ve Budin Paşasının açıkça dile getirdiği sözleri onlar da zihinlerinden geçirirler.

Nihayet büyük gün gelir ve Busbecq Sultanın huzuruna kabul edilir. Hem şahsı hem de tarih açısından önemli olan bu görüşmeyi mektubuna şöyle aktarır: “Sultan, alçak bir divanda oturuyordu; taş çatlasa yerden bir ayak yüksekliğinde. Paha biçilmez kilimler seriliydi divana ve her yanı zarif işlemeli yastıklarla doluydu. Hemen yanında da oku ve yayı duruyordu. Yüzünde en ufak bir tebessüm yoktu, bakışları sertti, ama tüm bu ciddiyette ayrı bir azamet gizliydi. Arz odasına girer girmez, kapıcıbaşılar her birimizin kollarından tuttuğu gibi huzuruna götürdü. Âdetleri böyleymiş; efendisi, Sırp despotu Marcus’un katlinin intikamını almak isteyen bir Hırvatın Murat’la görüşme talep edip de onu öldürdüğü zamandan beri. Sultanın elini öpüyormuşuz gibi yapıp sonra geri geri karşısındaki duvara çekildik; arkamızı, sırtımızı hiçbir surette ona dönmeden. Meramım soruldu, söyledim, dinledi. Ama bu talepler onun beklentisini hiç karşılamadığından (karşılamaz, çünkü Majestelerimizin isteklerine vakur ve müdanasız bir üslup hâkimdi; dolayısıyla her sözünün emir addedilmesine alışmış Sultan için bunlar asla kabul edilebilir şeyler değildi), fevri bir tavırla sadece ‘Guisel Giusel!’ yani ‘Güzel güzel!’ dedi, başka da bir şey demedi. Sonra da bize misafirhanemize dönebileceğimiz söylendi.”

Busbecq ve onunla birlikte Sultanın huzuruna çıkan meslektaşları için bu görüşme hüsrarla sonuçlanır. Ne söylenen sözler, ne sunulan gerekçeler ne de Majestelerinin talepleri, Süleyman’ın gönlünde ve yüzünde hayırlara vesile olacak bir hava estirir. Ancak altı aylık bir müzakere imzalamayı başarıp Ferdinand’ın taleplerine karşılık Sultanın verdiği yanıtla Viyana’ya dönmek zorunda kalırlar. Her şeye rağmen Busbecq, Süleyman’ın onda çok olumlu bir izlenim bıraktığını söylemekten çekinmez. Hatta, genel olarak Türklere dair fikirlerini dile getirirken yer yer yükselttiği üstenci bakışını, Sultanla ilgili izlenimlerini sunarken indirir. Şöyle der: “Yaşı artık bir hayli ilerlemiş, ama yüzündeki vakar ve hali tavrı böyle büyük bir İmparatorluğa yaraşır nitelikte. (...) En azılı düşmanı bile olsa, onun aleyhinde, karısına olan aşırı zaafi ve bu zaaf neticesinde Mustafa’nın ölümüne ilişkin bir anlamda aceleci kararı dışında, ciddi bir suçlamada bulunamaz. Zaten bütün bunlar hep karısının aşk iksirleri ve efsunları yüzünden deniyor. Doğru da, çünkü karısıyla resmi nikâh kıydıktan sonra hiç cariyesi olmamış ki, olsaydı olurdu, çünkü buna kanunen bir mani yok. Dini geleneklerinin de yılmaz bir bekçisi; hanedanlığını yayma arzusu da bir o kadar güçlü. Yaşına rağmen (şimdilerde altmışına merdiven dayamış durumda), sağlığı yerinde. Gerçi soluk benzi, gizli bir hastalığı olduğunu ele vermiyor değil. Söylenenlere bakılırsa, bacağına müzmin bir yara, daha doğrusu kangren varmış. Ama bahsettiğim bu solgunluğunu yanaklarına bir kat allık sürerek kapatıyor. Maksat, görüştüğü elçiler ülkesinden ayrılırken onun sağlıklı olduğuna dair bir izlenim edinsinler. Çünkü yabancı hükümdarlar onun sağlıklı ve güçlü olduğunu bilirlerse, korkuları daha da artar diye düşünüyor. Bu tutumu o sıra benim de gözümde kaçmadı. Çünkü veda etmek üzere huzuruna gittiğimdeki yüzü, huzuruna ilk çıktığımda gördüğümde farklıydı.”

Busbecq, Sultanın vakarına bir ölçüde diğer devlet adamlarında da tanık olur ve seyahatinin başından beri Türklerin siyasi, idari ve askeri yapısıyla ilgili zihninde yavaş yavaş şekillenen görüşler, Amasya’daki bu tanıklığı sayesinde yerli yerine oturur: Sultanın sarayı yüksek rütbeli memurlarla hıncahınç doludur; Hassa süvarileri, Sipahiler, Garipler, Ulufeciler, hepsi oradadır; Budin’deyken tanıştığı ve tavırlarından dolayı askerden çok keşişe benzettiği Yeniçerilerin de çoğu oradadır. Sanki orada Osmanlı Devleti vücut bulmuş ve bütün heybetiyle Busbecq’in

²⁷ Augerius Gislenius Busbequius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, s. 23.

karşısına dikilmiştir; tıpkı Estergon’da heyeti karşılamaya gelen askerlerin bütün heybetleriyle karşılarına dikilmesi gibi. Bu muazzam kalabalıkta hiç uğultu yoktur; her yere bir sessizlik hâkimdir, herkes kendine ayrılan yerde sakin bir şekilde durmaktadır. Yeniçerilerin sergilediği manzara da son derece çarpıcıdır. Bunlar uzun bir saf halinde öyle kımıldamadan durmaktadır ki, insan mı, yoksa heykel mi olduklarını anlamak imkânsızdır. İşte tüm bu disiplinin, bu adabın ve sessizliğin kaynağı, liyakattir. Burada tek kişi yoktur ki, işgal ettiği mevkiyi şahsi meziyetleriyle hak etmemiş olsun. Tek kişi yoktur ki, soy sopuna göre, diğerlerinden ayrı muamele görsün. “Çünkü Sultan onları bu mevkiye getirirken, kişinin ne soyuna bakar ne de zenginliğine; ne falan kimsenin tavsiyesi ilgilendirir onu, ne de el âlemin fikri. Sırf meziyetlere bakar; ahlaka, doğal yeteneğe ve tabiata. Herkes kendi liyakati ölçüsünde mükâfatını alır, dolayısıyla memuriyetler de vazifesini hakkıyla yerine getirecek kimselerce doldurulur. Burada herkes kendi soyunun, kendi ikbalinin mimarıdır ve bu ikbali inşa etmek, kişinin kendi elindedir.” İşte liyakate verilen önem neticesinde doğru kişinin doğru yerde olması, bu milleti her teşebbüsünde başarılı kılıyor, hâkimiyet kurmasını sağlıyor ve hanedanlık sınırlarını günbegün genişletiyor. Oysa Busbecq’in memleketlerinde durum tam tersi. Onlarda kişinin liyakati değil, soyu sopu önemli. Kişinin ailesi soyluysa, ona bütün devlet kapıları açılıyor. Dolayısıyla makam ve mevkiler onları hak etmeyen kişilerle doluyor; sonucunda da, Türkler zafere alışıyor, onlar da hezimete.²⁸

Gerek üslubuyla gerek sözleriyle Türklerin liyakat konusundaki fikirlerini çok olumlu bulduğunu belirtmekte bir sakınca görmeyen Busbecq, o muazzam kalabalığın sergilediği göz alıcı manzarayı da anlatmadan geçmez. Kat kat burulmuş bembeyaz, saf ipekten tülbentlerle sarılı kavukların ve her yanı altın, gümüş, mor pırıltılar saçan, ipekten, kadifeden giysilerin sergilediği manzara o kadar eşsizdir ki sahiden, bunu anlatmaya ne ömür yeter ne de tarif etmeye yetecek bir kelime bulunabilir. Ne var ki, tüm bu şatafata bir sadeliğin hâkim olduğunu da görmemek mümkün değildir. Bu sadeliği ve hatta tutumluluğu kendileriyle kıyaslayarak şöyle anlatır Busbecq: “Herkes rütbesine göre bir örnek giyinmiş. Bizdeki gibi onca paraya mâlolan ve üç günde eskiyip püsküyen ne kenar süsleri var ne de başka tür ıvır zıvırları. En güzellerinden ipek ve kadife giysiler bile, hatta boydan boya işlemeli dahi olsalar (ki, genelde öyleler), anca bir dukaya çıkıyor.” Ardından kıyaslamalarına şöyle devam eder: “Türkler de bizim giyim tarzımızı garipsiyorlar tabii, nasıl biz onlarınkini garipsiyorsak. Onların elbiseleri upuzun, neredeyse topuklarına kadar iniyor. Ama daha haşmetli duruyor, boylarını da olduğundan uzun gösteriyor. Bizimkilerse öyle kısa ve dar ki, vücudun görünmemesi gereken yerlerini gösteriyor, bu da pek şık durmuyor; üstelik bir şekilde giyenin boyunu alıyor ve onu olduğundan da kısa gösteriyor.”

Busbecq ve heyeti Amasya’dayken, İran elçisi de Amasya’ya gelir ve bir anlamda Osmanlının doğu ve batı sınırında sürekli sorun yaşadığı devletlerin temsilcileri, Yeşilirmak’ın iki yakaya ayırdığı bu şehirde buluşur. Bu tarihi ana da tanıklık eden Busbecq, aynı zamanda Osmanlıların hem Habsburglara hem de İranlılara davranışlarını gözlemleme imkânı bulur ve bu gözlemine şöyle anlatır: “İran elçisi Mayıs’ın onunda geldi;²⁹ beraberinde de çeşit çeşit, muhteşem hediyeler getirdi: Sanatkârane dokunmuş halılar, iç tarafları rengârenk iğne oyali Babil işi çadırlar, usta ellerden çıkma gösterişli koşum takımları ve haşalar, mücevher kakmalı Şam işi palalar ve insanı hayran bırakan zarafette kalkanlar. Fakat bir Kuran vardı ki, bütün hepsini gölgede bırakıyordu. Kuran, şariat esaslarını içeren kitapları; Tanrı tarafından

²⁸ Busbecq’in ikinci İstanbul elçiliği dönemindeki (1556-1562) anılarını kaleme aldığı *Turcicae Epistolae quatuor* (Dört Türk Mektubu) adlı eserinin III. Mektubu, bu konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi içerir. Bkz. Augerius Gisleinius Busbequius, *Turcicae Epistolae quatuor*, Francofurti, 1595.

²⁹ Şah Tahmasp, Eşik Ağası Ferruhzâd Bey’i (Kemaleddin Ferruhzade) 1555 yılında Kanuni Sultan Süleyman’a elçi olarak gönderir ve Osmanlı Devleti ile İran arasında 1 Haziran 1555 tarihinde Amasya Anlaşması imzalanır.

Muhammed'in gönlüne vahyolunduğuna ve onun tarafından tertip edildiğine inanılıyor. Bu yüzden böyle bir hediye Türklerin gözünde eşsiz değer.

İran elçisiyle hemen oracıkta barış akdedildi ki, bizimle görüşmelerinin zora gireceğini bir anlayalım ve daha fazla kaygılanalım. Dahası, İran elçisine hürmette kusur etmemek için ellerinden geleni de yapıyorlardı ki, imzalanan barışın samimiyetine ilişkin içimizde en ufak bir şüphe uyanmasın. İşte Türkler her konuda böyle ifrata kaçır; dostlarına itibar gösterirken olsun, düşmanlarını hakaretimiz muameleyle rencide ederken olsun.”

Türklerin İran elçisine gösterdiği ihtimam, üstüne üstlük anlaşmanın akabinde İkinci Vezir Ali Paşa'nın bahçesinde İran sefaret erkanına verdiği ziyafet, Busbecq'i bir Habsburg elçisi olarak üzdüğü gibi, salt bir insan olarak da üzer. Bu üzüntüsü, Amasya'dan ayrılacakları gün, Divan'da verilen yemeğe davet edilmemeleriyle de katlanır. “Âdettendir,” der, “Türkler, yola çıkacak elçilere Divan'da bir yemek verir; tabii sadece dostlara. Bizim ilişkilerimizse, henüz dostane seviyeye erişememişti.”

Sonuç veya *Terra Cognita*'dan Dönüş

Busbecq'in Amasya'dan dönüş yolculuğu 2 Haziran 1555 yılında başlar. Ama bu etabı, geliş yolculuğunda olduğu gibi ayrıntılarıyla anlatmaz. Kendi ifadesiyle, geldiği yollardan döner, daha önce kaldığı yerlerde kalır ve 24 Haziran'da İstanbul'a varır. Yolda ateşlenip hastalandığından, toparlanmak için İstanbul'da 14 gün mola vermek zorunda kalır ve bu sürenin ardından Viyana'ya doğru yola çıkar. 4 Ağustos'ta Budin şehrine gelir, Budin'de üç gün kadar kalır, tekrar yola koyulur, önce Estergon'a, ardından Komárom'a varır ve iki gün sonra da Viyana'ya vasil olur. Kral hazretleri yerinde yoktur. Yine de görevini tam anlamıyla tamamlayıp yurda döndüğünü kendisine bildirir; altı aylık mütarekeden ve tüm icraatlarından da özetle söz eder. Bu arada, yol yorgunluğundan, hastalıktan ve kilo kaybından bitap haldedir. Onu gören dostları ve meslektaşları, Türkler tarafından zehirlenmiş olabileceğini düşünürler; çünkü onlar için gittiği diyar, hâlâ bilinmez bir diyardır ve o malum diyardan dönen kimseler hep böyle bir deri bir kemik dönerler.

Neyse ki Busbecq için Türk diyarı artık bir *terra cognita*'dır (bilinen bir diyar) ve Avrupalı dostların tahmin ettikleri şeylerin hiçbirinin başına gelmediğini çok iyi bilmektedir. Seyahati boyunca yaptığı gözlemler, bizzat yaşadığı tecrübeler ve dinlediği hikâyeler üzerine kurulu artık geniş bir bilgi dağarcına sahiptir. Bu ağıdan çıkarabileceği ana görüş, Türklerin manevi kültür dünyasının çok güçlü ve üstün olduğudur. Bu dünyanın değerleri, kendi toplumlarıyla kıyaslamalar yapmasına ve Hristiyan hükümdarlarına eleştiriler yöneltmesine neden olan en temel etmendir. Azla yetinme, tevekkül, tutumluluk, gözü karalık ve özgüven, Türkün karakterine sinmiş en bariz değerlerdir. Bu karakterin askeri disipline ve devlet adabına yansıyan yüzü, Batı toplumları açısından ayrıca değerlendirilmesi ve üzerine ciddi şekilde düşünülmesi gereken bir konudur. Bu konuyla bağlantılı olarak göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus, liyakate verilen önem ve sonucudur; çünkü herkese kendine uygun düşeni ve kendi hakkı olanı verme, toplumda adaletin tesisi için birincil koşuldur. Bunların yanı sıra, Türklerin zaafalarını ve bu zaafardan kaynaklanan huylarını da genel olarak iyi tanımıştır, yeri geldikçe de bunların altını çizmiştir; özellikle tutumlulukta aşırıya kaçma, batıl inançlara aşırı bağlılık, ifrat ve tefrit vb. gibi. Ama en büyük eleştiriyi hak ettiklerini düşündüğü husus, halihazırda topraklarında gömülü olan Antik dünyanın nice hazinesine, yani bilgiye ilgisiz tavırları, hatta zaman zaman küçümseyici bakışlarıdır ki, bu tutum, mensubu olduğu kültürün kimliğine tamamen aykırıdır.

İşte Busbecq, dostu Nicolas Michault'a İstanbul ve Amasya seyahatini böyle aklına geldiği gibi ve sanki onunla yüz yüze sohbet ediyormuşçasına aktarırken, bir yandan da ya

korkularından ya da başka sebeplerden İstanbul'a kendisiyle birlikte gitmek istemeyen bazı meraklı dostların, onun yüklü miktarda bilgiyle ve zengin bir kaynakla döndüğünü görünce, ah keşke seninle gelmiş olsaydık dediklerini belirtir ve devam eder: "Plautus ne güzel demiş: Cevizin içini yemek istiyorsan, önce kabuğunu kıracaksın. Demek böyle yolculukların nimeti, ancak külfetine ortak olanla paylaşılmalı."

KAYNAKÇA

ÁCS, Pál, " 'The Good and Honest Turk': A European Legend in the Context of Sixteenth-Century Oriental Studies," *The Habsburgs and their Courts in Europe, 1400-1700: Between Cosmopolitanism and Regionalism*, ed. by H. Karner, I. Ciulisová, B.J. Garcia Garcia, Palatium, 2014, pp. 267-282.

AUGUSTUS, *Monumentum Ancyranum: Ankara Anıtı*, çev. Çiğdem Dürüşken, Veritas Dizisi, Alfa Yayınları, İstanbul (Baskıda).

BABINGER, Franz (ed.), *Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien* (1553/55), Würzburg 1923.

BAYLE, Pierre, John Peter Bernard, Thomas Birch, John Lockman, *A General Dictionary, Historical and Critical*, Volume IV, James Bettenbam, London 1736.

BUSBEQUIUS, Augerius Gislenius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, Ex officina Christophori Plantini, Antverpiae 1581.

BUSBEQUIUS, Augerius Gislenius, *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum: İstanbul ve Amasya Seyahatnamesi*, çev. Çiğdem Dürüşken, Veritas Dizisi, Alfa Yayınları, İstanbul (Baskıda).

BUSBEQUIUS, Augerius Gislenius, *Turcicae Epistolae Quatuor*, Francofurti 1595.

FORSTER, Charles Thornton, F.H. Blackburne Daniell, *Life And Letters of Ogier Ghiselin De Busbecq*, Vol. I, C. Kegan Paul & Co., London 1881.

GOLDGAR, Anne, *Tulipmania: Money, Honor, and Knowledge in the Dutch Golden Age*, The University of Chicago Press, Chicago 2007.

INGRAM, Anders, *Writing the Ottomans: Turkish History in Early Modern England*, Palgrave Macmillan, New York 2015.

WUNDER, Amanda, "Western Travelers, Eastern Antiquities, and the Image of the Turk in Early Modern Europe," *The Journal of Early Modern History*, Vol. 7, Issue. 1, 2003, pp. 89-119.

THE LEGENDS JOURNAL OF EUROPEAN HISTORY STUDIES(LJEHS)

Issue / Sayı: 2 Year / Yıl: 2021

Article Type / Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Doi: <http://dx.doi.org/10.29228/legends.52023>

Submitted / Geliş Tarihi: 07/07/2021

Accepted / Kabul tarihi: 11/09/2021

Reference / Atıf Bilgisi: Karakoç , Eren; “Antik Romalıların Gözünden İlk Avrupalı Germen Halkları”, *The Legends Journal of European History Studies*, S. 2, 2021, ss.41-48.

ANTİK ROMALILARIN GÖZÜNDEN İLK AVRUPALI GERMEN HALKLARI

Eren KARAKOÇ *

Öz

Antik Dünyanın en güçlüsü olan Roma İmparatorluğu’nu bile etkileyen, kimi zaman korkutan güçlü ve savaşçı kavimler bulunmaktaydı. Bunlar, kültürlerinin her alanına işleyen savaşçılık özellikleriyle ve üstün fiziksel yapılarıyla Roma’nın organize ve kalabalık ordularına karşı durmuş, kimi zaman da bunları dize getirmiştir. Yunan ve Romalıların önde gelen antik yazarları, bu halklar hakkında çok ayrıntılı bilgiler sunmuşlardır. Bu halkların başında Avrupalı Germen halkları gelmektedir. Germenler, hayatlarının her yönüne işlenmiş savaşçılık özellikleri ile Romalıları karşılaştıkları ilk zamanlardan itibaren direnmiş ve savaşmışlardır. 600 senelik inişli çıkışlı ilişkilerin ardından Batı Roma’yı yıkan en büyük kuvvetlerden biri olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Antik Roma, Germen, Yunan, Avrupa.

The First European Germanic Peoples Through the Eyes of the Ancient Romans

Abstract

There were powerful and warlike tribes that influenced and sometimes frightened even the Roman Empire, the most powerful of the Ancient World. They stood against the organized and crowded armies of Rome with their martial characteristics and superior physical structures that permeate every aspect of their culture, and sometimes brought them to their knees. The leading ancient writers of the Greeks and Romans gave very detailed information about these peoples. At the beginning of these peoples are the European Germanic peoples. The Germans have resisted and fought from the first time they encountered the Romans, with their martial characteristics embedded in every aspect of their lives. After 600 years of ups and downs, they became one of the biggest forces that destroyed Western Rome.

Keywords: Ancient Roman, German, Greek, Europea

* Doç. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi, erenkarakoc88@outlook.com. ORCID: 0000-0003-2515-2679.

Giriş

Avrupa'nın güçlü ve savaşçı Germen halkları hakkındaki ilk yazılı bilgiler, kendileri yazıya sahip olmadığından ötürü M.Ö. 4. yüzyılın Yunan yazarlarından gelmektedir. Yunanlı gezgin yazar Pytheas'ın önde geldiği antik yazarlara ve arkeolojik kaynaklara göre Germenler, ilk olarak Karadeniz'in kuzeybatısında ve Tuna boylarında yaşamaktaydı.¹ M.Ö. 8. yüzyılda İskitler, Orta Asya'dan bu bölgelere gelince, Germen kavimleri günümüz kuzey ve kuzeydoğu Almanya bölgelerine göçmek zorunda kalmıştır. Germenler, bu dönemden itibaren bölgedeki ormanlarda kabileler halinde yaşamışlardır. Roma Devleti'nin M.Ö. 3. yüzyıl sonlarında Avrupa içlerine yayılmaya başlamasıyla, Germen halklarının güneydeki kabileleri ile ilk karşılaşmalar yaşanmıştır. M.Ö. 202-201 arasında Helenistik Makedon Krallığı ile savaşılmaya başlayan Roma Devleti, bu devletin ordularındaki Germen paralı askerlerle de karşılaşmıştır. Bu tarihlerden itibaren Germenler, siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel olarak Roma Dünyası içine dahil olmaya başlamışlardır. M.Ö. 2. yüzyılın sonlarında, Germen halklarından olan savaşçı Cimbri ve Teutonlar, güneye ve İtalya'ya doğru sefere çıkmışlar ve bir dizi savaşın ardından Roma Devleti tarafından zorlukla durdurulabilmışlerdir.

Romalılar Gözünden İlk Germenler

Bu zaman diliminden itibaren Germenler (*Germani*), Romalıların gözünde özel bir yere sahip olmuştur. Yunan (Grek) ve Romalı düşüncesinde, günümüz Fransa'sını kapsayan topraklarda yaşayan Keltler/Galyalıları ile Germenler arasındaki asıl ayırım, M.Ö. 70'li yıllara dayanmıştır. Bundan önceki tarihlerde Galyalıları ile Germenler sıklıkla birbirine karıştırılmıştır. İlk defa Yunan bilgin Posidonius (M.Ö. 135-51), Germen halklarını ayrıntılı bir biçimde işlemiştir. Ancak bazı Galyalı boylar ile Germen boylarını birbirine karıştırmıştır.²

Caesar'ın Galya Savaşı yorumlarındaki Germenler ile ilgili anlatıları, Roma düşünüşünde ilk defa Germenlerin birçok halktan oluşan büyük bir etnik kimlik olarak algılanması hakkındaki ilk Romalı görüşlerini ortaya koymaktadır.³ Caesar'ın, Germenler hakkındaki düşünceleri, kısmen yabancı halkları Roma hakimiyetine almak ve onları asker olarak kullanmak arzusuyla şekillenmiştir. Örneğin seferin ilk zamanları Kelt olan Helvetii kabilesine karşı sefer düzenlemiş, bu halkı hakimiyet altına aldıktan sonra erkeklerini auxiliari askeri olarak ordusuna katmıştır.⁴ Caesar'ın, Galya'ya müdahalesini senato gözünde haklı çıkarmadaki siyasi arzusu, ortaya koyduğu Germen tasvirlerinin asıl sebebidir. Daha önceki Roma görüşlerinden yararlanarak ortaya koyduğu Germen imgesi, Romalıları arasında önemli derecede kalıcı bir güce sahip olmuştur. Birinci kitabında Germenleri vahşi ve barbar (*feri ac barbari*) olarak adlandırmış, Cimbri ve diğer bir Germen halkı olan Teutonilerin daha önceki zamanlarda yaptığı gibi İtalya'yı kolayca istila edebileceklerini söylemiştir. Bu sayede Caesar, kendini, bu halkları yenerek İtalya'yı koruyan Marius'un (M.Ö. 157-86) halefi olarak göstermiş oluyordu.⁵ Romalıları ile ilişkide olan Galyalıları ve tüccarların yaydığı Germenlerin muazzam kalabalıklığı, yüksek cesaretleri, muhteşem askeri eğitimleri ve savaşdaki vahşilikleri

¹ Pohl, Walter, "The Barbarian Successor States", In Leslie Webster; Michelle Brown (eds.). *The Transformation of the Roman World, AD 400–900*, British Museum Press, London 1998, 49.

² A.L.F Rivet, *Gallia Narbonensis (with a chapter on Alpes Maritimae): Southern France in Roman Times*, Batsford, London 1988, 21-24.

³ Caesar, *Caesar's Commentaries on the Gallic and Civil Wars*. (Trans. H. O. Quinsell), New York: Harper&Brothers Ltd, 1870, 1.48.

⁴ Catherine Gilliver, *Caesar's Gallic wars, 58–50 BC*, Routledge, New York 2003, 33-35.

⁵ Caesar, a.g.e. , 1.31.5, 33.4.

hakkındaki söylentiler, seferin ilk zamanlarında Caesar'ın askerleri arasında büyük korkuya neden olmuştur.⁶ Caesar, Germanlerin süvari ve piyade olarak sağlam taktiklere ve etkili askeri güce sahip olduklarını bilmesine rağmen, ürkek askerlerini başarılı komutanlığı ile sakinleştirmiştir.⁷

Caesar'ın kitabında, German Suebi halkının kralı Ariovistus'un, German kahramanlığı, yenilmezliği ve askeri eğitiminden övündüğünden bahsedilir.⁸ Ancak Caesar'a göre Ariovistus, tipik bir barbar değildi. Eserdeki bu betimlemelerin de ortaya koyduğu üzere yüksek askeri tecrübeye ve stratejik düşünüşe sahip olan Caesar, batıdaki Galya topraklarını fethetmek için Roma politikası olan halkları birbirine kırdırma politikasını iyi kullanmış ve bu kralı, kimi Galya kabilelerini bozguna uğratması için ikna etmiştir.⁹

Caesar'ın, M.Ö. 55 yılında Ren Nehri'ni geçen German *Usipetes* ve *Tencteri* kabilelerinden olan büyükelçiler ile görüşmeleri, ona Romalılarda zaten var olan Germanler hakkındaki önyargıları yayma fırsatı da vermiştir. Bu sayede, sonraki amacı olan German kabilelerine karşı çıkacağı sefer için senato ve kamuoyu desteğini amaçlamıştır. Caesar'a göre, German büyükelçileri geri çekilme veya kaçmayı kesinlikle kabul etmemekte ve cesaretlerini bir gelenek olarak ortaya koymaktaydılar.¹⁰ Büyükelçileri her ne kadar hala Caesar ile görüşmeler yapmış olsa da, Germanler, onlardan çok daha üstün sayıda olan bir Roma süvari birliğine saldırmış ve tümünü kolaylıkla bozguna uğratmıştır.¹¹ Germanler ile müzakerelerini yazan Caesar, Germanleri “ihanet ve hilekârlık”la (*et perfidia et simulatione*) suçlamıştır.¹² Bu açıklamasıyla Germanlere saldırısının haklılığını ispatlamaya çalışan Caesar, sonrasında German elçilerini hapsederek kamplarına saldırmış, kadın ve çocukları köle yapmış, erkeklerin çoğunu katletmiş ve geri kalanları mahkûm ya da belki yabancı kökenli askeri birlikler (*auxiliari*) olarak kabul etmiştir.¹³ Cumhuriyetçi senatör Cato'nun, önceden Germanler ile yapılan ateşkesin bozulması sebebiyle Caesar'ın Germanlere teslim edilmesini istediği örneğinde olduğu gibi, Romalılar'ın bir kısmı da Caesar'ın yayılmacı davranışlarını onaylamamışlardır.¹⁴

Caesar, Ren Nehri ötesinde yaşayan ve başka bir German halkı olan Suebilere saldırmaktan vazgeçme kararını haklı çıkarmak amacıyla, kısmen yine German Ubii kabilesinin elçisi üzerinden Suebiler hakkında ayrıntılı bir etnoğrafik betimleme sunmuştur.¹⁵ Dediğine göre Suebiler, “tüm Germanler arasında en güçlü savaşçı halk” idi.¹⁶ Caesar'ın açıklamalarına göre Suebilerin tüm sosyal ve ekonomik yapıları, seferlerde savaşan askerlerini desteklemek için tasarlanmıştı. Senelik temel tarımsal süreç ve askeri birliklerin devamlılığı, savaşta kesinti olmayacak şekilde ayarlanmıştı.¹⁷ Diğer kuzey barbarları gibi Suebi'nin de özel mülkiyete veya yerleşmiş ve gelişmiş tarım anlayışına sahip olmadığı, bunun yerine süt ürünleri, sığır yetiştiriciliği ve avcılıkla yaşadığı belirtilmiştir.¹⁸ Caesar, Suebilerin yediklerinin-içtiklerinin, günlük sert vücut geliştirme egzersizlerinin, “yaşam biçimlerinin özgürlüğünün” ve erkeklerin

⁶ Caesar, a.g.e., 1.39.1.

⁷ Gilliver, a.g.e., 36.

⁸ Caesar, a.g.e., 1.36.7.

⁹ Caesar, a.g.e., 1.44.9

¹⁰ M. Grant, *Julius Caesar*, Weidenfeld and Nicolson, London 1974, 87.

¹¹ Caesar, a.g.e., 4.11-12.

¹² Grant, a.g.e., 92.

¹³ Caesar, a.g.e., 4.13.6-15.5.

¹⁴ Plutarkhos, a.g.e., 22.4.

¹⁵ Caesar, a.g.e., 4.19, 6.10.

¹⁶ Caesar, 4.1.3.

¹⁷ Gilliver, a.g.e., 63.

¹⁸ Caesar, a.g.e., 4.1.7-8.

“görev veya disiplin” ile büyümemeleri gerçeğinin, onların gücünü artırdığını ve vücutlarını muazzam kaslı bir hale getirdiğini belirtmiştir.¹⁹ Caesar’a göre bu “barbarlar”, çok soğuk olan nehirlerde yıkanır, küçük giysiler giyer ve yük hayvanlarını yetiştirmek veya ithal etmek yerine küçük evcil hayvanları yetiştirirlerdi.²⁰ Dahası Caesar, onların kültürlerinin savaş ve güç ile ilgili olan yönlerini vurgulamıştır. Ona göre Suebiler, ekonomik ürünlerin ticaretini yapmak yerine sadece savaş ganimeti satmak için ticaret yapmışlardır.²¹ Süvari savaşlarında, sık sık atlarından aşağı atlamış ve yaya olarak savaşmış; eyer kullananlardan ise nefret etmişlerdir.²² Batı Avrupa’da yaşayan Galyalıların aksine, şarap ithal etmemişlerdir. İnançlarına göre şarap, erkekleri “büyük zorluklara karşı yumuşak, zayıf ve kadın gibi yapardı”.²³ Sınırlarını çevreleyen boş arazilerin boyutunun ise güçlerini gösterdiğine inanmışlardır.

Caesar’ın kitabında bahsettiği Germanlerin, Galyalılarla tam zıt bir biçimde gösterilişi, Germanler hakkındaki en iyi etnik Romalı görüşünü ortaya koymaktadır. Hiziplere ve sınıflara ayrılmış olan Galyalıların aksine, Germanlerin savaş için ulusal düzeyde birleştikleri görülmektedir. Galyalılarda görüldüğü gibi ne druidler, ne kurbanlar, ne de ateş, Güneş, Ay ve ötesindekilerle ilgili tanrılarla işi olmayan Germanler, hayatlarını ağır işlere, avlanmaya ve savaş aktivitelerine adanmışlardır.²⁴ Sınırlarının dışına baskına gitmek, iyi bir egzersiz şekli ve tembellikten kaçınmanın bir yolu olarak görülmektedir. Cinsel gelenekleri bile, savaşta en iyi olma isteği ile şekillenmiştir; iffetin boy uzunluğunu, gücü ve kasları artırdığına inanılmaktaydı.²⁵ Caesar, bu açıklamalardan sonra tekrar onların yaşam tarzlarını vurgulamıştır. Germanler kıyafetleri için hayvan derileri hazırlamış, nehirlerde banyo yapmış, yerleşik tarım yapmamış, süt, peynir ve et yemiş, özel mülke inanmamış ve yerleşim yerlerini sıklıkla değiştirerek birlik, servet eşitliği ve askeri cesareti korumayı amaçlayan tutarlı bir savaşçı kültürünü sürdürmüşlerdir.²⁶ Germanlerde eve alınan konuklar kutsal sayılmış, onlara barınak ve yemek sağlanmıştır. Bölgeleri çevresindeki ıssız alanlar, güçlerinin göstergesi sayılırken, aynı zamanda toplum için bir güvenlik hissi yaratmıştır.²⁷

Tüm bu anlatımlarına rağmen Caesar, genel olarak Romalılar ile komşu olan tüm halkların tek bir memleket içinde kalmayacağını düşünmekteydi. Kültürel değişimleri anlayarak, bir noktada Galyalıların, cesaretle Germanleri geçeceğini ve Ren Nehri’nin ötesindeki bölgeleri de istila edeceğini ve sonrasında Roma sınırlarına saldıracaklarını iddia ederek, Galya Seferi’ni haklı göstermeyi amaçlamıştır.

M.Ö. 1. yüzyılın sonlarına doğru Roma’da başlayan iç savaşlar nedeniyle, Romalıların Germanlerle olan etkileşimleri bir süre azalmıştır. Ancak öldürülen Caesar’ın yeğeni Octavianus’un, rakiplerini egale edip Augustus olarak imparator olmasının ardından Germanler, Roma siyasi, askeri ve edebi dünyasında yeniden yerlerini alarak, sonraki klişeleri ve önyargıları şekillendirmeye başlamışlardır.²⁸ Caesar’ın Galya Seferi’nden sonra Germanler, Roma ordularında yardımcı askerler olarak görev yapmaya başlamışlardır. Ticari ve siyasi ilişkiler de özellikle Augustus Dönemi’nin sonlarına doğru artmıştır. Hatta Augustus’un yakın süvari korumaları, German kökenli olmuştur. Roma’nın ilk imparatoru olan Augustus (M.Ö.

¹⁹ Caesar, a.g.e., 4.1.9.

²⁰ Caesar, a.g.e., 4.1.10, 2.2.

²¹ Caesar, a.g.e., 4.2.1.

²² Gilliver, a.g.e., 11-13.

²³ Caesar, a.g.e., 4.2.5.

²⁴ A. Goldsworthy, *Caesar, Life of a Colossus*, Orion Books, London 2007, 281-284.

²⁵ Caesar, a.g.e., 6.23.6.

²⁶ Caesar, a.g.e., 6.21.4.

²⁷ Goldsworthy, a.g.e., 285-287.

²⁸ M. P. Speidel, *Riding for Caesar: The Roman Emperors' Horse Guards*, (First Edition), Harvard University Press, Cambridge 1994, 15-18.

63-M.S. 14) döneminden itibaren Roma yazarları, devlet politikası gereği Germen halklarını yanlı bir biçimde yazmaya başlamışlardır. Bu dönemde en çok değindikleri Germen halkı, sıklıkla savaştıkları *Cimbriler* olmuştur.²⁹ Büyük Roma komutanı Caesar (M.Ö. 100-44), ünlü Galya Seferi (M.Ö. 58-50) hakkında yazdığı kitabında da Cimbrilerden gayet savaşçı ve güçlü bir halk olarak bahsetmiştir.³⁰ Germen halklarından ayrıntılı olarak bahseden ilk yazarlardan olan Antik Yunan yazarı Plutarkhos (M.S. 46-120) ise Cimbriler başta olmak üzere Germenlerin savaşçılığı hakkında şunları söylemiştir:

“...Dahası, cesaretleri ve hiddetleri onları daha da karşı konulamaz hale getirdi ve savaşa ateşli bir sürat ve kudretle girdiler. Böylece onların saldırısı karşısında kimse ayakta kalamadı. Öte yandan yollarına çıkabilen herkes, onların avı ve ganimeti oldu ve Alp Ötesindeki Galya’yı korumak için var olan güçlü komutanlarıyla birlikte çok sayıda büyük Roma ordusu, şereften yoksun bir şekilde yok edildi...”³¹

Germenlerin cesareti ve askeri başarısı üzerine yapılan bu vurgu, Romalı yazarların yaptıkları sonraki Germen betimlemelerini de büyük oranda şekillendirmiştir.

Roma Tarihi’ni yazan ünlü Titus Livius, Caesar’ın Galya savaşlarının anlatıldığı (ele geçmeyen) anlatımını, Germenlerin yaşadığı coğrafya ve geleneklerinin betimlemesiyle başlatmıştır. Roma’nın bir diğer önde gelen tarih yazarı Tacitus’un M.S. 98’de Germenleri etnografik olarak incelemesinden önce diğer yazarlar, çoğu günümüze bütün olarak gelemeyen ve Germenlerle alakalı büyük eserler yazmışlardır..³²

Roma askeri yazarı Velleius Paterculus’un (M.Ö. 19- M.S. 39) kitabındaki, ikinci Roma imparatoru olacak olan Tiberius’un (M.Ö. 42- M.S. 37), M.S. 5’de Germen Langobardi halkına karşı yenilgisini belirttiği kısa betimlemesinde, bu halkı “normal Germen vahşiliğinden daha da fazla vahşi bir kabile” olarak tanımlamaktadır.³³ Bu yazar da, barbarların kendi yaşam biçimlerini eğitim yoluyla iyileştirebileceklerini belirterek, Germen Marcomanni kabilesinin kralı Marobodus’u örnek göstermiştir: “köken olarak soylu, vücut olarak güçlü, ruhu ateşli, zihin olarak değil, sadece doğum yoluyla barbar.”³⁴ Roma Devleti’nde yetişen ve Germen kökenli bir komutan olan Arminius’un (M.Ö. 17-M.S. 21) Cherusci kabilesinin asi lideri ve Roma ordusunda eski bir auxiliari askeri olarak, Caesar’ın Ariovistus’una benzer şekilde, her zamanki barbarların çok ötesinde bir zekaya sahip olduğundan bahsetmiştir. Caesar’ın, Suebileri yüksek askeri yeteneğe sahip düşmanlar olarak gördüğü gibi, Velleius da Marcomanni askerlerinin sürekli eğitim yoluyla neredeyse Roma standardında bir askeri disipline ulaştıklarından bahsetmektedir.³⁵

Velleius Paterculus, Arminius’un karşılaştığı haksızlıklardan ötürü ayaklanıp Germenleri Roma’ya karşı birleştirmesi ve M.S. 9 yılında Germania’da yapılan savaşta Roma lejyonlarını yok etmesi ile ilgili olan betimlemesinde, Germenler hakkında yanlı ve sert açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre Germenler, lejyonların komutanı olan Varus’un önüne sahte davalar getirmiştir. Varus ise, Germen geleneklerinde var olan kan dökme ile değil de, kanun yoluyla bu davaları çözmüştür. Buna rağmen Germenler, Velleius’a göre Varus’u kandırmışlardır. Bu sebeple Varus, tedbiri elden bırakarak, Germenlere karşı yumuşamaya

²⁹ Rivet, a. g. e., 271-273.

³⁰ Caesar, *Caesar’s Commentaries on the Gallic and Civil Wars*, (Trans. H. O. Quinsell), Harper&Brothers Ltd, New York 1870, 1.33.4, 40.5.

³¹ Plutarkhos, *The Parallel Lives*, (Trans. J. Hotmann), Loeb Classical Library, London 1921, 11.2-7.

³² Livius, T., *Ab Urbe Condita Libri*, (Trans. A. C. Schlesinger), William Heinemann Ltd, London 1919, 104.1.

³³ V. Paterculus, *The Roman History*, (Trans. F. W. Shipley), Loeb Classical Library, London 1924, 2.106.2.

³⁴ Paterculus, a.g.e., 2.108.2.

³⁵ Paterculus, a.g.e., 2.109.1

başlamıştır. Bununla birlikte Velleius, bunu bir saçmalık olarak görmüş ve şöyle demiştir: "Aslında Germanler, onları gerçekten anlayamayan birisini kolaylık kandırabilecek, kurnaz, kesinlikle vahşi ve yalan söylemek için doğmuş bir ırktır."³⁶

Velleius'un bir asker olduğu ve seferlerde fazla vakit geçirdiği göz önünde bulundurulursa, Germanler hakkındaki bu ifadelerinin abartı ve yanlış olduğu anlaşılabilmektedir. Bu dönemdeki Roma yazarları tarafından Germanlerin, Roma hukuk kurallarını açıkça benimsemelerine rağmen, onların sonuç olarak güvenilmez olduğu ve Roma yönetim uygulamalarını manipüle ettikleri düşünülmüştür. Roma Devleti'ni çok sarsan Varus'un yenilgisinden sonra yazarlar, Germanlerin hilekârlık ve vahşetini vurgulamaya başlamışlar ve birçok açıdan Caesar'ın onlar hakkındaki disiplinli, ancak basit savaşçı betimlemelerini eleştirmişlerdir. Aufidius Bassus ve Yaşlı Plinus gibi, Germanler ve German Savaşları üzerine kitaplar yazan yazarların kayıp tarihi eserleri, Germanlerle ilgili önyargılara ve klişelere katkı sağlamıştır. Böylelikle sonraki Roma ve Avrupa tarih yazarlarının çoğu, Germanler hakkındaki önyargılı ve yanlış bilgileri kendi kitaplarında da işlemişlerdir. Genel olarak, şairler, coğrafyacılar, filozoflar ve Erken İmparatorluk Dönemi tarihçileri, Germanleri sert, vahşi, iri yarı ve savaşçı barbarlar olarak tanımlamıştır.³⁷

Genelde etnografik bir monografi sayılan ve German halkları hakkında önemli bilgiler içeren Germania'nın (M.S. 98) yazarı Tacitus (M.S. 56-120), eserinde başlangıç olarak Caesar'ın German betimlemelerinin benzerini kullanmıştır. Ancak Caesar, Germanlerin savaşçı, akıllı ve disiplinli yanlarını vurgularken, Tacitus, onların dürtüsel, duygusal davranışlarını vurgulamıştır. Birçok bakımdan Tacitus'un bahsettiği Germanler, dönem Romalıları için idealize edilen geçmişteki Romalı ataların ilkel bir versiyonu gibiydi. Ona göre Germanlerin olumsuz, dürtüsel davranışları da vardı. Tacitus, "Germani"yi cesur, savaşçı ve özgürlüğe bağlı olarak betimlerken; aynı zamanda vahşi olduklarını, disiplin ve akıl yerine, dürtüsel güçlü duygularla hareket ettiklerini belirtmiştir.³⁸ Örneğin, Caesar'ın, Germanlerin zor işleri değerli gören tasvirinin aksine Tacitus, Germanlerin "büyük vücutlarının sadece saldırı için güçlü" olduğunu iddia etmiştir. Zor işler ve zahmetler için aynı dayanıklılığa sahip olmadıklarını, susuzluğa ve sıcağa dayanamadıklarını, sadece fakir toprak ve iklimin onları açlığa ve soğuğa karşı dayanıklı kıldığını belirtmektedir.³⁹ Ayrıca, Germanlerin savaşla uğraşmadıkları vakitlerde avcılık ile zaman geçirdiklerini söyleyen Caesar'ın tersine Tacitus, onların savaş yapmadıkları vakit bir anda büyük değişime uğrayarak tembel, hiçbir iş yapmayan insanlara dönüştüklerini belirtir:

"...Savaşa girmedikleri zaman, avlanmak için sadece biraz zaman harcıyorlar. Ancak çok daha fazla zamanı rahatlayarak geçiriyorlar. Kendilerini uyku ve yemek yemeye adanmışlar. Ocaklar, evler ve tarlaların bakımı kadınlara, ihtiyar erkeklere ve ailenin en zayıf üyelerine bırakıldığından, en cesur ve savaşçı olan erkekler hiçbir şey yapmazlar. Bu adamlar, barıştan nefret eder, ancak tembelliğe bayılırlarken, kendi doğalarında olan tutarsızlığı da ortaya koyarlar..."⁴⁰

³⁶ Paterculus, 2.181.1

³⁷ Rivet, a.g.e., 27-38, Vergilius, *Georgics*, (Trans. J. Lembke), Yale University Press, London 2009, 1.474, 509; Horace, *Epodes* (Trans. P. Bather), Oxford University Press, Oxford 2016, 16.7; Ovidius, *Tristia* (Trans. A. D. Melville), Oxford University Press, Oxford 1992, 4.2.1. P. Mela, *De chorographia libri tres* (Trans. G. Parthey), 1867, 2.26-28.

³⁸ Tacitus, *The Annals of Tacitus: Book 1-4*, (Trans. A. J. Woodman and R. H. Martin), Cambridge University Press, Cambridge 2004, 29.1-5.

³⁹ Tacitus, a.g.e., 29.3.5.

⁴⁰ Tacitus, a.g.e., 29.3.6.

Tacitus, büyük ihtimalle kasıtlı olarak, savaşçı Germen davranışındaki hızlı değişimi “hebeo” (körelmiş veya miskin-tembel) terimi ile göstererek, Romalıların ordularında auxiliari (yabancı kökenli yardımcı birlikler) olarak kullandığı savaşçı bir halk olan Batavialılar ve diğer Germenler için belirtilen “savaş için kenarda tutulan halklar” imgesine örtülü bir gönderme yapmıştır. Ona göre, savaşa girmediklerinde Germenler, kör silahlanmış gibi davranmışlar, herhangi bir işe yaramamışlardır. Romalılar, lejyoner birlikleri gibi yabancı kökenli askerlerin de ağır işlerde çalışmaya dayanması ve disiplin içinde görev yapması gerektiğine inanmaktaydı. Tacitus, anlatımında bu görüşü ortaya koymuştur.

Yukarıda değinildiği gibi Germen halkları hakkında yazan ilk Yunan ve Romalı yazarlar, bizzat bu halklar ile iletişimde olarak görüşlerini eserlerinde nakletmişlerdir. Ancak sonraki yüzyıllarda ve özellikle M.S. 4. yüzyıldan itibaren yazan Avrupalı tarihçiler hala beşyüz yıl önce oluşturulan ilk etnik portreleri sunmuşlardır. Daha sonraki yazarlar, bu başlangıç hikayelerine karşı değişik fikirler öne sürmek için geniş çaplı kültürlerarası ilişkilere sahip olamamışlardır. Yapabildikleri tek şey, eski yazarların eserlerini ve resmi devlet dökümanlarını analiz edip, konuya küçük eklemeler sağlamaları olmuştur.

Sonuç

Yukarıdaki görüşlerden anlaşıldığı üzere başta Germenler olmak üzere Roma’nın iletişime geçtiği tüm halklar, Roma düşünüş dünyasında genellikle farklı, yabancı, otantik ve “barbar” olarak algılanmıştır. Buna karşın Roma Uygarlığı, bu halklarla sosyal, siyasal, askeri ve ekonomik alanda zamanla iç içe geçmiş bir kültür yaratmıştır. Özellikle Roma ordusunda görev yapan yabancı kökenli auxiliari askerleri bu bağlamda çok önemli bir konumda bulunmuştur. Auxiliariler çoğunlukla yeni fethedilen halklar idi. Özellikle Germenler ise Romalılar için auxiliarilerin en iyileri idi. Bu askerler, Romalılar tarafından hem Roma askerleri olarak, hem de vatandaş olmayan “barbarlar” olarak görülmüştür. Aynı şekilde Roma tarafından fethedilen Germen halkları da aynı düşünce kalıpları altında yaşamak zorunda bırakılmıştır. Çoğu Avrupalı tarihçi, hakimiyet altına alınan Germen halkların zaman içinde Romalılaştıklarını söylemektedir. Fethedilen halkların, yüzyıllar süren Roma hakimiyetinde bir şekilde Romalılaştıkları doğrudur. Ancak onların belirttiği şekliyle, Latinleşme anlamına gelen Romalılaşma doğru değildir. Antik yazarların belirttiği şekliyle Germenlerin hep “barbar” kalarak Romalılardan her yönden farklı oldukları da tam olarak doğru değildir. Yapılan son arkeolojik çalışmalarla, Romalı ve Germenlerin bir arada ve bir ahenk içinde yaşadığı İntercisa gibi askeri yerleşimlerin ortaya koyduğu üzere, aslında Roma İmparatorluğu içinde yaşayan ve başta Romalı ve Latinlerin de içinde olduğu tüm halklar, çok çeşitli kültürlerin genellikle özgürce bir arada yaşandığı bir dünyada yaşamışlardır. Günlük yaşantı içerisinde tüm bu halklar, mutlaka kültür alışverişinde bulunmuşlardır. Ayrıca, özellikle kültür taşıyıcısı özelliklerinden dolayı auxiliariler, her biri farklı kültürlerden gelmelerine karşın, Roma İmparatorluğu’nun bir çalışanı olarak mutlaka Roma kültürünün oluşumunu da şekillendirmişlerdir. Avrupalı tarihçilerin görüşleri olan Latin olan Roma İmparatorluğu’yla bütünleşmelerinin aksine, başta auxiliari askerleri olmak üzere tüm fethedilmiş halklar, Roma İmparatorluğu’nun günlük yaşamında derin etkiler bırakmış ve uzun bir süreç içerisinde, İmparatorlukta yaşayan tüm halklar ile birlikte Roma Uygarlığı’nı değiştirmişlerdir. Ancak fethedilemeyen ve özellikle Ren Nehri ötesinde yaşayan Germen kavimleri Roma için süregelen tehdit unsuru olmuşlardır. İmparatorluğun ilk ve ikinci yüzyılında Germen kabileleri bir şekilde Ren Nehri’nin doğusunda tutulmuşsa da, özellikle M.S. 4. Yüzyıldan itibaren daha doğudan gelen Germen kavimleri olan Gotlar, Franklar ve Vandallar, Roma’nın daha önceden tanıdığı Germen kabilelerini hakimiyet altına alarak, Roma’ya büyük akınlara başlamışlardır. Bilindiği üzere M.S. 5. yüzyıl ise, Batı Roma’nın bu halklar tarafından parçalandığı ve yıkıldığı yüzyıl olmuştur.

Kaynakça

- Caesar, *Caesar's Commentaries on the Gallic and Civil Wars*. (Trans. H. O. Quinsell), Harper&Brothers Ltd, New York 1870.
- Gilliver, Catherine, *Caesar's Gallic wars, 58–50 BC*, Routledge, New York 2003.
- Goldsworthy, A., *Caesar, Life of a Colossus*, Orion Books, London 2007.
- Grant, M., *Julius Caesar*, Weidenfeld and Nicolson, London 1974.
- Horace, *Epodes*, (Trans. P. Bather), Oxford University Press, Oxford 2016.
- Livius, T., *Ab Urbe Condita Libri*, (Trans. A. C. Schlesinger), William Heinemann Ltd, London 1919.
- M. P. Speidel, *Riding for Caesar: The Roman Emperors' Horse Guards*, (First Edition), Harvard University Press, Cambridge 1994.
- Mela, P., *De chorographia libri tres*, (Trans. G. Parthey), 1867.
- Ovidius, *Tristia*, (Trans. A. D. Melville), Oxford University Press, Oxford 1992.
- Paterculus, V., *The Roman History*, (Trans. F. W. Shipley), Loeb Classical Library, London 1924.
- Plutarkhos, *The Parallel Lives*, (Trans. J. Hotmann), Loeb Classical Library, London 1921.
- Pohl, Walter, “The Barbarian Successor States”, In Leslie Webster; Michelle Brown (eds.), *The Transformation of the Roman World, AD 400–900*, British Museum Press, London 1998, 49.
- Rivet, A.L.F., *Gallia Narbonensis (with a chapter on Alpes Maritimae): Southern France in Roman Times*, Batsford, London 1988.
- Tacitus, *The Annals of Tacitus: Book 1-4*, (Trans. A. J. Woodman and R. H. Martin), Cambridge University Press, Cambridge 2004.
- Vergilius, *Georgics*, (Trans. J. Lembke), Yale University Press, London 2009.

THE LEGENDS JOURNAL OF EUROPEAN HISTORY STUDIES(LJEHS)

Issue / Sayı: 2 Year / Yıl: 2021

Article Type / Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Doi: <http://dx.doi.org/10.29228/legends.51836>

Submitted / Geliş Tarihi: 21/06/2021

Accepted / Kabul tarihi: 11/09/2021

Reference / Atıf Bilgisi: Arıkan, Arda; “A Denizin Ötesinden Bir Öykü, Fransalı Marie ve Salâhaddîn”, *The Legends Journal of European History Studies*, S. 2, 2021, ss.49-70.

DENİZİN ÖTESİNDEN BİR ÖYKÜ, FRANSALI MARIE VE SALÂHADDİN

Arda ARIKAN*

Öz

Fransalı Marie 12. yüzyıl Avrupa’sında yaşamış ve erken Rönesans’ın da müjdecilerinden biri olmuş bir şair ve yazardır. İkinci Henry’nin sarayında, saraylı bir okuyucu ve dinleyici kitlesi arasında, din dışı konularda yazdıklarıyla ünlenmiş olan Marie eserlerinde daha çok aşk, ahlâk ve toplumsal konum gibi konulardan bahseder ancak bunu yaparken de yarattığı karakterlerinin iç dünyalarına odaklanır. Marie’nin belirgin olarak yalnızca tek bir anlatısında Müslümanlardan bahsettiği görülür. Marie’nin Müslümanlardan bahsettiği eserinin adı *Denizin Ötesinden Bir Öykü* (İng. *A Story Beyond the Sea*) olup eser hem Sarazenlerden ve hem de Sultan Salâhaddîn’den bahseder. İşte bu çalışmanın konusu da Marie’nin *Denizin Ötesinden Bir Öykü* başlıklı anlatısında geçen Müslüman imgesinin açılmanmasıdır. Çalışmada, Marie’nin, mezkûr eserinde bulunan Müslümanları yansıtmaya biçimi Ortaçağ’ın genel tarihsel özellikleri ile olan muhtemel ilişkileri bağlamında ele alınacaktır. Sonuç olarak, Marie’nin *Denizin Ötesinden Bir Öykü* başlıklı öyküsünde Sultan Salâhaddîn imgesinin öncelendiğinden hareketle, hükümdarın Avrupa’nın tahayyülündeki rolü açılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fransalı Marie, *Denizin Ötesinden Bir Öykü*, şiir, Anglo-Norman, Salâhaddîn

A Story Beyond the Sea, Marie de France and Salahaddin

Abstract

Marie de France lived in 12th century Europe as a poet who foreshadowed the early Renaissance with her presence as a poet and writer. Living under the patronage of Henry II, Marie lived with and wrote for the courtesans as a writer of secular topics such as love, morals, and social status. However, her writing differs from many of her contemporaries because she focuses on her characters' inner worlds. Despite this list of topics, Marie writes about Muslims in only one of her narratives, namely, *A Story Beyond the Sea*. Saracens and Salâhaddîn appear with interesting yet powerful connotations in this particular narrative. In this study, this specific narrative is analyzed to shed light on the image of the Muslim. While doing that, relevant features of the history of Medieval Europe are discussed with this narrative's overall content. It is concluded that Sultan Salâhaddîn appears as an important figure in this story.

Keywords: Marie de France, *A Story Beyond the Sea*, lays, Anglo-Norman, Salâhaddîn

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: ardaari@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-2727-1084

Giriş

Her ne kadar İngiltere’de yaşamış ve yazını orada gerçekleştirmiş olsa da adı Fransalı Marie (İng. Marie de France; bu metinde kısaca Marie olarak anılacaktır) olan yazar ve eserleri alanyazında çeşitli açılardan incelenmiş bir yazardır. Bir İngiliz-Amerikan şirketi olan Britannica¹ bile “Fransalı Marie” olarak anılan bu 12. yüzyıl kadını “bilinen en eski Fransız kadın yazar” olarak tanımlar. Fransa kökenli Normanlar tarafından yönetilen İngiltere topraklarında doğup yaşadığı için Marie “Kıta kökenli Anglo-Norman şair” olarak tanımlanır.² Marie, İngiliz edebiyatı tarihinin başat isimlerinden ve İngiliz Orta Çağı’nın simgesi konumundaki Chaucer’a ilham kaynağı olması ve hatta onun yazını etkilemiş olması iddiasıyla halen de önemini korumaktadır.³ Marie, Batı yazınında yerel dili kullanarak anlatı şiiri (İng. narrative poetry) yazmış olan ilk kadındır ancak Marie olan adının geçtiği üç eseri dışında hakkında pek bir bilgimiz yoktur. Buna karşın Marie, Fransız dilinde eserler üretmiş olsa da İngiltere topraklarında bir kadın tarafından yazılmış en eski eserlerin yazarıdır.⁴

Marie’nin eserlerinin çevirmeni olan Mason⁵, Marie’nin kesin doğum ve ölüm tarihlerinin bilinmediğinden bahsederken onun eserlerini henüz serpilmekte olan Kuzey Fransa’nın yerel diliyle yazdığını ancak bunun onun Fransız olduğunu delillendirmede yeterli olamayacağını belirtir. Çevirmene göre Fransız dili, o zamanlarda, İngiliz sarayının da dilidir ki birçok İngiliz yazar da eserlerini bu dilde yazmıştır. Bütün bunlara karşın, elimizde bulunan bilgilere dayanarak Marie’nin 12. yüzyılda yaşamış olduğu kabul edilmektedir. Bu yüzyıl, Marie’nin yaşamı düşünüldüğünde, 1154 ile 1189 yılları arasında hükümdarlık yapmış olan 2. Henry’nin hükümdar olduğu yıllar olup Marie’nin de onun sarayının bir üyesi olduğunu akla getirmektedir. Kimi araştırmacılar ise, Marie’nin 2. Henry’nin kızı olabileceğini destekleyen deliller bulunduğunu iddia ederler⁶.

Eserleri Eski Norsça, Orta İngilizce, Orta Yüksek Almanca, İtalyanca ve Latince gibi birçok dile çevrildiği için Marie’nin Avrupa Orta Çağ edebiyatında popüler bir isim olduğunu anlıyoruz. Eserlerinin diline ve metinlerinde geçen imgelere ve söz sanatlarına bakıldığında ve özellikle de bir eserini bizzat kendisi Latince’den tercüme ettiği için Marie’nin belirli bir süre eğitim almış olduğunu da tahmin edebiliyoruz. Marie’nin yazın hayatında eserlerini böylesi bir eğitimsel ve yazınsal doygunlukla kaleme alması her şeyden önce Orta Çağ’ın karanlık çağ olarak görülmemesi gerektiğini imler. Buna ek olarak, Marie örneği aracılığıyla İngiltere’de o dönemde sunulan eğitim olanaklarının “düşünüldenden daha yaygın ve yine düşünülenin aksine manastır çevresinden oldukça uzak, seküler öğretmenler gözetiminde, seküler konulara ciddi şekilde değinen ders programlarıyla” gerçekleştirildiğini de görebiliyoruz⁷. Marie’nin aldığı

¹ Bkz. <https://www.britannica.com/biography/Marie-de-France>

² J. R. Rothschild, “Literary and Socio-Cultural Aspects of the Lais of Marie de France”, *A Companion to Marie de France*, Logan E. Whalen (Ed.), Brill, Leiden 2011, s. 89.

³ S. Nowlin, “Between Precedent and Possibility: Liminality, Historicity, and Narrative in Chaucer’s ‘The Franklin’s Tale.’”, *Studies in Philology*, 103(1), 2006, s.47-67.

⁴ Norwich’li Jülyen (Juliana of Norwich) İngiliz topraklarında, İngiliz dilinde yazan ilk kadın yazar olarak bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz., O. Şimşek, *Doğu Akdeniz ve Asya medeniyetlerinin Ortaçağ İngiliz edebiyatına tesiri: Chaucer’ın Canterbury Hikâyeleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Antalya 2021, ss.17-18.

⁵ E. Mason, *Medieval Lays and Legends of Marie de France*. Eugene Mason (çev.), Dover. 2003.

⁶ L. T. Ramey, “Role Models? Saracen Women in Medieval French Epic”, *Romance Notes*, 41(2), 2001, s. 131-141.

⁷ T. T. Gümüş, “Ortaçağ’dan Erken Modern Döneme Batı Avrupa’da Eğitim Tarihi: Yeni Yaklaşımlar”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 2010, s. 27 .

eğitim hakkında belgeye dayalı bir bilginiz bulunmamakla birlikte eğitimin artık kurumsallaşmaya başladığı bir dönemde yazmış olması sebebiyle düzenli bir eğitim almış olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Marie'nin eğitilmiş bir kadın olması ve saray erkânıyla içli dışlı olması ve hatta büyük ihtimalle sarayda yaşıyor olması onun siyasî ve toplumsal olarak önemli bir konum işgal ettiğini de akla getirebilir.

Genel itibarıyla 12. yüzyıl Avrupa yazını İslam dinine ve Orta Doğu kültürlerine az sayıda da olsa göndermelerde bulunan bir külliyattır. Alanyazının incelenmesi “8. yüzyıldan başlayarak, Avrupa’da işlenmiş somut kültürel yapıtlarda İslam ile ilgili kişi ve unsurlara yer verildiğini göstermektedir”⁸. Buna karşın, Marie özelinde düşünüldüğünde, Marie'nin eserlerinde bulunan İslam uygarlığının etkisi üzerine yapılmış çalışmalara rastlanılmamaktadır. Marie'nin yalnızca tek bir anlatısında Müslümanlardan bahsetmesi dikkat çekicidir. İşte bu çalışmanın konusu da Marie'nin *Denizin Ötesinden Bir Öykü* (İng. *A Story Beyond the Sea*) başlıklı anlatısında geçen Müslüman imgesini açıklamaktır. Bunu yaparken de Marie'nin, mezkûr eserinde bulunan Müslümanları yansıtmaya biçiminin Orta Çağ'ın tarihsel, toplumsal ve dinsel özellikleri ile olan muhtemel ilişkileri birlikte ele alınacaktır.

Fransalı Marie

“Tarihçiler 12. yüzyılın kadınlara keyfini sürebilecekleri bağımsız ve karar verici roller verdiğini göstermişlerdir”⁹. Kendisi gibi 12. yüzyılda yazan kadın yazarlardan farklı olarak saray merkezli bir yaşamdan dem vuran ve din dışı konulara eğilen Marie de hem erken Rönesans'ın habercisi ve hem de Latince dışında, yani yerel dillerde, yazan bir akımın da üyesi olur¹⁰. Eserlerinde “yazınsal olarak kültürel temellerinin Latinceye saklı olduğunu” belirten Marie, şiirlerinin tümünün, “maceralarını kültürel belleklerinde muhafaza etmek isteyen Britonların öykülerinden kaynaklandığını ısrarla iddia eder” ki gerçekten de Marie'nin eserleri, *res gesta*¹¹ olarak başlayan ancak daha sonra şans, talih ya da ilahi etki neticesinde *aventure* yani maceraya dönüşen eserlerdir¹². Marie'nin eserleri, öyleyse, geçmişin bilgisini gelecekte olacıklara bağlayan eserlerdir ki bu açıdan bakıldığında Marie'nin sahip olduğu ve eserlerine yansıttığı tek bir kültürden bahsedilemez. Marie, eserlerine yansıdığı ölçüde gördüğümüz kadarıyla, Latin dili ve kültürü, Briton kültürü, serpilmekte olan Orta Çağ İngiliz kültürü ve İngiltere’de var olan Fransız etkisini gösteren Norman kültürü ile antik Yunan kültürüne de sahip, kültürel açıdan çok katmanlı bir repertuarı olan bir kadın yazardır.

Marie kaygıları olan bir yazardır. Eserlerinde adını kasıtlı olarak, büyük ihtimalle de metnin kendisine ait olduğunu belirtmek amacıyla dolaysız olarak açıkça yazan Marie, Fransızcası “Lais” olan lirik şiirine de “Dinleyin, Lordlarım, Marie'nin sözlerini” diyerek başlar. Marie'nin yazar olarak adının zaman içinde silinmesi kaygısı taşıdığı “Aziz Patrick'in Araf'ı” başlıklı eserini bitirirken de görülür: “Ben, Marie, Araf'ın kitabını Roman dilinde kaydettim.” Kaynakların tasnifi, yazarların ve dönemlerin bulunması ve hatta eşleştirilmesinin zorluklarla dolu akademik bir çaba gerektirdiği Orta Çağ yazınında Marie'nin adını metinlerine sağlam bir şekilde yerleştirmesi Marie'nin kendi adını taşıyan şiirlerin, Fabl'lerin ve Araf'ın (Fr.

⁸ A. Arıkan, “Ortaçağ, yüzük ve Salâhaddin: Gotthold Ephraim Lessing'in Bilge Nathan ve James Clarence Mangan'ın Üç Yüzük anlatısı”, *Litera*, 31(1), 2021, s.184.

⁹ L. T. Ramey, “Role Models? Saracen Women in Medieval French Epic”, *Romance Notes*, 41(2), 2001, s.132.

¹⁰ K. Wilson, “Introduction”, *Medieval Women Writers*, (Ed.) Katharina M. Wilson, The University of Georgia Press, Athens 1984, s. xiii .

¹¹ Edwards'a göre Marie anlatılarına bilgi dağarcığında bulunan ve yerel dil aracılığıyla kendisine aktarılmış olan her türlü yazılı ve sözlü kaynaktan alınmış bilgiyi aktararak başlar ki Edwards böylesi bir başlangıca *res gesta* adını verir. Anlatı ilerledikçe ise Marie, yazınsal olarak bezenmiş ve okuyucunun tutku ve ihtiras gibi duygularını harekete geçiren kurgusal bir düzleme geçer ki “maceraya” anlamına gelen bu sanatsal anlatıya *aventure* denilir. Eğik yazı ile imleme Edwards'a ait olup her iki anlatım türü de Ortaçağ'ın yazınsal geleneğinde bilinen yazın türlerindendir.

¹² R. R. Edwards, “Marie de France and Le Livre Ovide”, *Mediaevalia*, 26(1), 2005, s. 57.

Espurgatoire)¹³ yazarı olduğunu tartışma götürmez bir gerçek¹⁴ olarak ortaya koyar. Bütün bunlara karşın, Marie eserlerini üretmeye başlar başlamaz bir yazar olarak erkeklerin ve başkalarının ürünlerini sahiplenebilecek yazar takımının kendisine verebileceği zararların da farkına varır. Yazmış olduğu fabllerini bitirirken adını Fransa ile özdeşleştirerek hem eserlerinin başkaları tarafından çalınabileceğinden ürktüğünü belirtir ve hem de böylece Fransalı Marie olarak anılacağına dair işaret verir. "Marie ai num, si sui de France" (Fr. Adım Marie'dir./ Fransa'danım.) diye başlayan bu kısım Marie'nin yazar olarak kimliğini ortaya koyduğu ilk metinsel belirteçtir:

Adım Marie'dir.
Fransa'danım.
Muhtemelen birçok yazar
Emeğimin üzerine konarlar
Hiçbirinin eserimde hak iddia etmelerini istemiyorum¹⁵

Marie'nin kıskanılacağından ve eserlerinin başkaları tarafından kendilerine mal edileceğinden korktuğu yukarıdaki satırlardan anlaşılmaktadır. İşin ilginç yanı, haklıdır da. Malvern'in¹⁶ aktardığı üzere, Guigemar'ın başında şöyle yazar Marie:

Ki de bone mateire traite	Ürününü iyi işleyen her kimse
Mult li peise si bien n'est faite.	Düzgünce değerlendirilmeyince üzülür.
Oez, seignurs, ke dit Marie	Dinleyin, Lordlarım, Marie'nin sözlerini
Ki en sun tens pas ne s'oblíe.	Yaşadıkça işini bırakmaz o.
Celui deivent la gent loer	İnsanlar yüceltmeli onu
Ki en bien fait de sei parler.	Ondan iyilikle bahsedilmesine neden olanı.
Mais quant il ad en un pa'is	Ama bir yer varsa
Humme u femme de grant pris,	Çok değerli bir erkek ve kadın var olduğu,
Cil ki de sun bien unt envie	Onların talihini kıskananlar
Sovent en d'ient vileinie;	Çokça onlardan kötülükle bahsederler;
Sun pris li volent abeisser.	Kötüler şöhretini yerle bir etmek isterler.
Pur ceo comencent le mestier	Bu yüzdendir işleri güçleri
Del malvais chien, coart, felun,	Kıskanç, gaddar, korkak köpekler gibi,
Ki mort la gent par traisun.	Aldatarak ısırmak insanları.
Nel voil mie pur ceo leissier.	İşte bu yüzden asla vazgeçmem.
Si gangleiir u losengier	Kötü niyetli eleştirmen ya da sahtekârlar
Le me volent a mal turner,	Benden şikayetçi olacaklarsa,
Ceo est lur dreit de mesparler.	Pis konuşma hakkına elbette ki sahiptirler. ¹⁷

Marie'nin yukarıdaki satırları yazarken Orta Çağ'da yaşayan bir kadın olarak bazı değerleri önelediği ve yücelttiği görülür ki bunlar arasında üretime dayalı çalışkanlık başta gelir. Yine bu satırlardan da anlaşılabileceği gibi Marie sadece çalışıp emek vererek ortaya koyduğu

¹³ L'Espurgatoire Seint Patriz, Espurgatoire, Araf olarak da zikredilen eser daha önce yazılmış bulunan ve Saltrey'li H. tarafından yazıldığı bilinen *Tractatus de Purgatorio Sancti Patricii*'nin bir versiyonudur.

¹⁴ M. J. Walkley, "Saint Patrick's Purgatory: A Poem by Marie de France (Review)", *Australian and New Zealand Association of Medieval and Early Modern Studies*, 12(2), 1995, s. 165.

¹⁵ J. M. Ferrante, "The French Courtly Poet: Marie de France", *Medieval Women Writers*. (Ed.) Katharina M. Wilson, The University of Georgia Press, Athens 1984, s. 64.

¹⁶ M. M. Malvern, "Marie de France's Ingenious Uses of the Authorial Voice and Her Singular Contribution to Western Literature," *Tulsa Studies in Women's Literature* 2(1), 1983, s.24.

¹⁷ Çeviri bu makalenin yazarı tarafından yapılmıştır.

ürünlerinin yani eserlerinin çalınacağından korkmaz. Onu ürküten diğer bir şey de yazdıklarının kiskanılması ve hak etmediği halde eserleri ve yazarlığı hakkında arkasından olumsuz konuşulmasıdır. Yine bu satırlardan anlıyoruz ki Marie kendince bir şöhrete sahiptir ve “eleştirmen ya da sahtekârlar” yazdıklarıyla ün kazanan Marie’nin şöhretini “yerle bir etmek isterler.”

Orta Çağ gibi günümüze intikal etmiş yazılı belgelerin çok fazla sayıda bulunmadığı ve elimizde bulunanların üretildikleri dönem içinde ayrıntılı bir biçimde tasnif edilmemiş olduğu dönemler hakkında bağlantıları ortaya koymak ya da en azından eserler üzerinden kesin ya da en azından belirgin yorumlamalarda bulunmak oldukça zordur. Buna karşın yine yukarıdaki satırlardan anlıyoruz ki Marie’nin yazınında otobiyografik ayrıntılar sayıca fazla olmasa da kendi düşünce dünyasına, değer yargılarına ve işlerinin çevresi tarafından nasıl alınıldığına dair bazı ayrıntılar bulunmaktadır. Marie’nin başından geçmiş ya da çevresinden duyduğu bir intihal ya da eserlerinin başka yazarlarca kendilerine mal edilmesi gibi bir durum bulunmasa da Marie’nin kuşku duyduğu açıkça görülmektedir. Bu tarz kaygı ve kuşkuların oluşumunda Marie’nin içinde yaşadığı dönemin ruhuna da uygun olan Saray Aşk (İng. Courtly Love) geleneğine uygun yazılar yazması ve 2. Henry’nin sarayı tarafından destekleniyor olmasının da rolü olmalıdır. Hatta Marie’nin kendi içinde tematik bir tür olarak kabul edebileceğimiz Saray Aşk geleneğine de bu yolla katkıda bulunduğu söylenebilir çünkü bir kadın olarak aşk temasına özellikle aşkın sır olarak kalması ve ahlak ve edebe uygun olarak yaşanması ilkesi çerçevesinde yaklaşan Marie’nin eserlerinde aşk toplumsal ve dinsel normları çiğnemez. Marie’nin satırları, sadece saray aşkına değil aynı zamanda ve bir anlamda mesleğine, işine, yani yazınına da ahlaki ve hatta etik değerlere uygun davranılması gerektiğinin de altını çizer. “Kıskanç, gaddar, korkak köpekler gibi” nitelemesiyle eserlerini sahiplenebilecek ya da eserleri hakkında kötü konuşabilecek insanlara peşinen ve alenen saldıracak kadar cesur olan Marie’nin yazınına bu açıdan bakıldığında içeriğin dinsel olmaktan çok etik ve ahlaki değerlerle dolu olduğu anlaşılmaktadır.

Orta Çağ toplumsal düzenini şekillendiren etik ve ahlaki değerlerle bezeli göndermelerde bulunan Marie’nin yazını içinde yaşadığı dönemin geleneklerine ve değerlerine teslim olmuş bir kadın yazarın sözlerinden oluşmamaktadır. Dahası, Marie’nin yazınında vurgulanan değerler o değerlere sahip yönetici sınıfa, üst sınıfa ya da dinsel kurumlara yaranmak isteyen bir kadının değerleri hiç değildir. Marie, diğer dönemdaşı yazarlardan farklı olarak, Saray Aşk geleneğinde pek görülmeyen, bu gelenekten ayrışmış huy ve davranışlara sahip kadın karakterler yaratır. Marie’nin eserlerinde yarattığı kadınlar aracılığıyla diğer karakterleri “hayal kırıklığına uğratan ve bireyin kendini kurban etmesine neden olan aşk kavramını” sorguladığı ve bunu yaparken de aşk ve ilişki gibi tarih boyunca dinî ve hukukî açıdan sorun yaratan olguları “kadının bakış açısıyla”¹⁸ betimlediği görülür. Ancak şurası unutulmamalıdır kimilerine göre İngiltere’de “İmparatorlukla papalık arasındaki mücadele en şiddetli dönemini”¹⁹ 2. Henry’nin döneminde yaşamıştır ki Marie de Henry’nin sarayının bir parçası olduğundan dinselikten çok saraylılık ekseninde yazar ve saray yaşamına bir kadının bakış açısından bakar. Marie’nin, Anglo-Norman dilinde yazdığı eserini de İngiltere kralına ithaf ve armağan etmesi hem eserinin toplumsal düzlemdeki inandırıcılığına katkıda bulunur ve hem de Marie’nin İngiliz sarayı tarafından desteklendiğini de gösterir²⁰. Sarayın uzamına konumlandırılmış Marie’nin yazınının böylesi bir tarihsel düzlemde değerlendirilmesi bu yazının en azından üst tabaka insanlar için kabul edilir değerler ve imgeler taşıdığını gösterir. Öyleyse Marie’nin yazını,

¹⁸ K. Wilson, “Introduction”, *Medieval Women Writers*, (Ed.) Katharina M. Wilson, The University of Georgia Press, Athens 1984, s. xxi.

¹⁹ P. Ülgen, “Orta Çağ İngiltere’inde Dramatik Bir Sahne: Thomas Becket’in Ölümü ve İktidar Kavramı”, 3. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildiri Kitapçığı*, 2018, s. 185.

²⁰ E. M. Sartori ve diğerleri, *The Feminist Encyclopedia of French Literature*, Westport, Greenwood Press, CT, 1999.

içinde barındırdığı tüm değer ve niteliklerle beraber düşünüldüğünde, Katolik Kilisesi'nin öngördüğü dinsel yaşamı önceleyen bir toplumsal yaşamdan ziyade seküler değerlerin şekillendirici olduğu saraylı bir uzama ait olmasından kaynaklanan bir evrenin ürünüdür. Böylesi bir yazınsal duruş 12. yüzyılda İngiltere'de din ve seküler yaşamın kutuplaşmaya başladığını ve saray çevresinin kendisine has ve hatta o çevreyi oluşturan bireylere özgü değer ve ilkeleri yaymaya başlamış olduğunu imlemesi açısından da ayrıca önemlidir.

Marie'nin sarayın uzamında ve onun şekillendirici etkisiyle yazmış olması mezkûr eserlerin tek bir kültür dairesinden geldiğini göstermez elbette çünkü Orta Çağ Avrupa edebiyatının oluşumunda Antik Roma, Hristiyanlık ve özellikle de kuzey Avrupa'nın pagan Alman gelenekleri ile Orta Çağ İspanyasında yeşeren Yahudi ve İslam yazın geleneklerinin de etkisi görülmektedir²¹. Marie'nin yaşadığı dönem olan 12. yüzyıl Avrupa'sı özelinde değerlendirildiğinde “troubadour” olarak adlandırılan Fransa kökenli halk ozanlarının “o devirde ancak güneydeki Müslüman çağdaşlarını yani zecal türkücülerini taklid ile meşgul” olan sanat erbabı olduğu artık kabul görmektedir²². Troubadour sözcüğünün etimolojik olarak Arap dilinden gelen “tarab” yani “musiki” ya da “şarkı” sözcüğünden gelmesi bu görüşü²³ destekleyen en önemli dilsel bulgudur. Aynen İbery'a'da olduğu gibi Saray Aşk geleneğini Avrupa'ya yayarak bir anlamda dinsel erki rahatsız eden troubadourlar: “Aşk, nezaket, cinsellik, özlem temalı şiirlerini cesurca yazmaktan ve bestelemekten çekinmeden ve bulundukları bölgelerden çok uzaklara giderek saraylı aşklarını arayan”²⁴ kişilerdir. Yazınsal, coğrafi ve kültürel kaynağı Endülüs Araplarından etkilenmiş Güney Fransa olan bu gelenek aynı dilde üretim yapan Marie için de kaynak teşkil etmiştir denilebilir. Marie'nin de üyesi olduğu İngiltere'deki Saray Aşk geleneği özelinde düşünüldüğünde 13. ve 14. yüzyıl Avrupa'sında oldukça popüler olan Saray Aşk geleneğinin Arap kasideleri yazan İspanya'daki Müslümanlardan Fransızca söyleyen ve yazan şairlere ve oradan da İngiliz edebiyatçılarına geçtiği iddia edilmektedir²⁵. Marie'nin 12. yüzyıl İngiltere'sinde Fransızca yazarak Saray Aşk geleneği içinde yer alması aslında Marie'nin de bir şekilde, diğer birçok dönemdaşı gibi, Arap uygarlığından etkilendiğini doğrular niteliktedir²⁶ ki bu da Marie'nin ait ve sahip olduğu çok katmanlı kültürel repertuvarının ne denli geniş olduğunu da bizlere bir kez daha gösterir.

Marie, kültürel açıdan olduğu kadar yazınsal açıdan da çok katmanlı bir yazardır denilebilir. Her şeyden önce Marie, saray aşkı geleneğine ek olarak, Orta Çağ'ın önemli yazın geleneklerinden biri olan sır öykülerine örnek teşkil eden eserler de yazar. Yaşadıkları aşkı sonsuza kadar saklamaları gereken ve bu kuralı bozanların şiddetle cezalandırıldığı bu geleneğe Marie *Lanval'ın Masalı* (Fr. *Lai de Lanval*) başlıklı eseriyle katkıda bulunur. Eserde Kral Arthur'un şövalyelerinden biri olan Lanval'ın hikâyesi anlatılır. Lanval, bütün varlığını kaybeder ancak bir dere kenarında karşılaştığı periler ona aşkı karşılığı zenginliği bahşederler

²¹ J. Ruud, *Encyclopedia of Medieval Literature*, Facts on File, New York 2006, s. ix.

²² P. K. Hitti, *Siyasal ve kültürel İslam tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 771.

²³ P. K. Hitti, *age*, s. 771.

²⁴ S. Demiral, “Saraylı aşk anlayışının kökeni: Trubadurlar”, *Schriften zur Sprache und Literatur III* (Ed.) Tahir Balcı, Ali Osman Öztürk, Ergün Serindağ, IJOPEC Publication Limited, Londra 2019, s. 226

²⁵ R. J. Halaby, *Arabic influences on Chaucer: Speculative essays on a study of a literary relationship*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, East Texas State University, 1973. Erişim Adresi: <https://dmc.tamuc.edu/digital/collection/p15778coll7/id/920/>

²⁶ Marie'nin 53. fabli olan *De eremita*, insanlardaki merak duygusunu sınamak için bir kaba hapsolmuş bir fareyi anlatır. Bu motif araştırmacılar tarafından iyi bilinen bir motiftir. Merceron, bu anlatının Sufi Arap edebiyatında birçok örneği bulunduğunu belirtir. Motif ve bu motifi içeren anlatı 11. yüzyıldan başlayarak geleneksel bir Fransız öyküsüne dönüşür ve Anglo-Norman fabl geleneğine” de böylece girmiş olur. Ayrıntılı bilgi için bkz. G. S. Burgess, *Marie de France* (Supplement 3), Tamesis, Woodbridge 2007, s. 74.

fakat Lanval bu sırrı ifşa etmeyeceğine dair söz vermelidir. Sonuç olarak aşka ve varsılığa tekrar kavuşan Lanval'ı bekleyen zorluklar bulunmaktadır çünkü:

Lanval mutlu bir şekilde kente geri döner. Ne var ki, orada kendisine göz koyan kraliçenin aşkını reddettiği zaman, bunu içine sindiremeyen kraliçe tarafından eşcinsel olmakla suçlanır. O da kendisini temize çıkartmak için, hizmetçilerinin bile kraliçeden daha güzel olduğu bir kadınla birlikte olduğunu söylemek zorunda kalır. Bunu söyler söylemez büyü bozulur ve her şeyini kaybeder. Kendisini aklayabilecek tek kişi olan periyi araması de boşunadır: aşk bir büyüdür ve bu “ihaneti” affetmez. Bütün bunlar yetmezmiş gibi bir de kral ve kraliçe tarafından yalan söylemek ve iftira atmakla suçlanarak mahkeme önüne çıkartılır. Yitip giden perinin varlığını kanıtlayamadığı için yargıçlar tarafından mahkûm edilir. Neyse ki, son anda, birbirinden güzel perilerin eşliğinde, gösterişli bir biçimde şatonun salonuna girer²⁷.

Lanval'in örneğinde de görüldüğü gibi Orta Çağ toplumsal düzeni, Marie'nin de eserlerinde bahsettiği, etik ve ahlak kurallarının öncelendiği bir dönemdir. Şövalyelik kavramıyla özdeşleşen böylesi bir ahlak anlayışında en önemli unsurlardan ilki cesaret, ikincisi savaştaki adalet ki bu savaşın, yengi ya da yenilginin adilane bir şekilde gerçekleşmiş olmasının zorunlu olması ve üçüncüsü de sadakattir²⁸. Cesaret, adalet ve sadakatin önemle altının çizildiği Orta Çağ toplumunda üretilen edebi metinlerde de bu özelliklerin ekseriyetle vurgulandığı görülmektedir. Lanval'in öyküsünden şavkıyan diğer bir gerçek de büyü ve doğaüstü güçlerin eserde baskın olarak kullanılmasıdır. Peri kızları gibi Katolik Hristiyanlığın inaklarına pek de uymayacak şekilde özenle yerleştirilen bu karakterler ve eşcinsellik gibi olgular eserin dindışı özelliğinin altını bir kez daha çizmektedir. Böylesi bir tematik yapılanma bir taraftan saray erkanının bu ve benzeri gerçeküstü temalara düşkün olduğunu gösterirken diğer taraftan böylesi uçuk kaçık temaların bile Orta Çağ saraylarının popüler teması olan aşk ilişkileri ekseninde ele alındığını da imlemektedir ancak Marie'nin yazını sadece aşk ile sınırlı değildir. Aslına bakılırsa bugün film ve yazında popüler olan, salt korku unsuru değil aynı zamanda sevilabilir yanları da olan “biçim değiştiren karakter” olgusu Marie'nin dünya edebiyatında ilk örneklerini sunduğu bir öz yaratımdır. Schneider Orta Çağ insanının biçim değiştiren insanlara olan ilgisinden bahsederken Fransalı Marie'nin “sekiz heceden oluşan Anglo-Norman şiirinde” dünya yazınındaki “ilk sempatik kurt adam ve şövalyeye dönüşen kartal” gibi unsurları yaratmış olduğunu belirtir²⁹. Bu açıdan bakıldığında Marie'nin dünya yazınında önemi bir yeri olduğu ve yaratımının salt dünya yazınına değil film ve bilim kurgu gibi türleri etkilediği dahi söylenebilir ki bütün bunlar Marie'nin, eserlerini yazarken doğaüstü olandan da beslendiğinin altını çizer. Marie'nin doğaüstü güç ve varlıklara olan bu merakı yazarın yazınına dinsel olandan seküler olana çevirdiğini gösteren önemli tercihlerinden de biridir.

Batılı şair ve yazarların Orta Çağ'da dahi Antik Yunan ve Roma'ya olan düşkünlükleri yeni bir bilgi değildir. Marie'nin de Antik Yunan ve Roma hakkında bilgisi olduğu, metinleri okundukça, bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Şiirsel anlatılardan, bir nevi şarkımsı öykülerden oluşan *Lays* başlıklı eserinin Önsöz'ünde Marie antik dünyanın eserlerinden bahseder³⁰. Az sayıda eserden oluşan külliyatını oluşturan anlatıların, öykü ve şiirleri oluşturan konuların dağılımı içsel tutarlık olarak addedebileceğimiz bir teknikte değerlendirildiğinde görülür ki aslında Marie eserlerinde hep benzer konulardan bahseder. Marie'nin, romantik ama

²⁷ E. Bezci, “Düşsel Ortaçağ'da Aşkın Kanunu: Bir Saray Edebiyatı Okuma Kılavuzu Olarak André Le Chapelain'in Aşka Dair Adli Yapıtı”, *Humanitas*, 4(8), 2016, s. 13.

²⁸ T. Karaimamoğlu ve T. T. Gümüş, “İngiliz Şövalyeliğine Dair Bazı Notlar: Dizbağı Şövalyeliği”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2020., ss. 356- 360.

²⁹ T. R. Schneider, “The Chivalric Masculinity of Marie de France's Shape-Changers”, *Arthuriana*, 26(3), 2016, s. 25.

³⁰ J. M. Ferrante, age, s. 65.

saf kadın-erkek ilişkileri, aşk, iyilik-kötülük, dindarlık ve şövalyelik gibi konuları her eserinde kullandığı ancak bunu yaparken de “erkek ve kadın karakterlerinin toplumsal konum ve statülerinden çok onların iç dünyalarına odaklandığı görülür”³¹. Genç’e göre, Marie’nin bu kapsamda değerlendirilen anlatıları “saygıdeğer, zina yapan aşk” olarak adlandırılabilir ve anlatılarda büyü, hayvanlar ve köylüler yer almaktadır³². Bu ve benzer özelliklerin Marie’nin yazınının Orta Çağ Avrupa yazınında seküler yaşama hitap ettiğini bir kez daha göstermektedir ancak bu Marie’nin yazınında dinsel olanın işlenmediği anlamına gelmez. Bunun tam aksine Marie yalnızca Hristiyanlık ile konu ya da söz öbeklerini işlemez. İlginç bir şekilde Marie’nin İslam’ın kültür dairesine giren konu, söz öbekleri ya da kişilerden tek bir eserinde baskın unsur olarak görülür ki bu eser *Denizin Ötesinden Bir Öykü* başlıklı anlatısıdır.

Denizin Ötesinden Bir Öykü

Marie’nin *Denizin Ötesinden Bir Öykü* başlıklı eseri, alanyazında, Orta Çağ Fransız yazın geleneğinden gelen “romans” (İng. romance) türü kapsamında değerlendirilir. Romans türüne giren eserler Orta Çağ Avrupa yazınının kurgusal anlatıları olup karakterleri ve konuları saray çevresini oluşturan asiller ve şövalyelerin aşk ve macera dolu öykülerini içerir ki eserin başlığından da tahmin edilebileceği üzere *Denizin Ötesinden Bir Öykü* bir deniz seyahatini içerir. Anlatı, Marie’nin Hristiyan karakterlerinin yanında Müslüman karakterlere de yer verdiği özgün bir eserdir. Marie’nin *Lays* başlıklı eserinde yer alan hiçbir anlatısında İslam ile ilgili unsurlar yer almazken bu anlatısında Marie’nin olay örgüsünü yerleştirdiği uzamlardan bir de İslam toprakları olup olay örgüsünde yer alan karakterlerin bir kısmının da Müslümanlardan oluştuğu görülmektedir.

“Orta Çağ ve Rönesans Avrupa’sında, İslam’a gönül verenler, Muhammedî, Sarazen, Moor ve Hacerî³³ gibi adlarla anılmışlar ancak Avrupalılar tarafından pagan, kafir ve sapkın olarak da adlandırılmışlardır”³⁴. *Denizin Ötesinden Bir Öykü*’de de İslam medeniyetinin Orta Çağ’daki en önemli unsurlarından biri olan Sarazenlerden bahsedilir. Sarazen sözcüğünün Avrupa’ya yayılmasında İspanya’nın büyük rolü vardır. Avrupa’ya İspanya üzerinden giren İslam’ın kültürel olarak Avrupa’ya tesir etmesinde “İspanya, Müslüman ve Hristiyan medeniyetlerinin birbirlerine en yakın şekilde yaşadığı coğrafya olarak tarif edilmiştir”³⁵. Dahası, “1125-1280 tarihleri arasında ise bu coğrafyada yoğun tercüme faaliyetleri olmuş, Sarazen aydınlanması olarak tarif edilen bu hareketin meyveleri Avrupa’ya yine İspanya’dan intikal etmiştir”³⁶. İşte bu Sarazen aydınlanması, Marie’nin yaşadığı döneme denk düşmekte ve Marie de Sarazen’lerden *Denizin Ötesinden Bir Öykü* başlıklı eserinde sıkça bahsetmektedir.

Sarazen sözcüğü “Müslüman” ibaresinin yerine kullanılan ve aslında paganlığı işaret eden bir gruhun varlığını toplumsal olarak tanımlarken aslında önemli bir işlevi de yerine getirir. Sarazenler, Avrupalı Hristiyanların antitezi olup Orta Çağ Avrupa yazınlarında Hristiyanları tek bir rakibe karşı bir araya getirmek amacıyla da kullanılmıştır. Örneğin, 12. yüzyılda kaleme alınan Fransızların *Roland Destanı* “Hristiyanların Müslümanlara karşı nefretini körüklemiş” ve bu yapılırken de tarihsel gerçeklik çarpıtılarak Hristiyan birliğinin her ne pahasına olursa olsun sağlanması amaçlanmıştır çünkü “Gerçek tarihi verilere göre Pirene Dağları’nda

³¹ J. M. Ferrante, age, s. 66.

³² Ö. Genç, “Ortaçağ Avrupasında Kadın”, *Ortaçağda Kadın* (Ed.) Altan Çetin, Lotus, Ankara 2011, s. 283.

³³ Sırasıyla; Mahometans/ Saracens/ Moors/ Hagarians.

³⁴ M. I. H. Elaskary, *The image of Moors in the writings of four Elizabethan dramatists: Peele, Dekker, Heywood and Shakespeare*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Exeter. 2008, s.8.

³⁵ O. Şimşek, *Doğu Akdeniz ve Asya medeniyetlerinin Ortaçağ İngiliz edebiyatına tesiri: Chaucer’ın Canterbury Hikâyeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Antalya 2021, s. 55.

³⁶ C. H. Haskins, “Arabic science in Western Europe”, *Isis*, 7(3), 1925, ss. 478-485 aktaran O. Şimşek, age, s. 55.

Roncevaux Geçidi'nde Fransız ordusuna saldıranlar, Hristiyan Baskılar iken destanda Müslüman Araplara dönüşmüştür"³⁷. Müslümanlar, *Roland Destanı*'nda, "Hristiyanlar kadar asil, yiğit ve cesur olmayan şeytanın temsilcileri ve Hristiyanların karşı imajı olarak sunulmaktadır"³⁸ ki Avrupa'da Hristiyan birliğinin oluşturulmasında Sarazenlerin büyük bir işlevi yerine getirdiği aşağıdaki satırlar okunduğunda açıkça anlaşılmaktadır:

Kanlı bir savaş başlamadan önce Başpiskopos Turpin, Fransız askerlerine dini bir vaaz verir: "Arkadaşlar Kral Charles bizi burada bıraktı: kralımız adına ölmek zorundayız. Hristiyanlığın yücelmesi için mücadele ediniz. Hepiniz eminsiniz ki yakında savaş olacak: gözünüzün önündeki Sarazenleri görüyorsunuz. Günahlarınıza tövbe ediniz. Ruhlarınızı kurtarmak için ben sizin günahsız olduğunuzu ilan edeceğim. Ölürseniz aziz şehitlerden olacaksınız ve cennetin en üst makamında yeriniz olacaktır"³⁹

Denizin Ötesinden Bir Öykü'de adı geçen Salâhaddîn tarihsel açıdan büyük önem taşıyan Sultan Salâhaddîn'dir.⁴⁰ Doğumu olan 1138 yılından itibaren çok genç yaşından başlayarak çıktığı seferlerde kahramanlığı yanında merhameti ile de ün salan Salâhaddîn (Ebü'l-Muzaffer el-Melikü'n-Nâsır Salâhuddîn Yûsuf b. Necmiddîn Eyyûb b. Şâdî) Normanlar ve Franklar gibi Marie'nin yakın temas içinde olduğu Haçlı orduları ile savaşır. Polat'ın⁴¹ da Setton, Hazard ve Zacour'dan⁴² aktardığı gibi "Batılı kaynaklarda ilk olarak sıradan bir Arap vahşisi, pagan bir şeytan, Tanrının gazabı, Hristiyan kanını dökmekten haz alan bir cani olarak görülmesine rağmen batının bu imgelemi Selahaddin'in cesareti, cömertliği, yardımseverliği, halkına ve düşmana gösterdiği muameleden dolayı değişmeye" başlamıştır. Kudüs'ü 1187 yılında ele geçiren Salâhaddîn binlerce gayrimüslim esiri hür bırakır. Bu ve benzer öyküler sayesinde Salâhaddîn o zamana kadar sadece olumsuz etiketlemeler yoluyla Hristiyan Avrupa'nın antitezi olarak sunulan İslam dünyasının olumlu olarak anılmasına da sebebiyet verir çünkü Sobernheim'in (1979) belirttiği üzere Haçlılar, seferler sırasında, Salâhaddîn'i tanımış ve onun olumlu özelliklerini görerek takdir etmişlerdir. Yine Sobernheim'a (1979) göre, Salâhaddîn'in zekâsı, iyiliği ve dindarlığı ile bezenmiş iktidarıyla Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki ilişkiler iyileşmiş ve onun yönetimindeki bazı Müslümanlara İngiltere hükümdarı Richard tarafından şövalyelik payesi verilmiştir. Salâhaddîn'in kişiliği ve başarıları onun, "Avrupa'da örnek şövalye olarak" tanınmasına ve Richard'la birlikte, İngiliz halk şairlerinin muhayyilesini tahrik etmesine sebep olurken Fransız ve İtalyan manzumelerinde de kendisine yer verilmiştir⁴³

Marie'nin *Denizin Ötesinden Bir Öykü* başlıklı anlatısının olay örgüsünün kısa bir özeti Polat⁴⁴ tarafından Türk dilinde üretilmiş ve alanyazına kazandırılmıştır. Bu özete göre:

Ponthieu Kontu, kızını Messire Tribault adında bir soylu ile evlendirir. Tribault, karısı ile beraber İspanya Aziz'i James'in mezarına hac vazifesini yapmak için yola koyulur. Yolda eşkıyalar tarafından soyulurlar ayrıca Tribault'un karısı da eşkıyalar tarafından

³⁷ F. Boyacıoğlu, "Fransızların Roland Destanı'nda dinsel bağnazlık ve tarihi olayların çarpıtılması", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 2012, s.73.

³⁸ Age

³⁹ Age, s. 71.

⁴⁰ Ortaçağ Avrupa edebiyatlarında beliren Salâhaddîn imgesi hakkında üretilmiş bir çalışma için Polat'ın makalesine bakılabilir. Y. Polat, "Orta Çağ Batı Kaynaklarına Göre Selahaddin Eyyûbi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), 2018, ss. 277-284.

⁴¹ Y. Polat, "Orta Çağ Batı Kaynaklarına Göre Selahaddin Eyyûbi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), 2018, s. 278.

⁴² K. M Setton, H. W. Hazard, ve N. P. Zacour, *A History of the Crusades: The Impact of the Crusades on Europe*, University of Wisconsin Press, Winconsin 1989.

⁴³ M. Sobernheim, *Salâhaddin Eyyûbî*. M.E.B. İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1979, s. 109.

⁴⁴ Y. Polat, "Orta Çağ Batı Kaynaklarına Göre Selahaddin Eyyûbi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), 2018, s.282.

tecavüze uğrar. Olayın utancı ve hiddeti ile Kadın Tribault'u kılıç ile yaralar. Döndüklerinde olayı öğrenen Ponthieu Kontu, kızını cezalandırmak için bir fıçıya koyup denize bırakır. Fıçı Aumarie denilen Sarasinlerin topraklarına ulaşır ve nihayetinde Kadın Sarasin Sultan ile evlenir. Bu evlilikten biri kız biri erkek iki çocuğu olur. Zaman geçer ve Ponthieu Kontu, Tribault ile birlikte hac için Kudüs'e doğru yelken açarlar fakat gemi fırtınaya yakalanır ve Aumarie topraklarına sürüklenip hapse düşerler. Bu sırada hasta olan Kadın hava değişimi için babası ve eski kocası ile birlikte küçük oğlunu da alıp memlekete döner. Orada çocuk vaftiz edilip William adı verilir ve ileride Ponthieu kontu olur. Sultanın yanında kalan kız ise büyüdüğünde Malakin adında Suriyeli bir soylu ile evlenir. Bu evlilikten bir kızları olur ve bu kız da büyük bir kahraman olan Selahaddin'i doğurur.

Marie, olay örgüsü kısaca yukarıda sunulan anlatıyı yazarken Orta Çağ Avrupa yazınlarında kullanılagelen söz sanatları ve anlatım tekniklerinden de yararlanır. Marie, şiir formunda yazılmış anlatılardan oluşan eserinde yer alan bu öyküsüne Tevrat ve İncil'in önemli bir söylemsel özelliği olan enumeratio'yu kullanarak başlar ki enumeratio, Orta Çağ'ın önemli bir yazınsal tekniği olarak kabul edilir. Marie, eserin Önsöz kısmında kendisini antikiteden başlayarak devam edegelen eğitilmiş yazarlar silsilesine dahil eder ancak daha önemlisi diğer Orta Çağ yazarlarından farklı olarak anlatılarında kadın karakterlere daha çok yer verir⁴⁵.

Yukarıda değinildiği gibi Marie'nin anlatısı Avrupa Orta Çağ'ının önemli yazın geleneklerinden biri olan "enumeratio" ile başlar. Aynen Tevrat (Eski Ahit) ve İncil (Yeni Ahit) kitaplarının ilk sayfalarında olduğu gibi, yazınsal bir strateji olarak enumeratio kullanıldığında, mevcut durum bir liste halinde, okuyucuya sunulur. Kökenini Tevrat ve İncil'den aldığı anlaşılan enumeratio, kısaca söylemek gerekirse, maddeleme ya da listeleme demektir ki "konuların başlıklara ayrılmış gibi madde madde ilerlemesi" işlevini gören bu söylev usulü 4. yüzyılda Augustinus tarafından bile kullanılmış bir aktarım yöntemidir⁴⁶. Retorik bilgisi açısından bakıldığında enumeratio "belleği tazelemek", "bir sorunu çarpıcı bir şekilde ortaya koymak" ve metnin "tümsel etkisini artırmak" amacını taşır.⁴⁷

Belki okuyucunun olay örgüsünü oluşturacak karakterleri tanıması amacıyla ancak kuvvetle muhtemel dinsel metinlerde olduğu gibi girişi takiben verilecek olan olayların inandırıcılığını artırmak amacıyla Marie de enumeratio'dan şöyle yararlanır:

Uzun zaman önce, mertliği ve dünyanın zevklerini çok seven bir Ponthieu Kontu yaşardı. Heybetli bir şövalye, yürekli bir beyefendiydi. Yine aynı zamanlarda bir St. Pol Kontu yaşardı ve o, büyük bir toprağın efendisi ve söz sahibi bir adamdı. Bir derdi vardı; Ponthieu'da Dommare'nin, kibar, mütevazı ve iyi kalpli hanımefendisi olan kız kardeşinden başka mirasını bırakacağı kimsesi yoktu. Bu hanımefendinin St. Pol bölgesinin varisi olan, Thibault adında bir oğlu vardı ancak dayısı yaşadığı sürece hep fakir hayat yaşadı. Kendisi mütevazı bir şövalye, yiğit, mızrakta becerikli, asil ve adaletli biriydi. Üstün ırktan ve doğuştan soylu olduğu için tüm dürüst insanlarca oldukça sevilir ve saygı duyulurdu.

Böylesi bir giriş okuyucuya karmaşık gelebilir çünkü birkaç satır dahilinde Ponthieu Kontu, St. Pol Kontu, Dommare ve Thibault adı altında dört farklı olay kişinin tanıtılması gerçekleştirilir ancak Marie'nin enumeratio'yu andıran böylesi bir girişi okuyucuya salt

⁴⁵ E. M. Sartori ve diğerleri, *The Feminist Encyclopedia of French Literature*, Westport, Greenwood Press, CT, 1999, s. 339

⁴⁶ E. Kaynak Iltar ve R. Akçoru, "Principia Rhetorices adlı kitapçığın ışığında erken Ortaçağ'da retorik: Augustinus ve Pseudo-Augustinus İkilemi", *Beytulhikme*, 11(1), 2021, s. 329.

⁴⁷ P. McCreless, "The Hermeneutic Sentence and Other Literary Models for Tonal Closure", *Indiana Theory Review*, 12, 1991, s. 45.

karakterlerin adları ve kimlikleri hakkında bilgi vermez. Karakterlerin nitelikleri belirtilirken Orta Çağ İngiltere’inde değer ve kabul gören nitelikler de açıklanmış olur. Örneğin, mertlik, heybet, yüreklilik, toprak efendisi ve söz sahibi olmak, kibarlık, mütevazılık, iyi bir savaşçı ve adil olma gibi nitelikler Orta Çağ şövalye ve yönetici sınıflarında bulunması gereken nitelikler olarak öncelenir. Bu girişte dikkat çekici diğer bir husus da “üstün ırk” ve “doğuştan soylu” gibi ifadelerle temelde Thibault olmak üzere karakterlerin ırk ve soy bakımında diğerlerinden üstün olmasının belirtilmesidir. Bu üstünleşiş başta önemsiz gelebilir ancak öykünün sonuna doğru işte bu ifadeler bir başka karakter için de kullanılacak ve onun diğer insanlardan üstün olması bir anlamda soy bağı ile açıklanacaktır. Şimdilik bu önemli noktayı bir kenara bırakarak olay örgüsünün önemli bir dönümüne işaret eden soygun ve cinsel saldırıyı betimleyen kısma bakalım:

Hırsızlar bu yüzden onu çizmeleri ve iç elbiselerine kadar soydular ve bir kılıç kayışı ile el ve ayaklarından bağlayıp sert ve keskin dikenli çalıların içine attılar. Hemen ardından aceleyle hanımefendiye yönelip ondan binek atını ve iç elbisesine kadar giysilerini aldılar. Güzel hanımefendi yürek parçalarcasına göz yaşı döktü, daha önceden hiç bu kadar üzüntülü olmamıştı. Bu arsız hırsızlardan biri hanımefendiye gözlerini dikti ve onun çok güzel olduğunu gördü. Ahbaplarına bunun hakkında bir şeyler söyledi,

“Dostlarım, kardeşimi bu uğurda kaybettim. Kan parası olarak bu kadını alacağım.”

Ancak diğerleri de cevap verdiler,

“Ben de yakınımlı kaybettim. Sizler kadar istiyorum ve hakkım sizlerinki kadar çok.”

Üçüncü de aynısını söyledi, dördüncü de, beşinci de, sonra bir diğeri daha.

“Hanımefendiyi tutmakta ne rahat ne de kâr olur. En iyisi mi biz onu buradan ormanın içine götürelim ve üzerinde keyfimize bakalım, sonra yine patıkaya bırakırız böylece kendi yoluna gidebilir.”

Nihayetinde planladıkları gibi yapıp hanımefendiyi yolda bıraktılar.

Tanrı’ya yakınlaşmak amacıyla çıktıkları Hac yolunda olmalarına rağmen cinsel saldırı gerçekleşmiştir ancak “Edebî metin okumanın en cazip yönlerinden biri de okuyucunun kendisini karakterlerden biriyle -genellikle eserin başkarakteriyle- özdeşleştirerek okumasıdır”⁴⁸ savından hareketle cinsel saldırıya uğramış bulunan Kadın’ın neler hissettiğini ancak ve ancak bir okuyucu olarak kendi hislerimizi açığa kavuşturarak anlamlandırabiliriz ancak bu noktada Marie’nin bu satırları 21. Yüzyıl okuyucusuna değil, 12. Yüzyıl okuyucusuna yazdığı gerçeğinden hareketle dönemde böylesi bir saldırının vuku bulmasındaki olası anlamları da düşünmeliyiz. Aynen günümüzde olduğu gibi Orta Çağ’da da evinden çeşitli gündelik işlerini ifa etmek amacıyla uzaklaşan kadınların tehlikede olduğu bilinmektedir çünkü “erkeklerin bakışları potansiyel tehlike olarak algılanmaktaydı ve sokaklarda ve meydanlarda ya da kilise yolunda bir kadın fark edilebilir ve özellikle genç erkeklerin şehvetini uyandırabilirdi, vaizler bu konuda uyarıda bulunuyorlardı”⁴⁹. Marie’nin kadın karakteri de diğer birçok Orta Çağ Avrupa’sındaki kadından farklı bir eyleme maruz kalmamış, tabiri caizse o dönemdeki sayısız kadın gibi, erkek şiddetinden nasibini tecavüze uğrayarak almıştır.

Tecavüz ediminin sapkın olarak nitelenmesi gereken zihinlerde erotik ve pornografik yan anlamlar taşıdığı muhakkaktır. Alanyazında Marie’nin eserlerinde sıkça erotik betimlemeler ya da imalarda bulunduğu belirtilmekle birlikte tecavüz edimini içeren bu satırları yazarken

⁴⁸ H. S. Saraç Durgun, “Söylemsel Psikoloji ve Zihinsel Üslup: Öykü Çözümlemesi.” *SEFAD*, 44, 2020, s. 252 doi: 10.21497/sefad.845409.

⁴⁹ Ö. Genç, age, s. 247.

kullandığı “soydular”, “iç elbisesi”, “üzerinde keyfimize bakalım” gibi söz öbeklerinin yazar tarafından hangi amaçla yazıldığını ya da 12. yüzyılda yaşamış olan hedef okuyucu kitlesi tarafından nasıl alımlandığını elbette kestiremeyiz. Bununla birlikte Kinoshita⁵⁰, Marie’nin sıklıkla feodalite ile erotik olan arasında ilişki kurduğunu belirtir ve hatta araştırmacıya göre Marie’nin kurduğu bu ilişki arzu dolu ve cinsel oyunları kapsayan bir türdendir. Her nasıl olursa olsun, gerçekleşen cinsel saldırı sırasında eşi karısını koruyamamış ve işin bu yönüyle de kocalık vazifesini yerine getirememiştir. Metinde belirtildiği üzere her şeyden önce Kadın’ın “efendisi” yani bir anlamda sahibi olan koca, karısını “tekrar ıstırap içinde gözü yaşlı ve oldukça utanmış görünce, çağırıp ona şöyle” der:

“Karım, Tanrı aşkına beni bu prangalardan kurtar, çektiğim bu çileden kurtar çünkü bu dikenler katlanacağımdan daha çok canımı acıtıyor.”

Hanımefendi, Efendi Thibault’un uzandığı yere doğru yöneldi ve ölmüş canilerden birine ait olan, çalının arkasına düşmüş bir kılıcı fark etti. Kılıcı aldı ve bunu bir fırsat bilerek öfke ve şeytani düşüncelerle dolmuş bir şekilde efendisine doğru ilerledi. Çok korkuyordu çünkü kocası bir zamanlar olduğu gibi onu ayıplayıp geçmişi yüzüne vurabilir, gördükleri karşısında kin beslemiş olabilirdi.

“Efendim, acınız neredeyse bitti.”

Kılıcı havaya kaldırdı ve tam vücudunun ortasına saplamayı düşünerek kocasına yaklaştı.

Bir erkek ve koca olarak karısını koruyamayan Thibault soylu bir erkek olarak acı çeker ve karısından kendisini cezalandırmasını ister. Ölümü hak ettiğini düşündüğü kocasını bir kılıç darbesiyle öldürmek ister ancak başarısız olur Kadın. Kocasını öldüremez. Olayları duyan Kont büyük bir öfkeye kapılarak kızını cezalandırır. Kızı, bir fiçı içine konulacak ve denize bırakılarak kaderine terk edilecektir:

Karadan epey uzağa kürek çekince Kont fiçinin başına vurmalarını emretti. O kız, çok zarif ve çok adil olan kendi çocuğunu aldı ve istese de istemese de fiçıya soktu. Bu olurken fiçinin tahta ve odunlarla hızlıca yapılmasını sağladı, böylelikle su içine hiçbir şekilde girmeyecekti. Daha sonra, fiçiyi güvertenin ucuna sürükleyip kendi eliyle denize attı ve

“Seni rüzgâr ve dalgalara emanet ediyorum” dedi.

Günümüz okuyucusuna da muhtemelen Orta Çağ okuyucusuna da fiçinin içine konularak denize bırakılma gerçeküstü ve hatta mantıksız bir ceza olarak gelebilir çünkü böylesi bir cezanın çok kısa sürede ölümle sonuçlanacağı tahmin edilebilir ancak burada bu cezanın sembolik anlamı üzerinde durulmalıdır. Marie’nin bu eserini yazarken Hz. Musa’nın suya bırakılma anlatısından etkilenmiş olduğu olasıdır. Kur’an-ı Kerim’in Musa’nın bebekken suya bırakılış hikayesini okumuş ya da duymuş olup olmadığından emin değiliz ancak semavi dinlerde kabul gören bu anlatıya bakıldığında suya bırakılışın sembolik anlamı belirgin olarak görülebilir. Taha Suresi’nde, Musa’nın annesine vahiy yoluyla iletilen ilahi lütuf şöyle anlatılır:

Hani, annene vahyedilene şöyle vahyetmiştik: Onu tabuta koyup ırmağa bırak! Irmak onu sahile götürsün ki, benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri onu alsın. Üzerine kendimden bir sevgi bıraktım ki, gözümün önünde yetiştirilesin. (Kur’an-ı Kerim, Taha, 38-39)⁵¹

Kur’an-ı Kerim’de bu şekilde geçen ve bebek Musa’nın Yahudilerin çocuklarını katleden Firavun’un ailesinin eline sağ salım geçmesini anlatan bu kısımda Firavun ve ailesi “düşman”

⁵⁰ S. Kinoshita, “Cherchez la femme: Feminist criticism and Marie de France’s “Lai de Lanval.””, *Romance Notes* 34(3), 1994, ss. 263-273.

⁵¹ Kur’an-I Kerim Meali (Türkçe Çeviri)., Yaşar Nuri Öztürk (mealci), Yeni Boyut, 2001.

olarak nitelendirilmiştir. Kitabı Mukaddes'in bir parçası olan Tevrat'ta ise aynı hikâye şu şekilde aktarılır:

Levili bir adam kendi oymağından bir kızla evlendi. Kadın gebe kaldı ve bir erkek çocuk doğurdu. Güzel bir çocuk olduğunu görünce, onu üç ay gizledi. Daha fazla gizleyemeyeceğini anlayınca, hasır bir sepet alıp katran ve ziftle sıvadı. İçine çocuğu yerleştirip Nil kıyısındaki sazlığa bıraktı. Çocuğun ablası kardeşine ne olacağını görmek için uzaktan gözlüyordu.

O sırada firavunun kızı yıkanmak için ırmağa indi. Hizmetçileri ırmak kıyısında yürüyorlardı. Sazların arasındaki sepeti görünce, firavunun kızı onu getirmesi için hizmetçisini gönderdi. Sepeti açınca ağlayan çocuğu gördü. Ona acıyarak, “Bu bir İbrani çocuğu” dedi.

Çocuğun ablası firavunun kızına, “Gidip bir İbrani sütnine çağırayım mı?” diye sordu, “Senin için bebeği emzirsin.”

Firavunun kızı, “Olur” diye yanıtladı. Kız gidip bebeğin annesini çağırdı. Firavunun kızı kadına, “Bu bebeği al, benim için emzir, ücretin neyse veririm” dedi. Kadın bebeği alıp emzirdi. Çocuk büyüyünce, onu geri getirdi. Firavunun kızı çocuğu evlat edindi. “Onu sudan çıkardım” diyerek adını Musa koydu. (Kitabı Mukaddes, 2, 1-10)⁵²

Yukarıda kutsal kitaplarda geçtiği şekliyle verilen Musa'nın suya bırakılışı ve böylece düşmanın eline geçişi bir fiçı içerisinde denize bırakılan Kadın'ın durumu ile benzerlikler göstermektedir çünkü her şeyden önce Kadın, aynen Musa gibi, sonuçta düşmanın yani Allah'ın “düşman” olarak nitelediği Firavun'un eline geçecektir. Okuyucu, Marie'nin anlatısında düşmanın bir Müslüman olduğunu sezinleyecektir. Şöyle ki, fiçinin içinde denizde sürüklenen ve böylesi korkunç bir işkenceyle ölümünü bekleyen Kadın, içinde tüccarların bulunduğu bir gemideki denizciler tarafından bir mucize eseri olarak fark edilir:

Hikâyenin de size anlattığı gibi, gemi hanımefendiye şiddetli bir tehlike ve bela içinde bırakarak karaya geri döndü. Ama her şeyin Efendisi ve Babası olan ve bir günahkarın ölümünü değil, onun kötülüğünden dönüp yaşamasını isteyen Efendimiz Yüce İsa her gün bize ameller, örnekler ve mucizelerle açıkça gösterdiği gibi bu hanımefendiye yardım gönderdi. Flaman'dan mal yüklü bir gemi, Kont ve arkadaşları karaya çıkmadan önce, bu fiçiyi rüzgarların ve suların insafına sürüklediğini fark etti. Tüccarlardan biri ahbablarına,

“Arkadaşlar, rotamızda sürüklenen şu fiçiyi bakın. Ona ulaşabilirsek şayet, ganimetimiz olarak görebiliriz.”

Yukarıda verilen kısımda görüldüğü gibi Kadın'ın kaderi, bir işkence yöntemiyle olsa da denize yani suya teslim edilmiştir ancak bu noktada Hz. İsa, bir kurtarıcı olarak “bir günahkarın ölümünü değil, onun kötülüğünden dönüp yaşamasını” istediği için merhamet gösterir ve tüccarların fiçiyi görüp gemilerine almalarıyla kızın kurtulmasına vesile olur. Kadın, gemidekilere, “Acılar içinde olan gariban bir günahkâr” olduğunu söyler. Bu açıdan bakıldığında Marie, başkarakter olan Kadın'ın ilahi bir lütufla düşmanın eline geçtiğini sezdirirken onun kaderinin de ilahi gücün elinde şekillendiğini ortaya koyar.

Anlatının ilahi ve mucizevi yönü bir kenara, tarihsel gerçeklikle uyuşan noktalarının anlaşılması Marie'nin anlatısı aracılığıyla sunduklarını da anlamamıza yardımcı olur çünkü anlatının olay örgüsünde geline noktada Müslüman ve Hristiyanların karşılaşmaları bulunmaktadır. Tarihsel gerçekliğe baktığımızda görürüz ki “Suriye ve Filistin topraklarında 11. yüzyılda kısmen ve de zaman zaman otorite kurmuş olsalar da başlarını Frankların çektiği

⁵² Kitabı Mukaddes, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1976.

Hristiyanlar 12. yüzyılda artık tamamen yenilirler⁵³. Bununla birlikte bu yüzyıllar Avrupa’da gittikçe güçlenen İslam karşısında, onlar hakkında, bir fikir oluşturma ve hatta propaganda yapma yıllarıdır ki Hristiyanlar tarafından yaratılmış bu tip propaganda amaçlı karakterlerden en ünlüsü Hristiyan bir Etiyopyalı rahip-kral olan Prester John’dur⁵⁴. Uydurma ve saptırmalarla dolu Prester John⁵⁵ öykülerine ek olarak İslam ve Müslümanlar hakkında Haçlıların anlattığı mübalağalı öykülerden bilgi edinen Avrupalı Hristiyanlar İberya’da hüküm sürmeye başlayan Müslümanlarla birebir ilişki ve iletişim kurarak onlar hakkında daha gerçekçi bilgiler edinmeye başlarlar. İşte tarihsel gerçekliği belgelerle de ortaya konulmuş olan bu buluşmanın Marie’nin anlatısındaki izdüşümü Kadın’ı taşıyan geminin Müslümanların hâkim olduğu şehre varmasıyla başlar. Bir Endülüs şehri olan ve 3. Abdurrahman tarafından 10. yüzyılda temelleri atılan⁵⁶ bu şehir, limanına ulaşan gemidekiler için İslam ve Müslümanlarla tanışma imkanı yaratacaktır:

Şimdi bu ticaret gemisi o kadar uzağa gitti ki Müslümanların diyarına ulaştı ve Almeria Limanı’na demir attı. Bu Sarazenlerin kadırgaları bunların ne iş yaptıklarını öğrenmeye geldiler ve onlara birçok bölgede çeşitli mal ticareti yaptıklarını söylediler.

Kadın’ın hayatını kurtaran ve Müslümanların hakimiyetindeki İberya’ya getiren gemiciler ve tüccarlar sonunda Kadın’ı Almeria’lı zengin Soudan’a, “işlerinin daha az aksaması için bir rüşvet olarak vermeyi teklif” eder ve “hepsi de bunu kabul” eder. Kadın, “güzel bir şekilde etekli giysiyle” süslenir ve “şehvetli bir genç olan Soudan’ın huzuruna” götürülür. Kur’an-ı Kerim ve Tevrat’ın Allah’ın düşman olarak betimlediği Firavun’un eline bir su seyahati sonucu geçen Musa’ya benzer bir biçimde, suyun üzerinde geçirdiği kısa bir seyahat sonucunda Kadın, Hristiyanların düşman olarak bellediği Müslümanların eline geçmiştir.

Metinde, Soudan’ın Kadın’a hediyeler sunduğu ve ona saygıyla yaklaştığı görülür. “Hanımefendi çok güzel olduğu için hediyelerini içtenlikle kabul etti” denilirken Soudan, Kadın’ın üstün meziyetlere sahip olduğuna da kanaat getirerek, ona büyük bir aşkla bağlanır ve Kadın’ın kendi rızasıyla Müslüman olması üzerine onunla evlenir:

Onun doğuştan soylu bir Kadın olduğunu görebiliyordu. Ona Hristiyan bir Kadın olup olmadığını sordu ve eğer inancını inkâr ederse, henüz evlenmemiş olduğu için onu karısı olarak alacağına söz verdi. Hanımefendi açıkça gördü ki, zorla olmaktansa sevgiyle dönüştürülmek daha iyidir; bu yüzden inandığı dinin, efendisini memnun etmek olduğunu söyledi. İnancından vazgeçip Hristiyan yasasını reddettiğinde, Soudan, bu Müslüman ülkesinin örf ve adetlerine göre onu kendi karısı yaptı. Onu çok seviyordu, onu tüm onuruyla el üstünde tutuyordu, çünkü sevgisi günler geçtikçe daha da derinleşiyordu.

Artık bir Müslüman olan Kadın Sarazenlerin konuştuğu dili öğrenir. Kocası Soudan’ın efradını sever ve sayar ve onlardan da ziyadesiyle saygı görür. Soudan’la olan evliliğinden önce bir oğlu, sonra da bir kızı olur ve iki buçuk yıl onlarla yaşar. Bu arada Kadın’ın babası da eski kocası olan Thibault da yaptıklarından pişmandır. Rheims’ta günah çıkaran Baba, Thibault ve Kadın’ın erkek kardeşi denizin ötesinde bulunan kutsal toprakları görmek için Haçlılara katılırlar. Gittikleri her yerde hac vazifelerini yerine getiren Baba ve Thibault Tapınak Şövalyeleri’ne katılırlar. Dönüş yolunda fırtınaya yakalanan üçlü Almeria’ya perişan halde

⁵³ P. Rich, “European Identity and the Myth of Islam: A Reassessment.”, *Review of International Studies*, 25(3), 1999, s. 438.

⁵⁴ Age, s.439.

⁵⁵ Prester John’un uydurma kişiliğinin ve kendisine atfedilen uyduruk öykülerin Hristiyan dünyasının erk sahipleri tarafından ne şekilde kullanıldığı hakkında Umberto Eco’nun kaleme almış olduğu *Baudolino* başlıklı romanı ilgi çekici gelebilir.

⁵⁶ I. F. Escobosa., Martín, M. D. M. M. ve J. L. Delgado, “Las producciones de un alfar islámico en Almería”, *Arqueología y Territorio Medieval*, 6, 1999.

çıkarlar ve hapse atılırlar. Soudan'ın doğum günü vesilesiyle yapılan bir kutlamada Soudan'ın etrafındakiler bir Hristiyan'ın idam edilmesini ister. Soudan, en güçsüz olan mahpusu getirmelerini ister ki idam ettirilmesi için getirilen Kont yani Kadın'ın babasıdır. Babasını gören kız adamın çok ömrü kalmadığını söyleyerek Soudan'dan bu üç tutsağın bağışlanmasını, onlarla Fransızca konuşup, satranç oynayıp onların anlatacakları öykülerle mutlu olacağını söyleyerek yanına verilmelerini talep eder. Soudan karısının isteğini kırmaz ve böylece Kadın, babası, eski kocası ve erkek kardeşiyle her gün bir araya gelme ve zaman geçirme şansını elde etmiş olur. Eski kocası ve ailesi Kadın'ın kim olduğunu hala anlamamışlardır:

Satrançları ve damaları vardı ve bu oyunları en iyi şekilde oynuyorlardı. Soudan genellikle onlarla birlikteydi. Oyunu izleyip ve sevinçlerinden zevk alıyordu. Ama hanımefendi, kimse onu daha önceden tanıdığını konuşması ya da üslubundan anlamasın diye kendini geri çekiyordu.

Kadın, önce babasına hikayesini anlattırır ve ardından da onlara kim olduğunu açıklar. Bir kaçış planı yaparlar ve neticede ülkelerine varırlar:

Böylece, Tanrı'ya, ve Anne'ye⁵⁷ ve tüm azizler silsilesine kendilerine lütfedilen merhamet için şükrederek büyük bir teselli ve zevkle yollarına gittiler. Bu şekilde yolculuk ederek sonunda doğdukları ülkeye geldiler ve onları hevesle bekleyen piskoposlar, başrahipler, keşişler ve rahiplerden oluşan hoş bir kabile karşıladı.

Aslında öykünün bu noktasına kadar olan kısım Ovidius'tan beri bilinen ve kullanılan ve dört aşamadan oluşan erotik ilişki sürecinin Marie tarafından öykünün olay örgüsü ve karakterlerine uygun bir biçimde yeniden yazılan bir türevidir. Ovidius'un karakterlere erotik bir kaçamak şansı veren dört aşamalı örgüsü bulmak, ele geçirmek, elinde tutmak ve terk etmektir ki bu strateji Marie tarafından diğer öykülerinde de kullanılmaktadır⁵⁸. Marie de bu dört aşamalı erotik süreci *Denizin Ötesinden Bir Öykü*'nün olay örgüsünde kullanır. Şöyle ki, Kadın evleneceği adamı bulur, onunla evlenir, onunla bir süre geçirir ve onu terk eder. Terk eden Kadın'dır. Kadın'ın kendi kaderini tayin etme gücünü kendinde bulması ve harekete geçişi hem Hristiyan olan Thibault ile olan evliliğinde ve hem de Müslüman olan Soudan'la olanında da böyledir. Bütün bunlara karşın Kadın, kendi ülkesine doğru kaçarken Soudan'dan olan oğlunu yanına alır ancak kızını Soudan'ın ülkesinde bırakmak zorunda kalır:

Soudan çok üzgündü ve acısını bir an olsun unutamadı. Bu fenalık yüzünden, onunla birlikte kalan kızı daha az sevdi ve ona daha az nezaket gösterdi. Bununla birlikte, kız erdem ve bilgelikte arttı, öyle ki Müslüman diyarı onu sevgi ve onurla tuttu, onun herkesçe bilinen iyilikleri sebebiyle onu övdü ve yüceltti.

Marie, Kadın'ın kızını bırakıp gitmiş olmasının yanı sıra bir Kadın olarak uğramış olduğu cinsel saldırıdan başlayarak sayısız zorluklarla karşılaştığını vurgular. Bu yönüyle Kadın'ın aslında tam da Orta Çağ Avrupa'sının Kadın'a biçtiği sabır gömleğini giymiş inanan Kadın modeline örnek teşkil ettiği görülmektedir. Kaderin, ya da daha doğru bir deyişle ilahi takdirin evlat acısı çektiği Kadın'ın Hz. Meryem imgesine yakın bir karakter olduğu anlaşılabilir.

Orta Çağ Avrupa'sında Kadın'ın konumu aslında ikircikli bir yapıya sahiptir çünkü bir yandan tanrı kabul edilen İsa'nın annesi olan, Tanrı doğuran Hz. Meryem, diğer yandan da Hz. Adem'in düşüşüne sebep olan Hz. Havva vardır.⁵⁹ Öyleyse Hristiyanların şuuraltına yerleşmiş

⁵⁷ Anne denilirken Hz. İsa'nın annesi olan Hz. Meryem'den bahsedilmektedir.

⁵⁸ R. R. Edwards, "Marie de France and Le Livre Ovide.", *Mediaevalia*, 26(1), 2005, ss. 57–81

⁵⁹ Hristiyanların Meryem'e Hz. Meryem (İng. Saint Mary) ve Tanrı'nın Anası (Theotokos) unvanlarını verdiği ancak Hz. Havva'ya "Saint" gibi ululama unvanları yakıştırmadığı görülmektedir ki bu da bu iki kadından Havva'nın Hristiyan dünyasında saygıdan çok eleştiri ve kötülleme gördüğünü göstermektedir.

iki kadın karakterden biri olan Hz. Meryem, “el üstünde tutulacak kadar kutsal” olanı, diğer yandan da Hz. Havva müdahil olduğu ilk günahın ortaya çıkışının acı verici sonucu olarak “tüm insanlığı günah içinde doğmaya mahkûm” edeni imlemektedir⁶⁰ çünkü Tanrı’ya karşı “Âdem hata işlemiştir, ilkin Havva’ya fazlasıyla tutkun olarak, ikinci olarak da onun sözlerini dinleyerek”⁶¹. İşte bu zıtlığın merkezinde, hatta daha doğrusu çatışmanın odak noktasında, Marie’nin *Denizin Ötesinden Bir Öykü* anlatısındaki başkarakter Kadın yer alır. Kadın, eserde, belki de halen bugün bile geçerli olan kadınlara atfedilen değerlerin Orta Çağ Avrupa’sındaki görünümünü bizlere sunar. Bir kadın ya Hz. Meryem ya da Havva figürü olabilecektir. Orta Çağdan sonra bu ikiliye bir üçüncü kadın modeli olan Mecdeli Meryem eklenecektir ki o da mezkûr iki kadının ortak özelliklerini bir arada barındıran kadın modelidir. Mecdeli Meryem önce adi bir günahkâr, daha açık bir deyişle ahlaken düşük bir kadındır. Daha sonra Hz. İsa’nın izini sürerek Tanrı’nın lütfuna erişecek olan bu kadın nuranî vasıfları haiz örnek bir Hristiyan olacak ancak bittabi hiçbir zaman Tanrı’nın Anası Meryem kadar değer görmeyecektir.

Bir kadının taşınması gereken vasıfların Orta Çağ Hristiyan dünyasında fazlasıyla ilan edildiği bilinmektedir. Örneğin, Power (2020), Orta Çağ Avrupa insanını anlattığı eserinde sabrın özellikle kadınlar için önemli bir erdem olduğunun altını çizer çünkü “Sabır, kadınlarda önemli bir özelliktir ve ne kadar ağır bir sınavdan geçseler de asla şikâyet etmemeleri gerekir”⁶². İşte Marie’ye göre de Kadın’ın sabrının sonu da selâmettir çünkü sabırla başına gelen her olumsuzluğa direnen Kadın neticede Müslüman kocası Almeria’lı Soudan’dan olan oğlunun Hristiyan dünyasının toplumsal ve siyasi düzleminde yüceltildiğini de görmüş olur:

Şimdi, Kont’un yüce divanı topladığı ve festivalde birçok şövalye ve efendinin onunla oturduğu anlaşılmıştı. Bunların arasında, Normandiya’da önemli bir konumda olan, çok asil bir adam ve şövalye olan efendim Raoul des Preaux vardı. Bu Raoul’un tatlı ve çok güzel bir kızı vardı. Kont, Raoul’la ve genç kızın akrabalarıyla o kadar acil konuştu ki, torunu, Almeria’lı Soudan’ın oğlu William ile tüm servetinin varisi olan efendim Raoul’un kızı arasında bir evlilik tertip edildi. William, küçük hanımla dini törenle evlendirildi ve karısından dolayı hak kazanarak William Preaux Lordu oldu.

“Orta Çağ Fransız epiklerinde bulunan Serazen kadınlara olan eleştirel ilgi hiç azalmamıştır. Amellerin şarkılarında⁶³ yer alan, Fransız soylu erkeklerini baştan çıkaran, onlara yardım eden ve onlarla evlenen Müslüman prenseslerin bu eserlerde yer alan en ilginç karakterler olduğu söylenebilir”⁶⁴. *Denizin Ötesinden Bir Öykü* işte bu arka plana uygun bir şekilde Müslüman bir prensesi bir üstün vasıfları haiz bir karakter olarak işler. Bu Müslüman prenses, Soudan’ın Kadın’dan olan kızından başkası değildir. İşte babası Müslüman ancak annesi aslında Hristiyan, bu kızı doğururken Müslüman ve sonrasında da tekrar Hristiyan olan bu Müslüman prenses türlü güzel özelliklere sahip bir kızdı ve evlenme çağına gelmişti:

Şimdi beklenmedik bir şekilde, babası Soudan’la birlikte oturan hanımın kızı iyilik ve erdemde büyük ilerleme kat etti. Duyduğunuz gibi, annesi onu Soudan’ın himayesine bıraktığı için ona Güzel Esir deniyordu. Soudan’ın hizmetinde olan cesur bir Türk adıyla Bağdatlı⁶⁵ Malakin-bu küçük hanımı çok güzel ve zarif gördü ve onun hakkında iyi bahsedilenlerden dolayı onu kalbinde çok arzuladı.

⁶⁰ Ö. Genç, age, s. 241.

⁶¹ I. D. “Sly, Biblical Women (I): Eve.” *Philo’s Perception of Women* Providence, RI: Brown Judaic Studies, 2020, s.104. doi:10.2307/j.ctvzpv4w5.10.

⁶² E. Power, *Ortaçağ İnsanları*, İslâm Kavas (çev.), Kronik, İstanbul 2020, s. 152.

⁶³ (Fr. Chanson de geste)

⁶⁴ L. T. Ramey, agm, s. 131.

⁶⁵ Metinde bu yer “Baudas” olarak geçer. Marco Polo’nun yazınında da Bağdat şehrine Baudas denilmektedir.

“Bir yazın karakteri olarak Serazen kadın, toplumsal beklentilerden uzak, bağımsız bir kadın olma şansına sahiptir ki Hristiyan kadınlar bu şansa sahip değildir”⁶⁶. Buna karşın Serazen kadının özgür olduğunu iddia etmek de doğru değildir çünkü “Son tahlilde, Serazen kadınlar eninde sonunda Fransız erkeklerinin ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda davranırlar”⁶⁷. İşte bu ikircikli durumda Marie’nin yarattığı Kadın bulunduğu durumu kabullenerek din değiştirmekte ve sonra kendi soyundan olanlarla bir arada olunca özüne dönmektedir ancak bu durum Müslüman bir adamdan olma kızı için böyle değildir çünkü bu Müslüman “prenses” İslam toplumundaki yaşantısına bir Müslüman olarak devam eder. Bu durum bir gerçeği değiştirmez. Olumlu özelliklere sahip bu yeni kan hem Hristiyan Avrupalı ve hem de Müslüman İberyalının kanlarının birleşmesiyle yeni bir hal alır:

Bu hikâyenin anlattığı gibi, karısıyla uzunca, sevgi dolu yaşadı ve çocuksuz da değildiler. Güzel Esir denilen bu hanımefendinin bir kızı oldu ve o, saygıdeğer, hikmet sahibi ve fetheden bir bey, nezaket sahibi bir Türk olan Sultan Selahaddin’in annesiydi.

İncelemenin başında, öyküde enumeratio işlevi gören kısımda özellikle Thibault hakkında bilgi verilirken onun ırk ve soy bakımında diğerlerinden üstün olduğunun belirtilmesinin öykünün sonuna doğru bir kez daha önem kazanacağından bahsedilmişti. Bu noktada gözümüzden kaçmaması gereken önemli husus Hristiyan ve Müslüman kanlarının birleşmesinin simgesel yönüdür. *Denizin Ötesinde Bir Öykü*, simgesel olarak, Hristiyan ve Müslüman kanlarının birleştiği, Doğu ve Batı’nın, İslam ile Katolik Hristiyanlığın soy bağıyla birleştiği, iki uygarlık arasında yeni bir akrabalığın kurulduğunu gösteren öncü bir metindir. Bu metin biri Hristiyan ve biri de Sarazen olan ancak netice itibarıyla aynı kanı taşıyan iki hükümdarın ortaya çıkışının öyküsü olup aslında başlı başına bir enumeratio, bir anlamda soy bağına gösteren bir soy ağacıdır. Selahaddin’in Fransız kralıyla olan akrabalığını kuran bu öykü, bir anlamda, Hristiyan bir anneden doğan iki kardeşin geçmişini anlatır.

Denizin Ötesinde Bir Öykü’nün diğer bir simgesel önemi haiz yanı 12. yüzyılın İngiltere’inde, saraya yakın bir şekilde yaşamını sürdüren eğitilmiş ve kültürlü bir kadın yazarın kurguladığı metinde bir anda beliren, yani sürpriz bir sonla öyküyü mühürleyen bir Müslüman hükümdarın ortaya çıkışıdır. Bir dereceye kadar böylesi bir sonun ortaya çıkışının sebebinin Marie’nin İngiltere’deki renksiz hayatından kurgusal düzlemdeki fantezi dünyasına kaçışına bağlayabiliriz. Erol’un (2014) belirttiği gibi, “Orta Çağda edebi eserlerde gelenek olduğu üzere, Marie de France eski ustalara gönderme yapmakta ve onların izini ve bilgeliğini takip ettiğini hemen belirtmektedir”⁶⁸. Burada belirtilen “eski ustalar” elbette yazar ve şairleri işaret etmektedir ancak aynı zamanda takip edilen “bilgelik” olunca, Marie’nin Salâhaddîn’i de bir usta olarak gördüğü ve onun bilgeliğinden yararlandığı da iddia edilebilir ki Marie de eserinde Salâhaddîn’i övgüyle zikrederek tam da bunu yapmıştır.

Sebebi ne olursa olsun, Sultan Selahaddin’in Batı edebiyatlarını oluşturan sözlü ve yazılı metinlerdeki yerinin de Marie’nin böylesi bir yaratımda bulunmasına etki etmiş olması kuvvetle muhtemeldir çünkü “Orta Çağ İslam tarihinin Salâhaddîn karakteri, Avrupalının tahayyülünde, barış, huzur ve güvenin simgesel düzlemdeki temsilidir”⁶⁹. Batılı araştırmacılar tarafından da kabul gören böylesi bir savın en belirgin dayanak noktası Salâhaddîn’in Hristiyanlara bir aziz hatta bir peygamber olarak sunulabilecek kadar üstün niteliklere sahip olmasındadır çünkü Salâhaddîn, bir Müslüman olsa da bir Hristiyan’da olması gereken bütün nitelikleri taşıyan (Newby, 1983) örnek bir kişidir. Katolik Avrupa tarafından neredeyse azizlik makamına yükseltilen Salâhaddîn, diğer bir deyişle, simgesel düzlemde değerlendirildiğinde, Avrupalılar

⁶⁶ L. T. Ramey, agm, s. 138.

⁶⁷ Agm, 139.

⁶⁸ B. Erol, “Marie de France’ın Fabllar’ı: Kadın Kaleminden Bilge Hayvan Hikâyeleri”, *Ortaçağdan On Yedinci Yüzyıla İngiliz Kadın Yazarlar* (Ed.) Deniz Bozer., Hacettepe Yayınları, Ankara 2014, s. 70.

⁶⁹ A. Arıkan, agm, s.200.

tarafından Avrupalı, Hristiyanlar tarafından Hristiyan olarak görülmek istenen üstün bir varlıktır çünkü:

Dürüstlüğü, adaleti önceleyen hükümdarlığı ve zorluklara karşı gösterdiği mukavemeti ile Salâhaddîn Hristiyanlığın erdemlerine örnek teşkil etmektedir. Deyim yerindeyse dünya tarihinde ilk defa bir Müslüman, Salâhaddîn'in bedeninde Katolik Hristiyanlara örnek olur. Bu süreçte de aslında Salâhaddîn, simgesel olarak, bizzat Orta Çağ'da yaşamış olan Hristiyanlar tarafından bir aziz mertebesine yükseltilir ve hatta adalet dağıttığı için Hz. Süleyman'a benzetilir⁷⁰

TARTIŞMA

“Bir zamanlar 12. yüzyılın karmaşık toplumunun bir parçası ve insancıl bir eleştirmeni olarak yazan Marie'nin eserleri, günümüz okurlarının çabukça sezebileceği iyi eğitilmiş, kıvrak zekalı, sorumlu bir filozof şairin”⁷¹ ürünleridir. 12. yüzyılın karmaşık bir toplum olarak adlandırılması ve Marie'nin bu toplumdaki eserleriyle çıkışı aslında “Orta Çağ Avrupa'sında yaşayan kadınların ister soylu, ister köylü ve isterse kentli olsunlar bir dizi kısıtlama arsında sıkışmış bir hayat yaşadıkları”⁷² ile yakından ilgilidir. *Denizin Ötesinden Bir Öykü* anlatısı da karmaşık ilişkilerin yaşandığı İngiltere toplumunda yaşayan işte böyle bir kadından bahseder. Babası tarafından evlendirilen, hacca gitmek için yola çıkan, yolda birden fazla erkeğin cinsel saldırısına uğrayan, kocasını öldürmeye çalışan, bir fiçı içerisinde ölmesi için denize bırakılmak suretiyle aslında işkenceye maruz bırakılan, daha önce hiç görmediği bir diyarda gözünü açan, köleleştirilen, farklı dinden biriyle evlenen ve ondan çocuk sahibi olan, yurduna dönebilmek için sayısız akıl oyunları gerçekleştiren, kaçarak tekrar yurduna dönerken çocuğunu uzaklarda bırakmak zorunda kalan ve sonunda tekrar daha önce ait olduğu dinine dönen ve eski kocasıyla tekrar evlenen bir kadındır bu. Bir anlamda *Denizin Ötesinden Bir Öykü* 12. yüzyılda İngiltere'de yaşayan kadınların yaşamak zorunda kaldıklarının bir toparlaması ve özetidir.

Bir Sarazen ile evlenmek ya da daha doğru bir deyişle evlenmek zorunda kalmak 12. yüzyıl İngiltere'si için alışıldık bir gündelik deneyim olmasa da şaşılacak bir durum da değildir çünkü “Orta Çağ'da evlilik kurumu sadece feodal aristokrasinin kendisini kopyalayarak yeniden ürettiği bir kurum değil aynı zamanda bu sınıfın siyaseti gerçekleştirdiği, hırslarını yasalaştırdığı ve arzularını ortaya koyduğu bir kurumdur” ki bu kurumda “bedeli günah keçisi olarak ödeyen kadındır”⁷³. Öyleyse *Denizin Ötesinden Bir Öykü* başlıklı eserin okunmasını sadece bir kadının özgür iradesi ya da cebren hayatını yönlendirmesini aktaran bir eser olarak alımlamak pek de doğru değildir çünkü eserdeki olay örgüsünün düğümünü “evlilik” kurumu oluşturmaktadır. Kadın'ın başına gelen bütün felaketler evlenmesi ile başlamış ve kurtuluşa ulaşması ise yine evlilik yoluyla olmuştur. Dolayısıyla metinde Orta Çağ'ın saraylı kadınının yaşamının evlilik kurumu ile olan bağlantısı mercek altına alınmaktadır diyebiliriz ancak Marie'nin Kadın'ı, Erol'un (2014) belirttiği gibi, ataerkil bakış açısının dışında “başka bakış açıları da olduğu görüşünü vurgulamaktadır”⁷⁴. Marie'nin *Denizin Ötesinden Bir Öykü*'deki Kadın'ı, kendisine verilen ölüm cezasının üstesinden gelmiş, her türlü zorluğa karşın ayakta kalabilmiş ve Avrupa monarşisinin soyağacını İslam Orta Çağının monarşisine eklemleyerek tarihi değiştiren bir kadın olabilmıştır ki bütün bunları yaparken aslen ve sadece evlilik ve din kurumlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır.

⁷⁰ Agm,

⁷¹ M. M. Malvern, agm, s. 37.

⁷² Ö. Genç, age, s. 290.

⁷³ S. Kınoshita, “Two for the price of one: Courtly love and serial polygamy in the “Lais” of Marie de France.”, *Arthuriana*, 8(2), 1998. s.50-51.

⁷⁴ B. Erol, age, s. 83.

Bu çalışmanın başında yer alan ve Marie'nin anlatısına giriş kısmında Thibault için sarf ettiği “Üstün ırktan ve doğuştan soylu olduğu için tüm dürüst insanlarca oldukça sevilir ve saygı duyulurdu” ibaresine tekrar değinileceği belirtilmişti. İşte bu özellikler, Marie'nin anlatısının tümü ve özellikle de Salâhaddîn'in Avrupa kökenli soy bağı ile ilgili kısımları düşünüldüğünde aslında bu tanımlamanın sadece Thibault için değil Salâhaddîn'i betimlemek için de kullanıldığı görülebilir. Yazar da okuyucu da, yani “dürüst insanlar” Salâhaddîn'i sever ve ona saygı duyar çünkü, anlatının hem başında yer alan bu kısım ve hem de sonunda izah edildiği gibi Müslüman olarak bilinen Salâhaddîn'in bu niteliklere sahip olmasının tek sebebi, Katolik Hristiyan Marie'nin deyişiyle, “Üstün ırktan ve doğuştan soylu” olmasıdır. Marie, evlilik kurumunu, yalnızca Orta Çağ saraylı kadınının değil dünya tarihinin de evrilmesinde önemli bir işlevi olan bir kurum olarak sunar. Marie'nin evlilik yoluyla Salâhaddîn ile William'ı aynı sülbün çocukları olarak sunması bir taraftan cihan-şümûl yazında yer alan Salâhaddîn'in kişiliği ve ona atfedilen değerler açısından ele alındığında Salâhaddîn'in olumlu yönleriyle Avrupa'da iz bırakan kişiliğinin tarihsel gerçeklikle uyumunu imlerken öte yandan da kurgusal olarak ele alındığında yazarların şuuraltında yatan arzuların da görünür olmasını sağlar.

Polat'ın (2018) da belirttiği gibi sadece bu öykü aracılığıyla değil Orta Çağ Avrupa'sında yayımlanmış birçok eserde, “Selahaddin karakterinin evrilmesi sadece dini yönüyle sınırlı kalmayıp onun kan bağı ile Avrupalı olduğuna” da dem vurur⁷⁵. İşte tam bu noktada Salâhaddîn'in evlilik yoluyla İngiltere'nin soylu sınıfıyla kan bağı kurularak akraba yapılmasında da İngiliz feodal beylerinin, yeşermekte olan İngiliz aristokrasisinin ve saraya yakın yaşayan şürekâlarının arzuladığı bir Müslüman-Hristiyan akrabalığını simgelemekte olduğunu görebiliriz. Öyleyse, Marie'nin *Denizin Ötesinden Bir Öykü* başlıklı eseri ilkin İngiliz sarayının yönetici sınıfının Salâhaddîn'e imrendiğini göstermektedir. İkincil olarak, metnin kurgusal düzlemde ele alınması evlilik yoluyla üst sınıfın aslında Salâhaddîn'i kendilerine akraba etmelerinin bu soyluların şuuraltında yatan Salâhaddîn'i kendilerinden biri olarak görmek istediklerini imlemektedir. Belki de bu eser, alanyazında pek de önemsenmiş olmasa da, Hristiyan Avrupa ile Müslüman Doğu'nun evliliğinin gerçekleşerek kan bağıyla yeni bir müktedir yönetici sınıfın ortaya çıkışının arzulandığını gösteren ilk eserlerdendir diyebiliriz.

Müslümanların ve özellikle de Salâhaddîn'in hem Orta Çağ yazınında hem de Marie'nin anlatısında yazın imgeleri olarak efsaneleştirildiği göz önüne alındığında böylesi bir imgelemin bireysel bir tepkiden ziyade yığinsal bir ihtiyaca hizmet ettiği duyumsanabilir çünkü Orta Çağ yazınında yer alan Salâhaddîn imgesi özelinde değerlendirildiğinde “Mit ve efsanelerin toplum ve kültürün yanıt veremediği sorulara yanıt vermek” amacıyla ortaya konulduğu ve en azından “İngiliz ve Fransızların yazın ve tarih yoluyla kendi kültürel kimliklerini” betimledikleri anlaşılabilir ancak şurası unutulmamalıdır ki böylesi bir betimlemede “Avrupalılar Doğu kültürlerini kendi amaçları doğrultusunda yanlış kavramsallaştırıp alt üst ederek” kullanmışlardır⁷⁶.

Böylesi bir mit ve efsane yaratımı süreci, Salâhaddîn özelinde dahi, sadece bu tarihsel figürün olumlu ve örnek bir şekilde sunulmasını kapsamaz. Tam aksine, takip eden yüzyıllarda Salâhaddîn ve Doğu'nun kültürel ve tarihsel unsurları “sömürgecilik ve bilimsel ırkçılık” ekseninde de kullanılmıştır⁷⁷. Örneğin, 20. yüzyıla gelindiğinde Salâhaddîn imgesi onun tarihsel yönüne vurgu yapmaktan ziyade Kürt soylu olduğuna vurgu yapan araştırmacıların elinde şekillenmiştir. Salâhaddîn'in Arap ya da Türk değil, Hint-Avrupa dil ailesine mensup bir soydan gelmesi ve dolayısıyla Avrupalılarla akraba olduğu iddiası üzerine kurulan bu ve benzeri tezler aslında “sadece bir Avrupalının Orta Doğu'yu yönetebileceği” propagandasının

⁷⁵ Y. Polat, agm, s.282.

⁷⁶ B. C. David, *Inventing Saladin: The role of the Saladin legend in European culture and identity*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, James Madison University, 2017, s .117.

⁷⁷ Age, s.vi.

asli, bir unsuru ve işlevsel bir parçasıdır⁷⁸. Böylesi görüşler nüvesi Orta Çağ Avrupa yazınında oluşturulmuş ve özellikle de efsanelerde görünür olmuş ırk, din ve kültür temelli bir izleğin devamı niteliğindedir.

SONUÇ

Avrupa yazınının özellikle 12. yüzyılda üretimde bulunmuş yazarları arasında çok katmanlı bir kültüre ve diğerlerine oranla nispeten daha seküler bir dünya görüşüne sahip ismi olan Marie'nin kendini bir yazar olarak konumlandırırken özellikle saraya yakın olmasını, eğitilmiş olmasını ve kadın olmasını önelediği görülmektedir ki bu özellikler uzam, olay örgüsü ve karakterlerin yaratımı üçgeninde özellikle ön plana çıkmaktadır. Marie'nin yazınında kullandığı tekniklerle de Orta Çağ Avrupa yazının bir parçası olduğu görülmektedir. Yazarın özellikle saray aşkı geleneğine uyması ve Avrupa'nın bu geleneği Arap kültür dairesiyle İberya ve Güney Fransa coğrafyasında karşılaştıktan sonra edinmiş olduğu gerçeği yazarın döneminin ruhuna uygun içerikte eserler bıraktığını göstermektedir. Diğer yandan, Marie'nin bugün bilim-kurgu olarak adlandırabileceğimiz içeriği ilk üretenlerden biri olması onun yaratıcılık ve orijinalite bağlamında öne çıktığını da göstermesi açısından önemlidir.

Sonuç olarak, bundan sonraki çalışmaların Doğu-Batı ilişkisi ve Hristiyan Avrupa'nın tahayyül ya da şuuraltında yatan İslam-Hristiyan birleşimine özellikle mit ve efsane yaratımı ekseninde odaklanması yararlı olacaktır. Orta Çağ yazınsal metinlerinde bahsi geçen "Doğu-Batı evliliği" olgusunun pek de bahsedilmeyen bir yönü olan ve Avrupalının şuuraltında yatan Doğu'yla birleşme "arzusunun" kuramsal ve tarihsel açılardan ele alınması da elbette ki yararlı olacaktır.

Kaynakça

- ARIKAN, A. Orta Çağ, yüzük ve Salâhaddin: Gotthold Ephraim Lessing'in *Bilge Nathan* ve James Clarence Mangan'ın *Üç Yüzük* anlatısı. *Litera*, 31(1), 2021. ss.177-202.
- BEZCİ, E., Düşsel Orta Çağ'da Aşkın Kanunu: Bir Saray Edebiyatı Okuma Kılavuzu Olarak André Le Chapelain'in *Aşka Dair Adli Yapıtı*. *Humanitas*, 4(8), 2016, ss. 1-14.
- BOYACIOĞLU, F. Fransızların Roland Destanı'nda dinsel bağnazlık ve tarihi olayların çarpıtılması. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 2012, ss. 67-82.
- BURGESS, G. S. *Marie de France (Supplement 3)*. Tamesis. Woodbridge 2007.
- DAVID, B. C., *Inventing Saladin: The role of the Saladin legend in European culture and identity*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, James Madison University. 2017..
- DEMİRAL, S. Saraylı aşk anlayışının kökeni: Trubadurlar. *Schriften zur Sprache und Literatur III* (Ed.) Tahir Balcı, Ali Osman Öztürk, Ergün Serindağ, IJOPEC Publication Limited, Londra 2019. ss. 225-229.
- EDWARDS, R. R. Marie de France and Le Livre Ovide. *Mediaevalia*, 26(1), 2005. ss.57-81.
- ELASKARY, M. I. H., *The image of Moors in the writings of four Elizabethan dramatists: Peele, Dekker, Heywood and Shakespeare*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, The University of Exeter. 2008.
- EROL, B. Marie de France'ın *Fabllar*'ı: Kadın Kaleminden Bilge Hayvan Hikâyeleri. *Orta Çağdan On Yedinci Yüzyıla İngiliz Kadın Yazarlar* (Ed.) Deniz Bozer, Hacettepe Yayınları. Ankara 2014. ss.67-84.
- ESCOBOSA, I. F., Martín, M. D. M. M. ve Delgado, J. L. Las producciones de un alfar islámico en Almería. *Arqueología y Territorio Medieval*, 6, 1999. ss. 207-240.
- FERRANTE, J. M. The French Courtly Poet: Marie de France. In *Medieval Women Writers*. (Ed.) Katharina M. Wilson, The University of Georgie Press, Athens 1984. ss.64-90.
- GENÇ, Ö. "Orta Çağ Avrupasında Kadın", *Orta Çağda Kadın* (Ed.) Altan Çetin, Lotus, Ankara 2011.

⁷⁸ Age, s.10.

GÜMÜŞ, T. T. “Orta Çağ’dan Erken Modern Döneme Batı Avrupa’da Eğitim Tarihi”: Yeni Yaklaşımlar, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 2010. ss.25-40.

HALABY, R. J. Arabic influences on Chaucer: Speculative essays on a study of a literary relationship. Yayımlanmamış Doktora Tezi, East Texas State University. 1973. Erişim Adresi: <https://dmc.tamuc.edu/digital/collection/p15778coll7/id/920/>

HASKINS, C. H. “Arabic science in Western Europe”. *Isis*, 7(3), 1925. ss.478-485.

HİTTİ, P. K. *Siyasal ve kültürel İslam tarihi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları. İstanbul 2011.

KARAİMAMOĞLU, T. ve GÜMÜŞ, T. T. İngiliz Şövalyeliğine Dair Bazı Notlar: Dizbağı Şövalyeliği. *Orta Çağ Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 2020. Ss.356- 360.

KAYNAK İLTAR, E. ve AKÇORU, R. *Principia Rhetorices* adlı kitapçığın ışığında erken Orta Çağ’da retorik: Augustinus ve Pseudo-Augustinus İkilemi. *Beytulhikme*, 11(1), 2021. Ss.321-346.

KINOSHITA, S. Cherchez la femme: Feminist criticism and Marie de France's “Lai de Lanval.” *Romance Notes* 34(3), 1994, ss. 263-273.

KINOSHITA, S. Two for the price of one: Courtly love and serial polygamy in the “Lais” of Marie de France. *Arthuriana*, 8(2), 1998. ss.33-55.

KİTABI MUKADDES. *Kitabı Mukaddes Şirketi*. İstanbul 1976.

KUR’AN-I KERİM MEALİ (TÜRKÇE ÇEVİRİ). Yaşar Nuri Öztürk (mealci), Yeni Boyut. 2001.

MALVERN, M. M. Marie de France's Ingenious Uses of the Authorial Voice and Her Singular Contribution to Western Literature. *Tulsa Studies in Women's Literature* 2(1), 1983. ss.21-41.

MASON, E. *Medieval Lays and Legends of Marie de France*. Eugene Mason (çev.), Dover. 2003.

MCCRELESS, P. The Hermeneutic Sentence and Other Literary Models for Tonal Closure. *Indiana Theory Review*, 12, 1991.ss. 35-73.

MERCERON, J. Des souris et des hommes: pérégrination d’un motif narratif et d’un exemplum d’Islam en chrétienté: à propos de la fable de “L’Ermite” de Marie de France et du fabliau de La Sorisete des Estopes. *Cahiers de Civilisation Médiévale*, 46, 2003. Ss.53–69.

NOWLIN, S. Between Precedent and Possibility: Liminality, Historicity, and Narrative in Chaucer's "The Franklin's Tale." *Studies in Philology*, 103(1), 2006. Ss.47-67.

POLAT, Y. Orta Çağ Batı Kaynaklarına Göre Selahaddin Eyyûbi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), 2018. Ss. 277-284.

POWER, E. *Orta Çağ İnsanları*. İslâm Kavas (çev.), Kronik.. İstanbul 2020.

RAMEY, L. T. Role Models? Saracen Women in Medieval French Epic. *Romance Notes*, 41(2), 2001. Ss.131-141.

RICH, P. European Identity and the Myth of Islam: A Reassessment. *Review of International Studies*, 25(3), 1999. ss.435- 451.

ROTHSCHILD, J. R. Literary and Socio-Cultural Aspects of the Lais of Marie de France. In *A Companion to Marie de France*. (Ed.) Logan E. Whalen, Brill, Leiden 2011. ss. 89-116.

RUUD, J. *Encyclopedia of Medieval Literature*. Facts on File, New York 2006.

SARAÇ DURGUN, H. S. Söylemsel Psikoloji ve Zihinsel Üslup: Öykü Çözümlemesi. *SEFAD*, 44, 2020. 251-262. doi: 10.21497/sefad.845409.

SARTORI, E. M. ve diğerleri. *The Feminist Encyclopedia of French Literature*. Westport, CT: Greenwood Press.1999.

SCHNEIDER, T. R. The Chivalric Masculinity of Marie de France's Shape-Changers. *Arthuriana*, 26(3), 2016. ss. 25-40.

SETTON, K. M, HAZARD, H. W. ve ZACOUR, N. P. *A History of the Crusades: The Impact of the Crusades on Europe*. Winconsin: University of Wisconsin Press. 1989.

SLY, I. D. Biblical Women (I): Eve. In *Philo's Perception of Women* (91-110). Providence, RI: Brown Judaic Studies. 2020. doi:10.2307/j.ctvzpv4w5.10.

SOBERNHEIM, M. Salâhaddin Eyyûbî. M.E.B. İslâm Ansiklopedisi. İstanbul, 1979. Ss.103-110.

ŞİMŞEK, O. Doğu Akdeniz ve Asya medeniyetlerinin Orta Çağ İngiliz edebiyatına tesiri: Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Antalya. 2021.

ÜLGEN, P. Orta Çağ İngiltere'sinde Dramatik Bir Sahne: Thomas Becket'in Ölümü ve İktidar Kavramı. 3. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi Bildiri Kitapçığı*, 2018. Ss.175-187.

WALKLEY, M. J. Saint Patrick's Purgatory: A Poem by Marie de France (Review). *Australian and New Zealand Association of Medieval and Early Modern Studies*, 12(2), . 1995. 165-166.

WILSON, K. Introduction. In *Medieval Women Writers*. (Ed.) Katharina M. Wilson, The University of Georgie Press, Athens 1984. (vii-xxix).

THE LEGENDS JOURNAL OF EUROPEAN HISTORY STUDIES(LJEHS)

Issue / Sayı: 2 Year / Yıl: 2021

Article Type / Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Doi: <http://dx.doi.org/10.29228/legends.51786>

Submitted / Geliş Tarihi: 15/06/2021

Accepted / Kabul tarihi:12/09/2021

Reference / Atıf Bilgisi: Gürses Tarbuck, Derya; “Cadılık Kavramında Şeytani İçerikler: 17. Yüzyıl İngiltere Örneği”, *The Legends Journal of European History Studies*, S. 2, 2021, ss.71-84.

CADILIK KAVRAMINDA ŞEYTANİ İÇERİKLER: 17. YÜZYIL İNGİLTERE ÖRNEĞİ

Derya GÜRSSES TARBUCK *

Öz

On yedinci yüzyılda cadılığın doğasına yönelik tutumları yorumlarken, söylenecek ilk şey, cadıların var olup olmadığı konusunda neredeyse hiç kimsenin tartışmadığıdır. Cadıların varlığı tartışmalı değildi, tartışmaların merkezinde cadıların faaliyetlerinde şeytani müdahale olup olmadığıydı. Bu bağlamda asıl tartışma konusu, cadıların müttefiki olarak görülen Şeytan’dı. Cadılıkla ilgili adli mekanizma, cadılığa atfedilen şeytani içerik ile yakından ilişkiliydi. Cadıların doğal fenomenler üzerinde doğüstü etkiler yaratma konusunda daha önce kabul edilen doğuştan gelen kapasiteleri 1604 yasası (Witchcraft Act) ile Şeytan’la olduğuna inanılan ilişkilerine bağlanmıştı. Bu çalışmanın argümanı durum böyle olmasaydı, cadıların faaliyetleri muhtemelen sosyal bir suç olarak kabul edilebilirdi, ancak bu unsur ile birlikte dini bir suç haline de gelmiştir şeklindedir. Bu argüman bu konu etrafında on yedinci yüzyılda yapılan tartışmalar ile örneklendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Cadılık, Hukuk, Din, Bilim, 17. Yüzyıl, İngiltere

Satanic Ingredients in the Concept of Witchcraft: The Case of 17th Century England

Abstract

When interpreting attitudes towards the nature of witchcraft in the seventeenth century, the first thing to say is that almost no one disputed whether or not witches existed. The existence of witches was not disputed, central to the controversy was whether there was demonic interference in witches' activities. In this context, the main topic of discussion was Satan, who was seen as an ally of witches. The witchcraft judicial mechanism was closely related to the demonic content attributed to witchcraft. The previously acknowledged innate capacity of witches to exert supernatural effects on natural phenomena was linked to their believed relationship with Satan by the law of 1604 (Witchcraft Act). The argument of this study is that if this were not the case, the activities of witches would probably be considered a social crime, but with this element it has also become a religious crime. This argument will be exemplified by the debates around this issue in the seventeenth century.

Keywords: Witchcraft, Law, Religion, Science, 17th century, England.

* Dr. Bahçeşehir Üniversitesi, dgurses@gmail.com, Orcid No: 0000-0003-3085-0447

Tarihsel Arkaplan

İngiltere’de 1604 yılında yürürlüğe giren cadılığa yönelik son yasa şeytani cadılık faaliyetlerini cezalandırmak için çıkarılmıştı ve böylelikle büyüyle ilgili uygulamalar farklı bir boyutta değerlendirilmeye başlandı. Daha önce çıkan yasalarda, cadıların Şeytan/kötü ruhlar tarafından ele geçirilmekle ilişkisi kurulmamıştı; cadılık daha ziyade sosyal bir suç olarak görülüyordu.¹ 1604’te çıkan yasa ile “herhangi bir amaç için herhangi bir kötü ruhu uyandırmak, ona danışmak, onunla antlaşmak, onu eğlendirmek, kullanmak, beslemek veya ödüllendirmek bir suç” haline geldi ve böylece Şeytan’la yapılan anlaşma İngiliz hukukuna dâhil edilmiş oldu. Şeytan’la yapılan ilk sözlü anlaşma 1612 yılında kayıtlara geçmiştir.² John Davenport tarafından 1646 yılında yayımlanan *Huntington’ın Cadıları* isimli eser bir iblis tarafından büyülenmiş olmakla suçlanan cadılardan bahseder. “Tanrı’yı inkar edip [Şeytan’a] taparlar.”³ Dönemin en etkili siyaset felsefecisi olarak tanınan Sir Robert Filmer’in, 1684 tarihli *İngiliz Hukukçularına Cadılıkla ilgili Duyuru* isimli eseri cadılığı, “Tanrı’nın izin verdiği ölçüde, Şeytan’ın yardımıyla Mucizevi şeyler meydana getirme sanatı” olarak tanımlar.⁴

Şeytan’ın cadılarla ittifak içinde olduğu düşüncesi, cadılara ilişkin genel kanıyı temelden değiştirdi. Bu bağlam çerçevesinde cadılık, Tanrı’nın inkârını ve onun düşmanına bağlılığı içerdiği için Hristiyan dini açısından sapkınlığına dönüştü.⁵ Buna ilave olarak tartışılan bir diğer konu da cadıların bir araya gelip Şeytan’a ibadet ettiği gece buluşmaları olan Şabat kavramıdır. Şabat, Avrupa ile karşılaştırıldığında İngiltere’de nadiren görülmüştür. 1612 yılına gelinceye kadar Şabat’la ilgili herhangi bir duruşma kaydı yoktur.

Şeytani içerik, tartışmalara İngiliz entelektüellerinin de katılımıyla artan bir önem kazandı. Reginald Scot, *Cadılığın Keşfi* adlı kitabında cadıların Şeytan ile ittifakı iddiasına şüpheyle yaklaştı (1584).⁶ Scot’a göre Tanrı cadıların doğaüstü güçler sergilemelerine izin vermezdi.⁷ Scot, cadıların varlığına inanmakla beraber, İncil’de onların Şeytan’la bir işbirliği içinde olduklarına ilişkin bir kanıt bulunmadığını iddia etmekteydi. Restorasyon döneminin en önde gelen cadı uzmanlarından biri olarak kabul edilen John Webster da Scot ile aynı görüşteydi. Konformist olmayan bir din adamı olan Webster, daha sonraki yıllarda -yüksek ihtimalle- tıp alanındaki çalışmalarına yöneldi.⁸ *Sözde Cadılığın İfşası* (1677) isimli eserinde İncil’in cadılardan bahsetmediğini savunan Webster, şunları söylemiştir:

*Meleklerin, ruhların varlığını ya da tekrar dirilişi inkâr etmek, Tanrı’nın varlığını inkâr anlamına gelmez. Cadılığın varlığını inkâr etmek de, meleklerin ve ruhun varlığının inkârı anlamına gelmez.*⁹

¹ Rossell Hope Robbins, *The Encyclopedia of Witchcraft&Demonology*, Girard&Stewart Reprint ed.,2015, s.372.

² Rossell Hope Robbins, *The Encyclopedia of Witchcraft&Demonology*, s.102.

³ H.C. Lea, *Materials towards the History of Witchcraft*, Howland Publishers, New York 1957, s. 1312.

⁴ H.C. Lea, *Materials towards the History of Witchcraft*, s. 1312.

⁵ Keith Thomas, *Religion and the Decline of Magic, Studies in Popular Beliefs in Sixteenth and Seventeenth Century England*, Penguin Books, London 1971, s. 521

⁶ Bu kitap İngiltere’de 1651 yılında dağıtımdaydı; ilk basım tarihi 1584 yılı olmasına rağmen yetmiş yıl boyunca yasaklı kalmıştır.

⁷ Lynn Thorndike, *Büyünün Tarihi ve Deneyisel Bilim*, Columbia University Press, New York 1958.

⁸ Wallace Notestein, *1558’den 1718’e İngiltere’de Cadılığın Tarihi*, Thomas Y. Crowell Company, New York 1968, s. 298.

⁹ John Webster, *Sözde Cadılığın İfşası*, Londra 1677, Önsöz. Burada, pasif bir melankoli ve fantezi yanılsaması altında çeşitli sahtekar ve dolandırıcıların olduğu onaylanmaktadır. Fakat Şeytan ve cadılar arasında yapılan somut bir işbirliği olduğu ya da Şeytan’ın cadıların bedenini emdiği, onlarla cinsel ilişkiye girdiği ya da cadıların kedilere ve köpeklerle dönüştüğü, fırtına ya da benzeri doğa olaylarını meydana getirdikleri tamamen reddedilmiş ve çürütülmüştür.

John Webster, her hangi bir fenomeni doğaüstü nedenlere atfetmeyi gereksiz buluyordu. Webster'a göre doğal olayların anlaşılmasında cadıların varlığına olan inancı teşvik etti.¹⁰ Kraliyet Akademisi'nin bir üyesiydi ve Akademi'nin teşvik ettiği deneysel bilimi övdü. "... Kraliyet Akademisi'nin [üyeleri olan] bu bilgili ve yorulmaz kişilerin keşifleri ...şimdiye kadar neredeyse tüm gerçek nedenlerden habersiz olduğumuzu açıkça gösteriyor."¹¹ Doğaüstü ve dolayısıyla şeytani güçlere olan inanç, doğa üzerinde etkili olan deneysel bilimin ümitsiz olduğunu gösteriyordu. Webster, cadıların varlığına inansa da, doğaüstü güçlerin bununla alakalı olduğunu düşünmüyordu. Webster'a göre cadılar: "Şeytan'ın ilham verdiği kötü düşünceli yaratıklardı".

Kraliyet Akademisinin başka bir üyesi, Cambridge'li bir Platonist olan Joseph Glanvill, 1688'de yayınladığı *Sadducismus Triumphatus, ya da Hayalet ve Cadıların Varlığına İlişkin Tam ve Açık Kanıtlar* isimli eseri John Webster'ın iddialarını çürütmek için yazmıştı. Glanvill'in şu sözleri inancını yansıtmaktadır: "Ülkemizde binlerce insan Kötü Ruhlarla yaptıkları anlaşmalar yüzünden ölmüştür".¹² Glanvill Şeytan'la yapılan anlaşmayla ilgili şüphelerini dile getirerek, bir şeyin imkânsız görüldüğü ölçüde inanılır olduğunu savunuyordu (*Credoquia impossibile*).¹³ Henry More'un fikirlerinden aldığı ilhamla cisimsiz maddelerin varlığını savundu. Benzer şekilde, cadılığın varlığını inkâr edenlere karşı tutumu, mekanik filozoflara yönelik saldırgan tutumunun bir uzantısı olarak görülebilir. Hobbes'tan cadılığın varlığına inanmayan biri olarak bahseden Glanvill şu görüşü savunuyordu:

[Cadılığın] somut (gözle görülür/aşikâr) sonuçlarını (etkilerini) açıklamaya yönelik herhangi bir görüşleri olmayan dogmatistler ne hakla cadılığın var olduğu ihtimalini inkâr ediyorlar?¹⁴

Cadılık tartışmalarında ismi öne çıkan bir diğer isim de Henry More'du. Cambridge'li bir Platonist olan Henry More, muhtemelen Cambridge düşünürleri arasında en çok tanınan kişiydi. More'un Neoplatonik dünya anlayışı daha ilk yayınlarında gözlemlenebilir, *Conjectura cabbalistica* (1662) onun felsefi duruşunu tam anlamıyla yansıtmaktadır. Henry More'un bir başka önemli eseri ise *Ateizm'in Panzehiri*'dir (1653). More, bu kitabında, ruhun varlığını ve ölümsüzlüğünü savunur. Felsefi materyalizm ve dini coşku olarak adlandırdığı duruşlara karşıydı. *Ateizm'in Panzehiri*, More'un ateizme götüren bir yaklaşım olduğunu düşündüğü, doğaya yönelik materyalist yaklaşımı aşağılama girişimidir. *Ruhun Ölümsüzlüğü* (1662), manevi tözün varlığını tanımlamak amacıyla yazılmıştır. More'un geliştirdiği "Doğanın Ruhu" kavramı bu çalışmada ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. Bu kavram -okült güçler gibi- Tanrı ile Dünya arasında bir aracı değildi, daha çok Tanrı'nın evren içindeki aktif temsilini ve onun üzerindeki etkisini ifade ediyordu.

Henry More'a göre, doğa olaylarının mekanik yorumu, cisimsiz maddenin varlığını engelliyordu. Bu bağlamda, mekanik felsefe ateizme yakın olduğu için bir tehlike arz etmekteydi. Henry More'a göre, ateizme yakın olan bir diğer yaklaşım da cadılığın varlığını inkâr etmektir. Dolayısıyla More, cadılığın varlığını bilimsel temellere oturtmak istedi ve sonuç olarak, modern bilim tarihçileri tarafından "bilimsel şeytan bilimci" olarak tanımlandı.¹⁵ Platonik evren anlayışı uyarınca doğada kötü ve iyi ruhların olduğunu iddia ediyordu. More'a göre Kurtlara ve Kedilere Dönüşümlerin birçoğu, Ruhun bedeni terk etmiş olması ya da Şeytan'ın Bedene sahip olması ve bedeni kendisinin yeniden şekillendirmesi gibi,

¹⁰ Alison Coudert, "Henry More ve Cadılık", (Sarah Hutton ed.) *Henry More: Üç Yüzyıl Çalışmaları* içinde, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1990, s. 129.

¹¹ Alison Coudert, "Henry More ve Cadılık", s. 129.

¹² Alison Coudert, "Henry More ve Cadılık", s. 131.

¹³ Alison Coudert, "Henry More ve Cadılık", s. 130.

¹⁴ Alison Coudert, "Henry More ve Cadılık", s. 125.

¹⁵ Alison Coudert, "Henry More ve Cadılık", ss. 115-133.

muhtemeldir.¹⁶

Genel olarak konuşursak, on yedinci yüzyıl İngiltere'sinin entelektüelleri, kıta cadılık kavramının -yani bir cadının Şeytan ile ittifakına girdiği düşüncesinin- İngiltere'ye gelmesinden sonra cadılık tartışmasına dâhil oldular. Bununla birlikte elimizdeki tarihsel veriler, bu kavramın İngiltere'de on yedinci yüzyıl boyunca sürekli tartışıldığını göstermektedir. Tartışılan cadı imgesi, nereye giderlerse gitsinler cadıların yanlarında evcil hayvanlar taşıdıkları ya da cadıların doğa olayları üzerinde etkisi olduğu gibi düşünceler etrafında şekillenmişti. Cadıların bir başka özelliği de kendilerini farklı biçimlere dönüştürme ve yer değiştirme yetenekleriydi. Cadıların tüm bu yetenekleri, Şeytan ile yapılan antlaşma uyarınca kullandıklarına da inanılıyordu. Bu ittifaka göre Şeytan, cadının bedenine ve ruhuna hükmeder hale gelmişti. Cadıların Şabat toplantıları, Şeytan'a sadakatlerini göstermek için yaptıkları gece toplantılarıydı. Cadılık kavramı, bir bütün olarak, tüm bu bileşenleri içeriyordu. On yedinci yüzyılda yaşamış entelektüeller de, bu özelliklerin cadılığın doğası içinde olup olmadıklarını tartıştılar. Cisimsiz şeylerin doğası ve bunların doğal fenomenler üzerindeki etkisi sorunsalı, cadılığa şeytani içeriğin eklenmesiyle derinleşti. Şeytani kavramın tanıtılmasından önce, cadılık tartışması diye bir şey yoktu. Cadılık vakaları, şeytani içerik lehinde veya aleyhinde görüş bildiren on yedinci yüzyıl entelektüelleri için vaka çalışmaları haline geldi.

Cadılığın Doğasını Konu Alan Risaleler

Cadılıkla uğraşan on yedinci yüzyıl yazarları, cadılığın gerçekte olup olmadığıyla doğrudan ilgilenmiyorlardı. Başkalarını cadılığın varlığını inkâr etmekle suçlayan yazarlar olsa da, tartışmanın ana noktası büyücülük tanımının bileşenleriydi. *"Şeytan'a veya daha düşük seviyede bir İblis'e hizmet etme sözü, bazen sözlü, ancak geleneksel olarak parşömen üzerine yazılıp kanla imzalanırdı."*¹⁷ Cadılarla Şeytan arasındaki antlaşma, on yedinci yüzyıl cadılık literatürünün merkez noktasını oluşturuyordu. Paktı merkez alan felsefi, hukuki ve dini tartışmalar artarak devam etti. Bu bölümün amacı, teoloji, hukuk ve entelektüel bağlamları içinde bu tartışmaları incelemektir. Aslında bu farklı yaklaşımlar arasında katı sınırlar yoktur. Dönemin karışık atmosferi, cadılık anlayışına karışık yaklaşımlara müsait bir ortam hazırlamıştır. Cadılıkla ilgili fikirleri karşılıklı çürütmek ya da desteklemek amacıyla yazılan kitapların yanında, cadılığın varlığına ilişkin sağlam bir tartışma temeli oluşturmak amacıyla yazılmış kitaplar da vardır.

Cadılık tartışmalarını bilimsel temele oturtmak isteyen yazarlardan biri de John Webster'dı. *Sözde Cadılığın İfşası* (1677) adlı yapıtında cadılık tartışmalarında ilerleme olmamasından yakınır:

*Büyü, cadılık ve büyücülük, Ruhlar ve Hayaletler hakkında, çeşitli ülkelerde muhtelif zamanlarda ve çeşitli dillerde eser vermiş çok sayıda yazar vardır: bunların yazdıkları başkalarından aldıkları fikirler veya onlardan önce gelen başka yazarların yazdıklarını yorumlamaktan ibarettir. Böylelikle, bu karanlık ve anlaşılmasız meselelerin teorisini ya da zeminini gerçekten keşfetmek için doğru bir ilerleme kaydedilmemiştir."*¹⁸

Cadılık literatürü, entelektüeller veya sözde şüpheçiler ve cadılığın varlığına inananlar arasında devam eden tartışmalardan beslendi. Cadılığın varlığına inananların sürekli saldırısına uğrayan insanlardan biri de Reginald Scot idi. Reginald Scot, cadılık hakkındaki şüphelerini açıkça ifade eden ilk kişi olduğu için özellikle ilgi çekicidir. Scot'ın çalışmalarının yayınlandığı sırada cadılık imgesi şeytani içerik içermediğinden, onun şüpheçiliğinin odağında Kıta Avrupa'sında yaygın olan şeytani büyücülük kavramı vardı. Reginald Scot eseri *Cadılığın Keşfi*

¹⁶ Henry More, *Ruhun Ölümsüzlüğü*, , Printed by James Flesher, for William Morden Book-Seller in Cambridge, London 1662. II. Kitap, s. 126.

¹⁷ Rossell Hope Robbins, *The Encyclopedia of Witchcraft&Demonology*, s.99

¹⁸ John Webster, *Sözde Cadılığın İfşası*, Önsöz.

Londra'da basıldı. Kitabın ilk baskısı 1584 olmasına rağmen, İngiltere'de ancak 1665 yılında yayınlanabildi. Reginald Scot, okült felsefeye adanmış üç cildin yazarı ve aynı zamanda cadılık konusunda şüpheli olarak da bilinen Cornelius Agrippa'nın on altıncı yüzyılda verdiği eserlerden oldukça etkilendi.¹⁹

Cadıların Şeytan'la yaptıkları ittifak meselesi, Scot'ın cadılık tanımında önemli bir yer teşkil ediyordu:

*Cadıların varlığını, cadıların Şeytan'la görünür bir anlaşma yaptıklarını, Şeytan'ın onların kanını emdiğini...mutlak ve kesin bir şekilde reddetmiyoruz.*²⁰

Cadılığın Keşfi (1584) Reginald Scot'ın suçlamalara maruz kalmasına sebep oldu. Scot, cadıların Şeytan ile ittifak içinde olduklarından şüphe ediyor, İncil'de cadılar ve Şeytan arasında bir anlaşma olduğunu doğrulayan bir referans bulunmadığına işaret ediyor ve Incubus fenomeninin doğal bir hastalık olduğunu iddia ediyordu.

Reginald Scot'ın fikirlerine ve *Cadılığın Keşfi* adlı kitabına karşı çıkanlar arasında İskoçya Kralı VI. James de vardı. VI. James, *Demonoloji* isimli eserinde Scot'a saldırdı ve dahası *Cadıların Keşfi* kitabının kopyalarının yakılmasını emretti. Kitabın yayınlanmasını takiben tepkiler gelmeye başladı.²¹ Reginald Scot filozof değildi, teolojik meselelerle de ilgilenmiyordu.²² Cadılık meselesiyle kişisel olarak ilgileniyordu ve Kitabı Mukaddesle ilgili yorumları oldukça amatörce idi. Bununla birlikte, onu eleştiren kesim İncil metinlerini derinlemesine bildikleri için kendilerini bu alanda tam yetkili olarak görüyorlardı.

Cadılar üzerine devam eden tartışma Reginald Scot'ın eseriyle beraber yeni bir ivme kazandı ve farklı mesleklerden aydınların da katılımıyla devam etti. Scot aleyhine yazılan kitaplardan biri, William Perkins tarafından Kraliçe Elizabeth'in ölümünden önce yazılmış olan *Lanetlenmiş Cadılık Sanatı Üzerine Söylev* idi. Perkins teolojik bakış açısına sahip bir Püriten'di ve argümanları tamamen İncil metinlerine dayanıyordu.²³ Daha kitabın en başında, içeriğin, Perkins'in "vaazlarının olağan seyrinde çerçevelendiği" belirtilmiştir.²⁴ William Perkins, Kilise ile Tanrı'nın sözleşmesi ile Şeytan'ın tebaasıyla yaptığı sözleşme arasında bir analogi kurar.²⁵ Şeytan'la ilgili şunları söylemektedir:

*"O [Tanrı'nın] ışığından mahrum olan insanın, yalnızca bazı genel ve karışık fikirlere sahip olan bir Ruh olduğunu ve Tanrı ve göksel şeylerle ilgili derin kavrayış gerektiren meseleler konusunda bir cehalet ve körlük perdesi arkasında kaldığını bilir...."*²⁶

İşte insan bu halde olduğu için, Şeytan araya girip onu kendi kölesi yapar. Perkins için cadılar en kötü şöhrete sahip isyancı figürlerdir, çünkü bir cadı "*Kralların Kralı Tanrı'yı inkar edip, kilisesini, toplumunu ve halkını terk ederek, kendini Şeytan'a bağlamıştır.*"²⁷ Perkins, *Lanetlenmiş Cadılık Sanatı Üzerine Söylev*'de Reginald Scot'ın karşı çıktığı bir cadılık tanımını yapmıştır:

"Cadı, Mucize gibi görünen şeyler gerçekleştirmek için Şeytan'la açık ya da gizli işbirliğine giren ve bilerek

¹⁹ Francis King, *Witchcraft and Demonology*, Treasure Press, London 1991, s.76.

²⁰ Reginald Scot, *Cadılığın Keşfi*, 1584, s.37. Bu eserde Cadıların ve cadı tacirlerinin iffetsiz davranışları, sihirbazların hileleri, kahinlerin ahmaklıkları teşhir edilmektedir. Ruhların doğası ve yapısı hakkında bir inceleme de eklenmiştir.

²¹ Francis King, *Witchcraft and Demonology*, s.76

²² Wallace Notestein, *1558'den 1718'e İngiltere'de Cadılığın Tarihi*, s.228

²³ Wallace Notestein, *1558'den 1718'e İngiltere'de Cadılığın Tarihi*, s.228

²⁴ Bengt Ankarloo and Gustav Henningsen (eds), *Early Modern European Witchcraft, Centres and Peripheries*, Oxford University Press, New York:1990, s.56

²⁵ William Perkins, *Lanetlenmiş Cadılık Sanatı Üzerine Söylev*, Cantrel Legge The Universitie of Cambridge, 1608, s.4. Kutsal Kitap'taki anlatımlara ve gerçek tecrübelerle dayanır.

²⁶ William Perkins, *Lanetlenmiş Cadılık Sanatı Üzerine Söylev*, s.5

²⁷ Brian P. Levack, *The Witch-Hunt in Early Modern Europe*, Longman Group Limited, London 1995, s.66

ve isteyerek onun yardımını almaya rıza gösteren bir sihirbazdır.”²⁸

1604 yasasından önce, kimin cadı olup olmadığına karar vermek tartışmalı bir konuydu. O dönemde yaşayanlar, yargı mekanizması oldukça katı olduğu için, birini cadı olmakla suçlarken dikkatli olunması gerektiğini savundular:

“Deneyimler gösteriyor ki cahil insanların ...bazı varsayımları güçlü kanıtlar olarak görmeleri yüzünden, zaman zaman masum insanlar hüküm giymektedir.”²⁹

1604 yasasını takip eden dönemde, Şeytan’la yapılan antlaşmaya artan bir vurgu ve cadıların kimliğini belirlerken bu antlaşmaya, yani Şeytan’ın işaretine, atıfta bulunulduğunu görüyoruz. William Perkins’in eserinde de, Şeytan’la yapılan antlaşmanın varlığından emin olmanın yollarını gösteren bir bölüm vardır.³⁰

John Cotta, cadılık konusunda Perkins gibi düşünen bir doktordu. Northampton’da doktorluk yapan ve cadılık ile hastalık arasındaki ilişkiye ilgi duyan Cotta’nın lisans derecesi ise Cambridge’deni.³¹ 1616 yılında Cadılık Davası isimli kitabını yayınlayan Cotta, yazılarında da belirttiği gibi, Şeytan’la cadılar arasında bir ittifak olduğuna inanıyordu. John Cotta bu prosedürün mekanizmasını şu şekilde açıklar:

“Şeytan’ın doğaüstü gücü bazen bu şekilde tezahür eder ve cadı ve büyücü, onunla birlikte hareket etmeye gönüllü olurlar.”³²

Cotta’nın amacı cadıları tanımlamanın daha iyi yollarını bulmaktı zira cadılıkla ilgili birçok suçlamanın ardında tıbbi açıklama eksikliği olduğunu savunuyordu.³³ Ancak teolojik yaklaşımı, cadılık vakaları için tıbbi açıklamalar bulma çabalarından etkilenmedi. Diğer bir deyişle, cadıların Şeytan ile ittifak içinde oldukları inancı zayıflamadı. Bu nedenle, Reginald Scot’ın yazdıklarında saldıracak çok şey buldu. Gerçek cadıları sahtekarlardan ayırmakta başarısız olduğu için Scot’ı suçladı.³⁴ Cotta’nın yazdıkları, onun teolojik duruşuyla bilimsel tutumunun cadılık meselesiyle uğraşırken iç içe geçtiğini gösteriyor.

Keith Thomas’a göre bu, insanların doğaüstü açıklamalardan ziyade sorunlara dünyevi çözümler bulma konusundaki yeteneklerinin bir yüceltmesiydi. Öte yandan Cotta, açıklanamayan olaylardan bahsederken şunu belirtti:

“Bu alışılmadık ya da olağandışı olayların imkansızlığı, kesinlikle üstün nitelikte bir yanılmazlığın göstergesi, bu nedenle bunların kaynağı kesinlikle İlahi ya da Şeytani olmalı.”³⁵

Dönemin önde gelen düşünürlerinin hepsi Scot’ın aleyhinde değillerdi. Örneğin Robert Filmer, *İngiltere Hukukçularına Cadılarla İlgili Bildiri (1684)* isimli eserinde Scot’ı savundu. Bu risale William Perkins’i çürütme amacıyla yazılmıştır.³⁶ Filmer’in konuya yaklaşımı oldukça teolojikti. Eski Ahit’i satır satır okuyarak, cadılıktan Perkins’in iddia ettiği şekilde bahsedilip bahsedilmediğini araştırmış ve sonuçta Perkins’in kullandığı kanıtların çoğunun değerinin ya çok az olduğu ya da hiç olmadığı sonucuna varmıştır.

On yedinci yüzyılın başlarında cadılık üzerine tartışmalar Reginald Scot tarafından açılan

²⁸ William Perkins, *Lanetlenmiş Cadılık Sanatı Üzerine Söylev*.

²⁹ Keith Thomas, *Religion and the Decline of Magic, Studies in Popular Beliefs in Sixteenth and Seventeenth Century England*, s. 523

³⁰ William Perkins, *Lanetlenmiş Cadılık Sanatı Üzerine Söylev*, ss. 199-209

³¹ Wallace Notestein, *1558’den 1718’e İngiltere’de Cadılığın Tarihi*, s. 229

³² John Cotta, *Cadılık Davası: Keşfin (Cadıları Teşhis Etmenin) Gerçek ve Doğru Metodu (Yöntemi)*, Londra 1616, s.40

³³ Wallace Notestein, *1558’den 1718’e İngiltere’de Cadılığın Tarihi*, s.230

³⁴ Wallace Notestein, *1558’den 1718’e İngiltere’de Cadılığın Tarihi*, s.231

³⁵ John Cotta, *Cadılık Davası: Keşfin (Cadıları Teşhis Etmenin) Gerçek ve Doğru Metodu (Yöntemi)*, s. 70

³⁶ Wallace Notestein, *1558’den 1718’e İngiltere’de Cadılığın Tarihi*, s. 241

yolu izledi. Çeşitli entelektüeller, onun cadılık tanımına muhalefetine değişik yanıtlar verdiler. Bakış açısı esas olarak teolojikti. Henry More, Joseph Glanvill, John Webster ve gibi entelektüeller arasındaki tartışmaları kapsayan ikinci dönem ise biraz farklı bir atmosfere sahipti. Bu ismi geçen entelektüeller, cadılığın var olma ihtimalini tartışırken, bu kavrama kendilerine özgü farklı evren anlayışları çerçevesinden yaklaştılar. Cadılığın varlığına inanmayanlara yönelik ortak tavır oldukça sertti. On yedinci yüzyılın ikinci yarısında bilim ve din arasındaki gerilimin yarattığı atmosferin öne çıktığını söyleyebiliriz. Böyle bir ortamda cadılığa inanmamanın, din ve bilim ayrılığına inanmanın bir beyanı olduğu kabul edildi. Ortak entelektüel eğilim, aklın ve tercihen bilimin dinin hizmetinde olması gerektiği yönündeydi. Bu nedenle teoloji ve bilim alanlarının ayrılması- az sonra tartışılacağı üzere - tehlikeli görülüyordu.

Henry More ve Meric Casaubon gibi yazarlar, konuyla ilgili görüşlerini sunmadan önce, evren hakkındaki düşüncelerini açıklarlar. Henry More, *Ateizmin Panzehiri* (1653) isimli eserinde, Joseph Glanvill *Cadılığın Doğası Üzerine Bazı Felsefi Görüşler* (1667) isimli eserinde, doğanın nasıl işlediğine dair bir açıklama verir, madde içindeki ruhun varlığını savunur ve doğal fenomenler içinde ruhun eylemini tartışır. Bu giriş bilgileri, biraz sonra değineceğim cadılık üzerine tartışmalara hazırlık niteliğindedir. Joseph Glanvill ve Henry More, Şeytan ve cadıların cinsel ilişkiye girmeleri üzerine tartışmışlardır.

Henry More büyülenme ve posesyon vakalarıyla ilgileniyordu. Şeytan'ın insanın vücuduna girmesinin ardından neden olduğu belirtileri, kendi gözlemlerine dayanarak şu sözlerle aktarır: “*Gelecekte olacak şeyleri önceden bildirmek, sanki bizzat kendileriymiş gibi, başka insanların ne konuştuğunu ve yaptığını söylemek*”.³⁷ Henry More'a göre Şeytan, insan bedenine girdikten sonra Ruh'un tüm işlevlerini ele geçirir ve sonrasında organları istediği şekilde kullanarak dilediği gibi hareket eder ve konuşur. More, *Ateizmin Panzehiri* kitabında, argümanının gerekçeleri olarak cadıların Şeytan ile anlaşmasının bir dizi örneğini verir.

Posesyon ve büyü vakalarına bir örnek olarak “*İspanya Corduba'da önce bir Rahibe sonrasında da bir Manastırın Başrahibesi*” verilebilir,³⁸ aynı zamanda bir büyücü olan ve otuz yıl boyunca Şeytan'la evli kalıp “*bütün mucizelerini [onunla] yaptığı anlaşma sayesinde gerçekleştiren*”³⁹ Magdalena Crucia ile ilgilidir. Magdalena rivayete göre aynı anda birkaç yerde birden görünebiliyordu, bazen kendini yerden havalandırıyor ve zaman zaman da saçlarını o kadar uzatabiliyordu ki bu saçlar, “*topuklarına kadar gelir ve her tarafını kaplardı*”.⁴⁰ Henry More'a göre bu kanıtlar, Şeytan'ın insan vücudunda doğaüstü etkiler yaratma yeteneğinin olduğunu gözler önüne serer nitelikteydi. Şeytan ile cadılar arasında bir anlaşma olduğuyla ilgili olarak More da, bunun inanılmaz bir şey olmadığını öne sürer:

*Bir Ruh ve bir İnsan arasında belli Törenler yapılması –bu tarz Ayinler İnsanın Tanrı'ya daha sıkı bir şekilde bağlanması için yapılıyorsa eğer-mantıksız değildir ... Şeytan'ın bir Cadı veya Büyücünün Ruhu üzerinde daha büyük bir etkisi vardır. [Bunlar] Onunla Sözleşmelerini böyle bir ritüel aracılığıyla tamamlamaya ikna edildiler ve bu yüzden isyan edemezler; basit sözlerle bir anlaşmaya varsalardı eğer, durum farklı olurdu.*⁴¹

Canterbury Başrahibi Meric Casaubon, Joseph Glanvill ve Henry More ile paralellik içinde

³⁷ Henry More, *Ateizmin Panzehiri ya da Tanrı olmasa da İnsanın Doğal Zihin Melekelerine bir Sesleniş* (Yakarış), Printed by Roger Daniel at Lovell's Inne in Pater-noster-Row 1653, s. 115.

³⁸ Henry More, *Ateizmin Panzehiri ya da Tanrı olmasa da İnsanın Doğal Zihin Melekelerine bir Sesleniş* (Yakarış), s.117.

³⁹ Henry More, *Ateizmin Panzehiri ya da Tanrı olmasa da İnsanın Doğal Zihin Melekelerine bir Sesleniş* (Yakarış), s.98

⁴⁰ Henry More, *Ateizmin Panzehiri ya da Tanrı olmasa da İnsanın Doğal Zihin Melekelerine bir Sesleniş* (Yakarış), s.118.

⁴¹ Henry More, *Ateizmin Panzehiri ya da Tanrı olmasa da İnsanın Doğal Zihin Melekelerine bir Sesleniş* (Yakarış), s.127.

cadılığın doğasına ilgi göstermiştir. *Doğal, Sivil ve Kutsal Şeyler Konusunda İnanç ve Şüphecilik (1670)* adlı eserinde, cadılık meselesiyle uzun süre ilgilendiğini ve cadıların duruşmalarına katıldığını belirtir. *Peter du Moulin'e Bir Mektup'taki (1669)* cadıların varlığına inanmamanın mantıklı görüldüğü savunur. Ancak, çok sayıda otantik anlatı olduğu için onların varlığından şüphe duymanın sadakatsizliğin kanıtı olacağı iddiasında ısrarcıdır:

"Sonuç olarak Cadıların ve Ruhların olmadığı yönünde bir çıkarım yapılabilir; fakat aynı şekilde diyebiliriz ki -genellikle gerçeğiyle karıştırılan- hiçbir hakikat ya da erdem yoktur ki sahtesi eşlik etmesin; Hem Tarihçiler hem de Filozoflar bunu gözlemlemiştir; çağlar boyunca karşımıza çıkan çeşitli örnekler de bunu doğrular."⁴²

Casaubon'a göre cadıların varlığından şüphe etmek tehlikeliydi. Casaubon ayrıca cadıların faaliyetlerinde gözlemlenen doğaüstü müdahaleyi görmezden gelme eğiliminin ateistik sonuçlarına da dikkat çekmiştir. "*Cadılara ve büyüçülere inanmayanlar, İblislerin veya Ruhların da var olduğuna inanmazlar genellikle.*"⁴³ Casaubon, *Kutsal ve Ruhsal Şeyler Konusunda İnanç ve Şüphecilik(1670)* adlı eserinde, cadılığın varlığını reddedenlerle ilgili düşüncesini şu sözlerle açıklar:

"... Cadıların ve sihirbazların doğaüstü faaliyetler içinde bulunduklarını topyekun reddedenlerin veya inanmayanların genelde Ateist olduklarını veya bu yönde eğilim taşıdıklarını gözlemleyebiliriz".⁴⁴

Şeytan ile cadıların arasındaki antlaşma konusunda ise Casaubon temkinli davrandı; doğal nedenleri şeytani olanlardan ayırmanın zor olması sebebiyle bunun sorunlu bir mesele olduğunu savundu. *Doğal, Sivil ve Kutsal Şeyler Konusunda İnanç ve Şüphecilik (1670)* kitabının ilk bölümü, cadıların faaliyetlerinin tanımlanmasında böyle bir ayrıma varmak için kriterler belirleme çabasını yansıtır. Şeytan'ın doğa olayları üzerindeki etkilerine ilişkin argümanlarından biri şudur:

"... Güneş'in berrak ışığı altında ve her şey apaçık görünürken bir şey olduğunda, ... birçok göz kanabiliyorsa; ki bu çok olasıdır ve sık sık olduğunu görüyorum; Şeytan'ın sanatı ve müdahalesi gereği oluyor bunlar."⁴⁵

Notestein'a göre Casaubon'un, kökeni eski çağlara uzanan ve yüzyılların anlatılarıyla beslenen, ruhlara ve Şeytan'ın güçlerine inanma geleneğinden şüphe etmesi zordu. "Romalı ve Yunan yazarların hikayeleri daha yeni yeni eleştirel olarak incelenmeye başlanmıştı. On yedinci yüzyılda birinin kendini bu hikayelerin otoritesinden kurtarması kolay değildi".⁴⁶ Notestein'e göre Casaubon, geleneğe ve dine olan inancı yüzünden, batıl inancın koruyucusu olarak görülmelidir. Casaubon ile ilgili başka bir yorum ise, Henry More ile Casaubon arasında bir paralellik gören Robert Crocker'dan gelmektedir. "*Henry More'da Mistisizm ve Coşku*" isimli kitap bölümünde Crocker, bu iki yazarın benzer konumlarına dikkat çeker⁴⁷; hem More hem de Casaubon şeytani sözleşmeyi reddedenlerin inançsız olduklarını iddia etmişlerdir.

Bununla birlikte John Webster, *Sözde Cadılığın İfşası (1677)* adlı eserinde, eğitimli insanların cadılık hakkındaki düşüncelerini ifade etme konusunda neden tereddüt ettiklerini nedenleriyle göstermeye çalışır. İnsanların korku hissetmeleri, sansüre uğramaktan ve skandala

⁴² Meric Casaubon, *Doğal, Kutsal ve Ruhsal Şeyler Konusunda İnanç ve Şüphecilik*, Printed by T.N. for Samuel Lownds over against Exeter-house in the Strand 1670. ss. 32-33.

⁴³ Meric Casaubon, *Doğal, Kutsal ve Ruhsal Şeyler Konusunda İnanç ve Şüphecilik*, s. xii

⁴⁴ Meric Casaubon, *Doğal, Kutsal ve Ruhsal Şeyler Konusunda İnanç ve Şüphecilik*, s.171. (Diğer konulara ilave olarak) Hristiyanlığa referansla Platonik Felsefeyle ilgili doğru ve güvenilir bir yorum sunulur: Ölmüş bir yazarın görüşlerine karşı olarak Cadıların faaliyetleri ve Cadılık meselesiyle ilgili argümanlar da sunulmuştur.

⁴⁵ Meric Casaubon, *Doğal, Kutsal ve Ruhsal Şeyler Konusunda İnanç ve Şüphecilik*, s. 164.

⁴⁶ Wallace Notestein, *1558'den 1718'e İngiltere'de Cadılığın Tarihi*, s. 294.

⁴⁷ Robert Crocker, "Henry More'da Mistisizm ve Coşku"(Sarah Hutton ed.) *Henry More: Üç Yüzyıl Çalışmaları* içinde, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1990, s. 138.

karişmaktan çekinmelerinin yanında, erdem ve ahlakın zayıflığı da diğer sebepler arasındadır Webster'a göre. Meric Casaubon gibi insanlar tarafından büyüyle uğraşmakla suçlanan Roger Bacon, John Dee ve Reginald Scot gibi insanlardan da örnekler verir. Reginald Scot, Casaubon tarafından cadılık karşıtı bir yazar olarak görülürken John Webster bu yorumu temelsiz bulmuştur.

Glanvill'in cadılık vakalarına olan ilgisi, cadıların varlığına olan inancı savunmak ve doğaüstü olayların inanılabilirliğini kanıtlamak için bir proje geliştirmesine yol açtı. Glanville destek veren Henry More demiştir ki:

*Öylesi capcanlı Cisimlenme (Hayalet)ve Cadılık Örnekleri vardır ki bunlar, uyuşuk ve hissizleşmiş zihinleri Toprak ve Kilden yapılmamış zeki varlıklar olduğuna tamamen ikna edemeseler bile, en azından şüphe duymaya sevk ederler. Ben bunu Takdir-i İlahi'nin bir işi olarak görüyorum.*⁴⁸

Joseph Glanvill'e göre Şeytan'ın cadılara yardım ettiğini tartışmaya bile gerek yoktur. Şeytan'ın bu faaliyetleri çok sayıda şahit tarafından doğrulanmıştır. Glanvill'i destekleyen John Cotta, algımızın iki yönlü çalıştığını savunur. Birincisi, akıl yürütme dediği içsel anlayışımızdır. Bunun yanında, göz ve kulak gibi duyular vardır.⁴⁹ Bu yüzden cadılık konusunda duyulara güvenmek gerekir. Glanvill, birisi cadılığın varlığını reddederse, onun kâfir olduğunu savunuyordu zira cadılık düşüncesi doğrudan ruh fikri ile ilgilidir. Böylece cadıların varlığını ve onların Şeytan'la antlaşma yaptıklarını inkâr edenler, Melekler, Ruhlar, Bedenin Dirilişi gibi dinin hayati unsurlarının varlığını da inkâr etmiş gibi olurlar.⁵⁰ Glanville'e göre inkâr akılcı değildir çünkü ruhlar dünyası dünyevi kurallarla ölçülemez. Önce bir fenomenin imkânsız olduğunu varsayarak onun varlığını inkâr etmek saçma bir şeydir.⁵¹

Bu fikirleri dikkate alan John Webster, Meleklerin veya Ruhların varlığını reddetmenin doğrudan Tanrı'yı inkâr etmek anlamına gelmeyeceğini savunur. Bu nedenle, Glanvill'in bu yazarları Ateizmle suçlaması yanlıştır. Dahası, cadılığın varlığını inkâr etmek Ruhların varlığını inkâr etmek anlamına gelmez:

*Daha ruhlar var edilmeden Tanrı'nın olduğu bir süreç vardı, çünkü [ruhlar] ölümsüz değillerdi. Öyleyse, cadıların varlığının inkâr edilmesi de, Ruhların Varlığının inkârı anlamına gelmez, çünkü süre önceliği göz önüne alındığında ruhlar cadılardan önce mevcuttu ...ikincisinin varlığını inkâr etmek, öncekinin varlığının inkâr edildiği anlamına gelmez.*⁵²

John Webster da Glanvill'e cevap olarak, Şeytan ile yapılan antlaşma konusunda eleştirel bir yaklaşım benimsemişti:

*... Doğanın ürünlerini böylesi kötü araçlara atfetmek, Doğayı hak ettiği onurdan mahrum bırakmak ve yarattıklarını - kendi gücü ve Tanrısallığına işaret eden - muhteşem güçlerle donatan Tanrı'ya ait olan şerefi çalmak, küfür sayılmalıdır.*⁵³

Webster'a göre doğaüstü olaylar Şeytan'a değil Tanrı'ya atfedilmelidir. Bu tür meselelerden Şeytan'ı sorumlu tutanlar, Putperestlik yapmış olurlar. Scot, Ady ve Wagstaffe gibi yazarlarla aynı çizgiyi takip ederek İncil'de cadılardan söz edilmediğini savunan Webster,⁵⁴ saygıdeğer yazarlar tarafından benimsenen cadılık hakkındaki saçma sapan fikirler karşısında da şaşkınlığını dile getirmiştir. Webster -aynı Glanvill gibi- “Doğa'nın kapsam ve olanakları

⁴⁸ Michael Hunter, *Erken Modern Dönem İngiltere'sinde Din ve Bilim*, Cambridge University Press, Cambridge 1981, s.182.

⁴⁹ John Cotta, *Cadılık Davası: Keşfin (Cadıları Teşhis Etmenin) Gerçek ve Doğru Metodu (Yöntemi)*, s.31

⁵⁰ Joseph Glanvill, *Some Philosophical Considerations Touching the Being of Witches and Witchcraft*, written In a Letter to the much Honour'd Robert Hunt Esq. By J.G. a Member of the Royal Society London, Printed by E.C. for James Collins at the Kings-head in Westminster-Hall. 1667, s.4

⁵¹ Joseph Glanvill, *Some Philosophical Considerations Touching the Being of Witches and Witchcraft*, s.12

⁵² John Webster, *Sözde Cadılığın İfşası*, s. 38

⁵³ John Webster, *Sözde Cadılığın İfşası*, s. 66.

⁵⁴ Lynn Thorndike, *Büyünün Tarihi ve Deneyisel Bilim*, s. 575

*hakkında cahil kaldığımızı” ve “Doğa’dan kaynaklanan şeyleri habıs, düşmüş ve dejenere olmuş iblislere atfetmenin” delilik olduğunu savunuyordu.*⁵⁵

John Redwood, *Akıl, Yergi ve Din* adlı kitabında, Webster’ı batıl inançlardan nefret eden ve onların tatmin edici açıklamalarını bulmak üzere doğaya ve mantığa dönen biri olduğunu savunur. “[Webster] öncüllerinin müdahaleci ruhsal kozmolojisinin dışında bir teolojiye inanan rasyonel teologlar arasındaydı”.⁵⁶ Diğer taraftan, Webster’ın eserleri dikkatle incelendiğinde, onun yeni bilimin kör bir hizmetkârı da olmadığını görülür. Başka açıklamalar önermek yerine bilimsel olarak açıklanamayan olayları Tanrı’ya atfetmiştir. Webster’ın cadılık kavramına ilişkin entelektüel tutumu, mekanik bir yaklaşımla katı bir teolojik tutum arasındadır.

Webster, *Sözde Cadılığın İfşası* adlı kitabında, Scot’ın cadıların var olup olmadığı sorusunu ele almadığını “sadece cadılığın nasıl tezahür ettiğini” bilmek istediğini belirterek Scot’ı savundu.⁵⁷ Reginald Scot cadılığın varlığını açıkça inkâr etmediğine göre, Webster’ın düşüncesine göre Glanvill ve Meric Casaubon tarafından yalan yere suçlanmıştır.

Şeytani unsurlar da içeren bir cadılık kavramını savunanların asıl hedefinde ateizm ve materyalizm vardı.⁵⁸ John Redwood, Restorasyon dönemi sonrasında İngiltere’deki teolojik tartışmaları araştırırken ateizme yönelik tutumlara özel ilgi gösterdi. Redwood’un bu döneme ilişkin yorumlarını önümüzdeki bölümde ele alacağım, ancak burada vurgulamamız gereken şey, Glanvill ve More’a göre cadılığın varlığını inkâr etmenin bir ateizm beyanı olduğudur. More ve Glanvill’in projesi, Alison Coudert tarafından, mekanizmanın materyalizmden farklılaşmasının bir denemesi ve mekanik felsefenin dinin hizmetinde kullanılması olarak görülmüştür.⁵⁹ Bunu göz önünde bulundurduğumuzda, ruhsal ya da daha doğrusu şeytani unsurları reddeden insanlara yönelik tutumları daha iyi anlayabiliriz. Glanvill ve More’a göre, cisimli ve cisimsizin birlikteliği bozulmamalıdır.

Hollandalı olduğu için Balthasar Bekker bu çalışmanın kapsamı dışında gibi görünse de, on yedinci yüzyıl cadılık tartışmalarında önemli bir yeri olan ve çok sayıda İngiliz yazarı tarafından da okunup alıntılanan *Sihirli Dünya (1695)* eseri dolayısıyla dikkatimizi hak ediyor. İki ayda 4000 kopya sattığı söylenen bu eser ayrıca Fransızca, Almanca ve İngilizceye çevrilmiştir. Bekker, tektanrıci değil, bir Kartezyen, Hobbes taraftarı olarak görüldü ve 21 Ağustos 1692’de Hollanda Reform Kilisesi’nden çıkarıldı. Ömrünün geri kalan altı yılını da ona karşı yöneltilen ateizm suçlamalarıyla mücadele ederek geçirdi.⁶⁰ Bekker, *Sihirli Dünya* kitabının başlarında, onu bu eseri yazmaya sevk eden itici gücün insanların Şeytan’ın gücü konusunda sahip oldukları çeşitli önyargılar olduğunu ifade eder. Şeytan’ın, yaşayan ya da ölü insanlar yanında çeşitli hayvan şekillerine bürünerek de görünme becerisi olduğuna inanılmaktadır. Cadıların Şeytan’la anlaşma yapabileceği inancı, Şeytan’ın bu tür güçlerinin bir uzantısı olarak ele alınabilir.⁶¹

Dahası, bu İnsanların Şeytan’ın işbirliğiyle fırtına koparabilecekleri, rüzgarı mendile hapsedip, istedikleri zaman ortalığa salabileceklerine inananlar vardır... Kendilerini Şeytan’a adayan bu İnsanların, Şeytan’dan kendilerini Kılıçlara veya Tüfeklere karşı yenilmez kılacak merhemleri yapmanın sırrını

⁵⁵ Lynn Thorndike, *Büyük Tarihi ve Deneysel Bilimsel*.42

⁵⁶ John Redwood, *Aydınlanma Dönemi (1660-1750) İngiltere’inde Akıl, Taşlama ve Din*, Thamesand Hudson, Londra 1976, s.153

⁵⁷ John Webster, *Sözde Cadılığın İfşası*, s.8

⁵⁸ Alison Coudert, “Henry More ve Cadılık”, s. 119

⁵⁹ Alison Coudert, “Henry More ve Cadılık”, s.122

⁶⁰ Alison Coudert, “Henry More ve Cadılık”, s. 121

⁶¹ Balthasar Bekker, *Sihirli Dünya veya Ruhlar Hakkındaki Genel Kanının bir İncelemesi*, Translated from a French Copy, approved of and subscribed by the Author’s own Hand, Printed for R. Baldwin in Warwick-Lane, 1695.

öğrendikleri gibi saçma iddialara kendini inandırmış kişiler de vardır.⁶²

Bekker'e göre Şeytan'ın güçlerine dair yukarıda bahsedilen inançlar, zamanın entelektüel insanları arasında sürekli tartışılıyordu. Bekker, cadılığın ne olduğuyla ilgili görüşleri, ya anlatılan her şeye inanmak ya da yaygın cadı inançları hakkında neredeyse her şeyi reddetmek olarak sınıflandırır ve buna örnek olarak, Reginald Scot'ın *Cadılığın Keşfi*'nin tam zıt kutbunda yer alan James VI *Demonoloji* isimli eserinden bahseder:

*Bu çok farklı iki Görüş, iki İskoçyalıya atfedilir; biri, İskoçya'nın altıncı kralı ve bu isimdeki ilk İngiltere Kralı olan Şanlı Britanya Kralı Kral James; diğeri ise, onun İskoç tebaasından, Reynard Scot olarak anılan, hem doğuştan hem de ismen İskoç bir kişidir. Kral, Cadılık ve Ruhların Görünmesiyle ilgili toplumda yaygın görüşleri benimsemiştir, Scot ise [eserlerinde] bu yaygın görüş ve inançlara karşı çıkar ve çürütür.*⁶³

Bekker'e göre Reform Kilisesi, üyelerine cadılığa olan inancın batıl inanç olduğunu öğretmeliydi. Laik yetkililer ise, suçlamalarda bulunanları da cezalandırmalıydı. Bekker'in gözlemlediği gibi, hem laik hem de dini otoritelerin tutumları bunun tam tersidir. Vaizler, vaazlarında sürekli olarak Şeytan'ın güçlerinden bahsederler.⁶⁴ Bekker, Şeytan'ın cadılarla anlaşmaya varma gücünün olmadığı iddiasını haklı çıkarmak için İncil'in yorumlarına döner ve İncil'in hiçbir yerinde Şeytan'ın cadılarla bir anlaşmaya girdiğinin belirtilmediğini hatırlatır:

*Okuyucunun şunu değerlendirmesini isterim: kutsal kitapta bizi bu konuda normalde söylenen tüm şeylere söylendiği şekliyle inanmaya sevk edecek bir Zemin var mıdır? Yoksa bu tür Hissiyatlar aslında Gençliğimizden beri içimizde kök salmış ve geleneklerle kuvvetlendirilmiş şeyler midir?*⁶⁵

Bekker'in araştırmamız açısından önemi, İngiliz yazarların fikirlerini kendi amaçları için kullanmasından kaynaklanmaktadır; bu açıdan İngiltere bağlamında değerlendirilebilir. Joseph Glanvill, Reginald Scot, alıntı yaptığı kişilerden bazılarıydı. İngiltere'nin entelektüel ortamına yönelik destekleri ve tepkileri oldu. Tartışmaya olan yaklaşımıyla, cadılığın şeytani özellikler (unsurlar) içermediğini savunan belki de en radikal kişiydi.

Ancak Bekker'in kullandığı araçlar tamamen teolojikti. İncil yorumlarını kullanması ve yeni bilim konusundaki bilgisizliği, onu deneycilik akımının takipçisi olarak görmemizi zorlaştırıyor. Onun asıl sorunu, cadılık tartışması bağlamında Şeytan'a atfedilen güçlerle ilgiliydi, amacı ise cadıların kullandığı araçlarının tamamen fiziksel olduğunu göstermekti.

Tartışmaların Hukuki Boyutu

Avrupa'da cadı avı genellikle adli bir biçim aldı, yalnızca cezai kovuşturmalarda kullanılan ve yürütülen yasal prosedürlerin cadı avının kökenleriyle bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz. On yedinci yüzyıl yargı mekanizmalarına yaygın olarak etki eden on üçüncü ve on altıncı yüzyıl arasındaki hukuki gelişmeler birkaç noktada özetlenebilir. Birincisi cadı davalarının açılmasını ve yargılanmasını kolaylaştıran yeni soruşturma sistemi, ikincisi ise mahkemelerin, cadılıkla suçlanan kişilere olabildiğince kısa bir süre içinde varsayılan suçlarını itiraf ettirmek için işkence yapma hakkına sahip olmalarıdır. Üçüncü özellik ise, yerel ve bölgesel mahkemelerin merkezi veya ulusal adli kontrolün çok fazla müdahalesi olmadan faaliyet göstermesine izin verilmesi ve böylece nispeten yüksek sayıda mahkumiyet ve infaz kararı alınmasıydı. Cadılık suçlaması, sanığın yargıç huzurunda yargılanmasıyla sonuçlanan resmi, halka açık, yeminli bir ifadeye dayanmaktaydı. Sanık suçunu kabul ederse veya suçlamayı getiren kişi kesin bir kanıt sunabilirse, yargıç sanık aleyhine karar vermekteydi. Bununla birlikte, herhangi bir şüphe varsa, mahkeme, zanlının suçu veya masumiyetine dair bazı işaretler alabilmek için Tanrı'ya

⁶² Balthasar Bekker, *Sihirli Dünya veya Ruhlar Hakkındaki Genel Kanının bir İncelemesi*, s. 222-223.

⁶³ Balthasar Bekker, *Sihirli Dünya veya Ruhlar Hakkındaki Genel Kanının bir İncelemesi*, s. 224

⁶⁴ Balthasar Bekker, *Sihirli Dünya veya Ruhlar Hakkındaki Genel Kanının bir İncelemesi*, s.302.

⁶⁵ Balthasar Bekker, *Sihirli Dünya veya Ruhlar Hakkındaki Genel Kanının bir İncelemesi*, Önsöz.

başvururdu.

Bunu gerçekleştirmenin en yaygın yolu da su işkencesiydi.⁶⁶ Bu yöntem, eğer su cadıyı almayı reddederse, o zaman bunun onunla Şeytan arasındaki ittifakın işaretlerinden biri olduğu düşüncesine dayanıyordu. Diğer bir deyişle, bu uygulamanın arkasındaki mantık "[su gibi] saf bir ögenin kendi vaftizlerinden vazgeçenleri kabul etmeyi reddedeceği" idi.⁶⁷ Kilise otoriteleri on üçüncü yüzyılda su işkencesini yasaklasa da, bu uygulama on yedinci yüzyılda hala yaygın olarak görülmektedir. 1590'da İngiltere'de 'yüzme' adı verilen gayri resmi çetin 'sınama yöntemleri' kullanılmaktaydı.⁶⁸ "Vaftiz aracı olan su, ondan feragat edenleri reddedi".⁶⁹ William Perkins, *Lanetli Cadılık Zanaatinin Söylemi* adlı eserinde cadıların su çilesi yoluyla sınanmasının değeri olmayan bir yöntem olduğunu savundu.⁷⁰ Buna rağmen Perkins, cadıların Şeytan'la ittifak halinde olduklarına da inanmaktaydı. Aynı dönemde yaşamış John Cotta da benzer görüşlere sahipti. Cadılık Davası isimli eserinde, Şeytan'la cadıların arasında şeytani bir anlaşma olduğuna inanmasına rağmen, cadıların suyla yargılanmasının şüphe götürür bir yöntem olduğunu savundu.⁷¹

13. yüzyılın başlarına gelindiğinde İngiliz mahkemeleri – Kıta Avrupa'sındaki mahkemeler gibi– 'sınama' diğer 'doğüstü' uygulamaları terk etmişti. Teknik olarak, suçun yargılanmasından yasal bir görevli değil, yemin ederek şikayeti dile getiren kişi sorumluydu. Duruşma kamuya açık ve sözlü cereyan etmekteydi ve gerçeği ortaya çıkarmak için yapılan gizli bir adli soruşturma değil, iki düşman arasındaki bir çekişmeye benziyordu. Şeytan'la bir anlaşma yapıldığını kanıtlamak, yasal prosedür açısından zor bir meseleydi.

1603'te Londralı bir vaiz, Şeytan'la yapılan antlaşmanın doğrulanamayacağını iddia etti zira: "*Herhangi birisinin gerçekten ele geçirildiğini gösteren herhangi bir uygun simge veya işaret olduğuna hükmetmek mümkün değildir; bir insanın ele geçirildiğini gösteren işaretin açık seçik olması gerekir; masumları cezalandırmaktansa suçluların kaçmasına izin vermeyi tercih ediyorlar*"⁷². Şeytan'la yapılan antlaşmayı ifşa eden bir 'kanıt' cadı işareti olarak anılan şeydi. Cadı olduğu varsayılan kişi vücudunda Şeytan'ın işaretini taşımaktaydı ve ona bir tanıdık (evcil hayvan) eşlik ederdi. Yargılama sürecinin tamamlanması için suçlanan cadının itirafına ihtiyaç vardı ve bu itirafları almak için en yaygın kullanılan prosedür de işkence uygulamaktı. Bu işkenceler bazen o kadar sertti ki, bu çağda yaşamış birinin gözlemlediği gibi: "*işkence gören cadıları uzun süre seyretmekten ve oruç tutmaktan bitap düşmüş diğer cadılar, dürtüldükleri an başlarını sallamaya ve mevcut acıdan kurtulmak için suçlamaları kabul etmeye hazırdılar*".⁷³

Birçok yazar cadıların infazına ilişkin prosedürlerden bahseder. Bunlardan ilki cadılara işkence yapılmasının ve asılmalarının teşvik edilmesinin yanlış olduğunu savunan Reginald Scot'tı. "*Bu yöntemleri teşvik eden herkes katiller ve hırsızlardan yüz kat daha fazla cezayı hak ediyor*"⁷⁴. Reginald Scot, cadıların sorgulayıcılar tarafından incelenmesini düzenleyen yasayla

⁶⁶ Brian P. Levack, *The Witch-Hunt in Early Modern Europe*, s. 68.

⁶⁷ Wallace Notestein, *1558'den 1718'e İngiltere'de Cadılığın Tarihi* s.99.

⁶⁸ Keith Thomas, *Religion and the Decline of Magic, Studies in Popular Beliefs in Sixteenth and Seventeenth Century England*, s.658.

⁶⁹ Keith Thomas, *Religion and the Decline of Magic, Studies in Popular Beliefs in Sixteenth and Seventeenth Century England*, s.658.

⁷⁰ William Perkins, *Lanetlenmiş Cadılık Sanatı Üzerine Söylev*, ss. 186-251.

⁷¹ John Cotta, *Cadılık Davası: Keşfin (Cadıları Teşhis Etmenin) Gerçek ve Doğru Metodu (Yöntemi)*, ss. 104-114.

⁷² Keith Thomas, *Religion and the Decline of Magic, Studies in Popular Beliefs in Sixteenth and Seventeenth Century England*, s. 686.

⁷³ Keith Thomas, *Religion and the Decline of Magic, Studies in Popular Beliefs in Sixteenth and Seventeenth Century England*, s.617

⁷⁴ H.C. Lea, *Materials towards the History of Witchcraft*, s.1307

ilgili olarak da, suçlamaların, diğer bir deyişle cadılar tarafından gerçekleştirildiğine inanılan olayların cadıların kendi faaliyetleri olmayabileceğini savundu:

Bu [suç teşkil eden] olaylardan bazıları yalnızca bir cadının gücü ve iradesi dâhilinde olmayıp, doğal yollarla gerçekleştirilebilir: bu nedenle onlara atıfla bir karara varmak doğru olmayacaktır ...

Eğer [cadıların] yaptıkları iddia edilen her şey doğruysa, yani bir cadı da en az İsa Mesih'inkiler kadar etkileyici harikalar gerçekleştirebilmekteyse, mucizeleri yüzünden Mesih'e neden inanalım ki?⁷⁵

Reginald Scot cadıları suçlarını itirafa zorlamak için işkencenin kullanılması konusunda da, bu suçlamaları dile getirenlerin ellerinde bu yönde hiçbir kanıt bulunmamasına rağmen, bir sürü insanın işkence altında cadı suçlamalarını kabul ettiğini savundu.

Şeytan'la yapılan anlaşma iddiasını savunanlardan William Perkins, işkencenin kullanılmasını destekler; "Her durumda olmasa da, güçlü ipuçları varsa ve suçlanan kişi inatçıysa [işkence] yasal olarak kullanılabilir"⁷⁶. Perkins'e göre antlaşmanın kanıtı, Şeytan ile bir anlaşma olduğunu gösteren itiraf ve tanıklardır. Perkins yine de, hâkimlere ellerindeki kanıtlardan emin olmaları için öğütler verir:

*"Tüm hâkimlere, Tanrının ihtişamına hizmet etmekte gösterdikleri gayret kadar, yaptıklarına dikkat etmelerini ve sağlam ve yeterli kanıtlar olmaksızın çıplak varsayımlarla şüphelenilen kişiyi mahkum edip, aceleciliklerinden dolayı masum kanı dökerek kendilerini suçlu duruma düşürmemelerini tavsiye ediyorum."*⁷⁷

Sonuç

Bu yazıda görüldüğü ve tartışıldığı üzere, Cadılığın doğası üzerine on yedinci yüzyıl İngiltere'sinde yapılan tartışmalar önce sosyal boyuttan dini boyuta taşınmış, böylelikle dönemin hukukçuları tarafından yasa ve din dışı olarak adlandırılmıştır. Bu yeni şeytani boyut Cadılığın zaman içerisinde toplumsal gündemden düşme ihtimalini yok etmiş ve uzun süreli bir entelektüel tartışmaya neden olmuştur. Doğa Felsefecilerinden dini otoritelere, hukukçulardan politikacılara herkesi içine çeken bu tartışmanın sonu on sekizinci yüzyılda doğaüstü meselesinin gündemden düşmesiyle gelmiştir.

⁷⁵ Reginald Scot, *Cadılığın Keşfi*, s. 34.

⁷⁶ William Perkins, *Lanetlenmiş Cadılık Sanatı Üzerine Söylev*, s. 325.

⁷⁷ William Perkins, *Lanetlenmiş Cadılık Sanatı Üzerine Söylev*, s. 332.

KAYNAKÇA

Not: Metin içerisinde isimleri İngilizceden çevrilmiş olan birincil ve ikincil kaynaklar kaynakçada orijinal isimleriyle bulunmaktadır.

- Ankarloo, Bengt and Gustav Henningsen (eds), *Early Modern European Witchcraft, Centres and Peripheries*, Oxford University Press, New York 1990.
- Bekker, Balthasar. *The World Be witched or An Examination of the Common Opinion Concerning Spirits*, by Balthasar Bekker D.D. and Pastor at Amsterdam. Translated from a French Copy, approved of and subscribed by the Author's own Hand. Printed for R. Baldwin in Warwick-Lane, 1695.
- Casaubon, Meric, *Of Credulity and Incredulity; in things Divine and Spiritual*, London, Printed by T.N. for Samuel Lownds over against Exeter-house in the Strand, 1670.
- Cotta, John, *The Triall of Witchcraft: Showing the True and Right Method of the Discoverie*. 1616.
- Coudert, Alison, "Henry More and Witchcraft" in Sarah Hutton ed. *Henry More: Tercentenary Studies*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1990.
- Crocker, Robert, "Mysticism and Enthusiasm in Henry More" in Sarah Hutton ed. *Henry More: Tercentenary Studies*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1990.
- Gijswit-Hofstra and Frijof Willem (eds.) *Witchcraft in the Netherlands from the fourteenth to the twentieth century*, Universitatie Pers Notterdam, Amsterdam 1991.
- Glanvill, Joseph, *Some Philosophical Considerations Touching the Being of Witches and Witchcraft written In a Letter to the much Honour'd Robert Hunt Esq. By J.G. a Member of the Royal Society* London, Printed by E.C. for James Collins at the Kings-head in Westminster-Hall. 1667
- Trevor-Roper, H.R. "From the *Ethnography of Witchcraft*" in Mawrick, Max (ed.) *Witchcraft and Sorcery*, Selected Readings, Middlesex: Penguin Books Ltd., 1970
- Hunter, Michael, *Science and Society in Restoration England*, Cambridge University Press, Cambridge 1981.
- Hutton, Sarah ed. *Henry More (1614-1687): Tercentenary Studies* Kluwer Academic Publishers, Dordrecht 1990.
- King, Francis. *Witchcraft and Demonology*, Treasure Press, London 1991.
- Lea, H.C. *Materials towards the History of Witchcraft*, Howland Publishers, New York 1957.
- Levack, Brian P., *The Witch-Hunt in Early Modern Europe*, Longman Group Limited, London 1995.
- More, Henry. *Immortality of the Soul, So fare forth as it is demonstrable from the Knowledge of NATURE and the Light of Reason*. By Henry More, D.D., Fellow of Christ's College in Cambridge, London, Printed by James Flesher, for William Morden Book-Seller in Cambridge. MDCLXII.
- More, Henry. *An antidote against atheisme, or, An appeal to the natural faculties of the minde of man, whether there be not a God*. Fellow of Christ Colledge in Cambridge. London. Printed by Roger Daniel, at Lovell's Inne in Pater-noster-Row. Anno 1653
- Notestein, Wallace, *A History of Witchcraft in England from 1558 to 1718*, Thomas Y. Crowell Company, New York 1968.
- Perkins, William. *A Discourse of the Damned Art of Witchcraft*, Printed by Cantrel Legge, Printer to the Universitie of Cambridge., 1608.
- Redwood, John, *Reason, Ridicule and Religion, The Age of Enlightenment in England 1660-1750*, Thames and Hudson, London 1976
- Robbins, Rossell Hope, *The Encyclopedia of Witchcraft & Demonology*, Girard & Stewart; Reprint ed., 2015
- Scot, Reginald. *The Discoverie of Witchcraft*, 1584.
- Thomas, Keith. *Religion and the Decline of Magic, Studies in Popular Beliefs in Sixteenth and Seventeenth Century England*, Penguin Books, London 1971.
- Thorndike, Lynn, *History of magic and Experimental Science*, Columbia University Press, Columbia 1958.
- Webster, John. *The Displaying of Supposed Witchcraft*, London: Printed by J.M. and are to be sold by the booksellers in London, 1677.

BATI AVRUPA ORTA ÇAĞ SEMBOLİZMİNİN ŞÖVALYELİK KURUMUNA YANSIMALARI

Tarık Tolga GÜMÜŞ *

Öz

Şövalyelik kurumu Batı Avrupa tarihinin önemli bir parçasıdır. Orta çağda Batı Avrupa’da ortaya çıkan şövalyelik uzun süre sadece Avrupa’ya özgü bir kurum olarak kalmıştır. Başlangıçta savaşçı bireyler toplumu niteleyen şövalyelik kavramı daha sonra kendi özel ritüelleri olan toplumdan ayrı bir sınıfa dönüşmüştür. Bu makale şövalye sembolizmi ve bu sembolizmin şövalye hayatına ve Avrupa toplumuna yansımalarını incelemektedir. Makalenin ilk bölümü şövalye sembolizmini genel olarak değerlendirmektedir. Daha sonra şövalyelik için vazgeçilmez olan arma kullanımı ve bunun sembolik hayata yansımaları incelenmektedir. Şövalyeliğe kabul seremonileri şövalyeliğin vazgeçilmez unsurları haline gelmişlerdir. Daha sonraki bölümde çeşitli şövalye topluluklarının şövalye sembolizmine olan etkileri tartışılmaktadır. Şövalyeliğe atfedilen ‘evrensellik’ kavramı ve bunun şövalye sembolizmi üzerindeki etkisi tartışılmaktadır. Orta Çağ boyunca şövalyelerin dilini konuştukları topluma değil ama bağlılık yemini ettikleri lorda bağlılık duydukları iddia edilmektedir. Seküler monarşik şövalye topluluklarının öneminin altı çizilmiştir. Şövalye yeminlerinin etkisi ve bunun şövalye sembolizmine olan etkileri de ayrıca incelenmektedir. Bu makale Orta Çağ sembolizmi içinde şövalyelik sembolizminin önemli bir unsur olduğunu savunmaktadır

Anahtar Kelimeler: Şövalyelik, Orta Çağ, Avrupa tarihi, Savaş tarihi, Sembolizm

The Reflections of the Western European Medieval Symbolism to the Institution of Chivalry

Abstract

Chivalry is an important element of the western European medieval history. Chivalry emerged in western Europe in the middle ages and continued to be a unique element of Europe for a long period of time. Immediately after its beginning, chivalry was described as a warrior class but soon after it became a distinct group with its own set of values and symbols. This study examines the chivalric symbolism and its reflections to the chivalric life and the European symbolism. The first part of this paper evaluates the general tenets of chivalric symbolism. Then, the use of the coat of arms which were indispensable for chivalraic life are examined. Here the symbolism in the dubbing ceremonies of the knights were important for medieval symbolism. Afterwards, this study discusses the effects of the chivalric symbolism to the various chivalric orders. This study also discusses The so-called

* Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Tarih Bölümü, Orcid no: 0000-0003-0879-6675

‘universalism’ of the chivalric institution. The knights were not connected to their ‘nation’ but to their lord to whom they payed homage. The importance of the secular national monarchical chivalric orders are underlined. The impact of the chivalric vows and their influence to the chivalric symbolism are also evaluated. This study argues that chivalric symbolism was an important element within the context of the medieval symbolism.

Keywords: Chivalry, medieval, European history, martial history, symbolism.

Giriş

Ortaçağ sembolik iletişim biçimlerine önem veren bir çağ olmuştur. Şövalyelik kurumu Batı Avrupa ortaçağ toplumu için son derece önemli bir kurumdur.¹ Şövalyelik ortaçağda sadece savaşçı bir sınıfı nitelemekle kalmamış, bir yaşam biçimi ve bir toplumsal prestij nesnesi haline gelmiştir. Bu kurum ile Batı Avrupa sembolizmi iç içe geçmiş kavramlardır. Öyle ki hem şövalyelik kurumu bu sembolizmi etkilemiş hem de şövalyelik ortaçağ sembolizminden etkilenmiştir. Günümüzde de kullanılan askeri selam kurumu bile buna bir örnektir. Buna bağlı olarak türemiş olan arma kullanma geleneği de hem ortaçağ sembolizminin bir uzantısı hem de kendisi bir sembol olması bakımından sembollerle şövalyenin ilişkisini ortaya koyan bir öğedir. Armaların şekilleri ve üzerine yazılmış notlar bu sembolizmi güçlendiren unsurlardır. Bundan ayrı olarak şövalyelik fonksiyonellikten ayrı olarak bir sembolik üst kimliktir. Farklı bölgelerden farklı uluslardan şövalyeler, şövalyelik üst kimliğinde birleşirler ve aralarında bağ kurarlar. Bu duruma bağlı olarak şövalye yeminlerindeki törensellik de bu amaca hizmet eder.

Şövalyelik Sembolizmi ve Armalar

Şövalyelik günümüzde tüm Batı Avrupa ve Anglosakson ülkelerinde halen kullanılan asker selamının kökenini gözler önüne sermektedir. Asker selamının kökeni şövalyeliğin arma kullanmadan önceki zırhla savaş uygulamasına dayanmaktadır.² Ortaçağda özellikle on birinci yüzyılın ilk yarısında şövalyeler zırh giydikleri için yüzleri kapalı olarak savaşıyorlardı. Arma geleneği de henüz ortaya çıkmadığı için bir şövalye savaş alanında bir başka şövalye ile karşılaştığında onu tanımak dost mu düşman mı olduğunu saptayabilmek için elini başına götürür ve yüzünü kapatan zırh parçasını kaldırır. Bu sayede yüzünü açar ve kimliğini ortaya koyardı. Onunla karşılaşan diğer şövalye de aynı hareketi aynı nedenle yapardı. Dolayısıyla bir on birinci yüzyıl savaş alanını dışardan seyreden birisi askerlerin her karşılaşmalarında birbirlerini gördüklerinde ellerini başlarına götürdüklerini gözlemlerdi. Bu kısa süre içerisinde ortaçağ şövalyeleri arasında gelenek haline almıştır. Daha sonra bu gelenek asker selamının kökenini oluşturmuştur. Arma uygulamasının gelmesiyle birlikte artık şövalyelerin birbirlerini armalarından tanımalarından dolayı böyle bir uygulamaya gerek kalmasa bile geleneklerine çok bağlı olan şövalye sınıfında bu türden selamlama asla unutulmamıştır.

Armalar genellikle kalkan üzerinde bulunan ve babadan oğula geçen özel işaretlerdir. Her soylu ailenin ve her şövalyenin ortaçağda bir arması bulunurdu. Bu gelenek özellikle İngiltere’de bugün hala yaşatılmaktadır. Ve College of Arms isimli kuruluş halen yeni şövalye olanlara arma vermektedir. Arma dizayn etmenin de belli kuralları vardır. Her şeyden önce

¹ Şövalyelik üzerine yapılmış önemli çalışmalar: D’A. J. D., Boulton, *The Knights of the Crown. The Monarchical Orders of Knighthood in Later Medieval Europe, 1325–1520*, Woodbridge, 1987; R., Jones *Knight The Warrior and the World of Chivalry*, Osprey Publishing 2011; , R. W., Kaeuper *Medieval Chivalry*, Cambridge University Press 2016; Maurice Keen, *Chivalry*, Oxford University Press, 1984; Richard Barber, *The Knight and Chivalry*, Woodbridge, UK: Boydell, 2000; Richard, Barber, *The Reign of Chivalry*, Woodbridge, UK: Boydell, 2005; R. W. Kaeuper, *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, Oxford University Press, 1999.

²L. G. Pine, *Heraldry and Genealogy*, The English University Press, Londra 1963.

armayı oluşturacak renklerin ana renklerden oluşması ve renklerin tonlarının ve oktavlarının kullanılmasının yasak olması önemlidir. Örneğin yeşil rengi armanızda kullanmak isterseniz asıl yeşili kullanabilirsiniz ama yeşile örneğin bir miktar kırmızı katılarak elde edilen daha koyu yeşili şövalyeler armalarında kullanamazlar. Bu nedenle arma dizaynında kombinasyonlar çok sınırlıdır. Bu zorluğun üstesinden gelmek için arma mimarları armalara motto ekleme yoluna gitmişlerdir. Bu mottoların da tarihsel önemi vardır. Örneğin İngiliz soylu sınıfına sahip bir ailenin armasının mottosunda 'I saved the king' yani Kralı kurtardım yazmaktadır. Ama arma çok eski olduğu için bu kralın kim olduğu sahibinin gerçekten kralı kurtarıp kurtarmadığı kurtardıysa hangi savaşta veya nerede hangi olaydan kurtardığı bilinmemektedir. Arma'nın babadan oğula geçen karakterde olması onu diğer sıradan sembollerden ayırır. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nda gördüğümüz padişah Tuğraları birer arma olarak sayılamazlar. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda her padişahın kendisini temsi eden ayrı birer tuğrası bulunur ve o tuğra sadece o padişah için geçerlidir. Ama armada durum böyle değildir. Arma bir kez bir aileye tahsis edildiği zaman artık o ailenin tekelinde kalır. Ortaçağ'da bazen iki soylu ailenin bireylerinin evlenmesi sonucu armalar üzerindeki çeşitli semboller birleştirilerek deyim yerindeyse hibrit armalar ortaya çıkmıştır. Bu sorunu gidermek amacıyla bir süre sonra armanın sadece büyük oğula kalacağı kuralı getirilmiştir.

Başlangıçta armalar sadece geometrik şekiller ve renklerin düz kombinasyonundan meydana gelmiştir. Fakat armalarda ana renk kullanma zorunluluğu ve renk kombinasyonlarının sınırlı sayıda arma kombinasyonuna izin vermesi zamanla yeni arma modelleri tasarlamada bir sorun teşkil etmiştir. Her ne kadar kesin olmasa da belki de bu nedenle on altıncı yüzyıldan itibaren armalarda semboller de kullanılmaya başlanmıştır. On yedi ve on sekizinci yüzyıllar arma sembollerinin altın çağıdır. Semboller zaman zaman armanın üzerinde olabileceği gibi zaman zaman da armadan bağımsız armanın dışında ama onu tamamlayıcı özellikte olabilir. Bu sembollerden belki de en çok bilinen aslan sembolüdür. Örneğin İngiliz kraliyet armasının resmi sembolünün üzerinde üç adet aslan figürü bulunmaktadır. Bundan bağımsız olarak genellikle iki aslan figürünün bir arma imajını taşıdığı aslanlı arma konfigürasyonları yine sıklıkla karşımıza çıkar.

Monarşik Şövalyelik Toplulukları ve Sembolizm

Armaların alt kısımlarında genellikle ailenin yaşam felsefesini özlü bir sözle betimleyen arma mottoları da her ne kadar her armada bulunmasa da armaların genellikle ayrılmaz parçalarıdır. Bu mottolar Latince, Eski Fransızca ya da İngilizce olabilirler. Örneğin Chrewynd ailesinin mottosu Latince olarak şu ifadeleri barındırmaktadır: 'Fide Sed Qui Vide' bu mottonun Türkçesi hayat boyu imandır.³ Yine benzer şekilde Diz bağı Şövalyeliğinin Mottosu eski Fransızca olarak 'hony Soit Qui mal y pense'dir.⁴ Türkçesi kötü düşünen kötü olsun.⁵ Diğer taraftan Anglo-Sakson'ların Fatih William tarafından 1066 yılında Hastings Savaşı'nda bozguna uğratılmaları nedeniyle olsa gerek armalarda çok nadir birkaç istisna dışında Anglo-Sakson dilinde motto bulunmaz. Bu istisnai Anglo-Sakson mottolar da

³ Pine, Heraldry and Genealogy, s. 17.

⁴ Diz Bağı şövalyeliği ile ilgili kaynakça çok fazla olmakla birlikte temel eserler için bkz: P. J. Begent ve H. Chesshyre, *The Most Noble Order of the Garter 650 Years* Londra, 1999; , D'A. J. D., Boulton, *The Knights of the Crown. The Monarchical Orders of Knighthood in Later Medieval Europe, 1325–1520*, Woodbridge, 1987; Clough, C. H. 'The Relations Between the English and Urbino Courts, 1474-1508', *Studies in the Renaissance*, Cilt. 14, , 1967, s. 202-218; L. Jefferson, 'MS Arundel 48 and the Earliest Statutes of the Order of the Garter', *The English Historical Review*, Cilt. 109, No. 431, 1994, s. 356-385; C. H. Josten, 'Elias Ahsmole F. R. S. (1617-1692)', *Notes and Records of the Royal Society of London*, 15, 1960, s. 221-230; J. Vale, *Edward III and Chivalry: Chivalric Society and Its Context, 1270–1350*, Woodbridge, 1982; Waddington, R. B. 'Elizabeth I and the Order of the Garter', *The Sixteenth Century Journal*, Cilt. 24, No. 1, 1993, s. 97-113..

⁵ Tolgahan Karaimamoğlu, Tarık Tolga Gümüş, 'İngiliz Şövalyeliğine Dair Bazı Notlar: Dışbağı Şövalyeliği', *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2020, s. 356-360.

muhtemelen İngilizlerin Anglo-Sakson dönemi romantize etmeye başladıkları on altıncı yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlamıştır. Armaların üst kısmında da çeşitli figürler bulunabilir. Bu figürler insan yüzünden çeşitli hayvan imgelerine kadar değişiklik gösterebilmektedir. Burada dikkate değer bir nokta başlangıçta son derece sade formlara sahip olan ve sadece geometrik şekiller ve renk kombinasyonları ihtiva eden armaların zaman içerisinde yeni unsurlarla birlikte zenginleşmesidir. Özellikle zengin aristokratik sınıf kendi zenginliklerinin ve güçlerinin bir yansımasını armalarında yaşatma yoluna gitmişler ve kullandıkları armaları yukarıda bahsedilen ek unsurlarla zenginleştirmeye çalışmışlardır.

Benzer şövalyelik kurumları benzer Avrupa ülkelerinde görülmüştür. Bu noktada İskoçya örneğinin altını çizmekte yarar vardır. Monarşinin değerini bildiren çeşitli göstergeler tarih boyunca değişiklik göstermiş olabilir ama on beşinci yüzyıla gelindiğinde en azından Batı Avrupa’da ‘gerçek’ bir monarşinin en önemli göstergelerinden birisi bir monarşik şövalyelik topluluğuna sahip olmaktır.⁶ Bu noktada İskoçya da bu yola gitmeye çalışmış ve bir şövalye topluluğu kurmaya çalışmıştır. Bu şövalyelik kurumunun kuruluş sürecinde ismi üç kez değişmiş ve ilk olarak ‘unicorn’ daha sonra ‘St. Andrews’ ve daha sonra da ‘Thistle’ olmuştur. Şövalyeliğe atfedilen sembolizm İskoçya örneğinde de karşımıza çıkmaktadır. ‘Unicorn’ yani tek boynuz efsanevi bir figürdür ve şövalyeliğin sembolik hafızası içerisinde monarşinin sembolik dünyasına paralel olarak iç içe düşünülmelidir. Dolayısıyla İskoçya’nın siyasi gelişim sürecinde bir sembolik değer olarak şövalyelik de rol oynamış olabilir.

Bu iki şövalyelik kurumundan farklı olarak onlarca başka şövalye kurumu Batı Avrupa’da kurulmuştur. Hatta bu şövalyelik kurumlarının kökenini Charles Martel’e kadar uzatmak⁷ sembolik olarak da olsa şövalyelik kurumuna verilen değer altını çizmektedir. Henüz yirminci yüzyılın başlarına kadar Avrupa’da bazı tarihçiler Charles Martel döneminde dahi şövalyelik kurumunun var olduğunu ve buna ek olarak şövalyelik topluluklarının bile kurulduğunu iddia edebilmektedirler.⁸ Ama bu durum artık günümüz tarihçileri tarafından böyle görülmemektedir. Şövalyeliğin bir kurum olarak ortaya çıkışı Charles Martel’den son derece daha ileri bir tarihe denk gelse de yine de kurumun ne kadar köklü olduğunu göstermek adına ilk şövalyelik kurumu Charles Martel’e atfedilmiştir.

William Urban şövalyelik kurumunun ortaçağın sembolizmi içerisinde bir lonca gibi olduğunun altını çizmektedir. Buna göre bu kurumun üyeleri uygun köklere sahip olmalıydı. Ve benzer şekilde dinsel bir takım ritüellerin eşlik ettiği kabul törenlerinin şövalyelere uygulanması gerekmektedir. Bu durumda şövalye sadece savaş alanının kontrolünü eline almakla kalmamış aynı zamanda da Batı Avrupa yüksek kültürünün de başlıca belirleyicisi olmuştur.⁹

Şövalye ‘Evrenselliği’ ve Buna Bağlı Sembolizm:

Batı Avrupa Ortaçağ tarihi için şövalyelik ve şövalyeliğe bağlı sembolizm evrensel birer unsur durumundadırlar. Örneğin bir Fransız şövalyesi ile bir İngiliz şövalyesi farklı kökenlerden gelseler de farklı aidiyet bağlarıyla farklı kurumlara bağlı olsalar da belli durumlarda birbirlerini şövalyelik üst kimliği içinde ortak değerlere sahip bireyler olarak görürler. Bir şekilde şövalyeliği ulusal bağın önüne geçirirler. Burada şövalyeliğe bağlı sembolizm ulusal kimliğin önüne geçmiştir. Onlara göre şövalyelik üst kimliği Fransız ya da

⁶ Katie Stevenson, ‘The Unicorn, St Andrew and the Thistle: Was There an Order of Chivalry in Late Medieval Scotland?’, *Scottish Historical Review*, vol 83, no 215, Kısım 1, Nisan 2004, s. 3-22, (s. 3).

⁷ J. Balfour, Paul, ‘The Order of the Golden Fleece’, *Scottish Historical Review*, vol 5, no 20, Haziran, 1908, s. 405-410, s.405.

⁸ Paul, s. 405.

⁹ William Urban, ‘The Teutonic Knights and the Baltic Chivalry’, *The Historian*, vol 56, no 3, bahar 1994, s. 519-530, s. 519.

İngiliz olmanın üstünde bir yerde konumlanmıştır. Bu noktada tabi ki ortaçağda henüz milliyetçilik ve millete duyulan bağ kavramlarının ortaya çıkmadığının altını çizmek gerekir. Ortaçağda milliyetçilik henüz yoktur. Bu yüzden şövalyeler belli bir millete bağlı olmak yerine belli bir efendiye yani Batı Avrupa terminolojisiyle 'lord'a bağlı olmak durumundadırlar.¹⁰

Buna bağlı olarak bir İngiliz lorda bağlı Fransızca konuşan şövalyeler olabileceği gibi bir Fransız lorda bağlı İngiliz veya kıta Avrupa'sının diğer bölgelerinden gelen şövalyeler de olabilir. Sembolizm dil bağının da önüne geçmiştir. Lordlar da en nihayetinde krallara bağlı oldukları için örneğin bir Fransız şövalye dolaylı yoldan İngiliz kralına bağlı olabilir. Bunun tersi de geçerlidir. Bir Fransız krala bağlı İngiliz şövalyeler bulmak mümkündür. Bu şövalyeler lordların ayaklanmaları durumunda kendi dilini konuştukları krallarına karşı savaşabilmektedirler. Tekrar şövalyelik simgeselliği dil unsurunun önüne geçer. Bu noktada çeşitli örnekler sunmak da mümkündür. Örneğin Janico Dartasso, Navarro bölgesinden olmasına rağmen İngiltere kralları II. Richard ve IV. Henry adına savaşmıştır.¹¹ Fakat onun örneği dahi artık yavaş yavaş Batı Avrupa'da şövalyelik feodal bağlılığının sona erdiğini buna karşılık milliyetçilik kavramının yavaş yavaş güçlendiğini düşündürmektedir.¹²

Diğer taraftan bir İngiliz lord İngiltere kralına karşı yalnız başına veya başka bir grup lordun desteğini alarak savaşa girebilir. Buna İngilizler 'kişisel savaş' (private war) demektedirler. Bu durumda bu lorda veya lordlara bağlı şövalyeler de İngiltere kralına karşı savaşabilmektedirler. Bu durumda İngiliz şövalyeler İngiliz kralına karşı savaşmış olurlar. Burada altı çizilmesi gereken konu bu tür savaşların ne o dönemde ne de bu dönem tarihçileri tarafından 'iç savaş' ya da 'ayaklanma' olarak görülmemeleridir. Bunlar yukarıda da belirtildiği gibi 'kişisel savaşlardır'.¹³

Bu kişisel savaşlar neredeyse istisnasız olarak toprak paylaşımı, kişisel şeref ve şövalyeliğe özgü onur algısı sembolizmi meseleleri ve iktidarı yani krallığı ele geçirmek için yapılır. Toprak paylaşımı kendisi de gelir bakımından toprağa bağımlı olarak yaşayan şövalyenin hayatta kalabilmesi veya zenginleşebilmesi açısından hayati öneme sahiptir. Bundan dolayı böyle durumlarda şövalyeler sahip oldukları milliyete göre değil kendisine hangi tarafın savaştan sonra toprak ve sembolizme bağlı onur vaat ettiğine göre bir karar verirler ve hangi tarafta olduklarını açıklarlardı. Bu noktada sembolizm ve pragmatik arayışlar iç içe geçmiştir. Hem onur kavramı hem de maddi çıkarlar şövalyenin ortaçağda hareket tarzını ve davranışlarını belirler.¹⁴

Bu durumun pratikteki noktasına bakmak gerekirse şöyle bir sonuç ortaya çıkar. Şövalyeler için önemli olan milliyet değil savaştan sonra ele geçirecekleri topraktır. Ama şövalyelerin kідemce daha küçük olanları ise toprak konusunda büyük beklentiler içerisine girmezlerdi. Onlar için şövalye sembolizmine bağlı bulunan zafer kazanmadan kaynaklanan şövalyelik onuru daha ön plandaydı. Tabi diğer taraftan kідemsiz şövalyeler için de savaşmak için temel motifin para olduğunun altını çizmek gerekir. Ortaçağ şövalyeliğinde her ne kadar sembolizm önemliydiyse de tek belirleyici o değildi. Bu kідemsiz şövalyelerin birçoğu ne toprağa ne de

¹⁰ Bu konu şövalyelik tarihinden çok feodalizm tartışmalarına girmektedir. Feodalizmin bireyler arası bağ çalışmalarını inceleyen temel çalışma için byknz: Susan Reynolds, *Fief and Vassal, Medieval Evidence Re-Interpreted*, Oxford University Press, 1994.

¹¹ Simon Walker, 'Janico Dartasso: Chivalry, Nationakity and Man-at-Arms, *History*, vol 84, no: 273 Ocak 1999, s. 31-51.

¹² Walker, age. s.31.

¹³ Bu konudaki en önemli temel çalışma: H. Nicholson, , *Medieval Warfare: Theory and Practice of War in Europe, 300–1500*, Palgrave Macmillan, 2004.

¹⁴ Şövalyeliğin savaşçı karakterini ve özel savaşlardaki şövalyenin yerini açıklayan bir çalışma R. W. Kaeuper, *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, s.21-33.

bir lorda bağlı olan bağımsız şövalyelerdi. Bu noktada kim onlara daha fazla maddi çıkar sağlarsa yani hangi taraf onlar için daha fazla para öderse onların yanında savaşmayı seçerlerdi. Ama onur kavramı tekrar şövalyenin hareketlerini belirleyen temel motiflerden biriydi. Dolayısıyla yine bağlılık kavramı milliyete değil sembollere ve maddi çıkarlaraydı. Şövalye üst kimliğinde buluşmalarının nedeni her ne kadar zaman zaman yukarıda açıklandığı gibi pratik ya da yaşamsal nedenlerden kaynaklanıyor olsa da sembolizm hiç de azımsanmayacak bir rol oynamaktadır.¹⁵

Örneğin bazı şövalyeler bağlılık yemin ettikleri lordlarını asla bırakmazlar, farklı taraflara geçmezler ve savaşta veya savaş dışı nedenlerden ötürü ölünceye kadar lordlarına bağlı kalırlardı. İşte bu noktada şövalyelik sembolizmi, şövalyelik etiği ve şövalyelik değerleri daha açık bir biçimde devreye girmektedir. Örneğin bir İngiliz şövalye İngiliz bir lorda bağlı ise ve bu İngiliz lord örneğin Güller Savaşı gibi görece geç bir tarihte bile olduğu gibi İngiltere kralına karşı savaşmaya girişirse İngiliz şövalye şövalyeliğin taşıdığı sembolizm onun içinde var olan sembolik değerler ve şövalye etiği nedeniyle kendisini İngiltere kralına karşı başkaldırmış olarak bulabilirdi. O dönemde bu durum yadırganmayan bir şeydi ve şövalyeliğin sembolik değerleri bağlamında açıklanabilirler. Eğer bu kişisel savaş başarısız olur ve İngiltere kralı kazanırsa şövalye cezalandırılır hatta bazı durumlarda idam edilir ama onun şövalyeliği ve şövalye etik değerlerine aykırı davranıp davranmadığı sorgulanmazdı.

Güller Savaşı bu durumu gösteren güzel bir örnektir. Güller Savaşı'nda iki noktada ortaçağ sembolizmi ve şövalyelik idealleri ortaya çıkmaktadır. Birinci nokta savaşın adından da anlaşılacağı gibi tarafların armaları bu savaşa adını vermiştir ve bu da ortaçağda armanın ve sembolizmin öneminin altını çizer. Buna ek olarak bu savaşa katılan tarafların birbirlerine karşı zaman zaman üstünlük kurdukları dönemde savaşan tarafların mağlup tarafın şövalyelerini şövalyelikten genellikle çıkarmamalarıdır. Doğal olarak bunun bazı istisnaları vardır. Örneğin o dönemde Fransa topraklarında önemli askeri başarılar kazanmış olan Sir Thomas Kirieli'nin savaşta yenilen tarafta yer alması nedeniyle İngilizlerin en soylu şövalyelik kurumu olan dizbağı şövalyeliğinden atılması ve idam edilmesi ve buna benzer olaylar istisna oluşturmaktadırlar.¹⁶

Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur. Bu örnek görece olarak geç bir dönemde yaşanmıştır ve ortaçağ artık sona ermek üzeredir. Ayrıca Sir Thomas Kirieli bir soyluluk unvanı taşımayan şövalye olmakla birlikte askeri kariyer açısından son derece yüksek bir noktaya ulaşmış yani İngilizlerin Fransa topraklarında bulunan o dönemdeki tek yer olan Calais garnizonunda Gurney şatosunun komutanlığını yapmıştır. Tersine durum Sir Thomas Parre ve Sir Thomas Stanley gibi şövalyeler için de geçerlidir. Bu şövalyeler, şövalyelik ülküsü adına lordlarına bağlı kalmışlar ve bunun karşılığında da savaş sonrası daha yüksek mevkilere getirilerek ödüllendirilmişlerdir. Ama yine de şövalyeliğe bağlı sembolizm tekrar rol oynar çünkü maddi kazancın yanında bu kişilerin dizbağı şövalyeliğine seçilmeleri şövalyelik sembolizminin açık bir göstergesidir. Bu noktada belki de en dikkat çekici örnek Sir Thomas Burgh örneğidir. Sir Thomas Burgh, Güller Savaşı sonrasında sadece toprak bakımından ödüllendirilmekle kalmamış asalet unvanı da kazanmıştır. Sir Thomas Burgh örneğinde pragmatiklikle şövalyelik sembolizmi içi içe geçmiştir. Maddi kazanımlar durumun pragmatik

¹⁵ Kaeuper, *Medieval Chivalry*. S. 120-140.

¹⁶ Güller savaşları ile ilgili bibliyografya neredeyse sınırsız olmakla birlikte bazı önemli eserler için bkz: H. T. Evans, *The Wars of the Roses*, Sutton Publishing 1998; Ralph A. Griffiths, *The Wars of the Roses*, Sutton Publishing, 1998; Michael Hicks, *The Wars of the Roses, 1455-1485*, Osprey Publishing, 2003; Paul Murray Kendall, *The Yorkist Age: Daily Life in the Middle Ages*, Allen Unwin, 1962.

tarafını temsil ederken aristokratik unvana ulaşmak zaten kendisi kıta Avrupa'sından farklı olarak İngiltere için bir sembolden başka çok az şey olan aristokrasinin altını çizmektedir.¹⁷

Aristokrasi Fransa örneğine karşılık İngiltere'de daha sembolik bir anlam içerir. Fransa'da bir aristokratın gücü toprağa sahip olmaktan ve ona bağlı bulunan topraktan aldığı gelirden gelmekteyken İngiltere'de bu bağ daha zayıftır. Her ne kadar İngiltere'ye aristokrasi Norman Fethi sonrasında Fransız modeli olarak büyük oranda gelmişse de İngiltere'de kendine özgü bir biçim kazanmış ve özellikle geç ortaçağ döneminde sembolikleşmiştir. İngiliz aristokrasisi toprak referanslı bir aristokrasi olmak yerine kişilerin kral veya onu etkileyen soylular tarafından parlamentoya çağrılmaları ile ilgilidir. İngiltere'de geç ortaçağda eğer bir kişi kral tarafından parlamentoya çağrılırsa artık o kişi o andan itibaren 'lord'dur. Yani aristokrasinin bir mensubudur. Dolayısıyla bir kişinin toprağı olup olmadığına İngiltere'de bakılmaz. İşte Sir Thomas Burgh'un başına gelen tam da budur. O fazla bir toprağa sahip olmamasına rağmen savaştaki başarılarından dolayı sembolik olarak hem dizbağı şövalyeliğine seçilmekle hem de lord ilan edilmekle ödüllendirilmiştir.¹⁸

Aristokrasi İngiliz sistemi içerisinde kıta Avrupa'sı modelinden farklı olarak ve Fransa'ya nazaran daha keyfi bir şekilde dağıtılan bir unvandır ve şövalyelik ve sembolizmle doğrudan ilgilidir. Genellikle bir kişinin parlamentoya çağrılıp çağrılmayacağı belirlenirken o kişinin 'ne kadar şövalye' olduğu şövalyelik ülküsü ve ideallerine ne kadar bağlı olduğu gibi kıstaslar göz önüne alınır. Diğer taraftan bu pragmatik tarafın hiç önemli olmadığı anlamına gelmez. Kral veya duruma göre büyük aristokratlar sıradan bir kişiyi, parlamentoya çağırıp 'lord' yapacakları zaman onun toplumsal önemini, toplum içindeki itibarını, savaşta gösterdiği başarıları gibi farklı etkenleri de göz önünde bulundururlar. Bu noktada krala ve büyük aristokratlara yakınlık da önemlidir. Ama sembolizmin yeri azımsanmayacak noktadadır.¹⁹

Şövalyelik özü gereği zaten sembolik bir kurumdur. Bu durumun iki yönü vardır. Birincisi, şövalye olmak bu payeye erişmek ortaçağ Batı Avrupa toplumunda sembolik bir değer taşıır. İkincisi ise bir kişinin şövalye olmasındaki temel motif kaynağının şövalyelik kurumuna sembolik bir değer yüklemesi onu bir prestij ve onur olarak görmesidir.

Birinci noktayı irdelemek gerekirse, şövalye şövalye olmaktan dolayı fazlaca bir maddi çıkar beklemez. Şövalyelik kurumunun ortaya çıktığı yüksek ortaçağdan beri şövalyelik kurumu toplum içerisinde sembolik olarak üstün bir sınıf olarak görülmüştür. Toplum örneğin şövalyelere sadece şövalye oldukları için maddi bir ödül vermez. Tabi bu noktada şövalyeliğin erken evresinde savunma amacının ön plana çıktığı dönemlerde aristokratların kendine bağlı şövalyelerin masraflarını karşıladıkları doğrudur ama bu sadece erken dönem şövalyeliği için geçerlidir. Şövalye toplumun diğer katmanlarına göre üstündür. Dolayısıyla sembolik olarak şövalye olmak halktan ayrı olarak farklı bir sınıfa mensup olma hakkını kazandırır. Dolayısıyla şövalyeliğin ortaya çıktığı ilk yüzyılda aristokrasiye mensup olmayan insanların savaşta ölmek pahasına bu payeye ulaşmak için şövalye olmak istemelerinin altında yatan neden budur. Burada şövalye olmak istemenin ardında hiçbir maddi çıkar beklememek gibi yanlış bir

¹⁷ Bu noktada birincil kaynak olarak Diz Bağı şövalyeliğinin kayıtları olan ve John Anstis tarafından kaleme alınmış ve tarihte Liber Niger olarak bilinen Kara Kitap kaynak gösterilebilir. Bu kaynakta yukarıda adı geçen şövalyelerin ne zaman Diz bağı şövalyeliğine üye yapıldıkları ve ne zaman hangisinin şövalyelikten azladıldıkları ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur: John Anstis 'The Register of the most Noble Order of the Garter.Londra 1724.

¹⁸İngiliz Aristokrasisinin gelişimi ve doğası üzerine önemli çalışmalardan biri: K. B. McFarlane *The Nobility of Later Medieval England*, Oxford, Clarendon Press; 1980;; Sir Thomas Burgh2un kişisel yükselişi için: Anstis *Register*, Üçüncü Richard ve VII. Henry Dönemi Kayıtları.

¹⁹ Bu durumun örneklerini yine John Anstis'in kaleme aldığı 'Kara Kitap'ta bulmak mümkündür. John anstis önceleri Sadece Sir Ünvanı taşıyan fakat daha sonra Lord Olmuş ve dizbağı şövalyeliğine seçilmiş veya aday gösterilmiş kişilerin kayıtlarını düzenli olarak tutmuştur. Anstis, *Register* VI. Henry IV. Edward III. Richard ve VII. Henry Dönemleri.

sonucun çıkartılmaması gerekir. Bazı şövalyeler şövalyeliğin ilk yüzyılında çok fakirdirler ve kendilerinin bağlı oldukları aristokratın sponsorluğunda şövalye olmuşlardır. Onların sayesinde şövalyelik gereksinimi olan at ve zırhı alabilmişlerdir, ama bu şövalyelerin sayısı sınırlıdır.²⁰

İkinci neden ise şövalyeliğin toplum içinde getirdiği prestijin yanında şövalye herhangi bir fonksiyonel nedene bağlı kalmadan sadece onur kavramı adına şövalye olmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Şövalye onur için şövalye olur ve bu da daha çok semboliktir. Ortaçağda şövalyeliğe atfedilen onur unsuru o kadar köklü olmuştur ki şövalyelikle özdeşleştirilen bu onur kavramı bugün bile Batı Avrupa toplumunda geçerliliğini korumaktadır. Toplumsal başarı gösteren birisinin günümüzde şövalyelik unvanıyla ödüllendirilmesi bu geleneğin sürdürülmesidir ve kökeni ortaçağa kadar uzanır.

Şövalyeliğe atfedilen bu anlamın kökeninde hiç kuşkusuz şövalyeliğin ortaya çıkışından beri çok fakir insanların isteseler de lordlar tarafından seçilen bazı istisnalar hariç şövalye olamamalarının payı vardır. Örneğin on birinci yüzyılda şövalyelik daha henüz ortaya çıkmışken yeni şövalye olan kişiler şövalyelik için olmazsa olmaz olan savaş atı ve zırh elde etmek zorundaydılar. Her iki gerecin de ortaçağda son derece pahalı olmasından dolayı bunları elde etmek ancak ekonomik olarak ortalamanın üzerindeki erkeklerin ulaşabileceği bir şeydi. Bu yüzden şövalyeler büyük bir çoğunlukla toplumun üst sınıfından olan kişiler arasında yayılıyordu. Bu da o sınıfa mensup olanların zamanla prestij kazanmasında etkili olmuştur. Şövalyelik çoğunlukla köylülerin veya zanaatkarların ulaşabilecekleri bir durum değildi. Çünkü ekonomik olarak bunlara güçleri yetmiyordu. Ancak bu daha çok sadece şövalyeliğin ortaya çıktığı ilk dönemlerde böyledir ve şövalyelik toplumda yaygınlaştıkça toplumun alt kesimlerinden kimselerin de lordları tarafından şövalye ilan edilmeleri zaman zaman görülen bir durumdur. Bunun başlıca nedeni de o kişilerin savaşta cesaret göstermeleridir. Diğer taraftan bazen aristokratlar sadece sempati duydukları kişileri bile şövalye ilan edebilmekteydiler. Fakat bu uygulama da zamanla değişmiştir ve şövalye olmak zaman içerisinde gittikçe zorlaşmıştır.²¹

Toplumun alt kesimlerine mensup olanların şövalye olmak istemelerindeki temel motif de para değil şövalyeliğe hem bireysel hem de toplumsal olarak yüklenen anlamdır ve bu anlam da özü itibarıyla semboliktir. Dolayısıyla gençlerin ve orta yaşta erkek ortaçağ bireylerinin şövalye olmak istemelerinin altında yatan nedenlerin belki de en önemlisi ona sembolik olarak yükledikleri anlamdır.

Şövalyeliğe sembolik olarak yüklenen anlam bu denli yüksek olunca halkın önemli bir kesimi şövalye olmak istemiş ve buna bağlı olarak da şövalyelerin geç ortaçağa doğru giderek hem sayıları hem de toplum nüfusu içindeki oranları artmış ve toplumun hiç de azımsanmayacak kısmı şövalye olmuştur. Bu noktada şövalyeler kendi konumlarının sembolik prestijini korumak için belli şeyler denemişlerdir. İlk olarak şövalyeliğe kabul şartlarını zorlaştırmışlardır. Başlangıçta herhangi bir şövalyenin sıradan bir savaşçıyı şövalye ilan etmesinin önünde hiçbir engel yokken bu durum yıllar içerisinde değişmiştir. Zamanla şövalye olmak için birden fazla şövalyenin veya lordun onayı gerekmiştir ve bir süre sonra sadece krallar ve büyük aristokratlar kişileri şövalye yapabilir hale gelmiştir. İkinci olarak şövalyelik babadan oğula geçer hale getirilmiş ve bu kuruma dışarıdan katılacakların sayısı iyice azaltılmıştır. Bunlarında çok fazla yeterli olmaması üzerine şövalyeler şövalyelik kurumu içerisinde sadece seçkin üyelerin kabul edildikleri özel şövalye toplulukları kurmuşlardır.

²⁰ Bu paragrafta tartışılan konunun dönemsel olarak uzun bir süreci kapsamasından dolayı bir referansa sayfa numarası vererek atıf yapmak yerine, Oxford profesörü Maurşee Keen'in kaleme aldığı Chivalry isimli çalışmanın geneline bakmak gereklidir. Keen, *Chivalry*.

²¹ Bu noktada Ortaçağda savaş atlarının hem sahip olunmasının hem de geliştirilmesinin ne denli zor olduğunu anlatan bir çalışma için bkznz: John Clark, (ed.). *The medieval Horse nad its Equippment, c.1150 c. 1550* Londra, Boydell Press, 2004.

Bu şövalye toplulukları kuruluş amaçlarına göre sınıflandırıldıklarında iki çeşittirler. Birinci grup Haçlı Seferleriyle birlikte kurulan ve tarihçilerin ‘Dinsel Şövalye Örgütleri’ olarak adlandırdıkları şövalye topluluklarıdır. Bunların başlıcaları, Tapınak şövalyeleri ve Hospitaliye şövalyeleridir. Haçlı seferleri ile birlikte özü itibari ile seküler bir kurum olan şövalyeliğin içerisine dinsel unsur ilave edilmiştir.²² Bu şövalye topluluklarının kurulmasında savaş ve din unsurları ön plana çıkmakta ama sembolik unsur biraz daha geri plana atılmaktadır.

Diğer taraftan tarihsel olarak kısmen daha sonraki bir dönemde ortaya çıkmış olan ve tarihçilerin ‘seküler şövalyelik toplulukları’ olarak adlandırdıkları şövalye topluluklarında din unsuru ikinci plandadır ve öne çıkan bu şövalye topluluklarına toplum ve şövalyelerin kendileri tarafından atfedilen sembolik değerdir.²³ Sıradan şövalye olmakla yetinmeyen ve yeni bir prestij kaynağı arayan üst sınıf şövalyeler bu seküler kurumlar sayesinde yeni bir sembolizm kaynağı bulmuşlar ve şövalyeliğe yeni bir unsur ilave etmişlerdir. Bu şövalye topluluklarından en ünlüleri İngiltere’nin bugün bile ‘en soylu şövalyeliği’ olarak kabul edilen Dizbağı Şövalyeliği, Fransızların buna alternatif olarak kurdukları Yıldız Şövalyeliği ve Burgonya’nın Altın Pösteki Şövalyeliğidir.

Şövalye Ritüelleri ve Sembolizm:

Ortaçağda birçok konuda olduğu gibi şövalyelik konusunda da ritüeller önemli olmuştur. Örneğin İsmail Güleç ve Neslihan Demiriz, Maurice Keen’in çalışmasını dayanak göstererek ortaçağ için son derece önemli olan ‘taç giyme törenleri ile şövalyelik törenleri arasında yakın bir ilişki kurarlar.²⁴ Benzer şekilde şövalyeliğe yükseltme törenlerinde ‘Lordun kılıcıyla’ şövalye adayının ‘omuzuna hafifçe’ vurulması da sembolik olarak şövalyeye toplumda verilen önemi göstermesi bakımından önemlidir.²⁵ Başlangıçta seküler bir kurum olarak ortaya çıkan şövalyeliğin ortaçağın en baskın kurumu olan Katolik Kilisesinin ritüellerinin etkisinde kalması kaçınılmaz olmuştur. Yine Güleç ve Demiriz’e göre ‘1160 ile 1180 yılları arasında ritüel haline gelen şövalye olmadan önce son geceyi kilisede ibadet ve dua ederek geçirme geleneği’ ortaçağa özgü sembolizme verilen önem çerçevesinde değerlendirilmelidir.²⁶ Bu noktada ortaçağa özgü iki sembolizm unsuru iç içe geçmiştir. Birinci nokta seküler sembolizmdir ve şövalyeliğin dinle temas etmediği döneme atıfta bulunur. Örneğin şövalyenin şövalye ilan edildikten sonra yanağına tokat atılması geleneği şövalyeliğin ilk ortaya çıkış dönemine özgüdür ve şövalyeliğin seküler yanını temsil eder. İkincisi ise şövalyelik ile dinsel ritüellerin birbirlerini etkilemeleri sonucu ortaya çıkan bir sentez durumudur. Kiliselerde şövalyelikle ilgisi olmadan gelişen sembolizm şövalyeliğe yansımış ve bu noktada ona yeni bir sembolizm perspektifi kazandırmıştır.

Şövalyelerin kıta Avrupası ve İngiltere’de şövalyeliğe kabul törenlerinde beyaz gömlek ve kırmızı yelek giymeleri ve üzerlerine de siyah zırh geçirmelerinin hepsinin birer sembolik anlamları mevcuttu. Bundan başka birçok unsurun da sembolik anlamı mevcuttu.²⁷ Şövalyelik başlangıçta fonksiyoneldir ama zaman içerisinde ona toplum tarafından atfedilen anlamın derinliği yüzünden sembolik donanımlara sahip olmuştur. Bu da bir miktar ortaçağ sembolizmi

²² Şövalyeliğin özünde seküler bir kurum olarak ortaya çıktığını ve geliştiğini iddia eden tarihçi Maurice Keen’dir. Keen, *Chivalry, ‘the Secular Origins of Chivalry’*, s. 18-44. Yine Maurice Keen kitabının ilerleyen bölümünde ‘the secular code of honor of a martially oriented aristocracy’ den bahsetmektedir. Keen, *Chivalry* s. 252. Yine Maurice Keen Haçlı Savaşlarıyla birlikte şövalyeliğin içine dinsel unsurun girdiğini düşünmektedir. Keen, *Chivalry, ‘Chivalry, the Church and the Crusade’*, s. 44-64.

²³ Keen, *Chivalry, ‘The Secular Orders of Chivalry’*, s. 179-199.

²⁴ İsmail Güleç, H. Neslihan Demiriz, *Ortaçağ’da Şövalyelik ve Şövalye Eğitimi*, Denizler Kitabevi, İstanbul 2015, s. 169.

²⁵ Güleç, Demiriz, age., s. 170.

²⁶ Güleç, Demiriz, age., s. 170.

²⁷ Güleç, Demiriz, age., s. 173-5.

bir miktar seküler sembolizm ve bir miktarda Kilise sembolizminin karışımı olarak karşımıza çıkar.

Ortaçağın evrenselliğine koşut olarak yerel farklılıklar da mevcuttu. Şövalye ritüellerinin formel yapısı ortaçağ edebiyatında da karşımıza çıkan bir konudur. Örneğin on üçüncü yüzyılda Fransa’da ortaya çıkan *Orden de Chevalerie* adlı şiirde şiirin kahramanı kendisinin kurtarılması karşılığında Müslümanlara şövalyeliğe kabul sembolizmlerini tek tek açıklayacaktır.²⁸ Her ne kadar edebi eserler tarihçiler açısından tam olarak birer birincil kaynak sayılamazlarsa da bu şiirin işaret ettiği ritüeller yine de yüksek ortaçağda şövalyeliğe atfedilen anlamı gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Bu ritüellerden ilki sembolik olarak günahlardan arınmak için banyo yapmaktır. Daha sonra bir yatağa uzanmak gelir bunun anlamı da Lieberman’a göre şövalyeliğe geçişi sembolize etmesidir. Daha sonra dünyevi temizliği temsil eden beyaz bir elbise giyilmesi söz konusudur. Bu elbiseden sonra sırada Katolik kilisesini savunmak adına dökülecek kanları temsilen kırmızı bir pelerin giyilmesi söz konusudur. Bu noktada hem orijinal olarak seküler bir kurum olan şövalyeliğin içine din unsurunun girmiş olduğunu görmekteyiz hem de Haçlı seferlerinin şövalyelik kurumuna olan etkisi ortaya çıkmaktadır. Normalde lord için dökülen kana karşılık artık kilise için dökülen kan daha sembolik bir anlam kazanır olmuştur. Fakat bana göre ritüellerin seküler unsurları hala canlılığını da bir taraftan korumaktadır. Örneğin kırmızı pelerinden sonra giyilen kahverengi çoraplar şövalyelerin toprağa yakınlığını ve beyaz bellik de şövalye iffetini sembolize etmektedir. Benzer şekilde altın mahmuzların tanrıya itaati temsil ettiği düşünülmektedir. Yine şövalyelerin savunmasız yardım etmeleri gibi benzer ritüeller de mevcuttur ve bu şiirin asıl önemi de şövalyeliğin savaşçı, Hristiyan ve aristokratik unsurların iç içe geçmesidir.²⁹ Bu noktada yine dikkat edilmesi gereken nokta edebiyat eserini tarihin açıklanmasında kullanırken dikkatli olunması gerekliliğidir. Yukarıda adı geçen eserde işlenen sembolizmin ne kadarının gerçek hayatla örtüştüğü ne kadarının ise adı bilinmeyen yazarı veya yazarları tarafından idealize edildiği açık değildir. Bu durumda eser elbette hayal gücünü yansıtmaktadır ama ortaçağın kendine özgü değer yargılarından türemiştir.

Orijinal olarak şövalyelik İngiltere’ye Norman Fethiyle birlikte gelmiştir.³⁰ Şövalyelik sembolizmi ona eşlik eden onur duygusuyla beraber gelişmiştir. Her ne kadar şövalyelik gelişimi bakımından para karşılığı askerlik hizmeti satın alma durumu bağlamında tanımlanmışsa da İngiltere’de I. Edward döneminden itibaren Edward para karşılığı aradığı verimi şövalyelerden bulamayınca onur kavramını paranın önüne koymuş ve bu sayede şövalyelik sembolik açıdan İngiltere’de güçlenmiştir.³¹ Bunu yaparken Kral I. Edward İngiltere’de tekrar turnuva geleneğini ve Kral Arthur efsanelerini canlandırmış ve şövalyeliğe yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu noktada ortaçağın kendine özgü sembollere sığınma geleneği onur kavramının şövalyelik ülküsü içerisine sokulmasıyla yeni bir anlam kazanmıştır. Bu noktada aristokrasinin yüksek ortaçağda yükselişe geçmesine koşut olarak şövalyeliğin toplumsal değerinin düşmesi arasında da bu türden bir durum söz konusudur. Aristokrasi babadan oğula kesin kurallar içerisinde geçen bir kurumken şövalyelikte de her ne kadar babadan oğula geçiş yüksek ortaçağda özendirilmişse de geç ortaçağa gelindiğinde bu durum yavaş yavaş tersine dönmüş ve savaşta başarı yeniden temel belirleyici olmaya başlamıştır. Bu noktada da şövalyelik kurumu toplumsal değerini tekrar yitirmeye başlamıştır.

²⁸ Max Lieberman, ‘A New Approach to the Knighting Ritual’, *Speculum*, Vol. 90, No. 2 (Nisan, 2015), s. 391.

²⁹ Lieberman, ‘A New Approach’, s. 392.

³⁰ Nigel Saul, *Chivalry in Medieval England*, Harvard University Press, 2011, s. 7: Nigel Saul’dan birebir aktarmak gerekirse, ‘The arrival in England of Chivalrycan be dated very precisely. It was introduced by the Normans in 1066’.

³¹ Nigel Saul, *Chivalry in Medieval England*, ünite 3.

Sonuç

Ortaçağ toplumu sembolizme modern toplumdan daha fazla önem vermiştir. Bu durum ortaçağda şekillenen şövalyelik kurumu için de geçerlidir. Ortaçağ boyunca her zaman önemli görülmüş olan şövalyelik ortaçağ sembolizmi ile iç içe geçmiştir. Ortaçağ armaları her ne kadar bir pratik nedenden doğmuş olsa da daha sonra sembolik bir alana evrilmiştir. Savaşta karşıdaki askerin tanınması gibi basit bir pratik nedenden kaynaklanan şövalye armaları daha sonra ailenin kişisel malı olmuş ve ailenin sembolü haline gelmişlerdir. Bu yönüyle kendisi de bir sembol olan arma kullanımı sembolik bir anlam kazanmıştır. Şövalyelerin bir millete değil de bir lorda bağlı olmaları yine ortaçağ sembolizmi içinde değerlendirilebilir. Şövalyeliğe kabul seremonileri ortaçağ sembolizminin belki de doruk noktasına ulaştığı durumlardır. Günümüz şartlarına göre son derece süslü olarak tanımlanabilecek bu törenler şövalyelik ülküsünün yine sembolik bütünlüğü içinde değerlendirilmelidir. Şövalyeliğin bir süre sonra babadan oğula geçen bir kurum olması ve daha sonrada şövalye sayısının artmasıyla şövalyelerin toplumda prestij kaybetmeleriyle yeni bir çözüm aramaları seküler şövalye kurumlarının kurulmasına ön ayak olmuşlardır. Bu süreçte de ortaçağ sembolizmi önemli rol oynamıştır. Hem şövalyelik sembolik bir kurumdur hem de şövalyelik içinde daha elit bir kurum olarak seküler şövalye topluluklarının kurulması semboliktir. Hatta bu durum şövalyelik sembolizmine daha derin bir anlam kazandırmıştır. Şövalyeliğe atfedilen bu sembolik değer ortaçağ toplumuna özgü hiyerarşik toplum kavrayışının da bir yansımasıdır. Şövalye sembolizminde onur kavramı da önemlidir. Onura atfedilen anlam yine sembolizm bağlamında açıklanabilir. Şövalyelik edebiyat sanatına da yansımış ve orada yine sembolizmle iç içe geçmiştir.

Kaynakça

- Anstins J. *The Register of the Most Noble Order of the Garter* Londra 1724.
- Barber, R. *The Knight and Chivalry*, Woodbridge, UK: Boydell, 2000.
- Barber, R., *The Reign of Chivalry*, Woodbridge, UK: Boydell, 2005
- Begent P. J. ve Chesshyre, H., *The Most Noble Order of the Garter 650 Years* Londra, 1999..
- Bellitto, C. M.,. ‘Chivalry: A Door to Teaching the Middle Ages’, *The History Teacher*, Cilt. 28, No. 4, 1995, s. 479-485.
- Boulton, D’A. J. D., *The Knights of the Crown. The Monarchical Orders of Knighthood in Later Medieval Europe, 1325–1520*, Woodbridge, 1987.
- Clough, C. H. ‘The Relations Between the English and Urbino Courts, 1474-1508’, *Studies in the Renaissance*, Cilt. 14, , 1967, s. 202-218.
- Council N., , ‘Ben Jonson, Inigo Jones, and the Transformation of Tudor Chivalry’, *ELH*, Cilt. 47, No. 2, 1980, s. 259-275.
- Davis, A. *Chivalry and Romance in the English Renaissance*, D. S. Brewer. 2003.
- Evans, H. T., *The Wars of the Roses*, Sutton Publishing, 1998.
- Griffitts, R. A., *The Wars of the Roses*, Sutton Publishing 1998.
- Güleç, İ, Demiriz, H. N., *Ortaçağ’da Şövalyelik ve Şövalye Eğitimi*, Denizler Kitabevi, İstanbul 2015.
- Hicks, M., *The Wars of the Roses 1455-1485*, Osprey Publishing 2003.
- Jefferson, L., ‘MS Arundel 48 and the Earliest Statutes of the Order of the Garter’, *The English Historical Review*, Cilt. 109, No. 431, 1994, s. 356-385.
- Jones, R., *Knight The Warrior and the World of Chivalry*, Osprey Publishing 2011 .
- Josten, C. H., ‘Elias Ahsmole F. R. S. (1617-1692)’, *Notes and Records of the Royal Society of London*, 15, 1960, s. 221-230.
- Kaeuper, Ri. W. *Chivalry and Violence in Medieval Europe*, Oxford University Press, 1999.
- Kaeuper, R. W., *Medieval Chivalry*, Cambridge University Press 2016.
- Karaimamoğlu T., Gümüş T. T. ‘İngiliz Şövalyeliğine Dair Bazı Notlar: Dizbağı Şövalyeliği’ *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2020. S. 356-360.
- Keen, M., *Chivalry*, Oxford University Press, 1984.
- Kendall P. M., *The Yorkist Age: Daily Life in the Middle Ages*, Allen ve Unvin 1962.
- Kilgour, R. L., ‘Honore Bonet: A Fourteenth-Century Critic of Chivalry’ *PMLA*, 50/2, 1935, 352-361.
- Liddiard, R. *Castles in Context: Power, Symbolism and Landscape, 1066 to 1500*, Windgather Press, 2005.
- Lieberman, M. ‘A New Approach to the Knighting Ritual’, *Speculum*, Vol. 90, No. 2 (Nisan, 2015), ss. 391-423.
- Malin, E. S. ‘Emulous Factions and the Collapse of Chivalry: Troilus and Cressida’, *Representations*, No. 29, 1990, s. 145-179.
- McFarlane, K. B., (1980). *The Nobility of Later Medieval England*, Clarendon Press.
- Nardo, D., *Medieval Knights and Chivalry*, ReferencePoint Press, 2015.
- Nicholson, H. *Medieval Warfare: Theory and Practice of War in Europe, 300–1500*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004.
- Paul, J. B. ‘The Order of the Golden Fleece’, *Scottish Historical Review*, vol 5, no 20, Haziran, 1908, s. 405-410.
- Pine L. G. *Heraldry and Genealogy*, The English University Press, Londra, 1963.
- Reynolds, S., *Fief and Vassal: Medieval Evidence Re-interpreted*, Oxford University Press, 1994.
- Saul, N., *Chivalry in Medieval England*, Harvard University Press, 2011.

- Schulze, I. L. 'Elizabethan Chivalry and the Faerie Queene's Annual Feast', *Modern Language Notes*, Cilt. 50, No. 3, 1935, s. 158-161.
- Stevenson, K. 'The Unicorn, St Andrew and the Thistle: Was There an Order of Chivalry in Late Medieval Scotland?', *Scottish Historical Review*, vol 83, no 215, Kısım 1, Nisan 2004, s. 3-22, (s. 3).
- Stroud, M. "Chivalric Terminology in Late Medieval Literature", *Journal of the History of Ideas*, Cilt. 37, 1976, s. 323-334.
- Urban, W. 'The Teutonic Knights and the Baltic Chivalry', *The Historian*, vol 56, no 3, Bahar 1994, s. 519-530.
- Vale, J., *Edward III and Chivalry: Chivalric Society and Its Context, 1270-1350*, Woodbridge, 1982.
- Vale, M. G. A., 'A Fourteenth-Century Order of Chivalry: The "Tiercelet"', *English Historical Review*, Vol. 82, No. 323, 1967, s. 332-341.
- Waddington, R. B. 'Elizabeth I and the Order of the Garter', *The Sixteenth Century Journal*, Cilt. 24, No. 1, 1993, s. 97-113.
- Walker, S. 'Janico Dartasso: Chivalry, Nationakity and Man-at-Arms', *History*, vol 84, no: 273 Ocak 1999, s. 31-51.
- Yates, F. A 'Elizabethan Chivalry: The Romance of the Accession Day Tilts', *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, Cilt. 20, No. 1/2, 1957, s. 4-25.

THE LEGENDS JOURNAL OF EUROPEAN HISTORY STUDIES(LJEHS)

Issue / Sayı: 2 Year / Yıl: 2021

Article Type / Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Doi: <http://dx.doi.org/10.29228/legends.51749>

Submitted / Geliş Tarihi: 12/06/2021

Accepted / Kabul tarihi:12/09/2021

Reference / Atıf Bilgisi: Geçikli, Kubilay; “Change and Inevitable Challenge: Deterritorialized Welsh and Non-conformist Challenge”, *The Legends Journal of European History Studies*, S. 2, 2021, ss.98-105.

“CHANGE AND INEVITABLE CHALLENGE: DETERRITORIALIZED WELSH AND NON-CONFORMIST CHALLENGE”

Kubilay GEÇİKLİ *

Öz

Yirminci yüzyılın ilk yarısında İngiltere’de gelişen Kelt Aydınlanmasıyla birlikte İngiltere’nin bir imparatorluk olarak yüzyıllardır baskı altında tuttuğu yerel kültürler yeniden odak noktası haline gelmiştir. Buna koşut olarak İskoç, Gal ve İrlanda kültürleri kendilerine özgü nitelikleriyle dönemin sanatçı ve entelektüelleri tarafından öne çıkarılmış ve İskoçya, Galler ve İrlanda’nın tarihsel geçmişi de eleştirel bir bakışa tabi tutulmuştur. Bu bağlamda dile getirilen en önemli düşüncelerden biri söz konusu ülkelerin birer koloni olduğudur. İngiliz kültürünün oluşumu söz konusu olduğunda köken niteliği taşıyan Galler de benzer tanımlamalar eşliğinde değerlendirilmektedir. Bu çalışmada Galler’in kolonileştirilmesi süreci ve bu süreci engellemek amacıyla gelişen muhalif oluşumların etkileri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Galler, Gal, sömürgecilik, İngiliz tarihi, kültür, muhalif kültür

“Change and Inevitable Challenge: Deterritorialized Welsh and Non-conformist Challenge”

Abstract

With the emergence of Kelt Revival in England in the first half of the 20th century, local cultures that had been suppressed by English Empire throughout centuries were focused on again. Accordingly, Scottish, Welsh and Irish cultures were brought to the fore with their peculiar aspects and histories of these countries were viewed critically. One of the most important ideas put forward with the spirit of this movement is that the mentioned countries were nothing but colonies of the English Empire. Wales, the country which is regarded as the root as far as the formation of English culture is concerned, has begun to be defined and described within the terminology of colonialism. This study is intended to trace the process of the colonization of Wales and the effects of non-conformist formations that emerged as a reaction against this process and aimed to prevent it.

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, kgecikli@gmail.com, Orcid no: 0000-0002-4154-1298

Keywords: Wales, Welsh, colonialism, history of England, culture, nonconformist culture

Recent studies focusing on British culture, history and identity have been questioning the unifying nature of the umbrella term ‘Great Britain’, which is changed by some into ‘Britain broken-up’. The claims by the Scottish and the Irish relating the colonizing and suppressive aspects of this term and its historical references have been well known; the more recent trend is now exploring the status of a small country within Britain, namely that of Wales. The resulting impact of these studies has been a re-definition of Welsh culture and history. With this newer consideration, it has been claimed that Wales is nothing but another colony of Great Britain or previous England. Wales has even been claimed to be the first colony of England; for example, Bud B. Khleif holds that present-day Wales is postcolonial and that most Welshmen claim Wales was the first colony of England. Studies relating political status of Wales have employed such terms as “internal colony” and “dependent periphery” while defining the mentioned country and have drawn parallels between Wales on one hand and Scotland and Ireland on the other.¹ One of the indications that will prove this argument is the fact that Welsh economy and industry have remained underdeveloped compared to other parts of Britain and even become the least developed. If postcolonialist studies have from the beginning had a strong interest in all types of difference and marginality as Bill Ashcroft argues,² then the position of Wales might well be examined in this respect because it has had to accept its own ‘difference’ and ‘marginality’ in the process of otherization throughout history. Publication of such books as *Postcolonial Wales* by Chris Williams and *After Raymond Williams: Cultural Materialism and the Break-up of Britain* by Hywel Dix are an indication of an ongoing interest in the historical, political and cultural formation of Wales and the Welsh public.

A key figure in cultural studies and Welsh culture especially, Raymond Williams also evaluated the situation in Wales in terms of postcoloniality and did so around a time when postcolonialism as a discipline was just beginning to emerge. That is why it might be argued Williams is one of the earliest postcolonial writers of English as Hywel Dix defended. Therefore, he is “a major figure in our understanding of contemporary postcolonial cultures within Britain”.³ He “also conceived of the Welsh as an internally colonized people within the British State”⁴ and thus considered its culture a postcolonial one. Wales, according to Williams, have always had an awareness of its own real power and potentials; it only desires to be itself; however, the burden of the history is so effective that it cannot attempt to face its future. A repressed and destroyed country, it can only find a solution to this problem by utilizing the very sources it has. Williams emphasizes the fact that Welsh language has deliberately been undermined by the British governments, which has resulted in the emergence of a culturally-weakened nation since “with the language goes a literature, and with the literature a history, and with the history a culture”.⁵ Accordingly,

¹ Chris Williams, *Problematizing Wales: An Exploration in Historiography and Postcoloniality*, Jane Aaron and Chris Williams (Eds.), *Postcolonial Wales*, University of Wales Press, Cardiff, 2005, p. 8.

² Bill Ashcroft, *Post-Colonial Transformation*, Routledge, London, 2001, p. 10.

³ Hywel Dix, *After Raymond Williams: Cultural Materialism and the Break-up of Britain*, University of Wales Press, Cardiff, 2008, p. 173.

⁴ Daniel Williams, *Introduction: The Return of the Native*, Daniel Williams (Ed.), *Who Speaks for Wales*, University of Wales Press, Cardiff, 2003, p. xxx.

⁵ Raymond Williams, “Welsh Culture”, *Who Speaks for Wales*, Daniel Williams (Ed.), p. 7.

“there was a gap, that is to say: a gap in the Welsh history for the four centuries after the Acts of Union; a gap in the English history...All the complications, all the real difficulties, are in those gaps, and it is these that not only I, but most of us, find so hard to grasp, to decipher, to connect, as we try to make sense of what is called Welsh Culture”.⁶

The Welsh “have been defeated, colonized, penetrated, incorporated. Never finally, of course”.⁷ For such a culturist as Williams, who consistently drew attention the significance of the understanding of culture as a whole way of life, the problems and sufferings of the Welsh could not be tolerable in that it simply did not allow people of a particular region to control their own lives and live as they wished, which is, above all, anti-humanistic. In “Wales and England”, Williams appears as an intellectual figure who is opposed to all forms of oppression whether it may have effect upon the Welsh or other races and/or nations. “It can be said that the Welsh people have been oppressed by the English State for some seven centuries. Yet it can also be said that the English people have been oppressed by the English State for even longer”.⁸ For Williams, the meaning of the word ‘English’ for the Welshmen must be well evaluated. What comes out from Williams’s writing is the thought that for the Welsh, ‘England’ came to mean the ruling Englishmen who were total strangers to the very nation they ruled in an oppressive manner. Oğuz refers to this negative attitude of Englishmen for foreigners and she also criticizes their behaviour of humiliating and despising those who are different from themselves in Britain⁹. One of the most significant aspects of this rule is the prohibition of Welsh language according to Williams: “..That devastation of naming systems imposed by English administration has left us with some of the most radical identity confusions of any modern people”.¹⁰ Williams’s interest in the historical otherisation of Wales is the main impetus for the publication of his last and greatest novel, *People of the Black Mountains*, which is “the great historical novel Wales has long deserved”, as a review in *Wales on Sunday* suggests.

With a human history of 29.000 years, Wales firstly met imperial exploitation in 48 AD with the arrival of the Roman. The Romans were followed by the teutonic tribes, which maintained the problematical political status of the country. Although Wales was governed by Welsh princes from time to time during these invasions, these periods were short-lived and not continuous. The country had to acknowledge the English rule from the 13th century onwards. The Welsh sometimes attempted to rise in rebellion against the English administration; nevertheless, they were not successful and with the introduction of the capital in the 14th century, the country began to be colonized also financially. In the 16th century, the Welsh law was abolished and replaced by the English law.

Chris Williams argues that “one needs to distinguish between the history of Wales before and after the Acts of Union of the sixteenth century. Before 1536, and particularly after the death of the ‘last’ Prince of Wales, Llywelyn ap Gruffydd, in 1282, it is plausible to argue that Wales stood in something of a colonial relationship to England”.¹¹ According to Rees Davies, the historian of medieval Wales, “between 1282 and 1400, Wales displays most of the

⁶ *Ibidem*, p.8

⁷ *Ibidem*, p.9

⁸ Raymond Williams, “Wales and England”, *What I Came to Say*, Neil Belton, Francis Mulhern & Jenny Taylor (Eds.), Hutchinson Radius, London, 1989, p. 64.

⁹ Ayla Oğuz, Hanif Kureishi ve Kara Plak: Göç, Kimlik ve Aitlik Sorunları, Pegem Akademi, Ankara, 2018, p. 30.

¹⁰ Raymond Williams, “Wales and England”, *What I Came to Say*, Neil Belton, Francis Mulhern & Jenny Taylor (Eds.), Hutchinson Radius, London, 1989, p. 66.

¹¹ Chris Williams, *Problematising Wales: An Exploration in Historiography and Postcoloniality*, Jane Aaron and Chris Williams (Eds.), *Postcolonial Wales*, University of Wales Press, Cardiff, 2005, p. 4.

well-recognized features of a colonial society”.¹² The process of ‘controlling’ the Welsh included constructions of castles. The Welsh were always inferior before the law and they had no right to occupy the high ranks of government:

“The English law and political administration were ruthlessly imposed, within an increasingly centralised ‘British’ state. Succeeding phases of a dominant Welsh landowning class were successfully Anglicised and either physically or politically drawn away to the English centre. Anglicising institutions were successfully implanted”.¹³

According to Oğuz “colonialism is directly connected with the concept of territory. Territories are also social, cultural and political spaces that include social formations”¹⁴. The process of colonization in Wales included a conscious deterritorialization. The Welsh were forced to leave their own hometowns and thus give up what has previously been theirs. The English were enabled to settle where the local Welsh people had been living and the Welsh began to experience the miserable effects of ‘ghettoization’; that is, as the new minority of the country they previously owned, they were forced out of the mainstream not only physically but also culturally. In postconquest Wales, the early English settlers were soldiers, craftsmen, and adventurers. According to Gwyn A. Williams, the newcomers’ strong urban culture was so effective upon the Welsh as to create a new image of the Welsh people as a non-urban people. This was the main factor behind the emergence of Welsh nonconformism. Originally a religious movement, nonconformism would later on turn into a systematic discourse about English and/or British colonialism and gain a nationalistic impulse. As the term itself implies, nonconformism was a form of questioning Christianity and affected by Welsh Methodist Revival. It transformed “the national and religious self-image of the Welsh”.¹⁵ It was felt by the Welshmen that being a nation was a secure way of preserving values that are necessary for the continuation of a culture. “The revival of Welsh national identity became identified with evangelical religion, most especially Nonconformism, which, if it was conscious of the Welsh national past, was itself perceived as being a break with that past, and as the creating of a new, vibrant and essentially Protestant Wales”.¹⁶ Nonconformism was also a form of national pride for it supported the idea that the Welsh were distinct people in terms of both intellectual development and national characteristics.

Nonconformism gained great popularity soon and being a Welsh even came to mean being a Nonconformist; that is, it was not only a religious movement but a cultural identity. Alan Liu describes the situation in Wales at the time by referring to the writings of William Wordsworth, who had the chance to personally witness what has been happening in the region in a visit to North Wales. In this visit that was made in the late 18th century, Wordsworth realised the spirit of a counterrevolution rising among the Welsh people. The leading men of this counterrevolution were the reverends, who were trying to enthuse the people with their sermons. Liu narrates that Wordsworth even felt disturbed by the religious and nationalistic

¹² *Ibidem*, p.4.

¹³ Raymond Williams, “Wales and England”, *What I Came to Say*, Neil Belton, Francis Mulhern & Jenny Taylor (Eds.), Hutchinson Radius, London, 1989, p. 70.

¹⁴ Ayla Oğuz, “Space and Segregation in Postcolonial Context in Jean Rhys’s *Wide Sargasso Sea*”, Münir Atalar Armağanı Ortaçağ Tarihi Yazıları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Ed. Pınar Ülgen ve dğr., İstanbul, 2015, p.272.

¹⁵ Dorian Llywelyn, *Sacred Place, Chosen People: Land and National Identity in Welsh Spirituality*, University of Wales Press, Cardiff, 1999, p. 49.

¹⁶ *Ibidem*, p. 49.

excitement of people in that he thought these people might behave towards him badly and announce him a persona-non-grata, an unwanted man who was representing the British values and policies which these people opposed. What Wordsworth saw in Wales was the trigger of a Celtic struggle and these revivalists and nonconformists were determined to fight against the English at all costs.

That is to say, it was apparent that the Welsh were resisting English colonialism and this was being done through a formation of a discourse which was anti-colonial in essence but which was also informative and consciousness-raising about the process of colonization in Wales. The reason for this was not only that Wales was a colonised country; it was also the case that Wales and the Welsh were alienated. In this sense Oğuz, emphasizes the fact that being a stranger means being exposed to the expectations of others¹⁷. Welsh language was forbidden and one of the main emphases of nonconformism was upon the use of this suppressed language. Nonconformism thus helped the Welsh to remember their own language in which England had always been referred to as a foreign country, which shows the historical negative connotation of this word among the Welshmen. The movement made use of the Welsh versions of the Bible and other holy books and thus aimed to make the Welsh public literate. It also tried to publish newspapers in Welsh and the Welsh language was tried to be made a normal means of expressing Welshness. Apart from the alienation of people and prohibition of language, Wales was racially divided between the Celts and the English, which was a deliberate attempt to weaken a public with traditionally strong ties. In other words, Welshness was the very decisive factor among the Welsh public; the Welsh people knew each other only through the feature of being Welsh. Although in time the Celts and the English were intermingled as races and began to demand the rights given to each other, especially in the late 18th century the racial division became more effective and clear. In addition, Wales in the late 18th century had become a country of rebels.

Welsh colonial discourse under the influence of nonconformism regarded the history of the Welsh as the history of a disappeared or nonhistorical people assimilated to a conquering culture. The nonconformist movement aimed to create a new Wales with a new Welsh public who would be conscious of their identity and who would fight against those trying to assimilate and suppress this identity. For Oğuz, “everybody is advised about his or her identity and tries to follow the way about how he or she should be”¹⁸. Nonconformism also aimed to remove degenerated Welsh values and replace the degenerated culture with a newer and more original cultural formation based on Welsh and Celtic myths. Therefore, nonconformism was a kind of revival and rebirth for the Welsh public. The main focus in this new formation was upon the commonness of people; ordinary man was the main target of nonconformism. Nonconformism raised the interest not only in Welsh language but Welsh literature and poetry. The nonconformist literature was noted for its great enthusiasm especially in matters relating national and racial interests. Having various forms, nonconformist poetry was a highly-politicised form of literature and tried to trespass the boundaries of not only English poetry at the time but political boundaries. Nonconformism helped the production of Welsh dictionaries, orthographies, grammar books, philological writings, literary histories, poetry anthologies, biographies, registers, translations, songs and even national anthems.¹⁹ The remarkable aspect of this prolific production is literary histories because the Welsh are known to rely on oral

¹⁷ Ayla Oğuz, Hanif Kureishi'nin My Son the Fanatic Adlı Öyküsünde Kimlik-Değer İlişkisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16/3, 171-184, 2012, p.175.

¹⁸ Ayla Oğuz, *Reflections of Cultural Conception of Self in Zadie Smith's The Autograph Man*, İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2., 11-20, 2015, p.12.

¹⁹ Alan Liu, *Local Transcendence: Essays on Postmodern Historicism and the Database*, The University of Chicago Press, 2008, p. 96

histories as Raymond Williams suggests: “Our histories are written not by schoolmasters or monks or apprentices, or any base persons, but by noble bards, nobly descended barons, and fellows to lords and princes”.²⁰ The main feature of these writings was the polemical tone they carried and looked like a manifesto of nationalism.²¹ Nonconformist writing expectedly met furious reaction by the supporters of the Empire and British government. Accordingly, most of these written productions were burned; the publishers of the periodicals were threatened; anti-nonconformism was supported in any sense and journalists found themselves in exile.

Nonconformism in time became strongly politicised and reformative. It even turned into a Welsh radicalism and the most significant reason for this radicalism was again ghettoization of the Welsh public and the ‘non-urban’ label stuck upon these people. The Welsh colonial discourse also emerged around this time. What the nonconformist writing and literature did was to try to help the Welsh get rid of British colonialism linguistically. The pressures and threats forced the Welsh to seek a better place for their struggle and publications and the idealised place for that was America. Some Welsh groups migrated to America in the early 18th century and such areas as Pennsylvania and Delaware turned into small Wales. The process also created a kind of association and collaboration between these two countries since America itself was struggling to become independent from the British. The Welsh encouraged the American to start their revolutionary war against the British and found their own state.

Nonconformism sometimes dealt with military problems of the British Empire. The Welsh people created some sort of civil disobedience and refused to join the army. They even supported the foreign state against which the British were fighting. The Empire tried to silence the effective voice of the Welsh colonial discourse and did so with the pretext of preserving the unity of the island. Of course the Welsh remained the others of the Empire; despite all its efficiency, nonconformism was regarded as a trifle effort of a dissident group who had been living in a small border country and who had been accustomed to priding themselves on their national and historical heroism. These people were nothing but parrots who were always telling the same story in search of a dead past in a nostalgic manner. That is to say, as opposed to Welsh colonial discourse, the British Empire put forward its own stately counter-discourse in order to maintain the centuries-long propaganda in which the Welsh were despised, degraded and deprived.

Despite the attempts made to ignore nonconformist movement, nonconformism maintained its significance throughout the nineteenth century and became one of the founding elements of Welsh nationalism. The blessed Wales image continued to exist especially in the religious writings of nonconformist priests. In these writings, Wales emerged as a nation second to no other and a country which was God’s hand in the world.²² It was always emphasized that the Welsh were superior to the English morally and spiritually although they were the victims of oppressive tendencies of the English. Nonconformism continued to focus on distinct characteristics of the Welsh nation. They tried to bring positive aspects of the Welsh nation to the fore since British discourse had drawn a totally negative picture of this nation. The English image was replaced by a worse alternative and these people were shown to be “worldly, ignorant and complacent”. As for the Welsh, they were depicted as focusing on higher things and having more sacred aims. The Welsh language was also claimed to be superior to English language. In other words, nonconformism had become well aware of the importance of

²⁰ Raymond Williams, *People of the Black Mountains, Vol. 2- The Eggs of the Eagle*, Paladin, 1992, p.228

²¹ *Ibidem*, p. 96

²² Griffith, W. P., “Preaching Second to No Other under the Sun’: Edward Matthews, the Nonconformist Pulpit and Welsh Identity during the Mid-Nineteenth Century”, *Religion and National Identity: Wales and Scotland C. 1700-2000*, Robert, Pope (ed.), University of Wales Press, Cardiff, Wales, 2001, p. 61.

representation on the national and racial level and did its best to reverse the negative image of the Welsh. It aimed to unite the Welsh both linguistically and culturally.

With the influence of nonconformism, according to W.P.Griffith, “at a time of dominant imperial and British values, religion gave Wales one means of marking itself out as special”.²³ In the 20th century, this spirit of revivalism was going to be one of the formative elements of Welsh nationalism and influence the foundation of Plaid Cymru and other nationalistic Welsh organizations. In the 20th century, nonconformist movement led to the disestablishment of the Anglican Church and establishment of Church in Wales. If today Wales has a parliament of its own and Welsh culture is drawing worldwide attention in any platform, the role of the nonconformist movement must be thought upon and examined once again. Nonconformism’s remarkable feature is that although it started as a religious movement, it soon turned into an independence struggle which aimed at acting as an organizing principle of social and cultural life in Wales. It proved so effective that Welsh church began to be regarded as Welsh nation, and Welsh nation was associated with the Welsh church. In addition, it not only affected Wales alone and became a triggering effect in the American Revolution. That is why nonconformism itself deserves being studied upon in contemporary fields of study relating postcolonialism and identity.

WORKS CITED

ASHCROFT, Bill, *Postcolonial Transformation*, Routledge, London, 2001.

DIX, Hywel, *After Raymond Williams: Cultural Materialism and the Break-up of Britain*, University of Wales Press, Cardiff, 2008.

GRIFFITH, W. P., “Preaching Second to No Other under the Sun’: Edward Matthews, the Nonconformist Pulpit and Welsh Identity during the Mid-Nineteenth Century”, *Religion and National Identity: Wales and Scotland C. 1700-2000*, Robert, Pope (ed.), University of Wales Press, Cardiff, Wales, 2001, pp. 61-84.

LIU, Alan, *Local Transcendence: Essays on Postmodern Historicism and the Database*, The University of Chicago Press, 2008.

LLEWELYN, Dorian, *Sacred Place, Chosen People: Land and National Identity in Welsh Spirituality*, University of Wales Press, Cardiff, 1999.

OĞUZ, Ayla, *Hanif Kureishi ve Kara Plak: Göç, Kimlik ve Aitlik Sorunları*, Pegem Akademi, Ankara, 2018.

OĞUZ, Ayla, “Space and Segregation in Postcolonial Context in Jean Rhys’s *Wide Sargasso Sea*”, 272-276, *Münir Atalar Armağanı Ortaçağ Tarihi Yazıları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Ed. Pınar Ülgen ve dğr., İstanbul, 2015.

OĞUZ, Ayla, “Hanif Kureishi’nin *My Son the Fanatic* Adlı Öyküsünde Kimlik-Değer İlişkisi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16/3, 171-184, 2012.

OĞUZ, Ayla, *Reflections of Cultural Conception of Self in Zadie Smith’s The Autograph Man*, İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 11-20, 2015.

²³ Griffith, W. P., p. 76

WILLIAMS, Chris, “Problematizing Wales: An Exploration in Historiography and Postcoloniality” in *Postcolonial Wales*, Jane Aaron & Chris Williams (eds.), University of Wales Press, Cardiff, 2005, pp. 3-23.

WILLIAMS, Daniel, *Introduction: The Return of the Native*, in *Who Speaks for Wales*, Daniel Williams (Ed.), University of Wales Press, Cardiff, 2003.

WILLIAMS, Raymond, “Welsh Culture” in *Who Speaks for Wales*, Daniel Williams (Ed.), University of Wales Press, Cardiff, 2003.

WILLIAMS, Raymond, “Wales and England” in *What I Came to Say*, Neil Belton, Francis Mulhern, Jenny Taylor (Eds.), Hutchinson Radius, 1989.

WILLIAMS, Raymond, *People of the Black Mountains, Vol. 2- The Eggs of the Eagle*, Paladin, 1992.

THE LEGENDS JOURNAL OF EUROPEAN HISTORY STUDIES(LJEHS)

Issue / Sayı: 2 Year / Yıl: 2021

Article Type / Makale Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

Doi: <http://dx.doi.org/10.29228/legends.51378>

Submitted / Geliş Tarihi: 11/05/2021

Accepted / Kabul tarihi:12/09/2021

Reference / Atıf Bilgisi: Yıldız, Murat Kaan; “Birinci Haçlı Seferinde Cenova: Rolü, İmtiyazları ve Gelişimi”, *The Legends Journal of European History Studies*, S. 2, 2021, ss.106-129.

BİRİNCİ HAÇLI SEFERİNDE CENOVA: ROLÜ, İMTİYAZLARI VE GELİŞİMİ

Murat Kaan YILDIZ *

Öz

Cenova ya da *Compagna Communis*, Birinci Haçlı Seferi’ne katılmış bir kent ve siyasi bir teşekküldür. Cenova, Kudüs Haçlı Krallığı ile beraber askerî faaliyetler düzenlemiş ve ticarî antlaşmalar yapmıştır. Bunlar yanında *Kutsal Topraklar*’da koloniler kurmuş, ticarî ağları yönetmiş, taşımacılıkta bulunmuştur. Bu süreç, Cenova şehrinin iktisadî, ticarî, askerî ve bürokratik olarak güçlü bir teşekküle dönüşmesini sağlamıştır. Buradaki değişimin özünde, Cenovalıların Guglielmo Embriaco komutasında gerçekleştirdikleri askerî seferler ile kurulan kolonilerdeki ticarî faaliyetler bulunmaktadır. Bu makalede, Cenova’nın Birinci Haçlı Seferleri sırasındaki askerî faaliyetleri, bu faaliyetlerin ticarî sonuçları ve yine bunların kentin kimliğine olan etkileri, kente ticarî, mimarî ve bürokratik katkıları birincil kaynaklar ve ilgili araştırma eserlerinin verdiği bilgiler ışığında kronolojik bir şekilde ele alınacak ve değerlendirmeye tâbi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cenova, İtalyan Kolonileri, Birinci Haçlı Seferi, Guglielmo Embriaco, Ticaret

Genoa in First Crusade: Its Role, Privileges and Growing

Abstract

Genoa, or *Compagna Communis*, was a body politic and an active city-state in First Crusade. Genoa, with the Kingdom of Jerusalem, made military activities together, and signed commercial treaties. In addition to these, Genoese founded colonies, rule the trade routes, and transported people between East and West. In this continuum, the city had a transformation in economic, military, and bureaucratic fields and became a powerful order. In the very center of this transformation, commercial activities of colonies which were founded by the military actions of Guglielmo Embriaco lies. In his article, the military activities of Genoa in the First Crusade, the economical results of these activities, and commercial, architectural, the bureaucratic effects of them to the city are being analyzed and evaluate chronologically by using primary sources and researches.

Keywords: Genoa, Italian Colonies, First Crusade, Guglielmo Embriaco, Trade

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, mkaany@gmail.comOrcid no: 0002-8148-9121

Giriş

Cenova, Liguria Bölgesi'nin merkezinde olmak üzere, Lombardia ve Piemonte'nin güneyinde, Toscana'nın kuzeybatısında bulunmaktadır. Güneyinde, Fransa ve İtalya arasında kalmış doğal bir liman vardır. Etrafı dağlarla çevrilidir. Günümüzde Avrupa ve İtalya'nın en önemli şehirlerinden biridir.

Cenova, Liguria'nın önemli bir yerleşimi olmak üzere birçok kez istilâya uğradı. Farklı siyasî merkezler ve kitlelere tâbi oldu. Lâkin zaman içerisinde içinde bulunduğu güç coğrafi koşulların getirdiği zorluklar sebebiyle gelişmek zorunda kalarak Akdeniz'de güçlü bir unsur hâline geldi. Kuzey Afrika ve Mısır'da askerî ve ticarî bir güç olan kent, XI. yüzyılın sonlarında başlayan Haçlı Seferleri'ne katılarak Doğu Akdeniz'de geniş bir faaliyet alanına sahip oldu. Bu genişleme hârekatı kenti birçok sahada etkiledi ve daha da gelişmesine vesîle oldu.

Haçlı Seferleri'ne Kadar Cenova

Cenova Cumhuriyeti¹, XI. yüzyıldan 1797² yılına kadar İtalya'da hüküm sürmüş bir şehir devletidir. Kent, iskelesi olan bir kasaba olarak kurulmuş ve zamanla genişlemiştir³. Bu şehir, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü müteâkip sırasıyla Gotlar, Lombardlar ve Franklar tarafından yönetilmiştir⁴. Cenova, İtalya Kralı II. Berengar (950-961) tarafından 958'de "lordluk" nizamıyla bağımsız kılınmıştır⁵. XI. yüzyılda, Liguria Bölgesi'ndeki öne çıkan ailelerin ticarî bağlantıları, ittifakları sayesinde örgütlenip güçlenmiş ve bir "şehir-devleti" hâline gelmiş olan Cenova'da, bu yüzyıl itibariyle yerli asil aileler ortaya çıkmaya başlamıştır. Asil aileler ve tâcirler arasında gerçekleşen ittifak netice vermiş, asillerce başı çekilen sekiz şirket ortaya çıkmıştır. Cenovalılar bu vesîleyle gemi, rıhtım, silâh, teçhizat, kumaş, erzak ve her türden ihtiyacın karşılanmasıyla Haçlı Seferleri'ne hakkıyla iştirak edebilmişlerdir. Haçlı Seferleri sürecinde de kent, bürokratik ve ticarî olarak örgütlenmiştir⁶.

¹ Bu siyasî teşekkül, "Compagna Communis Ianuensis", "Serenissima Repubblica di Genova" adlarıyla da anılmıştır. Ennio Poleggi, Paolo Cevini, *Genova*, Laterza, Bari 1981, p. 31; Tahrir Heyeti, *Manifesto della Serenissima Repubblica di Genova con le risposte di un Corso*, per Domenico Ascione impressore Camerale, Roma 1760, Kapak Sayfası.

² Cenova, Campo Formio Antlaşması (1797) ile Fransız Cumhuriyeti'ne tâbi Cisalpine Cumhuriyeti'nin (1797-1802) bir parçası olarak kabul edilmiştir. Pietro Nurra, *Genova nel Risorgimento*, Vallardi, Milano 1948, p. 131-132.

³ E. A. Le Mesurier, *Genoa, Her History as Written in her Buildings, Five Lectures*, Franklin Classics Trade Press, Genoa 1889, p. 9-11; Archibald R. Lewis, *Naval Power and Trade in the Mediterranean, A.D. 500-1100*, Princeton University Press, New Jersey 1951, pp. 92; Steven Epstein, *Genoa and the Genoese*, The University of North Carolina Press, London 1996, pp. 13-14; Maria Masciale, *Architettura a Genova nell'Alto Medioevo: un bilancio*, Università degli Studi di Genova, Corso di Laurea in Conservazione dei Beni Culturali, Prova Finale, Genova 2019, p. 1-49.

⁴ Edward Gibbon, *Bizans*, Çev: Asım Baltacıgil, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1994, s. 14, 29; Claudia Baldoli, *İtalya Tarihi*, Çev: Eylem Çağdaş Babaoğlu, Feylesof Yayınevi, İstanbul 2018, s. 33-38; Ercole Luigi Marenesi, "Genovesi" *I Popoli Antichi e Moderni*, Editore della Biblioteca Utile, Milano 1865, p. 155; Tahrir Heyeti, "Genoa", *Chamber's Encyclopedia, A Dictionary of Universal Knowledge*, C. 5, J. B. Lippincott & Co., Philadelphia 1892, pp. 135; Alexader P. Khazdan - Anthony Cutler, "Genova", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, (ed. A. P. Kazhdan), II, Oxford University Press, Oxford 1991, pp. 831.

⁵ Giovanni De-Castro, *Storia di Casa Nostra*, Libreria di Educazione e D'Istruzione di Paolo Carrara, Milano 1876, P. 39-41; Epstesin, *Genoa*, pp. 15.

⁶ J. Theodore Bent, *Genoa, How the Republic Rose and Fell*, C. K. Paul - Company, London 1881, pp. 24; Mesurier, *Five Lectures*, pp. 8; David Abulafia, *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean*, Penguin, London 2011, pp. 276; Avner Grief, *Institutions and the Path to the Modern Economy: Lessons from Medieval Trade*, Cambridge University Press, Cambridge 2006, pp. 1-17 (İnternet erişim adresi ve tarihi:

1099 yılı itibâriyle Cenova artık bir konsüle⁷ sâhip olmuştur⁸. Nitekim mezkûr konsül İtalya'daki ilklerden biridir.

Cenovalıların, Müslümanlar ile Birinci Haçlı Seferi'nden önce muhârebe deneyimleri bulunmaktaydı⁹. Fâtımîler'in İtalya'ya saldırılar gerçekleştiriyorlardı¹⁰; 936'da Cenova'yı yağmalayıp yıkmışlardı. X-XI. yüzyılda Cenovalılar ve Pisalılar, Sardinya ve Korsika adaları üzerinden Kuzey Afrikalı Müslüman korsanların saldırılarına yönelik oldukça kanlı mücâdeleler vermişlerdi. Nitekim bu süreç Haçlı Seferleri için bir hazırlık safhasıydı¹¹. Bununla birlikte *Kutsal Topraklar* için yapılan çağrıya memnuniyetle cevap veren Liguryalılar¹², iki papalık elçisinin dâveti üzerine 1097'de 12 galeri ve bir yük gemisi ile harekâta dahil olmuşlardı¹³. Liderleri Guglielmo Embriaco'nun emrindeki Cenovalılara seslenirken, "*Vatandaşlar ve Tanrı'nın savaşçıları*" olarak iki farklı olguyu bir kılması, Cenova'nın Haçlı harekâtında hangi kimlikle bulunduğunu göstermesi açısından değerli idi¹⁴. Guglielmo Embriaco sadece muhârip bir karakter olmadığı gibi, Cenova şehri de artık bir komünden ziyâde güçlü bir cumhuriyet olmaya başlamıştı. Cenova komününün altında Haçlı Seferi'ne katılanlar sadece kent ve çevre ahalisi değildi; harekâta dâir olan süreci değerlendirirken sağladığı insan kaynakları sebebiyle Ligurya Bölgesi'nin tamamı, Korsika Adası ile Sardinya Adası'nın iktisâdî ve coğrâfî şartları da beraberce değerlendirilmelidir¹⁵.

stanford.edu/~avner, 10.03.2021); Quentin Van Doosselaere, *Commercial Agreements and Social Dynamics in Medieval Genoa*, Cambridge University Press, Cambridge 2009, pp. 32-33; Antonio Musarra, *In Partibus Ultramaris, I Genovesi, La Crociata e La Terrasanta (Secc. XII-XIII)*, Nella sede dell'Istituto, Roma 2017, p. VIII-IX; "Genoa", *Chamber's Encyclopedia*, pp. 135.

⁷ Her yıl seçilen kimselerden bir araya gelen bürokratik üst düzey yönetici kadro.

⁸ Mesurier, *Five Lectures*, pp. 8; Daniel Waley, Trevor Dean, *İtalyan Şehir Devletleri*, Çev: Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014, s. 39.

⁹ Mehdiye Kuşatması, gerçekleşen ilk büyük Latin-Müslüman savaşlarından biri olarak öneme sâhiptir. Öztürk'e göre bu mücâdele, İtalyanların denizcilik ve savaşçılığının gelişiminde etkin olmuştur. Öyle ki İtalyanların, Haçlı Seferi'ne katılımı bu savaş ile tâbiî bir netice idi. Murat Öztürk, "İtalyanların Mehdiye Kuşatması (480/1087)", *Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'a Armağan*, (ed. Ebru Altan, Muharrem Kesik, Murat Öztürk), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2020, s. 681.

¹⁰ Fâtımîler devrinde İtalya'nın güneyine gerçekleştirilen seferler hakkında bkz. Murat Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 60-83 (Muhtelif sayfalar); Murat Öztürk, "Makedonya Hânedanı Döneminde (867-1056) Akdeniz'deki Bizans Faaliyetlerine Dair Bir Değerlendirme", *Üsküp-İstanbul Kentsel Kültürel Kimlikler, Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, (ed. Ö. Güngör), Sageya Yayıncılık, Üsküp 2020, s. 156-157.

¹¹ Davide Bertolotti, *Storia delle Crociate*, I, Dalla Tipografia ad Comercio, Vendesi da Fusi, Stella e Campagni, Milano 1824, p. 33; Pier Fausto Palumbo, *Studi Medievali*, Edizioni Europa, Napoli 1949, s. 49; Lewis, *Naval Power*, pp. 150, 184, 197-194; Epstein, *Genoa*, pp. 14; Marenesi, "Liguri", p. 225; "Genoa", *Chamber's Encyclopedia*, pp. 135; Franco Cardini, "Profilo di un crociato Guglielmo Embriaco", *Archivio Storico Italiano*, c. III-4, sa. 136, Firenze 1978, p. 405-406. Kuzey Afrika'da Haçlı Seferlerine hazırlık mâhiyetindeki şiîrsel bir anlatım için ayrıca bkz. Öztürk, "Mehdiye Kuşatması", s. 672-691.

¹² Martin Hall, Jonathan Phillips, "Introduction: Caffaro of Genoa and the Crusades", *Caffaro, Genoa and the Twelfth-Century Crusades*, (ed. M. Hall, J. Phillips), Burlington 2013, pp. I.

¹³ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998, I, 87; Michel Balard, "I Genovesi in Siria-Palestina (Secc. XI-XV)", *Genova, Una Porta del Mediterraneo*, (ed. L. Gallinari), Brigati, Genova 2005, p. 2.

¹⁴ Merav Mack, "Genoa and the Crusades", *A Companion to Medieval Genoa*, (ed. C. E. Benes), Boston 2018, pp. 471.

¹⁵ Franceso Ottoviano Renucci, *Storia di Corsica*, Dalla Tipografia Fabiani, Bastia 1833, p. 10-11, 17; Giuseppe Banchemo, *Il Duomo di Genova*, Tipografia di T. Ferrando, Genova 1859, p. 25-30; Pietro Martini, *Storia di Sardegna*, Tipografia di A. Timon, Cagliari 1885, p. 38; 44, 47, 49, 50-51; Epstein, *Genoa*, pp. 17, 23-24; Tahrir Heyeti, "Sardinia", *The Edinburgh Encyclopedia*, (ed. D. Brewster), William Blackwood Pub., C. 16, Edinburgh 1832, pp. 570; "Genoa", *Chamber's Encyclopedia*, pp. 135; Chiara Marveggio, "Le Repubbliche Marinare: Genova", *L'Arte della Moneta*, Vol. 53, Milano 2016, p. 2; David Abulafia, "Gli Italiani fuori d'Italia", *Commerce and Conquest in the Mediterranean, 1100-1500*, Routledge, Hampshire 1993, p. 264. Bizzat Korsika Adası, Ligurya Denizi'nin bir adasıdır. Alexander McBean, "Corsica", *A Dictionary of Ancient Geography*, G. Robinson,

Cenova'nın Haçlı Seferleri'ne katılımında denizcilik büyük önem arz etmektedir ve seferlere kadar denizciliğin burada gelişim göstermesi de coğrafi şartlara dayanmaktadır. Kentin deniz kenarında 500 fitte bir amfiteatr gibi yükselmesi, İtalya ve Fransa arasında kalmış doğal bir liman oluşu, körfezinde yaşanan balık fakirliği, yerleşimin dağlarla çevrili olması, tarım için yeterli toprağa sahip olamaması, maden açısından yoksunluğu, ticarî devamlılığın zorunlu oluşu, korsan saldırıları ve diğer limanlarla olan târîhî rekâbet, denizciliğin şehir için zorunlu olarak gelişmesine sebebiyet vermiştir¹⁶.

Cenova'nın Haçlı Seferleri'ndeki Askerî Faâliyetleri

Kutsal Topraklar'da, Cenova Cumhuriyeti ordusunun icrâatını, askerle beraber bulunan konsül üyeleri tâyin etmekteydi. Liguryalılar ise ordunun büyük çoğunluğunu oluşturmaktaydı; bununla beraber Korsika ve Sardinya'dan da gelen askerler mevcuttu. Cenovalılar hem karada hem denizde savaşabilen askerlerdi ve bu özellikleriyle Haçlı ordusunun büyük bir açığını kapatmaktaydılar. Tam teçhizata sâhip Cenovalılar, göğüs zırhı, miğfer ve kılıç taşır¹⁷ ve Araplar tarafından “*canuviye*” denilen uzun kalkanlar kullanırlardı¹⁸. Kuşatmalarda büyük ve küçük mancınıklar, koçbaşları, balistalar yapar savaş kuleleri inşâ ederek merdivenler kurarlardı¹⁹. Orduda şövalyelerin içinde olduğu atlı birlikler de vardı²⁰. Cenova'nın meşhur arbaletçi (yay kullanan) birlikleri de uzun soluklu Haçlı harekâtında ortaya çıkmıştı²¹. Bunlar hemen her türlü muhârebede mahâretle savaşmaktaydılar. Kıyılardaki mevkilleri tutarak, uzun mesâfeli yayları sâyesinde düşmanın çıkarma yapmasını rahatlıkla engellemekteydiler²². Bu, bilhassa Suriye-Filistin sâhillerindeki mücâdelelerde işlevsel bir taktikti. Orduda, arbalet hâricinde klasik yay kullanan askerler de bulunmaktaydı²³.

Birinci Haçlı Seferi'nde (1096-1099), Anadolu'da Türklerle savaşarak 21 Ekim 1097'de Antakya önüne ulaşan Haçlılar şehri ele geçirebilmek için uzun ve zorlu bir mücâdele vermek zorunda kalmışlardı²⁴. 17 Kasım'da Samandağ'a (St. Simeon, Süveydiye) gelen ve kuşatma için gerekli malzeme ile ustaları getiren bir Cenova filosu da bu sürece dâhil oldu²⁵. Haçlılara erzak

London 1773, Sayfasız; Sardinya, Ligurya'yı da beslediği üzere, madenî açıdan çok zengin bir ada idi. Christopher Duggan, *İtalya'nın Kısa Tarihi*, Çev: Tuna Erkmen, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul 2020, s. 40. Günümüzde hâlen, Sardinyalılar Ligurya diyalekti yani “*Tabarchino*” ile İtalyanca konuşmaktadırlar. Konu için bkz. Giuseppe Vallebona, *Dizionario Tabarkino-Italino*, Genova 1987. Korsika'da ise “*Bonifacino*” adlı bir Ligurya diyalekti kullanılmaktadır. Konu için bkz. “*L'origine du dialecte bonifacien*”, gcompa.free.fr/site_b_dialecte, 03.06.2021.

¹⁶ Pero Tafur, *Travels and Adventures*, 1435-1439, Trans. by: Malcolm Letts, George Routledge & Sons, London 1926, pp. 27-28; Hakan Kılınç, *Ortaçağ Akdenizinde İspanyol Bir Seyyah: Pero Tafur'un Doğu Seyahati (Tercüme ve Değerlendirme)*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla 2014, s. 76; Cesare Cantu, *Storia Universale*, III, Cugini Pomba E C. Editori, Torino 1851, p. 468; Geo Pistarino, *Le Capitale del Mediterraneo*, Istituto Internazionale di Studi Liguri, Bordighera 1993, Istituto Internazionale di Studi Liguri, p. 11-16, 27; Epstein, *Genoa*, s. 12-13, 16; Tahrir Heyeti, “*Genoa*”, *The National Encyclopedia*, The National Encyclopedia Publishing Company, New York 1873, pp. 400; “*Genoa*”, *Chamber's Encyclopedia*, pp. 134-135; Süreç için ayrıca bkz. Doosselaere, *Medieval Genoa*, pp. 26-31.

¹⁷ Caffaro, s. 11, 39-40.

¹⁸ Helen Nicholson, David Nicolle, *God's Warriors*, Osprey, New York 2005, pp. 132, 207.

¹⁹ Tahrir Heyeti, “*Embriaco Guglielmo*”, *Nuovo Enciclopedia Popolare Italiana*, Torino 1871, p. 290.

²⁰ Caffaro, pp. 30, 34.

²¹ Federigo Alizeri, *Guida Artistica per la Citta di Genova*, II-1, Gio. Grondona Q. Giuseppe, Genova 1857, p. 424.

²² “*Tepeden tırnağa silahlı, kundaklı yayları ellerinde tayfalar karaya çıkıp mevzilendiler. Kimse, ok yağmuruna tutulmayı göze almadan karaya çıkamazdı artık*”. Giovanni Boccaccio, *Decameron*, Çev: Rekin Teksoy, Oğlak Yayınları, İstanbul 2018, s. 124.

²³ Caffaro, pp. 51.

²⁴ Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinkepliği, Kuruluş Devri, 1098-1112*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018, s. 49-82; Işın Demirkent, “*Haçlılar*”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 14, TDV Yayınları, Ankara 1996, s. 529.

²⁵ *The Deeds of Franks*, Trans. by: Rosalind Hill, Nelson's Medieval Texts, London 1962, pp. 38-39, n. 2. “*Eğer isterseniz*” dedi Bohemund, “*ve diğer prenslerin rızası olursa sizinle St. Simeon Limanı'na gidelim ve orada*

tedârik ettiler ve yeni hacıları buraya taşıdılar²⁶. Daha sonra Kilikya'ya çıkartma yaparak dağlardaki boğazları tuttular ve Antakya'nın düşüşünü (3 Haziran 1098) hızlandırdılar²⁷.

Cenovalılar, harekâtın en mühim sürecinde, Kudüs Kuşatması esnâsında Haçlı ordusu ile beraber hareket ettiler. İki Cenova gemisi, yanlarında dört İngiliz gemisi olmak üzere, 17 Haziran 1099 târihinde, Müslümanlar tarafından terk edilmiş bir kent olan Yafa'ya (Yafo, Jaffa, Joppa) ikmâl malzemeleri taşıyarak ulaştı²⁸. Burada onları karşılamak için gelen Haçlı askerleriyle birleşmek üzere iken, bir Fâtımî filosunun saldırısına uğradı. Cenovalıların *Capitano*'su²⁹ Guglielmo Embriaco'nun kararı üzerine, savaş makinalarını kurmakta kullandıkları aksam ile çekiç, testere vb. inşâ aletlerini, gemiden söktükleri kullanılabılır ahşap parçalarını alıp karaya çıktılar ve Fâtımîleri ok yağmuruna tutmakla yetindiler. Daha sonra Cenovalıların faâliyetlerine, Toulouse Kontu Raymond de Saint Gilles'in (ö. 1105) ordugâhına yerleşerek kuşatmaya katıldılar. Muhâsara esnasında hem asker olarak savaştılar hem de mancınık ve savaş kuleleri inşâ ettiler. Öyle ki, bu kulelerden biri surlardan dahi büyüktü ve yanında iki güçlü kule daha vardı. Mancınıkları ve diğer yapıları deve derileriyle örmüşlerdi. Bu vesîle ile makinalar, savunmacılar tarafından fırlatılan yanıcı maddelerden korunuyorlardı. Böylece işin ehilleri ve marangozlar, bu yapılarla ordunun kuşatma için büyük bir ihtiyacını karşılamışlardı. Guglielmo Embriaco bu aşamada önemli vazife gördü. Nihâyetinde savaş makinaları inşâ etmekte başarılı, fevkalâde yetenekli bir kimseydi³⁰. Guglielmo'nun önderliğindeki Cenovalılar, Kudüs'ün Haçlılar tarafından işgalinden (15 Temmuz 1099) sonra Askalan (Askalon) yakınlarında Fâtımîlerle yapılan savaşta da yer alarak büyük miktarda ganimet elde ettiler (1099)³¹.

I. Baudouin (1100-1118) Urfa'dan gelip kral unvanıyla Kudüs'te tahta çıktıktan sonra Kudüs Krallığı'nın denizle olan bağlantısını güçlendirmek için liman şehirlerini ele geçirmek amacıyla idi. Lâkin limanların işgali için bir bahriye gücünün de yanında olması gerekiyordu³². Bu süreçte, Cenova tarafından komünlerinin askerî-siyâsî amaçları için üç yıllığına atanmış bir

bulunan adamlara bu inşaatı yapmaları hususunda güvence verelim". Anonim Haçlı Tarihi, Çev: Engin Ayan, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 96; Giuseppe Francesco Michaud, *Storia delle Crociate*, II, R. Marotta e Vanspandoch, Napoli 1831, p. 67. Caffaro, Cenovalıların ve Godefroi de Bouillon, Flander kontları ve diğer soylularla beraber "La Pomella" adlı bir gemi ile Kudüs'e, buranın işgalinden çok daha evvel ulaştıkları bilgisini vermektedir. Lâkin bu hadise sadece bir efsane olmalıdır. Cenovalıların, dokuz gemi ile beraber 1063'te Yafa'da karaya çıktıkları bilgisi de yine bir rivâyet olmalıdır. Bkz. Camillo Manfroni, *Storia della Marina Italiana*, a cura della R. Accademia Navale, Livorno 1899, p. 138.

²⁶ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği, Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar*, Çev: Ergin Ayan, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2016, I, 198-199. Francesco Cassini Perinaldo, *Storia di Gerusalemme*, II, Roma 1857, p. 57.

²⁷ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, I, Metis Yayınları, İstanbul 1990, s. 78; Epstein, *Genova*, pp. 29.

²⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 217; Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü*, s. 136.

²⁹ Ortaçağ'da askerî lider, kumandan, ordu veya birliğin başı. Carlo Alberto Cobianchi, "Capitano", *Enciclopedia Italiana*, 1930. İnternet erişim adresi ve tarihi: treccani.it, 25.05.2021. Kelime günümüzde ekseriyetle "yüzbaşı" anlamında kullanılmaktadır. Elif Kalemci, "Capitano", *Dizionario Universal Italiano, Italiano-Turco / Turco-Italiano*, Engin Yayınevi, İstanbul 2013, s. 52.

³⁰ Caffaro, pp. 110-112; Willermus Tyrensis, I, s. 313, 341-350; Battista Fanucci, *Storia dei Tre Celebri Popoli Maritimi dell'Italia*, I, Topografia la Minerva, Pisa, 1817, p. 149; Michel-Giuseppe Canale, *Nuova Istoria della Repubblica di Genova*, I, Felice le Monnier, Firenze 1858, p. 112; Michaud, *Storia delle Crociate*, p. 162; Bent, *Genoa*, pp. 28; Bertolotti, *Storia delle Crociate*, p. 146. Perinaldo, *Gerusalemme*, p. 57-59; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, Çev: Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 146-147; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 217, 219; Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü*, s. 136-137.

³¹ John L. La Monte, *Feudal Monarchy in the Latin Kingdom of Jerusalem, 1100 to 1291*, Medieval Academy of America, Cambridge 1932, pp. 228; Balard, "I Genovesi in Siria-Palestina", p. 4. Bu hususta ayrıca bkz. Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü*, s. 136-137.

³² Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem*, Trans. by: Susan B. Eddington, Clarendon Press, Oxford 2007, pp. 563; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği, Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine*, II, Çev: Ergin Ayan, Gece Kitaplığı, Ankara 2018, s. 86.

konsül Yakın-Doğu'ya ulaşmıştı. Konsülde Amico Brusco, Mauro di Pizzalunga, Guido di Rustico di Rizo, Pagano della Volta, Ansaldo di Brasile ve Buonmatto di Medolico adlı bürokrat ve askerler ile Papa II. Paschalis'in (ö. 1118) de hususen vazifelendirildiği Maurice de Porto da bulunuyordu. Bu filo Mart 1101'de Hayfa'ya (Hefa), 16 Nisan 1101'de Yafa'ya geçti³³. Liman kentlerini ele geçirmek isteyen I. Baudouin, Cenovalılarla bu hususta görüşmek üzere 200 şövalye ve 300 piyâde ile Lazkiye'ye (Laodicea) geldi³⁴. Görüşmede, Kudüs Haçlı Kralı sâhil hattında bulunan, ele geçirmek istediği iki kenti işgâl etmede Cenovalılar'dan yardım talep etti. Karşılığında kendilerine bu kentlerde mülkiyet hakkı verilecekti. Neticede, varılan anlaşmaya göre Cenovalılar, kendilerinin yardımıyla ele geçirilen şehirlerde ganîmetin üçte birine sâhip olacak ayrıca onlara bu şehirlerde çarşı-pazar mahallesinde birer sokak verilecekti³⁵. Fulcherius'a göre filoda, Cenovalılar ile beraber İtalyanlar, Albertus'a göre de Pisalılar da bulunuyordu; İtalyan ve Pisa gemileri de Cenovalılar ile beraber Yafa'ya ulaşmıştı³⁶. Fulcherius'un burada Cenovalılar ile İtalyanları ayırmasının sebebi, Cenovalıların esasen bir Ligurya halkı olmasıydı³⁷. Pisalılar ise Toscanalılar olarak, İtalya'ya dahildiler³⁸.

Cenovalılar antlaşmayı müteâkip kıyı boyunca Müslümanlara ait birçok istihkâmı yıkarak Hayfa'ya doğru ilerlediler. Fakat Akkâ'dan (Ptolemais, Akkon) gelen bir Mısır filosu ve fırtına sebebiyle burada muvaffak olamadılar. Bunu tâkîben Arsuf'u (Apollonia, Arsur) ele geçirmeye karar verdiler³⁹. Arsuf daha önce Toulouse Kontu Raymond St. Gilles (ö. 1105) tarafından alınmasına rağmen kendisi Kutsal Kabir Muhafızı Godefroi de Bouillon ile anlaşmazlık yaşayarak kenti terk etmişti. Godefroi burayı almak için önce bir elçi gönderdi. Bu girişim bir işe yaramadı ve kent 1099 sonbaharında muhâsara edildi. Fakat kuşatmada da başarısız olundu ve 15 Aralık 1099'da geri çekilindi⁴⁰. Bu başarısızlıkta kentin denizden kuşatılamaması da etkindi⁴¹. Lâkin bu sefer, I. Baudouin'in yanında deneyimli leventler olan Cenovalılar bulunmaktaydı. Cenovalıların denizden Haçlılara verdiği destek yüzünden kent halkı zorlandı ve can ile mal emniyeti verilmesi şartıyla dördüncü gün şehirlerini teslim etmek zorunda kaldılar. Böylece Haçlılar hiçbir kayıp vermeden yerleşimi kolayca ele geçirmişlerdi⁴². İbn Kalânîsi'ye göre ise Haçlılar, teslimden sonra kent halkını kılıçtan geçirip mal ve mülklerinin hepsine el koymuşlardı⁴³.

Kudüs Kralı I. Baudouin'in bundan sonraki hedefi kıyıdaki bir diğer önemli yerleşim Kaysâriye (Caesarea) idi. Kent, Kudüs'ün işgalinden sonra 1099-1100 yıllarında Haçlılar tarafından baskı altına alınmış ve bölgeye sürekli yağma akınları düzenlenmişti. Şehir halkı, Godefroi'ye kıymetli hediyelerle birlikte elçi gönderip aylık vergi ödeyeceğini bildirmiş ve böylece kentlerini bu akınlardan kurtararak topraklarını rahatça ekme fırsatı bulmuştu⁴⁴. I.

³³ Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium, Kudüs Seferi*, Çev: İlcan Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 134; Albertus, s. 563; Willermus Tyrensis, II, s. 85; Canale, *Istoria della Repubblica di Genova*, I, p. 104; Geo Pistorino, "Genova e L'Occitania nel Secolo XII", *Actes Ier Congres historique Provence-Ligurie*, Fédération historique de Provence, Bordighera 1966, p. 66-67.

³⁴ Caffaro, pp. 5; Canale, *Istoria della Repubblica di Genova*, I, p. 104. Cenovalılar kısa bir zaman sonra Lazkiye'de bir mahalle ve kilise sahibi olmuşlardı. Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 79.

³⁵ Caffaro, pp. 5-6; Fulcherius Carnotensis, s. 134-135, n. 305; Willermus Tyrensis, II, s. 85.

³⁶ Fulcherius Carnotensis, s. 134; Albertus, s. 563.

³⁷ Liguryalıların, İtalyanlar ile olan ayrımı için bkz. Ercole Luigi Marenesi, "Liguri", *I Polpoli Antichi e Moderni*, Milano 1865, p. 225.

³⁸ Marenesi, "Toscani", p. 364-365.

³⁹ Caffaro, pp. 7.

⁴⁰ Caffaro, pp. 7; Fulcherius Carnotensis, s. 135; Willermus Tyrensis, II, s. 55-56.

⁴¹ Albertus Aquensis, pp. 563.

⁴² Fulcherius Carnotensis, s. 135; Willermus Tyrensis, II, s. 86; Albertus Aquensis, pp. 563; Bertolotti, *Storia delle Crociate*, p. 187. Krş. Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü*, s. 136-137.

⁴³ İbnü'l-Kalânîsi, *Şam Tarihine Zeyl*, Çev: Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2020, s. 8.

⁴⁴ Sevtap Gölgesiz Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2012, s. 64.

Baudouin ise Kaysâriye'yi ele geçirmek arzusunda olduğundan elçi gönderip şehrin kendisine teslim edilmesini istediye de bu girişimi başarısız olmuştu. Böylece, savunması güçlü olan kenti 2 Mayıs 1101'de kuşattı⁴⁵. Cenovalılar öncelikle surlara kadar, tüm ekili alanı talan edip savaş kuleleri ile makinaları kurdular ve sonra da kenti denizden ablukaya aldılar. Lâkin, kuleler ve makinaları kullanmak yerine sadece surlara merdiven dayayarak kente girmeye çalıştılar. Guglielmo Embriaco'nun önderliğinde gerçekleşen bir saldırıda merdivenin çökmesiyle çok sayıda Hristiyan asker yaralandı. Guglielmo bunu müteâkip bir savaş kulesine çıkarak yeniden saldırı emri verdi⁴⁶. Müslümanlar bir süre surlarda direndilerse de neticede Haçlılar 17 Mayıs 1101 târihinde şehri hücumla ele geçirilip yağmalanmaya başladılar. Kent halkı ise Ulucâmi'ye sığınarak canını kurtarmaya çalıştı, ama buraya sığınan herkes hiçbir ayırım yapılmadan kılıçtan geçirildi ve câminin zemini âdeta bir kan gölüne döndü⁴⁷. Cenovalılar da bu yağma sırasında büyük bir ganîmet ele geçirdiler ve Ulucâmi de bir kiliseye çevrildi⁴⁸. Ardından Samandag'a yakın bir mevkide, San Parlerio'da ordugâh kurdular. Elde ettikleri ganîmetin 1/15'ini tayfalar arasında, geri kalanını da her askere 48 solidi⁴⁹ düşecek şekilde 8.000 kişi arasında pay ettiler. Ödemeyi az bulan askerlere ayrıca karabiber de verildi. Daha sonra, Ekim 1100'de Cenova'ya geri döndüler⁵⁰.

Birkaç yıl sonra Guglielmo Embriaco'nun liderliğinde 70 Cenova kalyonu Kral I. Baudouin ile bu kez Akkâ'nın kuşatılması hususunda anlaştı. Daha önce olduğu gibi yardımları karşılığında Cenovalılara yine ganîmetin 1/3'i ve çarşı-pazar mahallesinde bir sokak verilecekti. 6 Mayıs 1104'te müttefikler tarafından kuşatma altına alınan Akkâ 20 gün süren ablukanın ardından belli şartlarla teslim olmayı kabul etti. İsteyenlerin taşınabilir mallarıyla beraber şehri terk etmelerine izin verildi. Fakat Cenovalılar anlaşmayı bozarak şehirden ayrılanlara saldırıp mallarını yağmaladılar. Bu yüzden I. Baudouin'in Cenovalılarla arasının açıldığı ve Patrik Evremar'ın ortamı sakinleştirdiği nakledilmektedir⁵¹.

Cenovalılar, I. Baudouin'in 1108'deki Sayda kuşatmasına da katıldılar. Fakat buraya gelen Mısır donanmasına karşı başarılı olamadılar⁵². 1109 yılında ise Kont Raymond de St. Gilles'in oğlu Bertrand'a Trablusşâm (Tripolis), kuşatmasında 60-70 savaş gemisiyle destek verdiler. Anlaşmaya göre ele geçirilecek olan şehrin 1/3'i Cenovalılara ait olacaktı. Neticede Haçlılar ve Cenovalılar mücâdelelerinde başarılı oldular ve daha fazla direnemeyen ahâlî can güvenlikleri sağlandığı takdirde kenti terk etmeye razı oldu. Arzu edenler de yıllık belli bir miktar vergi

⁴⁵ Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı*, s. 91.

⁴⁶ Caffaro, pp. 10-13; Canale, *Istoria della Repubblica di Genova*, I, p. 106.

⁴⁷ Fulcherius Carnotensis, s. 137; Willermus Tyrensis, II, s. 88; Azîmi, *Azîmi Tarihi*, Çev: Ali Sevim, Ankara 2006, Türk Tarih Kurumu, s. 39; İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, X, Çev: Abdülkerim Özeydin, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s. 267. Caffaro (pp. 12-13), başta tâcirler olmak üzere camiye sığınanların para vermek karşılığında canlarının bağışlandığını kaydetmiş olsa da bu bilginin diğer kaynaklarda bir karşılığı yoktur. Konu için ayrıca bkz. Canale, *Istoria della Repubblica di Genova*, I, p. 106-107.

⁴⁸ Caffaro, pp. 10-13; Willermus Tyrensis, II, s. 87-88; Bertolotti, *Storia delle Crociate*, p. 187; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 72-74.

⁴⁹ Caffaro, (pp. 14) bunun "Poitou solidus'u" olduğu bilgisini verir. Solidus, aureus'un yerini alan altın Roma sikkesidir. I. Konstantinos (306-337) devrinde basılmaya başlanmıştır. İpek ve baharat gibi pahalı ürünlerin değişiminde yüksek değer gereği bu tür sikke kullanılırdı. Konu için bkz. Philip Grierson, "Solidus", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, (ed. A. P. Kazhdan), III, Oxford University Press, Oxford 1991, pp. 1924.

⁵⁰ Caffaro, pp. 13; Fulcherius Carnotensis, s. 137. Krş. Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü*, s. 138 dipnot 113. Epstein buradaki sayının en fazla 4.000 olabileceğini vurgular. Epstein, *Genova*, pp. 31.

⁵¹ Fulcherius Carnotensis, s. 158-159; Willermus Tyrensis, II, s. 108-109; Albertus, pp. 671; Caffaro, pp. 13-14. Canale, *Istoria della Repubblica di Genova*, I, p. 107. Kuşatma esnasında Haçlılara tahıl, şarap, et, peynir, bira ve yağ getirerek erzak da temin ettiler. Willermus Tyrensis, II, s. 108-109. Krş. Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü*, s. 141 dipnot 121.

⁵² İbnü'l-Kalânisi, s. 32-33. Krş. Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü*, s. 142 ve dipnot 126.

ödedikleri takdirde kentte kalabileceklerdi⁵³. Fakat Cenovalılar yine antlaşmaya uymadılar. İplerle ve merdivenlerle surları aşarak içeri girip halkı katlettiler. Cenovalılar tarafından gerçekleştirilen yağma ve tahribat sırasında Benû Ammâr kitaplığı da kül oldu⁵⁴. Şehrin hâkimi ve yakınındakiler ise ancak antlaşmadan faydalanarak kurtulabildiler⁵⁵.

12 Temmuz 1109'da zapt edilen Trablus'ta Bertrand de Toulouse kont unvanıyla tahta çıkarken burada Cenovalılara bir mahalle ile şehirden 15 kilometre uzakta bir kale (Marşal Kulesi) verildi. Ayrıca Cübeyl'in (Biblos) de 2/3'si onlara verilecekti. Kuşatma altına alınan Cübeyl'deki Müslümanlar, Cenovalılara direnemeyeceğini anlayarak filo kumandaları Ansaldo Corso⁵⁶ ile Guglielmo Embriaco'nun oğlu Hugue (Ugone) Embriaco'ya burayı teslim ettiler. Hugue, Cenova Cumhuriyeti'ne göndermek mecburiyetinde olduğu yıllık bir vergi ile beraber kenti devraldı⁵⁷. 1110'da ise Guglielmo Bufeira, Guido di Rustico di Rizo, Gandolfo Rufo, Guido Spinola konsül olarak 22 gemiyle, Samandağ Limanı'ndan hareketle Beyrut ve Mamistra'yı ele geçirdiler⁵⁸. Çatışmalarda, Mısır donanmasının komutanı ve çok sayıdaki Mısır askeri katledildi⁵⁹.

Görüldüğü üzere, Cenovalılar *Kutsal Topraklar*'ın işgalinde önemli bir vazife görmüşlerdir. Öyle ki, I. Baudouin onların askerî mücadeleleri hâtırasına, Kutsal Kabir'in girişine, üzerinde “*Cenovalıların pek kuvvetli yardımıyla*” yazılı bir kitâbe dahi astırmıştır⁶⁰.

Cenovalıların Doğu'daki Ticarî İmtiyazları ve Yerleşkeleri

Haçlıların Doğu Akdeniz'de tutunmasına destek olan Cenovalılar, yardımları karşılığında Kudüs Haçlı Krallığı'ndan çok sayıda imtiyaz elde etmişlerdir. Bu imtiyazlar neticesinde bölgede yerleşkeler kurmuş, krallıktaki ticarî döngüde yer alarak Avrupa'yı Doğu emtiasına kavuşturmuş ve bundan büyük kâr sağlamışlardır.

Cenovalılar, Doğu Akdeniz'e yerleşmeye, Kudüs'ün işgalinden önce başlamışlardır. Antakya hâkimi Norman lider I. Bohemund, Musul Valisi Kürboğa'nın (ö. 1102) Antakya önündeki yenilgisini müteâkip şehirdeki hâkimiyeti kesinleşince, Cenovalılara burada yönetim binası, mahkeme, husûsî su kuyusu, pazar-çarşı, 30 kadar ev-konak kurma ve bir kiliseye sâhip olma izni vermişti⁶¹. Antakya'daki yerleşim sahası, Guglielmo Embriaco ve Nicola tarafından, Cenova adına yıllık 80 *bezant*⁶² ödenmesi karşılığında 29 yıllığına yönetilecekti⁶³.

⁵³ Willermus Tyrensis, II, s. 134-135; Caffaro, pp. 121-124; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi, Kudüs Krallığı ve Frank Doğu, 1100-1187*, II, (trc. F. Işıltan), Ankara 1992, s. 54-57.

⁵⁴ Fulcherius Carnotensis, s. 175-177; İbnü'l-Kalânîsî, s. 33-34; Willermus Tyrensis, I, s. 313; Carlo Farine, *Storia delle Crociate*, a cura di G. Sica, Genova 1853, p. 58.

⁵⁵ Fulcherius Carnotensis, s. 177, n. 454; İbnü'l-Kalânîsî, s. 34. Trablus'un ele geçirilişi hakkında ayrıca bkz. Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü*, s. 142-143.

⁵⁶ Ansaldo Corso, Korsika kökenli, Haçlı Seferi'ne katılmış Cenovalı bir asil idi. Zaman içinde kolonilerdeki gücü ile bir viskont oldu.

⁵⁷ Willermus Tyrensis, II, s. 132-133.

⁵⁸ Caffaro, pp. 14-15, 124-125. Beyrut'un ele geçirilişi hakkında Cenovalıların rolü hakkında ayrıca bkz. Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü*, s. 143-144.

⁵⁹ İbnü'l-Kalânîsî, s. 41.

⁶⁰ Bent, *Genoa*, pp. 28.

⁶¹ La Monte, *Feudal Monarchy*, p. 227; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, s. 193; Doosselaere, *Medieval Genoa*, pp. 34; Hall, Phillips, “1098, Bohemund I's concession”, pp. 11-12. Anselmo Rascherio ve yanındaki diğer yedi mühim kimse, Antakya'da elde ettikleri imtiyazlara binaen Bohemund'a, kente gerçekleşecek herhangi bir saldırı karşısında yardım edeceklerine dair söz vermişlerdi. Epstein, *Genoa*, pp. 29.

⁶² Bezant, X-XIII. yüzyıllardaki yazılı kaynaklarda rastlanıldığı üzere Avrupalıların Bizans altın *nomismasına* verdikleri isim idi. Philip Grierson, “Bezant”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, I, (ed. A. P. Kazhdan), Oxford University Press, Oxford 1991, s. 288.

⁶³ Hall, Phillips, “Concerning Antioch”, pp. 241-242.

I. Baudouin, 16 Nisan 1100'de Yafa'ya gelen Cenovalı konsül, kaptan ve aralarındaki yaşlı ve sözü geçen kimselere, *Kutsal Topraklar*'da askerî faaliyetler göstermek ve buraya yerleşmek isteyip istemedikleri konusunda danıştı. Cenovalılar da bu yeni coğrafyada kalmaya karar verdiler ve yukarıda da zikredildiği üzere, kralla antlaşma imzaladılar. Buna göre; savaşlarda elde edilen ganimetin 1/3'i, ele geçen herhangi bir şehrin yine 1/4'i kendilerine âit olacaktı⁶⁴. Buna göre, Akkâ Limanı'nın vergilerinin 1/3'üne sâhip olurken kentin 1/4'ini mülk edindiler ve burada bir kilise kurma izni de aldılar. Akkâ'da kral, her Cenovalının hizmetine göre bir mülk taksiminde dahi bulundu⁶⁵. Ayrıca denize yakın bir sokak ve bir bahçeleri de vardı. Temsilci olarak ise San Lorenzo Kilisesi'nden Sigeboldo adlı bir keşiş bulunuyordu. Bu mülkün karşılığında yıllık 600 *bezant* vermektedirler⁶⁶. Kent, Guglielmo Negro, Martino di Mauro ve Guglielmo Lusio'nun konsülünde, Cenova adına yönetmesi için Guglielmo Embriaco'ya 29 yıllık teslim edilmişti. Kendisinin ödemesi gereken sadece yıllık bir vergi mevcuttu⁶⁷. Akkâ'nın Cenovalılar elinde olması, Aden üzerinden kazanç sağlayan Müslüman tâcirlerin kâr kaybı anlamına geliyordu. Nitekim Marco Polo'ya göre, *Babil sultanı*⁶⁸ burayı ele geçirdiğinde, Aden halkı kendisine 30.000 at ve 40.000 deve hediye etmişti⁶⁹.

Cenovalılar, Cübeyl'in tamamına hâkimlerdi⁷⁰; şehrin 2/3'si Guglielmo Embriaco'ya, 1/3'i ise Ansaldo Corso'ya âiti⁷¹. Karşılığında cumhuriyete yine yıllık bir vergi ödemekle sorumlulardı⁷². 270 *bezant* olan bu vergi hâricinde San Lorenzo Kilisesi'ndeki sunağa 10 *bezantlık* bir ödeme daha bulunmaktaydı⁷³.

Kudüs'te, yani en önemli kentte ise birkaç sokakları vardı. Kaysâriye, Arsuf, Yafa, Sûr (Tyre), Beyrut, Trablus, Lazkiye, Samandağ'da yine yerleşkeleri mevcuttu⁷⁴. Lâkin Yafa kuvvetli esintilere açık ve sığılığı yüzünden büyük gemileri alamayan bir limandı⁷⁵.

Cenovalıların kazandıkları imtiyazların kısaltılmış hâli Kutsal Kabir Kilisesi'nin mihrâbına konulan altın bir levhaya yazıldı. Böylece ibâdete gelen her Hristiyan, Cenovalıların ne kadar geniş ve kazançlı haklara sâhip olduğunu görebilecekti⁷⁶. Öyle ki Embriaco âilesi zamanla, bilhassa Cübeyl ve Akkâ yerleşkeleri sebebiyle Cenova merkezine karşı kısmî bir bağımsızlığa sâhip olmuşlardır⁷⁷.

⁶⁴ Willermus Tyrensis, II, s. 85-86.

⁶⁵ Willermus Tyrensis, II, s. 108-109.

⁶⁶ Caffaro, pp. 122.

⁶⁷ Hall, Phillips, "Concerning Acra", pp. 240-241.

⁶⁸ Selâhaddin-i Eyyübî.

⁶⁹ Marco Polo, *Il Milione*, a cura di Gabriella Ronchi, Arnoldo Mondadori Editore, Milano 1982, p. 277; Marco Polo, *Seyahatname*, Çev: Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul 2019, s. 328. Akkâ, Cenovalıların *Kutsal Topraklar*'daki merkezi idi. Mısır'dan gelen emtia ve hammaddenin antreposu idi. Sadece ticâret için değil, dünyanın birçok farklı yerinden gelen halkların bir araya geldikleri bir merkez olduğu için büyük bir döviz mevkii idi. Abulafia, "Gli Italiani", pp. 273-274; Jacoby, "The Trade of Crusader Acre", pp. 114.

⁷⁰ Tyrensis, II, pp. 133; Heyd, *Ticaret Tarihi*, s. 153.

⁷¹ Caffaro, pp. 125.

⁷² Heyd, *Ticaret Tarihi*, s. 176.

⁷³ Hall, Phillips, "Concerning Jubayl and Lataika", pp. 239-242.

⁷⁴ Willermus Tyrensis, II, s. 88; Canale, *Istoria della Repubblica di Genova*, I, p. 107; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 245; Davut Dursun, "Beyrut", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 6, TDV Yayınları, Ankara 1992, s. 81. Haçlı Seferleri döneminde Doğu kentlerinin durumu hakkında ayrıca bkz. Elif Ünal, *Haçlı Seferleri Döneminde Doğu Akdeniz Şehirleri (1096-1131)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.

⁷⁵ Ebru Altan, "Yafa", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 18, TDV Yayınları, Ankara 2013, s. 172.

⁷⁶ Heyd, *Ticaret Tarihi*, s. 150.

⁷⁷ Aharon Ben-Ami, *Social Change in Hostial Environment*, Princeton Legacy Library, New York 1969, pp. 63.

Cenova yerleşkeleri, evler ve dükkânlarının olduğu bir sokak-mahalle ya da onlara tahsis edilmiş inşaat yapabilecekleri bir arâzi üzerine kurulurdu. Yerleşkenin, doğrudan limana bağlantısı olurdu⁷⁸. Arâziye “platea” (meydan-saha), emlâkin tümüne “ruga” ya da “vicus” adı veriliyordu. Buralarda “vicommes” adlı yöneticiler vardı. Antrepolar “fundicum” denilmekteydi ve burada çalışmak için kullandıkları atölyeleri de mevcuttu⁷⁹. Avrupa’dan gelen tüccar kâfileleri ile kervanlar için ticârethânelerin olduğu bölgelerde ev ve depolar ücret mukabilinde belirli bir zaman aralığı için verilmekteydi. Bu kirâ işi de İtalyanlar için ayrı bir gelirdi. Yerleşkelerde, Suriyeliler ve Yahudiler de çalışmaktaydılar. Bu halklar, Cenovalı tüccara işçi ve usta olarak hizmet ediyorlardı⁸⁰. Yerleşkelerin kendilerine âit yönetim binası ve mahkemesi olurdu⁸¹. Yöneticiler aynı zamanda yargıçlık görevi de ifâ etmekteydiler. Yerleşke düzeninde fırın, mezbaha, hamam bulunurdu. Cenova’nın azizine binâen “San Lorenzo” ekseriyetle yerleşkede kurulan kilisenin ismi olurdu⁸². Yönetim usulleri Avrupa’daki gibiydi, sadece Doğu için yeniden biçimlendirilmişti⁸³. Kentin kırsalı dahi kullanılmaktaydı. Takriben bir mil yarı çapındaki sahada bir ekili biçili arazi ve bir bağ-bahçe olurdu. Bunlar, “casaux” adı verilen kulübe veya kulübe topluluklarının etrafına dizilirdi. Suriyeliler çiftçi olarak vazife görürlerdi. Cenovalılar rençberden genelde hasadın 1/3’ini alırlardı⁸⁴. Cenovalılar, kolonilerini tahkim de etmekteydiler. Farklı olarak, Cübeyl’i kendi yurtları gibi tam bir koruma altına almışlardı. Burada, yerleşimin güneydoğusunda, üzerinde sarnıcı olan iki katlı bir hisar inşa etmişler ve etrafını da kuleleri olan bir surla çevirmişlerdi⁸⁵.

Kolonilerin kendilerine âit yerleşim düzeni olurdu: Akkâ’daki yerleşke kentin tam ortasındaydı, meydanla liman arasında kesintisiz bir yol vardı. Yerleşkenin güneyinde ticârî yapılar, antrepolar, avlular; kuzeyinde ise evler, konaklar ve dînî yapılar mevcuttu⁸⁶. Zamanla buradaki yerleşim gelişmiş ve XII. yüzyılda toplamdaki 74 evin 38’i Cenovalı ikâmeti hâline gelmişti. Bunlar arasında bankerler, çıkırıkçılar, kazancılar, sabuncular, tuhafiyeciler ve muhtelif meslek dallarından insanlar vardı⁸⁷. Bu değişim, herhangi bir Haçlı kentinin ne kadarının *İtalyanlaşabileceğini* gösteriyordu. Bununla beraber Doğu’nun kültür varlıklarını kendi bünyelerine de katmaktaydılar. Birçok kutsal emânet ve değerli eşya, İtalya’ya taşınıyordu. Bunlar arasında mîmârî parçalar dahi vardı. Örneğin; Kaysâriye’deki Judas Maccabeus’tan sökülen 12 mermer sütun dahi Cenova’ya götürülmek için yola çıkarılmıştı. Lâkin geminin batmasıyla sütunlar da kente ulaşamamıştı⁸⁸.

Cenovalılar ve Ticâret

Ortaçağ’da İtalyanlar, ulaşım için hayvanlar ve arabalarla beraber tekneleri de kullanmaktaydılar. Hammaddeler ve ürünleri birbirine yakın olan limanlar arasında sevk ederek ticâret yapıyorlardı. Zamanla Kuzey Afrika, Mora, Ege Adaları ve Anadolu kıyılarına da deniz

⁷⁸ Santino Lange, *Architettura delle Crociate in Palestina*, Pietro Cairoli Editore, Roma 1965, p. 52.

⁷⁹ Heyd, *Ticaret Tarihi*, s. 166, 172; Turan, *Türkiye-İtalya*, I, s. 78; Abulafia, “Gli Italiani”, pp. 265.

⁸⁰ Heyd, *Ticaret Tarihi*, s. 167.

⁸¹ Abulafia, “Gli Italiani”, s. 265; Işın Demirkent, “Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi”, *Tarih Boyunca Saray Hayatı ve Teşkilatı*, İstanbul 2006, s. 58

⁸² Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 78; Abulafia, “Gli Italiani”, pp. 265.

⁸³ Peter Frankopan, *İpek Yolu*, Çev: Mengü Gülmen, Pegasus Yayınları, İstanbul 2018, s. 153; Konu için ayrıca bkz. Demirkent, “Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi”, s. 249-259.

⁸⁴ Heyd, *Ticaret Tarihi*, s. 167. Akdeniz adına en önemli tüketim maddesi tahıl idi. Yakın-Doğu’daki Hristiyan mülk sahipleri kendi buğdaylarını ambarlarda saklıyor olmalıydı. Nitekim Cenova’daki asiller XVI. yüzyıla kadar kendilerine ait özel ambarlarda çuvalarla buğdaya sâhiplerdi. Bunlar öğütülüp ekmek yapmakta kullanılırdı. Fernand Braudel, “Toprak”, *Akdeniz*, Çev: Necati Erkurt, Metis Yayınları, İstanbul 2008, s. 31.

⁸⁵ Malcolm Barber, *The Crusader States*, London 2012, pp. 95.

⁸⁶ Lange, *Architettura*, p. 54; Abulafia, “Gli Italiani”, pp. 274.

⁸⁷ Fabrizio Benente, “Ricerche archeologiche nel quartiere medievale genovese a San Giovanni d’Acridi (Israele)”, *Rivista di Studi Liguri*, Vol. 75-76, Genova 2012, p. 137.

⁸⁸ Bent, *Genoa*, pp. 24.

yoluyla giderek uzak mesâfelere de ulaşmaya başladılar. Böylece kıyılar arasında bir trafik ağı ortaya çıktı. Bu olay, karalar haricinde liman-kentlerinin de yeni birer yaşam alanı hâline gelmesi demekti⁸⁹. Fakat zaman içinde Müslümanlar Akdeniz’e hâkim oldular ve Hristiyanlar denizcilikte güç bir duruma düştüler⁹⁰. İtalyanlar, Akdeniz’de ticâret yapabilmek adına Kuzey Afrika’da Müslümanlara karşı mücadele verdiler. Böylece başarılı olarak hem burada hem de Mısır’da ticâret yapmaya başladılar⁹¹. Kudüs Haçlı Krallığı’nın kurulmasıyla Cenovalılar limanlara yerleşmiş ve beynelmilel bir ticâretin yapıldığı bu coğrafya Doğu emtiasının Batı’ya taşındığı bir saha hâline gelmişti⁹².

Cenovalılar, Suriye-Filistin kıyılarındaki faaliyetleriyle, diğer İtalyan halklarına kıyasla daha ziyâde öne çıkmışlardı. Amalfi halkı, Haçlı Seferleri’nin başında geri çekilmişti⁹³. Pisalılar, ise Cenovalılar gibi Suriye-Filistin kıyılarında çokça toprak ve mülkiyete sâhip olamamışlar, hakikî bir kurumsallık kazanamamışlardı⁹⁴. Venedikler, *Kutsal Topraklar*’da başarılı askerî hizmetler ederek ön plâna çıkmışlar ve de ticarî imtiyazlar elde edip yerleşkeler kurmuşlardı. Bununla beraber Bizans ve Fâtımîler ile de ticâret yapıyor olmaları bölgedeki hareketliliklerine bir kısıtlama getiriyordu; nihâyetinde İstanbul ve İskenderiye devrin en büyük ticâret merkezlerinden idi⁹⁵. Cenovalılar, Amalfililer ve Pisalılar’dan çok daha aktif bir ticâret

⁸⁹ Konu için bkz. Hamit Sadi Selen, *Ticaret Tarihi*, İnkılap Kitabevi, Ankara 1960, s. 23, 51; M. P. Charlesworth, *Trade-Routes and Commerce of the Roman Empire*, Cambridge University Press, Hildesheim 1961, pp. 2-13; Fernand Braudel, “Deniz”, *Akdeniz*, Çev: Necati Erkurt, Metis Yayınları, İstanbul 2008, s. 34-55.

⁹⁰ Frankopan, *İpek Yolu*, s. 156-157. Cenova’da XI. yüzyılda dahi taşımacılıkta katırlar ve ufak tekneler kayda değer bir yere sâhipti. Epstein, Genova, pp. 15.

⁹¹ Öztürk, *Fâtımîler’in Deniz Gücü*, s. 183-196.

⁹² Cengiz Kallek, “Ticaret”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 41, TDV Yayınları, Ankara 2012, s. 138-139.

⁹³ Amalfililerin, İskenderiye ve Kahire ile X-XI. yüzyıllarda ticarî ilişkileri vardı. Guglielmo Heyd, *Le Colonie Commerciali degli Italiani in Oriente nel Medio Evo*, II, Stabilimento Tipografico Antonelli, Venezia 1868, p. 168. Nitekim, Haçlı Seferleri’nden önce Kudüs’e ilk gelen İtalyanlar idi. 1063’te Fâtımîler’den, Kudüs’te bir yerleşke kurma izni elde etmişlerdi: Yeniden Diriliş Kilisesi yanında, Santa Maria de Latina adlı bir manastır inşa ederek burayı hacılar için bir misafirhâneye dönüştürdüler. Amalfi ikâmeti, kısa bir zaman içinde birçok tüccarın bulunduğu zengin bir ticâret yerleşkesine hâline geldi. Thomas Keightley, *Scenes, Events, and Characters from the Times of The Crusaders*, I, John W. Parker and Son, London, 1843, pp. 337-338; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 29, 38, 43-44; Amalfililer, Suriye-Filistin kıyılarında diğer İtalyan halkları gibi askerî hizmette bulunmadıkları için ticarî imtiyazlar da elde edememişlerdi. Bu durum, bölgede Amalfililerin yoksunluğunun öncelikli sebebi idi. Turan, *Türkiye-İtalya*, I, s. 77. Ayrıca XII. yüzyılda ticarî odakları ekseriyetle Sicilya üzerineydi. Lâkin zaman içinde Pisa saldırıları sebebiyle bahriyeleri oldukça yıprandı ve böylece ticarî hareketlilikleri de zarar gördü. XIII. yüzyıl boyunca *Kutsal Topraklar*’da yine görülüyorlardı. Hareketlilikleri ekseriyetle Cenovalılar ile beraber idi. G. A. Loud, “Amalfi”, *The Crusades, an Encyclopedia*, (ed. V. Murray), Oxford 2006, pp. 58. Amalfi’ye dâir farklı bir değerlendirme için bkz. David Jacoby, “Byzantine Trade with Egypt from the Mid-Tenth Century to the Fourth Crusade”, *Commercial Exchange Across the Mediterranean, Byzantium, the Crusader Levant, Egypt and Italy*, Routledge, Hampshire 2005, pp. 47-49.

⁹⁴ Haçlı Seferleri sürecinde, Pisalılar, merkezî bir düzene tâbi olmaktan ziyâde kaptan, filo, aile ve tüccar olmak üzere belirli bir özgürlüğe sâhipti. William Heywood, *A History of Pisa*, Cambridge at University Press, Cambridge 1921, pp. 48-52; Suriye-Filistin kıyılarındaki katılımları da yine Cenova ile berâberdi. Fulcherius Carnotensis, s. 134; Albertus, pp. 563. Pisalıların, Suriye-Filistin kıyılarında muhtelif imtiyaz ve yerleşkeler elde etmişlerse de esas odakları Mısır ve Batı Akdeniz idi. Michael Matzke, “Pisa”, *The Crusades, an Encyclopedia*, (ed. V. Murray), Oxford 2006, pp. 964. Bununla berâber Daimbert’in düşüşü ile Venedik tarafından Kıbrıs’ta yenilgiye uğratılmaları da süreci olumsuz açıdan etkilemiş olmalıdır. Willermus Tyrensis, II, s. 117-118, 123; Heywood, *Pisa*, pp. 51; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, s. 66-69; Donald M. Nicol, *Bizans ve Venedik*, Çev: Gül Çağalı Güven, Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2000, s. 68; Frankopan, *İpek Yolu*, s. 158. Pisa’nın Suriye-Filistin kıyılarında elde ettiği imtiyaz ve yerleşkeler için bkz. Heyd, *Ticaret Tarihi*, s. 159, 161, 358. Pisa’daki Santo Sepolcro Kubbesi, iç tarafta sekizgen olmak üzere Kubbet’üs-Sahra’ya benzer bir biçimde inşa edilmiştir ve Daimbert’in Birinci Haçlı Seferi’nden taşıdığı kutsal eşyalar burada saklanmıştır. Her ne kadar Cenova tarafından gölgede bırakılsalar da Haçlı Seferleri kentte hâlen tarihî miras ile yaşamaktadır. Roberto Donati, *Arte e Storia*, Plurigraf, Pisa 1984, pp. 86. Pisalılar, Haçlı Seferleri sürecinde Mısır’daki ticarî faaliyetleri için bkz. Heyd, *Italiani in Oriente*, II, p. 174-178; Jacoby, “Byzantine Trade with Egypt from the Mid-Tenth Century”, pp. 55-56.

⁹⁵ Heyd, *Italiani in Oriente*, II, p. 169-170; Nicol, *Bizans ve Venedik*, s. 70-79; Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, Çev: Mustafa Daş, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018, s. 116-121; Thomas Madden,

yürüttükleri gibi Venediklilere kıyasla çok dengeli bir ticarî siyaset gerçekleştirmek zorunda değillerdi.

Cenovalıların, Batı Akdeniz'deki ticâreti, yani Provence (Provenza), İspanya, Kuzey Afrika, Sicilya ve Sardinya arasında kurulan ticarî düzeni, Yakın-Doğu'da kurulan yerleşkelerden sağlanan emtia ve hammadde ile zenginleşmişti⁹⁶. Lâkin XII. yüzyılda Cenovalı tüccar için muhtelif milletlerden korsanlar, diğer milletlerden tâcirlerin saldırıları, İtalyan denizci milletlerin kendi aralarındaki çarpışmalar da büyük bir tehlike idi. Bu sebepler ile Cenovalı tâcir, kendi sermayesi ve irâdesiyle ticârete başlamakta zorlanıyordu. Bunun sonucunda ise Cenovalı tâcirler arasında, risk ve kazanımlarında birlikteliğin olduğu “*ticarî ortaklık*” olarak nitelendirilebilecek “*societas*” adıyla zikredilen bir düzen kuruldu. Bu ortaklıklar sâyesinde, sermaye, kâr ve zarar dengesinde ticâret yapıyordu. Birçok kişiden oluşan bu ortaklıklarda, sermayenin çoğunluğunu yani en az 1/3'ini sağlayan kimse, gerçekleşecek bir kayıpta 1/3 zarara uğrayabiliyordu; bu yüzden her kazancın 1/2'sine sâhip oluyordu⁹⁷. “*Societas*” hâricinde, “*accomendatio*” olarak adlandırılan bir düzen daha vardı. Accomendatio'da iki kişi bulunmaktaydı. Çoğunlukla zengin ailelerden olmak üzere buradaki şahıslardan biri Cenova'da ikâmet ederek sermayeyi sağlıyor, diğer ise herhangi bir sermaye ortaya koymadan sadece ticâret akışı, yatırımlar, sermayenin kullanımı ve ticarî fırsatların değerlendirilmesini sağlıyordu. Bu ikinci kişi, gerçekleşen işlemleri sermayeyi sağlayan kişiye bildirmekte ve elde edilen kârın 1/4'ine sâhip olmaktaydı. Kendisi ayrıca bir sermaye kaybında zarar etmemekteydi⁹⁸. Bu iki düzen de XII. yüzyılda ticarî amaçlı kullanıldı. Lâkin XII. yüzyılın sonunda ve XIII. yüzyılın başında sürdürülebilirlikleri kaybedildi. Ticâret, daha ziyâde Cenova'dan gönderilen para ile Doğu'ya ait hammadde ve emtianın alımı üzerine oldu⁹⁹.

Kutsal Topraklar, Doğu hammaddeleri ile ürünlerinin toplandığı coğrafya idi. Cenova yerleşkelerinin konumu, “*Coele-Syria*” olarak zikredilen, bereketli bir vâdî dâhilinde bulunmaktaydı¹⁰⁰. Cenova kentinin çevresi ise oldukça sert bir toprağa sâhip olduğu için kent târihsel süreçte zirâî desteğe ihtiyaç duymuştu¹⁰¹. Dolayısıyla, *Kutsal Topraklar* sâyesinde ulaşılabilen hammadde ve ürünler Cenova için pek değerliydi. Cenovalılar bu ürünleri hem kendileri için kullanıyor hem de bünyelerinde toplayıp ticaretini yaparak büyük kâr elde ediyorlardı.

Yakın-Doğu'nun birçok noktasında şeker kamışı yetiştiriliyordu¹⁰². Cübeyl'de bolca meyve bulunurdu¹⁰³. Askalan, Akkâ, Sûr, Beyrut ve Trablus kentleri sebze-meyvede ovalardan, dağ köylerinden, tarlalardan beslenmekteydi. Üzüm, nar, ayva, karpuz, armut, pelit, ceviz, nohut, soğan, sarımsak, incir, biber ve tahıl ürünleri yetiştirilenler arasındaydı. Cenovalılar incir, nar, zeytin, şeftali, hurma, portakal, limon, ıspanak ile -muhtemelen- burada tanışmışlardı. Kudüs'ten, Arap ve Hint tüccar sâyesinde Kızıldeniz'deki limanlardan gelen baharat, kök ve

“Venice”, *The Crusades, an Encyclopedia*, (ed. V. Murray), Oxford 2006, pp. 1226-1228. Venedik'in *Kutsal Topraklar*'daki faaliyetleri ve elde ettikleri geniş imtiyazlar için ayrıca bkz. Ebru Altan, “Venedik'in Haçlı Seferi (1122-1124), *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, (ed. Emine Uyumaz, Muharrem Kesik), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013, s. 299-307. Venediklilerin İstanbul, İskenderiye ve Akkâ üçgeninde kurdukları bir ticarî düzen mevcuttu. Jacoby, “Byzantine Trade with Egypt from the Mid-Tenth Century”, pp. 55.

⁹⁶ Eugene H. Byrne, “Genoese Trade with Syria in Twelfth Century”, *The American Historical Review*, Vol. 15-2, Oxford 1920, pp. 199-206.

⁹⁷ Eugene Byrne, “Commercial Contracts of the Genoese in the Syrian Trade of the Twelfth Century”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 31-1, Oxford 1916, pp. 135-136.

⁹⁸ Byrne, “Commercial Contracts of the Genoese”, pp. 152

⁹⁹ Byrne, “Commercial Contracts of the Genoese”, pp. 169.

¹⁰⁰ Keightley, *Times of The Crusaders*, I, pp. 183.

¹⁰¹ Pero Tafur, (Letts), pp. 27; Pero Tafur, (Kılınç), s. 75; Epstein, *Genoa*, pp. 12; Baldoli, *İtalya Tarihi*, s. 54.

¹⁰² Heyd, *Ticaret Tarihi*, s. 112; Antonio Musarra, “Siria-Palestina”, *Tutti i Genovesi del mondo, La grande espansione commerciale (secoli XI-XVI)*, (ed. G. Olgiaiti), Genova 2015, p. 22.

¹⁰³ Albertus, pp. 475-476.

bitkileri almaktaydılar. Sarısabır, biber, kakule, tarçın, zencefil, muskat, karanfil, kafur bunlar arasındaydı¹⁰⁴. Cenovalıların, baharat üreten tezgâhları da vardı¹⁰⁵. Baharat yükte hafif pahada ağır olduğu için gayet değerli bir besindi¹⁰⁶. Bölgede öküz, deve, eşek, koyun ve keçi gibi hayvanlar boldu¹⁰⁷. Akkâ, İbn Cübeyr'e göre, domuzlarla doluydu¹⁰⁸. Nâsıra, Celile¹⁰⁹, Tiberiya ve Ürdün Vâdîsi'nin güneyinde şarap üretilirdi¹¹⁰. Kumaş, Doğu'daki emtia arasında en değerli olanlardandı¹¹¹. Avrupalılar ipek, pamuk, keten ve muhtelif türden kumaşları çokça talep etmekteydiler¹¹². Trablus'taki üretim yoğundu, burada ciddî bir kumaş işçisi nüfusu vardı. Kudüs'te 4.000 tezgâh mevcuttu; Sûr'da ise, Batı'ya ihraç edilen, sadece burada bulunan özel beyaz bir kumaş türü vardı¹¹³. Cenovalılar, yıl içerisinde çok miktarda altın iplik ihraç ederlerdi¹¹⁴. Bağdat'tan da “*panni de Bagadello*” adıyla husûsî bir ipek gelirdi¹¹⁵. Akkâ'da Hristiyanlarca, kadın Müslüman esirlerin ticâreti yapılmaktaydı¹¹⁶. Değerli taş, porselen, mücevher, kâğıt, tüy, metal objelerin de alım satımı yapılırdı¹¹⁷. Bölgede yeşim, safir, zümrüt, akik, sarı yakut, beril, topaz, kuvars, sümbül ve ametiste erişilebiliyordu¹¹⁸. Sûr'da nitelikli cam ürünler üretilir ve farklı coğrafyalara da satılırdı¹¹⁹. İskenderiye ve Akkâ'daki süs eşyaları ticârî ürünler arasındaydı¹²⁰. Dimaşk kılıçları bu devirde ünlüydü¹²¹.

¹⁰⁴ Fulcherius, s. 108, 113, 117-118, 128; Willermus Tyrensis, II, s. 57, 234, 237; İbn Cübeyr, *İbn Cübeyr Seyahatnamesi*, Çev: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2020, s. 238; Marco Polo, (Ronchi), p. 21; Marco Polo, (Basmacı), s. 49; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 212, 234; Heyd, *Ticaret Tarihi*, s. 149, 179; Janet L. Abu-Lughod, *Before European Hegemony, The World System*, Oxford University Press, Oxford 1989, pp. 68; David Arnold, *Coğrafi Keşifler Tarihi*, Osman Bahadır, Alan Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 22; Baldoli, *İtalya Tarihi*, s. 54; Frankopan, *İpek Yolu*, s. 165; Güray Kırpık, “Haçlılar ve İpek Yolu”, *Bilig*, sa. 61, Ankara 2012, s. 189-190; Jacoby, “The Trade of Crusader Acre”, s. 107.

¹⁰⁵ Bedia Göktepe, *XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz'de Haçlılar ve Müslümanlar Arasındaki Sosyo-Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019, s. 41.

¹⁰⁶ Arnold, *Coğrafi Keşifler*, s. 23.

¹⁰⁷ Fulcherius Carnotensis, s. 108; Jacoby, “The Trade of Crusader Acre”, pp. 111.

¹⁰⁸ İbn Cübeyr, s. 230.

¹⁰⁹ Cenovalılar, Küçük Celile'nin tamamına sahiplerdi. Turan, *Türkiye-İtalya*, s. 79.

¹¹⁰ Jacoby, “The Trade of Crusader Acre”, pp. 107. Mi'ilya'da bulunan büyük boyutlu şaraphâne Haçlıların düzenli olarak şarap üretilip tükettiklerine dâir bir kanıttır. “Ancient wine factory built by Crusaders 700 years ago unearthed – and it's the biggest ever found”, www.thesun.co.uk, 06.06.2021.

¹¹¹ Nasir-i Khusraw, *Safarnama*, Trans. by: Wheeler Thackston, New York 1986, pp. 39-40; Abu-Lughod, *Before European Hegemony*, pp. 83.

¹¹² Marco Polo, (Ronchi), pp. 21; Marco Polo, (Basmacı) s. 49; Baldoli, *İtalya Tarihi*, s. 54; Frankopan, *İpek Yolu*, s. 142-143, 164-165; Musarra, “Siria-Palestina”, pp. 22.

¹¹³ Heyd, *Ticaret Tarihi*, s. 194. Cenovalılar üretimin her aşamasında bulunuyorlardı; hammaddeyi alıyor, üretimini yapıyor ve Cenova'ya taşıyorlardı. David Jacoby, “Genoa, Silk Trade and Silk Manufacture in the Mediterranean Region (CA. 1100-1300)”, *Commercial Exchange Across the Mediterranean, Byzantium, the Crusader Levant, Egypt and Italy*, Hampshire 2003, pp. 107-108.

¹¹⁴ ; Jacoby, “The Trade of Crusader Acre”, pp. 23; Göktepe, *Sosyo-Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, s. 40.

¹¹⁵ Muhtemelen, döşemelerde kullanılan Şam'dakine yakın türde bir ipekti. Jacoby, “The Trade of Crusader Acre”, pp. 15.

¹¹⁶ İbn Cübeyr, s. 233.

¹¹⁷ İbnü'l-Kalânîsî, s. 77; Heyd, *Ticaret Tarihi*, s. 179; Abu-Lughod, *Before European Hegemony*, pp. 68; Fabrizio Benente, “Mediterranean and Ligurian Ceramics in Genoa in the XII and XIII Centuries”, *Medieval Ceramics*, Vol. 31, London 2011, pp. 31-32.

¹¹⁸ Fulcherius Carnotensis, s. 109, 155, 168; Baldoli, *İtalya Tarihi*, s. 54.

¹¹⁹ Willermus Tyrensis, II, s. 234.

¹²⁰ Kırpık, “Haçlılar ve İpek Yolu”, s. 188.

¹²¹ Dimaşk çeliği ve kılıçları için bkz. Robert G. Hoyland - Brian Gilmour, *Medieval Islamic Swords and Swordmaking: Kindi's Treatise, On Swords and Their Kinds*, Gibb Memorial Trust, Cambridge 2012; Ali Fathalizade, “Ortaçağda, Yakın-Doğu'da Demir-Çelik Üretimi ve Kılıç Yapımı”, *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Metalürji Mühendisleri Odası*, sa. 158, Ankara 2010, s. 34-43; John Verhoeven, “Mystery of Damascus Steel Swords Unveiled”, 2016, archive.org, 14.10.2020, Sayfasız.

Tüm bu ürünler, Araplar ve Çinliler tarafından Yakın-Doğu limanlarına, kara içlerinden de Ermeniler ve Suriyeliler vâsıtasıyla kıyılardaki Cenova pazarlarına taşınırdı¹²². Doğu'da Aden, devrin ticâret merkezlerinden biriydi. Buradan kalkan gemiler Hindistan ve Çin'deki limanlarla alışveriş yapıyordu. Çin'den has hammadde ve ürünler alarak bunları Yakın-Doğu'ya taşıyorlardı. Bağdat, Doğu'ya âit hemen hemen tüm ürün ve hammaddenin bulunduğu büyük bir pazardı. Fırat ve Dicle'nin çok yakınlaştığı bir noktada bulunması ve bu nehirler üzerinden mavnacılıkla taşınan ürünlerin gelişi kenti zengin kılıyordu. Kıyılara Fırat Nehri sâyesinde erişimi olan şehrin Halep'te büyük ipek pazarları mevcuttu. Halep ve diğer bir pazar olan Rakka arasındaki ticâret yolu yine Fırat Nehri ile sağlanmaktaydı¹²³. Halep'e gelen yol Antakya'ya ve Lazkiye'ye doğru iki kola ayrılırdı. Antakya denize kıyısı olan bir kent olmasa da 10 millik bir mesâfedeydi. Halep ve Şam, birbirlerine bir kervan yolu ile bağlıydı; bu yol Humus ve Hama'ya kadar devam ediyordu, bu iki şehir denize yakın bir mesâfede olduklarından limanlardan faydalanmaktaydılar¹²⁴. Kervanlarla yerleşkelere ulaşan mallar gemilerle başta Cenova'ya, buradan da Rhone, Alpler ve Tuna ile muhtelif noktalara dağılıyordu¹²⁵. Cenova'dan gemiler, Eylül ve Ekim aylarında yol çıkmakta idiler. Sardinya veya Sicilya'ya uğramadıkları takdirde, yolculuk kesintisiz gerçekleşirdi. *Kutsal Topraklara* da ekseriyetle yıl sonuna doğru ulaşıldı. Kışı burada geçirir ve Mayıs ya da Haziran'da geri dönüş için harekete geçerlerdi. Kentlerine seyretmeden önce, İskenderiye, Sicilya, Bicâye ve Sebte'ye uğrarlardı¹²⁶.

Cenova ile Mısır'daki Fâtımîler arasında da ticâret vuku bulmuştur¹²⁷. Cenovalılar ve Fâtımîler arasında, Haçlı Seferleri'nden önce, 1063'te ilk ticâret antlaşması imzalanmıştı. Cenovalıların, Mısır'da büyük bir kolonisi mevcuttu ve Haçlı Seferleri'nin başlangıç döneminde ise esir edilmişlerdi. Bunun sebebi, kuvvetle muhtemel Cenovalıların, Suriye-Filistin kıyılarının Haçlı işgaline katılmış olmaları ve Fâtımîlere ait mühim limanları ele geçirmeleri idi¹²⁸.

Cenovalılar bu dönemde¹²⁹, denizlerdeki taşımacılık için 100-108 adamlık iki sıra-kürekli *galea*'lar kullanmaktaydılar. Benzer türde olmak üzere “*gorabi*”¹³⁰ (*gulabi, golabii, gorabia*) adlı gemiler de mevcuttu. Bunlar savaş gemilerinden farklıydılar. Nitekim savaş için,

¹²² Heyd, *Ticaret Tarihi*, s. 182; Abu-Lughod, *Before European Hegemony*, s. 104; Kırpık, “Haçlılar ve İpek Yolu”, s. 188; İdris Bostan, “Akdeniz”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 2, TDV Yayınları, Ankara 1989, s. 232.

¹²³ Heyd, *Ticaret Tarihi*, s. 182-183.

¹²⁴ Heyd, *Ticaret Tarihi*, s. 182-187.

¹²⁵ Lewis, *Naval Power*, pp. 248.

¹²⁶ Byrne, “Commercial Contracts of the Genoese”, pp. 132-133.

¹²⁷ İskenderiye devrin en önemli ticâret merkezlerinden biri idi. Akdeniz ile Hindistan, Basra Körfezi ve Kızıldeniz'in birleştiği bir nokta idi. XI. yüzyılda birçok farklı türde kumaş, çok renkli elbiseler, baharat, boya gibi ürün ve hammaddelere ulaşılan bir merkezdi. Doğulu tüccar da yine Avrupa ve Bizans'tan gelen ürün ve hammaddelere buradan ulaşırdı. Heyd, *Italiani in Oriente*, II, p. 168; Jacoby, “Byzantine Trade with Egypt from the Mid-Tenth Century”, pp. 30, 38, 44. Cenovalıların İskenderiye'de hana sâhip olup Akkâ'da da koloni kurmaları bir bakıma iki farklı *emporium* olan Mısır ve Levant'ı birleştirmeleri anlamına geliyordu. David Jacoby, “The Trade of Crusader Acre in the Levant Context: An Overview”, *Commercial Exchange Across the Mediterranean, Byzantium, the Crusader Levant, Egypt and Italy*, Routledge, Hampshire 2005, pp. 104.

¹²⁸ Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü*, s. 192-193.

¹²⁹ XII. ve XIII. yüzyılda Cenova denizciliği için ayrıca bkz. Eugene H. Byrne, *Genoese Shipping in the Twelfth and Thirteenth Centuries*, Medieval Academy of America, Cambridge 1930; Cladudia Tacchella, “The Genoese Ships in the 12th and 13th Centuries”, *Progress in Marine Science and Technology, Nautical and Maritime Culture, from the Past to the Future*, III, (ed. E. Fasano, A. Scamardella, V. Bucci), 2019, ebooks.iospress.n, s. 202-211.

¹³⁰ Gurâb (şini) gemi türü hakkında bkz. Öztürk, *Fâtımîler'in Deniz Gücü*, s. 212-214.

“*sagitteus*” (*sagitteus*, *sagitta*)¹³¹ gemilerini kullanmaktaydılar. “*Sandanum*”¹³² adı verilen, at ve asker taşımak için gemilere de sâhiplerdi¹³³. Cenovalı bir tâcir, tek başına bir gemiye sâhip olabildiği gibi, bir grup tüccar da tek bir geminin mülkiyetini paylaşabilirlerdi. Gemiler, diğer tüm ticarî araçlar da olduğu gibi satılabilir veya rehin olarak da bırakılabilirlerdi¹³⁴.

Cenovalılar, Kudüs’ün Fethi’nden (1187) sonra düzenlenen Üçüncü Haçlı Seferi için maddî yardımlar yapmışlar ve gemilerle tahıl sağlamışlardı¹³⁵. Bu harekât bölgeye, Kral Philip’in 650 şövalye, 1.300 atlı, 1.300 piyadesini taşımışlardı¹³⁶. Nihâyetinde *Kutsal Topraklar*’daki ticarî devamlılığa ve kalıcılığa büyük önem veriyorlardı ve hatta Dördüncü Haçlı Seferi’ne de katılmamışlardı. Bu sefere katılmayışlarında, Haçlıların Mısır’a gideceğine inanmamaları, İstanbul’da bu devirde oldukça çalkantılı siyasî-ticarî bir hareketliliğin bulunduğu duyulan inanç olduğu gibi, mezkûr Halep yolunun hâlen ticarî ehemmiyetini koruması da bir başka faktördü. Bu son sebep Cenovalılar için gayet önemliydi. Görüldüğü üzere, Cenova’nın *Kutsal Topraklar*’da kârlar elde edip yükselişi, ekseriyetle Birinci Haçlı Seferi’nde elde ettiği kazanımlar ve onları devam ettirebilmek üzerine idi¹³⁷.

Haçlı Seferlere Katılımın Cenova’ya Kazanımları

Cenova’nın Birinci Haçlı Seferi’ndeki en etkin karakteri Guglielmo Embriaco¹³⁸ adlı Capitano’dur. Kendisi 1030’ların sonlarında, muhtemelen Vikont¹³⁹ bir ailenin bireyi olarak doğmuştur. Haçlı harekâtına kadar olan zaman zarfında tâcirlik ve askerlik yapmıştır. Haçlı Seferleri’nde de askerî başarılar kazanmıştır. Cenova’nın yüksek idâresi tarafından (I Consoli) 1099’da kendisine “*Consul Exercitus Ianuensium*” yani “*Cenova Askerî Kuvvetleri Konsülü*” unvanını vermiştir. *Kutsal Topraklar*’dan sonra, Ege’de Bizanslıları yenmiş, Korfu’ya ayak basmış ve İstanbul’a bir temsilci dahi göndermiştir. Cenova’ya döndükten sonra burada

¹³¹ Sagitta ok anlamına gelmektedir. Bu isimlendirme ile gemilerin hızlılığına gönderme yapılmaktadır. Genellikle yağma akınları için kullanılan bu gemi türü hakkında bkz. Zeki Can Hırçın, “*Sicilya Normanları’nın Kuzey Afrika’ya Düzenlediği Deniz Aşırı Seferler ve Deniz Gücü (483-548/1091-1154)*”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 68. Latince kökenli “*sagitta*” kelimesi aynı anlama gelmek üzere, günümüzde “*saetta*” telaffuzuyla kullanılmaktadır. Elif Kalemci, “ok”, *Dizionario Universal Italiano, Italiano-Turco / Turco-Italiano*, Engin Yayınevi, İstanbul 2013, s. 397.

¹³² Tarîde olarak da bilinen, at taşımacılığı ve nakliye için kullanılan bu gemi hakkında bkz. Öztürk, *Fâtımîler’in Deniz Gücü*, s. 215; Hırçın, *Sicilya Normanları*, s. 69-70. At taşıyan bu gemi türü hakkında 1174 yılında Mısır’a yapılan saldırıda da bahsedilmektedir, bkz. Murat Öztürk, “Sicilya Normanlarının Doğu Akdeniz’deki Bahri Faaliyetleri 549-584 (1154-1189)”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Vol. 14, Güz 2019, s. 208. Bu durum at taşımacılığında kullanılan bu gemilerin Avrupa’da kullanımının yaygın olduğunu göstermektedir.

Cenovalılar, XIII. yüzyılın başlarında, büyük boyutlu taşımacılık gemileri inşâ ediyorlardı. Fransa Kralı IX. Louis (1226-1270), Tunus’a saldırmak amacıyla Cenova’da gemiler inşa ettirmişti. Bunlar arasında, 100 kadar at ile askeri taşıyabilen, dört teknesi olan, 52 küreğe sâhip gemiler bulunuyordu. Bu gibi gemiler, 1.000 kadar insanı ya da 600 ton ağırlık ile 100 kadar tayfayı taşıyabilmekteydi. Richard W. Unger, *The Ship in the Medieval Economy, 600-1600*, London 1980, pp. 123-125.

¹³³ Caffaro, pp. 32, 118; Hall, Phillips, “Introduction”, s. XLI; Abu-Lughod, *Before European Hegemony*, pp. 111.

¹³⁴ Byrne, “Commercial Contracts of the Genoese”, pp. 134-135.

¹³⁵ Merav Mack, *The Merchant of Genoa: The Crusades, the Genoese and the Latin East, 1187-1220s*, University of Cambridge Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cambridge 2003, pp. 170-171.

¹³⁶ Jonathan Phillips, *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople*, Penguin, London 2005, pp. 66.

¹³⁷ Mack, *The Merchant of Genoa*, pp. 170-171.

¹³⁸ Kendisinin “*Testadimaglio*” yani “*Tokmakkafa*” şeklinde bir lakabı da vardır. Jean Cancellieri, “Embriaco, Guglielmo, detto Testadimaglio”, *Dizionario Biografico degli Italiani*, XLII, 1993, treccani.it, 25.02.2021.

¹³⁹ Vikont, konttan bir rütbe aşağıda, barondan ise üstte bulunan bir soyluluk mertebesidir. Öztürk, “Mehdiye Kuşatması”, s. 688, n. 18. Vikontluk, Ortaçağ’da İngiltere, Fransa ve bilhassa İtalya’da kullanılan bir unvan idi. Feodal düzen dâhilinde, yönetici, yargıç ve askerî lider vazifelerine sâhiplerdi. Kelime, Latince olmak üzere “*vice*” (vekil) ile “*comes*” (asil kimse) kelimelerinden gelmektedir. treccani.it/vocabolario/visconte/, 27.05.2021. Cenova’da Ligurya sahillerini yerleşimlerde kont ve vikontlar bulunuyordu. Bu kimseler XI. yüzyılda, yiyecek maddeleri ve ticarî emtianın geçtiği dağ geçitlerini ellerinde tutmuşlardı. Zamanla Cenova’daki kent düzenine dahil oldular ve savaşlara katılarak şehre hizmet etmeye başladılar. Epstein, *Genova*, pp. 21-22.

cumhuriyet tarafından konsül îlân edilmiştir¹⁴⁰. Guglielmo Embriaco'nun liman kentlerini ele geçirip yerleşkeler kurması Cenova'ya mâlî olarak muazzam bir katkı sağlamıştır. Bu kaynaklar sâyesinde Cenova'da hakîkî bir gelişim yaşanmıştır; bu tespit askeriyede, bahriyede, ticârette, mîmârîde, kilise ile resmî kurumsallaşma ile kendini göstermektedir.

Cenova'daki gelişim bilhassa îmar faâliyetlerinde görülebilmektedir; Haçlı Seferleri sayesinde elde edilen maddî gelir sayesinde güçlü ve nitelikli yapılar inşa edilebilmiştir¹⁴¹. XII. yüzyılda nüfusun artışıyla surlar genişletildi¹⁴². Bu surlar, zamanla San Andrea'dan Porta Soprana'ya kadar, 55 hektarlık bir alanı kapsayacak kadar genişledi¹⁴³. Mezkûr asırda, evler artık daha ziyâde taş ve tuğladan inşâ edilmeye başlandı. Boyutları daha büyük olmak üzere birçok kilise yapıldı. 1110'da Haçlı Seferleri sâyesinde edinilen kazançla, meşhur San Lorenzo Katedrali (Cenova Katedrali) inşâ edildi; “*Romanesque*” tarzda tasarlanmıştı. Bir diğer dînî yapı da 1126'da Martino Doria tarafından inşâ edilmiş San Matteo Kilisesi idi. Öncelikli olarak bir şapel olsa da yıllar içinde Gotik bir mîmârî kimlik kazandı¹⁴⁴. Çok sayıda köşk ve yeni saray kuruldu¹⁴⁵. 1180'de, Commenda di Pré, *Kutsal Topraklara* giden hacılara hizmet vermek için inşa edildi; bulunduğu konum itibarıyla kuzey yolu ile liman arasında idi ve hizmet için birçok kısımdan müteşekkildi¹⁴⁶. 1153'te, bir hastane olan Ospedale di San Lorenzo yapıldı; Cenova Katedrali ile benzer mîmârî özelliklere sahipti¹⁴⁷. Daha çok şaraphâne tesis edildi; şarap, Batı'da, Doğu'dakine kıyasla bir lüks değil, pek mühim bir tüketim maddesiydi¹⁴⁸, dolayısıyla şaraphâneler de öneme sâhipti. 1196'da (Birinci Haçlı Seferi'nin 100. yılında) “*Torre degli Embriaci*” yani Embriaci Kulesi dikildi; 41 metre uzunlukta sade taşlardan yapılmıştı ve üst kısımda bir taç bulunuyordu¹⁴⁹. Yapılaşmanın gelişimiyle beraber bu sektörle bağlantılı olan işçilikler de gelişim gösterdi¹⁵⁰. Mezkûr yapılardan bazıları her ne kadar Haçlı Seferleri hâricinde başka siyasî ve içtimâî sebepler ile inşâ edilmiş olsalar da gerekli maddî kaynakta koloniler vesilesiyle gelen paranın etkisi çok büyüktü. İnşâ edilen bu yapılarda, Doğu mîmârisinin hakîkî bir etkisi bulunmuyordu.

Papa Gelasio, (1118-1119), Cenova'daki San Lorenzo Kilisesi'ni, 1118'de resmî anlamda kutsamış ve hediyeler göndermiştir¹⁵¹. San Lorenzo Katedrali, Haçlı Seferleri neticesinde şehir

¹⁴⁰ Caffaro, pp. 14; Tahrir Heyeti, “Embriaco Guglielmo”, *Nuovo Enciclopedia Popolare Italiana*, Torino 1871, p. 290; Emilio Pandiani, “Embriaci”, *Enciclopedia Italiana*, 1932, treccani.it, 01.03.2021; Cancellieri, “Embriaco, Guglielmo, detto Testadimaglio”, treccani.it, 25.02.2021.

¹⁴¹ Indro Montanelli, *Storia d'Italia, Il basso Medioevo e l'età comunale*, II, Rizzoli, Milano 1979, p. 251.

¹⁴² Thomas Ashby, “Genoa”, *The Encyclopedia Britannica*, C. 11, New York 1911, s. 597; George Gorse, “A Family Enclave in Medieval Genoa”, *Journal of Architectural Education*, Oxfordshire 1988, Vol. 51-3, pp. 20. Clario di Fabio, “Aspetti della Pittura della Decorativa, fra XII e XIV secolo”, *Ligures*, Vol. 6, Bordighera 2008, pp. 5-6. Tudela'lı Benjamin (ö. 1173) Cenova'yı ziyaret ettiğinde kentin surlarla çevrili olduğunu görmüştür. Tudela'lı Benjamin ve Ratisbonlu Petachia, *Ortaçağ'da İki Seyyahın İslâm Dünyası Gözlemleri*, Çev: Nuh Arslantaş, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 22.

¹⁴³ “Musei di Genova”, museidigenova.it, 14.07.2021.

¹⁴⁴ Ashby, “Genoa”, pp. 597.

¹⁴⁵ Fabio, “Pittura della Decorativa”, p. 5-6.

¹⁴⁶ Bent, *Genoa*, pp. 1-44.

¹⁴⁷ Angelo Stefanelli, “Le Tracce del Passato nella Sanita Ligure”, *Acta Medico-Historica Adriatica*, Vol. 2-2, Zagreb 2004, p. 189, 191.

¹⁴⁸ Konu için bkz. Jean François Gautier, *Şarabın Tarihi*, Çev: M. Nedim Demirtaş, Dost Yayınları, Ankara 2005.

¹⁴⁹ Mesurier, *Genoa, Five Lectures*, pp. 53-54. Tudela'lı Benjamin, kentte her evin bir kulesi olduğunu ve halkın düşman saldırısı esnasında kulelere çıktığını yazmaktadır. Tudela'lı Benjamin, s. 22.

¹⁵⁰ Fabio, “Pittura della Decorativa”, p. 5-6.

¹⁵¹ Clara Altavista, “Dalla Citta alla Catedrale e Ritorno”, *I Luoghi del Sacro*, (ed. F. Ricciardelli), Vol. 13, Firenze 2008, p. 92-93.

ahâlisinin siyâsî ve dinî bütünlüğünü temsil eder hâle gelmiştir¹⁵². Bir bakıma şehir için artık yeni bir ideoloji mevcuttur; nitekim “*savaşarak*” elde edilmiş (ancak günümüze çoğunlukla ulaşamamış) kutsal eşya ve emânet Cenova’ya taşınmıştır¹⁵³. Böylece kutsal eşya ve emânet hem Hristiyanların eline geçmiş hem de kent daha güçlü bir Hristiyan kimliği kazanmıştır. Ayrıca Kaysâriye’deki tapınakta bulunan yeşil renkli büyük bir çanak-tabak tarihî emânet olarak saklanmış ve zaman içinde Haçlı Seferleri’ne dâir simge olarak târihsel süreçte yerini almıştır¹⁵⁴. Bu simge, günümüzde, “*Sacro Catino*” adıyla San Lorenzo Katedrali’nde sergilenmektedir¹⁵⁵.

Haçlı Seferleri döneminde Cenova’da hakîkî bir iktisâdî gelişim yaşandı ve 1138’de gümüş sikke basıldı. Venedik ise bu basım için 50 yıl beklemek zorunda kaldı¹⁵⁶. Cenovalı aileler, Birinci Haçlı Seferi ve yerleşkelerden elde edilen gelirle giderek güçlenmiş ve kırsaldan kent merkezine doğru toplanmışlardı. Bu durum ailelere ait özel mülklerin ortaya çıkmasını ve mîmârî gelişimi de tetiklemişti¹⁵⁷.

SONUÇ

Haçlı Seferleri öncesinde, Doğu dünyası ile kuvvetli sayılabilecek bir bağı olmayan Cenova, harekâta katılarak askerî başarılar elde etmiş Haçlılara sağladığı donanma yardımı sâyesinde bölgede çeşitli ticârî imtiyazalar kazanarak koloniler kurmuş ve yerleştiği bu yeni coğrafya vesilesiyle maddî olarak büyük kazanç elde etmiştir. Bu maddî gelir sâyesinde de Cenova birçok yönüyle gelişmiştir. Bu noktadan sonra artık Cenova bir komün değil, konsül mertebesine sahip, güçlüce “*cumhuriyetleşmeye*” başlayan bir teşekkül olmuştur. Tüm bu sürecin başında ise kişisel girişim ve yeteneklerini kullanan Guglielmo Embriaco görülmektedir. Bu kişi bir şövalye olmayıp bir tâcir, lider, asker ve bürokrat olarak nitelendirilebilecek bir kimsedir. Kişisel amaçlarla kendisine sağlayacağı faydaları göz önüne alarak Haçlı Seferleri’ne katılan Embriaco, bu sayede Cenova’nın da önünü açmıştır. Cenova, Embriaco’nun kişisel girişimleri sâyesinde Doğu’da koloniler kurma imkânı elde ederek hem maddî hem de siyasî bir yükselişe geçmiştir. Onun oğlu Hugue da bu süreci devam ettirmiştir. Bu noktada artık Haçlı Seferleri’nin temsilinde, kutsal amaçlarla savaşan bir şövalye değil, tâcir zihniyetiyle hareket eden, en zor durumlarda dahi savaş makinaları yaparak Haçlıları güçlükten kurtaran bir askerî lider söz konusudur. Bu durum bir bakıma Haçlı Seferleri’ne dâir yapılan “*kutsal amaç*” tanımını da değiştirmektedir.

Cenovalılar, daha önce Yakın-Doğu’da gerçekleşen ticârî düzeni devralmışlar ve kendilerine âit bir düzen ile işletmişlerdi. Burada elde ettikleri yüksek kazançlarla hem kentlerini hem de Akdeniz’deki diğer ticârî işleri beslemişlerdi. Cenova’daki tâcirler yeri

¹⁵² Clario di Fabio, “Genova, XII-XIII Secolo. Arte in una città Europea e Mediterranea: Percorsi e Censure”, *Genova nel Medioevo, Una Capitale del Mediterraneo al tempo degli Embriaci*, (ed. C. di Fabio, P. Melli, L. Pessa), Genova 2016, p. 55.

¹⁵³ Bent, Genoa, pp. 24.

¹⁵⁴ Willermus Tyrensis, II, s. 88.

¹⁵⁵ Sacro Catino zümrüt zannedilmiş ve “*Kutsal Kâse*” olarak nitelendirilmişti. Pero Tafur, (Letts), pp. 28; Pero Tafur, (Kılınç), s. 75. Napolyon’un döneminde Paris’e taşındı. Fakat bir süre sonra Cenova’ya kırık halde geri getirildi. M. Verità, L. Speranza, S. Porcinai, D. Angellotto, “The Sacro Catino in Genoa: Analytical and Technological Investigations of a Unique Glass Vessel”, *Journal of Glass Studies*, Vol. 60, New York 2018, pp. 115-116. Yapılan işlem sonucunda zümrüt değil sadece yeşil renkli bir cam olduğu anlaşılmıştır. “Il Sacro Catino torna a Genova dopo il restauro”, www.ilsecoloxix.it, 03.06.2021.

¹⁵⁶ Alessandro Marzo Magno, *Paranın İcadı, Finans İtalyanca Konuşurken*, Çev: Utku Kavasoglu, Tellekt, İstanbul 2021, s. 23; Monica Baldassarri, “I Denari della Zecca di Genova e i loro Frazionari tra il XII e il XIV secolo: alcune ossezioni su datazioni, seriazioni su ed ambiti di circolazione”, *Quaderni Ticinesi di Numismatica ed Antichità Classiche*, Vol. 38, Basel 2009, p. 331.

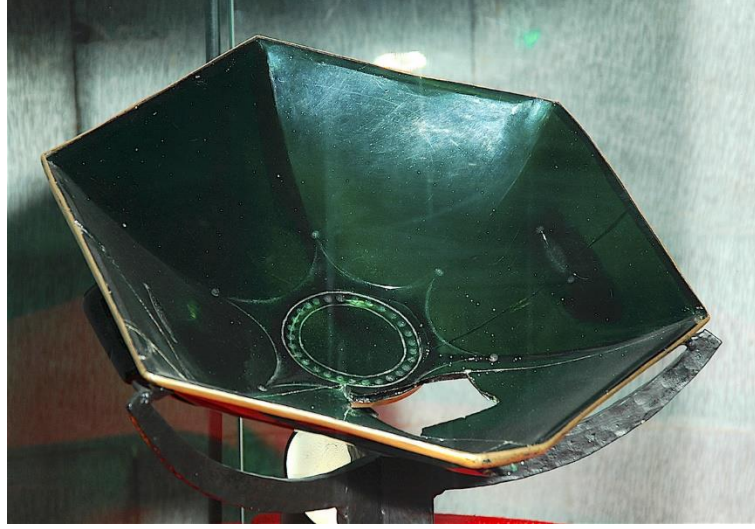
¹⁵⁷ Gorse, “A Family Enclave in Medieval Genoa”, pp. 21.

geline kendi aralarında örgütlenmiş, yeri gelince zengin aileler adına çalışmış ve böylece girişimcilikle Yakın-Doğu'nun imkânları en iyi şekilde kullanılıp büyük kâr elde etmişlerdi. Bu kazanım, zengin aileler ile tâcirlerin ortaklığının neticesinde vuku bulmuştu. Nitekim, Cenova'nın “girişimci ve yararçı tâciri” yine bu devirde ortaya çıkmıştı.

Kutsal Topraklar'daki ticâret sâyesinde kentin kazandığı maddî gelir ile îmar edilmesi Cenova'nın büyümesi ve nüfusunun artmasını ve hatta kalburüstü tabakanın güçlenişini sağladı. Böylece kent, Ligurya Bölgesi'ndeki bir yerleşimden ziyâde Avrupa'nın büyük şehirlerinden biri hâline geldi. Papanın kente resmî bir kimlik kazandırması ve elde edilen kutsal emânetler ise Cenova'ya daha önce hiç sâhip olmadığı bir dinî bir temsiliyete ulaştırdı. Böylece ortaya bizzat Hristiyanlık adına değerli bir yerleşim merkezî ortaya çıktı. Gümüş paranın basılması ise Cenova'nın Ortaçağ'da ulaştığı ekonomik seviyeyi göstermesi bakımından önemlidir. Kent, Haçlı Seferleri'nde elde ettiği bu kazanımları kullanmış, Ortaçağ ve sonrasındaki siyâsî ve iktisâdî gücünün temelini oluşturmuştur. Günümüzde, Avrupa'nın en önemli kentlerinden biri olan Cenova'nın gelişiminin kökeninde Haçlı Seferleri'nde elde ettiği tüm bu kazanımların olduğu gerçeği yadsınamaz.

EKLER

Fotoğraf 1: Makalede zikri geçen Sacro Catino¹⁵⁸

Fotoğraf 2: Guglielmo Embriaco'nun Palazzo San Giorgio'da bulunan bir tasviri¹⁵⁹

KAYNAKÇA

ABULAFIA, D., *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean*, Penguin, London 2011.

¹⁵⁸ İnternet erişim adresi ve tarihi: 01.03.2021 / genova.erasuperba.it

¹⁵⁹ İnternet erişim adresi ve tarihi: 01.03.2021 / upaise.blogspot.com

- _____, “Gli Italiani fuori d’Italia”, *Commerce and Conquest in the Mediterranean*, 1100-1500, Routledge, Hampshire 1993, p. 261-286.
- ABU-LUGHOD, J. L., *Before European Hegemony, The World System*, Oxford University Press, Oxford 1989.
- ALBERT OF AACHEN, *Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jarusalem*, Trans. by: Susan B. Eddington, Clarendon Press, Oxford 2007.
- ALIZERI, F., *Guida Artistica per la Citta di Genova*, II-1, Gio. Grondona Q. Giuseppe, Genova 1857.
- ALTAN, E., *Antakya Haçlı Prinkepsliği, Kuruluş Devri, 1098-1112*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2018.
- _____, “Venedik’in Haçlı Seferi (1122-1124)”, *Prof. Dr. Erdoğan Merçil’e Armağan*, (ed. Emine Uyumaz, Muharrem Kesik), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013, s. 299-307.
- _____, “Yafa”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 18, TDV Yayınları, Ankara 2013, s. 171-174.
- ALTAVISTA, C., “Dalla Citta alla Cattedrale e Ritorno”, *I Luoghi del Sacro*, (ed. F. Ricciardelli), Vol. 13, 2008, p. 91-110.
- Anonim Haçlı Tarihi*, Çev: Ergin Ayan, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.
- ARNOLD, D., *Coğrafi Keşifler Tarihi*, Çev: Osman Bahadır, Alan Yayıncılık, İstanbul 2001.
- ASHBY, T., “Genoa”, *The Encyclopedia Britannica*, 11, New York 1911, pp. 597-600.
- AZİMİ, *Azîmi Tarihi*, Çev: Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006.
- BANCHERO, G., *Il Duomo di Genova*, Tipografia di T. Ferrando, Genova 1859.
- BALARD, M., “I Genovesi in Siria-Palestina (Secc. XI-XV)”, *Genova, Una Porta del Mediterraneo*, (ed. L. Gallinari), Brigati, Genova 2005, p. 915-937.
- Baldassarri, M., “I Denari della Zecca di Genova e i loro Frazionari tra il XII e il XIV secolo: alcune ossevizioni su datazioni, seriazioni su ed ambiti di circoloazione”, *Quaderni Ticinesi di Numismatica ed Antichità Classiche*, Vol. 38, 2009, p. 331.
- BALDOLI, C., *İtalya Tarihi*, Çev: Eylem Çağdaş Babaoğlu, Feylesof Yayınevi, İstanbul 2018.
- BEN-AMI, A., *Social Change in Hostial Environment*, Princeton Legacy Library, New York 1969.
- BENENTE, F., “Mediterranean and Ligurian Ceramics in Genoa in the XII and XIII Centuries”, *Medieval Ceramics*, Vol. 31, 2011, pp. 27-33.
- _____, “Ricerche archeologiche nel quartiere medievale genovese a San Giovanni d’Aciri (Israele)”, *Rivista di Studi Liguri*, Vol. 75-76, 2012, p. 131-193.
- BENT, J. T., *Genoa, How the Republic Rose and Fell*, C. K. Paul – Company, London 1881.
- BERTOLOTI, D., *Storia delle Crociate*, Dalla Tipografi adi Comercio, I, Milano 1824.
- BOSTAN, İ., “Akdeniz”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 2, TDV Yayınları, Ankara 1989, s. 231-234.
- BRAUDEL, F., “Deniz”, *Akdeniz*, Çev: Necati Erkurt, (ed. F. Braudel), Metis Yayınları, İstanbul 2008, s. 34-55.
- _____, “Toprak”, *Akdeniz*, Çev: Necati Erkurt, (ed. F. Braudel), Metis Yayınları, İstanbul 2008, s. 17-33.
- BYRNE, E. H., *Genoese Shipping in the Twelfth and Thirteenth Centuries*, Medieval Academy of America, Cambridge 1930.
- _____, “Commercial Contracts of the Genoese in the Syrian Trade of the Twelfth Century”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 31-1, 1916, pp. 128-170.
- _____, “Genoese Trade with Syria in Twelfth Century”, *The American Historical Review*, Vol. 15-2, 1920, pp. 191-219.
- CAHEN, C., *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, Çev: Mustafa Daş, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018.
- CANALE, M. G., *Nuova Istoria della Repubblica di Genova*, Felice le Monnier, I, Firenze 1858.
- CANCELLIERI, J., “Embriaco, Guglielmo, detto Testadimaglio”, *Dizionario Biografico degli Italiani*, Vol. 42, 1993, treccani.it, 25.02.2021.
- CANTU, C., *Storia Universale*, III, Cugini Pomba E C. Editori, Torino 1851.

- CARDINI, F., “Profilo di un crociato Guglielmo Embriaco”, *Archivio Storico Italiano*, Vol. 3-4, 136, Firenze 1978, p. 405-436.
- CAROTENUTO, A., “Il Sacro Catino torna a Genova dopo il restauro”, (www.ilsecoloxix.it 03.06.201).
- Chamber’s Encyclopedia*, 5, “Genoa”, Philadelphia 1892, pp. 134-135.
- CHARLESWORTH, M. P., *Trade-Routes and Commerce of the Roman Empire*, Cambridge University Press, Hildesheim 1961.
- DE-CASTRO, G., *Storia di Casa Nostra*, Libreria di Educazione e D’Istruzione di Paolo Carrara, Milano 1876.
- DEMİRKENT, I., “Haçlılar”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 14, TDV Yayınları, Ankara 1996, s. 525-546.
- _____, “Kudüs Haçlı Krallığında Devlet İdaresi”, *Tarih Boyunca Saray Hayatı ve Teşkilatı*, İstanbul 2006, s. 53-61.
- DONATI, R., *Arte e Storia*, Plurigraf, Pisa 1984.
- DOOSSELAERE, Q. V., *Commercial Agreements and Social Dynamics in Medieval Genoa*, Cambridge University Press, Cambridge 2009.
- DUGGAN, C., *İtalya’nın Kısa Tarihi*, Çev: Erkmen, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020.
- DURSUN, D., “Beyrut”, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 6, TDV Yayınları, Ankara 1992, s. 81-84.
- FABIO, C. di, “Aspetti della Pittura della Decorativa, fra XII e XIV secolo”, *Ligures*, Vol. 6, 2008, p. 5-20.
- _____, “Genova, XII-XIII Secolo. Arte in una città Europea e Mediterranea: Percorsi e Cesure”, *Genova nel Medioevo, Una Capitale del Mediterraneo al tempo degli Embriaci*, (ed. C. di Fabio, P. Melli, L. Pessa), Arbor Sapientiae, Genova 2016, p. 54-69.
- FANUCCI, B., *Storia dei Tre Celebri Popoli Maritimi dell’Italia*, I, Topografia la Minerva, Pisa, 1817.
- FARINE, C., *Storia delle Crociate*, a cura di G. Sica, Genova 1853.
- FRANKOPAN, P., *İpek Yolu*, Çev: Mengü Gülmen, Pegasus Yayınları, İstanbul 2018.
- FATHALIZADE, A., “Ortaçağda, Yakın-Doğu’da Demir-Çelik Üretimi ve Kılıç Yapımı”, *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Metalürji Mühendisleri Odası*, Vol. 158, Ankara 2010, s. 34-43.
- FULCHERIUS CARNOTENSIS, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium, Kudüs Seferi*, (trc. İ. B. Barlas), İstanbul 2009.
- GIBBON, E., *Bizans*, Çev: Asım Baltacıgil, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1994.
- GIOVANNI BOCCACCIO, *Decameron*, Çev: Rekin Teksoy, Oğlak Yayınları, İstanbul 2018.
- GORSE, G., “A Family Enclave in Medieval Genoa”, *Journal of Architectural Education*, 1988, Vol. 61-3, p. 20-25.
- GÖKTEPE, B., *XI-XIII. Yüzyıllarda Doğu Akdeniz’de Haçlılar ve Müslümanlar Arasındaki Sosyo-Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.
- GRIEF, A., *Institutions and the Path to the Modern Economy: Lessons from Medieval Trade*, Cambridge 2006, s. 1-17 (stanford.edu/~avner, 10.03.2021).
- GRIERSON, P., “Bezant”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, (ed. A. P. Kazhdan), I, Oxford University Press, Oxford 1991, pp. 288.
- _____, “Solidus”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, (ed. A. P. Kazhdan), III, Oxford University Press, Oxford 1991, pp. 1924.
- HEYD, G., *Le Colonie Commerciali degli Italiani in Oriente nel Medio Evo*, Stabilimento Tipografico Antonelli, Venezia 1868.
- HEYD, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev: Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.
- HEYWOOD, W., *A History of Pisa*, Cambridge at University Press, Cambridge 1921.
- HIRÇIN, Z., C., *Sicilya Normanları’nın Kuzey Afrika’ya Düzenlediği Deniz Aşırı Seferler ve Deniz Gücü (483-548/1091-1154)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

- HOYLAND, R. G. - BRIAN GILMOUR, *Medieval Islamic Swords and Swordmaking: Kindi's Treatise, On Swords and Their Kinds*, Gibb Memorial Trust, Cambridge 2012.
- İBN CÜBEYR, *İbn Cübeyr Seyahatnamesi*, Çev: Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2020.
- İBN'Ü'L-ESİR, *İslâm Tarihi İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, 10, Abdülkerim Özeydin, Bahat Yayınları, İstanbul 1991.
- İBNÜ'L-KALÂNİSÎ, *Şam Tarihine Zeyl*, Çev: Onur Özatağ, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2020.
- GAUTIER, J. F., *Şarabın Tarihi*, Çev: M. Nedim Demirtaş, Dost Yayınları, Ankara 2005.
- JACOBY, D., "Genoa, Silk Trade and Silk Manufacture in the Mediterranean Region (CA. 1100-1300)", *Commercial Exchange Across the Mediterranean, Byzantium, the Crusader Levant, Egypt and Italy*, Routledge, Hampshire 2003, pp. 11-40.
- _____, "Byzantine Trade with Egypt from the Mid-Tenth Century to the Fourth Crusade", *Commercial Exchange Across the Mediterranean, Byzantium, the Crusader Levant, Egypt and Italy*, Routledge, Hampshire 2005, pp. 24-77.
- _____, "The Trade of Crusader Acre in the Levant Context: An Overview", *Commercial Exchange Across the Mediterranean, Byzantium, the Crusader Levant, Egypt and Italy*, Routledge, Hampshire 2005, pp. 103-119.
- KALEMCİ, E., "Capitano", *Dizionario Universal Italiano, Italiano-Turco / Turco-Italiano*, Engin Yayınevi, İstanbul 2013, s. 52.
- _____, "ok", *Dizionario Universal Italiano, Italiano-Turco / Turco-Italiano*, Engin Yayınevi, İstanbul 2013, s. 397.
- KALLEK, C., "Ticaret", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 41, TDV Yayınları, Ankara 2012, s. 134-144.
- KAZHDAN, A. P. - Anthony Cutler, "Genova", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, II, (ed. A. P. Kazhdan), Oxford University Press, Oxford 1991, pp. 831-832.
- KEIGHTLEY, T., *Scenes, Events, and Characters from the Times of The Crusaders*, I, John W. Parker and Son, London, 1843.
- KIRPIK, G., "Haçlılar ve İpek Yolu", *Bilig*, Vol. 61, Ankara 2012, s. 173-200.
- LA MONTE, J. L., *Feudal Monarchy in the Latin Kingdom of Jarusalem, 1100 to 1291*, Medieval Academy of America, Cambridge 1932.
- LANGE, S., *Architettura delle Crociate in Palestina*, Pietro Cairoli Editore, Roma 1965.
- LE MESURIER, E. A., *Genoa, Her History as Written in her Buildings, Five Lectures*, Franklin Classics Trade Press, Genoa 1889.
- LEWIS, A. R., *Naval Power and Trade in the Mediterranean, A.D. 500-1100*, Princeton University Press, New Jersey 1951.
- LOUD, G. A., "Amalfi", *The Crusades, an Encyclopedia*, (ed. V. Murray), Oxford 2006, pp. 58.
- L'origine du dialecte bonifacien*, (gcompa.free.fr, 03.06.2011).
- MACK, M., *The Merchant of Genoa: The Crusades, the Genoese and the Latin East, 1187-1220s*, University of Cambridge Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cambridge 2003.
- _____, "Genoa and the Crusades", *A Companion to Medieval Genoa*, (ed. C. E. Benes), Boston 2018, pp. 471-495.
- Manifesto della Serenissima Repubblica di Genova con le risposte di un Corso*, per Domenico Ascione impressore Camerale, Roma 1760.
- MATZKE, M., "Pisa", *The Crusades, an Encyclopedia*, (ed. V. Murray), Oxford 2006.
- MCBEAN, A., "Corsica", *A Dictionary of Ancient Geography*, London 1773.
- MANFRONI, C., *Storia della Marina Italiana*, a cura della R. Accademia Navale, Livorno 1899.
- MAGNO, A. M., *Paranın İcadı, Finans İtalyanca Konuşurken*, Çev: Utku Kavasoğlu, Tellekt, İstanbul 2021.
- MARCO POLO, *Il Milione*, cura di Gabriella Ronchi, Mondadori Editore, Milano 1982.
- MARCO POLO, *Seyahatname*, Çev: Lale Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul 2019.

- MARENESI, E. L., “Genovesi” *I Popoli Antichi e Moderni*, Milano 1865, s. 154-155.
- MARTINI, P., *Storia di Sardegna*, Tipografia di A. Timon, Cagliari 1885.
- MARVEGGIO, C., “Le Repubbliche Marinare: Genova”, *L’Arte della Moneta*, Vol. 53, Milano 2016, p. 2-6.
- MASCIALE, M., *Architettura a Genova nell’Alto Medioevo: un bilancio*, Università degli Studi di Genova, Corso di Laurea in Conservazione dei Beni Culturali, Prova Finale, Genova 2019.
- MICHAUD, G. F., *Storia delle Crociate*, II, R. Marotta e Vanspandoch, Napoli 1831.
- MONTANELLI, I., *Storia d’Italia, Il basso Medioevo e l’età comunale*, II, Rizzoli, Milano 1979.
- MUSARRA, A., *In Partibus Ultramaris, I Genovesi, La Crociata e La Terrasanta (Secc. XII-XIII)*, Nella sede dell’Istituto, Roma 2017.
- _____, “Siria-Palestina”, *Tutti i Genovesi del mondo, La grande espansione commerciale (secoli XI-XVI)*, (ed. G. Olgiati), Brigati, Genova 2015, p. 21-29.
- NASIR-I KHUSRAW, *Safarnama*, Trans. by: Wheeler Thackston, New York 1986.
- NICHOLSON, H., David Nicolle, *God’s Warriors*, Osprey, New York 2005.
- Nuovo Enciclopedia Popolare Italiana*, “Embriaco Guglielmo”, Torino 1871.
- NURRA, P., *Genova nel Risorgimento*, Vallardi, Milano 1948.
- ÖZTÜRK, M., *Fâtımîler’in Deniz Gücü ve Akdeniz Hâkimiyeti*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.
- _____, “Sicilya Normanlarının Doğu Akdeniz’deki Bahri Faaliyetleri 549-584 (1154-1189)”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Vol. 14, Güz 2019, s. 195-228.
- _____, “İtalyanların Mehdiye Kuşatması (480/1087)”, *Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr. Abdülkerim Özyayın’a Armağan*, (ed. Ebru Altan, Muharrem Kesik, Murat Öztürk), İstanbul 2020, s. 672-691.
- _____, “Makedonya Hânedanı Döneminde (867-1056) Akdeniz’deki Bizans Faaliyetlerine Dair Bir Değerlendirme”, *Üsküp-İstanbul Kentsel Kültürel Kimlikler, Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*, Üsküp 2020, 145-167.
- PALUMBO, P. F., *Studi Medievali*, Edizioni Europa, Napoli 1949.
- PANDIANI, E., “Embiraci”, *Enciclopedia Italiana*, 1932, treccani.it, 01.03.2021.
- PERINALDO, F. C., *Storia di Gerusalemme*, II, Roma 1857.
- PETTIT, H., “Ancient wine factory built by Crusaders 700 years ago unearthed – and it’s the biggest ever found”, (www.thesun.co.uk, 06.06.2021).
- PHILLIPS, J., *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople*, Penguin, London 2005.
- PISTARINO, G., “Genova e L’Occitania nel Secolo XII”, *Actes Ier Congres historique Provence-Ligurie, Fédération historique de Provence*, Bordighera 1966, p. 64-130.
- _____, *Le Capitale del Mediterraneo*, Istituto Internazionale di Studi Liguri, Bordighera 1993.
- POLEGGI, E. - PAOLO CEVINI, *Genova*, Laterza, Bari 1981.
- RENUCCI, F. O., *Storia di Corsica*, Dalla Tipografia Fabiani, Bastia 1833.
- RUNCIMAN, S., *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, Çev: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1998.
- SELEN, H. S., *Ticaret Tarihi, İnkılap Kitabevi*, Ankara 1960.
- STEFANELLI, A., “Le Tracce del Passato nella Sanita Ligure”, *Acta Medico-Historica Adriatica*, Vol. 2-2, 2004, p. 187-202.
- TACCHELLA, C., “The Genoese Ships in the 12th and 13th Centuries”, *Progress in Marine Science and Technology, Nautical and Maritime Culture, from the Past to the Future*, III, (ed. E. Fasano, A. Scamardella, V. Bucci), 2019, ebooks.iospress.n, pp. 202-211.
- The Deeds of Franks*, (ed. R. Hill), London 1962.
- The Edinburgh Encyclopedia*, “Sardinia”, (ed. D. Brewster), Edinburgh 1832, Vol. 16, pp. 570-575.

The National Encyclopedia, “Genoa”, New York 1873.

TUDELA’LI BENJAMIN VE RATISBONLU PETACHIA, *Ortaçağ’da İki Seyyahın İslâm Dünyası Gözlemleri*, Çev: Nuh Arslantaş, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.

TURAN, Ş., *Türkiye-İtalya İlişkileri*, I, İstanbul 1990.

ÜNAL, E., *Haçlı Seferleri Döneminde Doğu Akdeniz Şehirleri (1096-1131)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.

VALLEBONA, G., *Dizionario Tabarkino-Italino*, Genova 1987.

VERHOEVEN, J., “Mystery of Damascus Steel Swords Unveiled”, 2016, (archive.org, 14.10.2020).

VERITA, M., L. “Speranza, S. Porcinai, D. Angellotto, “The Sacro Catino in Genoa: Analytical and Technological Investigations of a Unique Glass Vessel”, *Journal of Glass Studies*, Vol. 60, 2018, pp 115-128.

WALEY, D. - TREVOR DEAN, *İtalyan Şehir Devletleri*, Çev: Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası, İstanbul 2014.

WILLERMUS TYRENSIS, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği, Başlangıçtan Kudüs’ün Zaptına Kadar*, I, Çev: Ergin Ayan, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.

_____, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği, Kudüs’ün Zaptından Urfa’nın Fethine*, II, Çev: Ergin Ayan, Gece Kitaplığı, Ankara 2018.

THE LEGENDS JOURNAL OF EUROPEAN HISTORY STUDIES(LJEHS)

Issue / Sayı: 2 Year / Yıl: 2021

Article Type / Makale Türü: Çeviri Makalesi / Translation Article

Doi: <http://dx.doi.org/10.29228/legends.52015>

Submitted / Geliş Tarihi: 06/07/2021

Accepted / Kabul tarihi:12/09/2021

Reference / Atıf Bilgisi: Şeyban, Lütfi; “Endülüs’ün İspanyol Tarihî Belleğinde Çarpıtılması”, *The Legends Journal of European History Studies*, S. 2, 2021, ss.130-140.

ENDÜLÜS’ÜN İSPANYOL TARİHİ BELLEĞİNDE ÇARPITILMASI *

Alejandro García Sanjuán*

Çevirmen: Lütfi ŞEYBAN *

DISCRIMINATION OF ANDALUSIA IN THE MEMORY OF SPANISH HISTORY

Tarihî hâfıza kavramı, belirli bir toplumda geçmiş hakkında bütünlüklü fikirler manzumesi olarak anlaşılabilir. Bu fikirler asla tekdüze olmayıp, aksine birbirinden radikal biçimde farklılaşan karşıt bakış açıları ortaya koyabilecek niteliklere de sahiptirler. İspanya’da bu konuda belki de en etkili örnek, 2007’de sözde "tarihî hâfıza yasası"nın ilan edilmesini sağlayan İç Savaş olmalıdır.

Her ne kadar bu yasa sadece iç savaşın ve ardından gelen Francisco Franco diktatörlüğünün sonuçlarına atıfta bulunsa da, gerçekte "tarihî hâfıza" kavramı çok daha geniş bir anlama sahiptir ve aynı zamanda Ortaçağ asırlarını da kapsamaktadır. İspanya’da, İber Yarımadası’nda bir Arap ve İslam ülkesi olan Endülüs’ün 711-1492 yılları arasındaki tarihi varlığı, kolektif tarihî hâfıza açısından en sorunlu unsurlardan birini teşkil etmektedir.

XIX. yüzyıldan itibaren İspanya’ya dair bir milli tarih inşasının gelişim süreci, Endülüs dönemini anlamada uzun bir seyre ve aynı zamanda geniş bir projeksiyona sahip olup, içerisinde biri akademik camiada ve diğeri akademi dışında olmak üzere iki karşıt yaklaşımı barındırır. Bu iki yaklaşım tarzı, bünyesinde hem Endülüs’ü mitleştirilenlerin sevimli ve

* Makalenin yayın künyesi: Alejandro García Sanjuán, “La distorsión de al-Andalus en la memoria histórica española”, *Intus-Legere Historia*, ISSN 0718-5456 / Año 2013, Vol. 7, No. 2; pp. 61-76, DOI: 10.15691/07176864.2014.100. Gerekli izinler alınarak çevrilmiştir.

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, seyban@sakarya.edu.tr Orcid no: 0000-0002-1825-0097

olumlayıcı fikirlerin hem de Endülüslü ile İspanyolun tam uyumsuzluğuna dayanan muhalif fikirlerin bir arada bulunduğu ortak bir tahayyül oluşturdu.

Geçmişin günümüz üzerindeki belirleyici etkisi, birbirine zıt bu iki hafızanın içerisindeki mitler, önyargılar, ezberler, akli esas almayan yaklaşımlar ile tarihî yanlışlar (anakronizm) yoluyla sürdürülmektedir. Bu etkinin nesiller boyu yayılmasıysa, eğitim sistemleri, iletişim, edebiyat, sinema, medya vb. yollarla gerçekleşmiştir. Hem de Endülüslü'nün mitleştirilmesi ile inkârı arasındaki diyalektiğin akademik tarihyazım pratiğinden kaynaklandığının bilinmesine rağmen.

Her türlü tarihi tahrifat ve mitler üzerine eleştirel düşünme, topluma geçmişin bilimsel analizine dayanan ve hâfızadaki önyargılardan uzak kavramsal araçlar sunmakla yükümlü bulunan profesyonel tarihçinin en önemli görevlerinden birisidir. Endülüs konusu özelinde böyle bir çalışma aciliyet arz etmektedir. Çünkü söz konusu unsurların olağanüstü zinde oluşu, bunların devamlılığını sağlayan sebepler üzerinde düşünmeyi zorunlu kılmaktadır.

Evvelkiler ve Gelişim

İki İspanyol Paradigmasının Endülüs Üzerine İşlenmesi

XIX. yüzyılda tarihyazımının belirlemiş olduğu düşünce, o döneme özgü politik değişimler ve çeşitli alanlarda deneyimlenen epistemolojik dönüşümler vasıtasıyla kalıcı gelişmeler gösterdi. Bu süreçteki en belirleyici unsurlardan biri, geleneksel aktörleri, monarşiyi ve kiliseyi tamamen yerinden etmese de halkı ve milleti tarihi evrimin yeni kolektif kahramanları olarak konumlandıran milliyetçilikti.

XIX. yüzyıl İspanyol tarihyazımı, Endülüs dönemine bakışta iki farklı karakterizasyonunu öyle etkili formüle etti ki bu iki karakterden her ikisi de önyargılarla ağırlaştırılarak neredeyse hiç değişmeden günümüze kadar devam etti. Bu tarihi sahnenin yorumlanmasındaki ana çarpıtma faktörü ise İspanya'daki Bask, Katalan, Galiçyalı, Endülüslü veya Kanarya Adalı gibi diğer milliyetçiliklerden çok daha büyük bir kapsama sahip olan İspanyolculuk olmuştur. Bu akım, kapsama gücünü, geçmişe dair söylemi geniş ölçüde yanlış ifade ederek ve etki kapasitesi çok daha sınırlı olan ilgili davalardan alıntılar yapmak suretiyle elde etmiştir.

İspanyolculuğun en muhafazakâr biçimi, Katolik ve İspanyol arasındaki kalıcı kimliğin onaylanmasından oluşmuş ve bu da Katolik-milliyetçiliği ideolojisini doğurmuştur. Muhtemelen hiç kimse bu ideolojiyi, *Historia de los heterodoxos españoles* - 1880-82 (Heterodoks İspanyolların Tarihi) adlı eserinde, antolojik bir formülasyonla İspanya fikrini Katolikliğin özü olarak özetleyen ünlü Santander'li yalan makinesi Marcelino Menéndez Pelayo'dan daha iyi ifade etmemiştir: "İspanya, dünyanın yarısının müjdecisi (Hristiyanlık misyoneri). İspanya, kâfirlerin çekici, Trento'nun ışığı, Roma'nın kılıcı, Aziz Ignatius'un beşiği (...). Bu bizim büyüklüğümüz ve birliğimiz, başka bir şeye sahip değiliz".¹

Endülüslü'nün en tutucu İspanyolculuk tarafından nitelendirilmesinde olumlu bir anlam aramak, Endülüslü'nün İslami boyutu ile İspanyol ulusal kimliğinin güçlü Katolik çağrışımları arasındaki zıtlık göz önüne alındığında imkânsızdır. İspanya'nın "doğal" tarihi evrimi bakımından

¹ Marco, L., *El Catolicismo identitario en la construcción de la idea de nación española* (İspanyol ulusu fikrinin inşasında Kimlikçi Katoliklik); Menéndez Pelayo, *Historia de los Heterodoxos Españoles* içinde: Ilu, 14, s. 111.

haksızlık fikri ve bu haksızlığın ortadan kaldırılması ihtiyacının ifade edilmesinde kullanılan "İspanya'da Arap işgali" mefhumu aracılığıyla Endülüs, temelinden sorgulanmıştır. Bu sorgulama, kutsanan Batı medeniyeti ve bu medeniyetin Katolikliği çerçevesinde aşağılayıcı bir perspektiften yapılmıştır.²

Mantiki kavramları tersine çevirme yaklaşımı olarak "istila" fikri, "Reconquista'nın (Hristiyan yeniden fethi) İspanyolların 711'de Müslümanlar tarafından "işgal edilen" bölgeyi geri almak için ulusal kurtuluş mücadelesi olarak anlaşıldığı dönemde benimsenmişti. O zamandan beri bu fikir, Franco diktatörlüğü sırasında zirveye ulaşan İspanyolculuk söyleminin ana unsurlarından birisini teşkil etti. İspanya'nın birleşmesi fikrinin benimsenmesi, Endülüs'ün ortadan kaldırılması gereğini ima ettiğinden dolayı, İspanyolculuğun ideolojik çerçevesi içinde Endülüslünün dışlanmasına işaret ediyordu. O vakitten itibaren İspanyolculuk düşüncesini karakterize eden güçlü İslam karşıtı çağrışımların nedeni budur.

XIX. yüzyıldan bu yana ise İspanyolculuk, istila - Reconquista ikili teriminden doğan olumsuz Endülüs fikrine karşı yükselen tepkiler karşısında Endülüslülerin İspanyollaştırılmasını ifade eden aykırı yaklaşımın ikinci paradigmasını oluşturdu. Buna göre "Müslüman İspanya" fikri, özünde otokton doğanın yani ülkenin yerlisi olma hakikatinin onaylanmasından ibarettir. Ancak, bu yaklaşımda da "İspanyol", Endülüslülerin ana değerleri ile ülkeye olan kültürel, sanatsal ve edebi katkılarını yabancı sayar ve onu Arap ve İslami boyuta indirgeyerek dışlar.

Endülüs'ün İspanyol söylemindeki karakterizasyonuna ilişkin bu iki karşıt paradigmanın XIX. yüzyıldan bu yana birlikte var olması, tüm milliyetçi tarihyazım söyleminin doğasında bulunan çelişkileri ve sınırlamaları vurgulamaktadır. Buna rağmen, akademik dünyada üretilen her iki vizyon da, İspanyol nesillerini efsaneler, ezberler, önyargılar ve anakronizmlerle besleyerek, derin şekilde deforme olmuş bir tarihî hafızayı yapılandırdı. Sonraki aşamalarda ise bunlara yeni içerikler eklendi.

Francoculuk ve Ulusalkatolik İspanyolculuğun Altın Çağları

İç savaş sırasındaki başlangıcından itibaren Francoculuk, ana ideolojik desteğini Ulusalkatolikçi akımın içerisinde buldu. İspanyol Katolik Kilisesi hiyerarşisi, darbesini Marksizm'e ve ateizme karşı bir haçlı seferi olarak tanımlayan Franco'ya tam destek verdi. Bu sayede, Katolik ve imparatorluk geçmişinin yüceltilmesiyle belirlenen Reconquista kavramıyla ilişkili tarihî bellekte güçlü bir yükseliş olacaktı.

Manuel Machado'nun 1937'de yazdığı ünlü şiirinde diktatörün kendisi, kelimenin tam anlamıyla "Yeni Reconquista'nın Caudillo'su" ("kazanmayı ve gülümsemeyi bilen" ve şiirini bir üçlü ile bitiren adam) olarak nitelendirildi. Aynı şekilde yeni Francocu devletin, Katolik monarşilerden San Juan kartalı, boyunduruk ve oklar gibi (Faşist ideolojiye sahip İspanyol siyasi partisi Falange'nin bayrak kalkanında da kullanılan) unsurları resmî sembol olarak benimsemesi, onun Reconquista kavramıyla tam olarak özdeşleşme çabasını ortaya koymaktadır. Nitekim Isabel ve Fernando monarşisi, Granada'nın zaptını yalnızca

² García Sanjuán, A., *La Conquista Islámica de la Peninsula Ibérica y la tergiversación del pasado: del catastrofismo al negativismo*, Madrid, 2013 (İber Yarımadası'nın İslami Fethi ve geçmişin tahrif edilmesi: felaketten kötümserliğe, Madrid, 2013).

Reconquista'nın zirvesi değil aynı zamanda hem imparatorluk İspanya'sının hem de Amerika "evanjelizasyonunun" başlangıç noktası sayıyordu.

Ulusalkatolikçilik dönemiyle Reconquista kavramının doruk noktasına denk gelen dönemin çakışması hiç de tesadüf değildir. Her iki süreç arasındaki eşzamanlılık, Reconquista'nın bu ideolojinin ihtiyaçlarına mükemmel şekilde uyarlanmış bir tarihyazımı kavramı oluşturduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle Reconquista, bu radikal İspanyolcu bakış açısının tarihî belleğini diğer tüm kavramlardan daha iyi ifade etmektedir.

Franco'nun propagandası kapsamında, mücadelesi Haçlı seferi ve Reconquista kahramanlarıyla özdeşleştirilen Caudillo yeniden yaratılırken; zamanın akademik tarihyazımı da muazzam çelişkilerle dolu bir içerikle İspanyol belleğine özgü kötü şöhretli tarihî önyargıları besledi. Paradoksal olarak o devrin bu mazi vizyonunun ana temsilcisi, Arjantin'e sürgün edilmiş bir cumhuriyetçi olan ve bu nedenle Franco diktatörlüğüyle her türlü kişisel veya kurumsal ilişkisi tamamen kesik bulunan Ortaçağcı Claudio Sánchez-Albornoz idi. Bununla birlikte, onun çalışmaları Ulusalkatolik tarih yazımının ve onunla bağlantılı mit ve önyargıların doruk noktasını temsil etmektedir.

Bazı temel çalışmalarında Sánchez-Albornoz, Endülüslülerin kültürel tezahürlerinin derin İspanyolluğu iddia etti. Örneğin ünlü Kurtubalı yazar İbn Hazm'ı, "Unamuno'dan Seneca'ya birleşen zincirdeki Mağribî halkası" olarak takdim etti.³ Bununla birlikte Avısalı Ortaçağcı, "Müslüman İspanya" fikrine bağlı kalarak, İspanyolların ulusal kimliğinin şekillendirilmesinde ve İspanya'nın tarihinin yapılandırılmasında temel bir dönem olarak Reconquista kavramının en büyük mucidi oldu. Hayatının sonunda Reconquista fikrini tercih ettiğini *De la Andalucía islámica a la de hoy* - 1983 (İslami Endülüs'ten Bugüne) adlı eserinde göstererek, (ideoloji ile bilim arasında düştüğü, L.Ş.) çelişkiyi gidermeye çalıştı.

İç savaş ve Franco rejimi, aynı zamanda İspanyolculuğun ürettiği başka bir tarihyazımı mitinin de gebelik muhitiydi. İç savaştan önceki yıllarda, faşizmin aşırı milliyetçi sempatzamı Ignacio Olagüe tarafından formüle edilen ve Müslümanların İber Yarımadası'nı fethini inkâr edici yaklaşımdan bahsediyorum. Bask sözde tarihçisinin *La revolución islámica en Occidente* - 1974 (Batıda İslam Devrimi) adlı eserinde şekillendirdiği fikirleri, tarihyazımı sahtekârlığının çok etkili örneklerinden birisidir. Birleştirici İspanyolculuğun ihtiyacına yanıt veren öncüllerden biri olarak Olagüe, Endülüs'ün tarihi kökenini, "yerli güçlerin ve eğilimlerin evrimi sonucu Endülüs'ün oluşumu" fikrine dayalı olan süreklilik söylemiyle özetliyor.

Franco'nun ölümüyle demokrasiye geçiş sürecinde, özellikle Galiçyalı, Katalan, Bask, Kanarya Adalı ve Endülüslü olmak üzere çevresel milliyetçilikler doğdu. Endülüs milliyetçiliği, İspanya'daki tek milliyetçi ideoloji olmanın özgünlüğünü sunar ve bu görüş Endülüs'ü, ulusal kimliğin tarihi yapısı içerisinde merkezi bir unsur olarak konumlandırır. Bu eğilimin en keskin tezahürleri, Endülüs'ün geri alınmasını ve Granada'nın kapitülasyonlarına uyulmasını talep eden bir parti olan Liberación Andaluza'nın İslami Endülüs sektörleriyle bağlantılarıdır. Partinin aldığı en iyi seçim sonucu, 1987 belediye seçimlerinde Algeciras Kent Konseyi'nde (Cádiz) üçüncü siyasi güç haline gelmesiydi. Bu veriler, bir yandan bu gruplar tarafından desteklenen söylemin zayıf sosyal izdüşümü hakkında bir fikir edinmemizi sağlarken, diğer yandan da Franco rejimi tarafından kırk yıla yakın sürdürülen ve daha sonra muhafazakâr medya ve siyasi sektörlerin ideolojisiyle bütünleşmiş İspanyolculuğun sürdürdüğü fikirlere taban tabana zıttır.

³ C. Sánchez-Albornoz, *El Islam de España y el Occidente*, Madrid, 1974, s. 111-113.

İspanya’da özerk devlet yapısının gelişimi çerçevesinde İspanyolculuk dışındaki milliyetçi akımlar yeniden canlanmıştır. Ancak, buna karşın İspanyolculuk akımında, Franco'nun Ulusalkatolikliği ile mutlak özdeşleşmesinden dolayı İspanyol belleğinde belli bir gerileme yaşandı. Diktatörlüğe karşı olan ilerici sosyal kesimler, geçmişin bu vizyonuna muhaliftirler. Onlar Reconquista kavramına güçlü bir şekilde bağlıdır. Buna dayalı olarak İspanyollar yalnızca Katoliklik ve Ortaçağ Hristiyan krallıklarından başlayan tarihi gelenek ile özdeşleştirilir. Bu, İspanya'nın ilerici sosyal kesimler ve solcu siyasi gruplar arasındaki tarihi hâfızanın ayrılmaz bir parçası olarak Endülüslülere yapılan çağrışımları açıklıyor. Bu şekilde, Endülüs'e nisbetle tarihi belleğin kutuplaşmasını sağlayan eğilim, muhafazakâr çevrelerde negatif ve dışlayıcı, ilerici çevrelerde ise olumlu ve kapsayıcı olacak şekilde pekiştirildi.

Diktatörlüğün sona ermesinden bu yana, akademik alanda İspanyolculuğun artan bir gerilemesinden bahsetmek mümkün olsa da, daha geniş kolektif tarihî bellek alanında, XIX. yüzyıldan beri ortaya çıkan aynı önyargılar, ezberler ve klişeler daha geniş bir çerçevede asli niteliğini korumaktadır. Böylece XXI. yüzyılın başında güçlü bir paradoksa tanık oluyoruz. Son gelişmeler, İspanya'nın Endülüs dönemine ilişkin son otuz yılda kaydedilen muazzam araştırma ve bilgi birikimine rağmen, XIX. ve XX. yüzyıllar boyunca gelişimini gördüğümüz önyargıların ve ezberlerin güçlü mevcudiyetine işaret etmektedir. Olagüe tarafından icat edilen inkârcılık gibi şimdiye kadar akademik tarihçiliğe yabancı olan bazı mitler, tarihi bir sahtekârlığın meşrulaştırılmasının alışılmadık ve utanç verici bir örneği olarak, profesyonel İspanyol Arapçılık sektörleri tarafından da benimsendi.⁴

İspanyol Hâfızasında Endülüs Hakkında Devam Eden Bölünme

Yeni yüzyılın ilk yılları, Endülüs hakkındaki iki zıt tarihî hâfızanın tezahürleri altında verimli geçti. Bu duruma etki eden birkaç faktörden söz edilebilir. 11 Eylül saldırılarından bu yana “İslamcı terörizm” olgusunun artan uluslararası önemi, İslam'ın Batı medeniyetine temel bir tehdit olarak yorumlanması için yeni deliller sağladı. Bu, özellikle 11 Mart'taki Madrid saldırılarıyla ilgili olarak ortaya çıkan bazı yorumlarda daha belirgindi.

Son yıllarda, Moriskoların (Endülüslü Müslümanlar) sınır dışı edilmesi (1609), Müslüman fethi (711) veya Las Navas de Tolosa (İkâb, 1212) savaşı kadar önemli olan tarihi olayların yıldönümlerinin birbirine tesadüf etmesi, Endülüs'ü anlamının iki farklı yoluyla ilişkili güçlü zıtlıkları yeniden ifade etmeye hizmet etti. Bir yanda Endülüs'ün tarihî mirasını değerlendirmekle güç bela ilgilenen muhafazakâr kesimler ve diğer yanda ise ilerici eğilimler. Bu eğilimler Endülüs'ü İspanyol tarihî belleğiyle bütünleştirme ihtiyacına çok daha meyilliydi. İki görüş taraftarları arasındaki karşıtlığın hem siyasi arenada hem de medyada önemli tezahürleri oldu.

İspanya'nın Müslümanlar ve İslam ile ilişkisini siyasetin ve medyanın merkezine yerleştiren 11 Mart Madrid saldırıları, toplumda mazi ile ilgili tartışmaların içeriğini etkileyecek bir dizi tepkiye yol açtı. Endülüs'ün İspanyol tarihî belleğine eklenmesi sorunu da işte böylesi bir menfi olgunun geçerliliğine dayanmaktadır. Muhafazakâr kesimlerin tepkisi, her fırsatta İslam'ın tarih boyunca İspanya için temsil ettiği kalıcı tehdit fikriyle bağlantılı olan Reconquista söyleminin canlandırılmasından yararlanmak şeklinde oldu.

⁴ E. González Ferrín, *Historia General de al-Andalus*, Córdoba, 2006.

Tarihi bu şekilde okumanın yetkili sözcüsü, Eylül 2004'te Georgetown Kuzey Amerika Üniversitesi'nde verdiği terörizm dersinde J. Ma Aznar idi. Eski cumhurbaşkanı, İspanya'nın El-Kâide ile mücadelesinin 2003 yılında başlayan Irak savaşıyla ilgili olmadığını, bilakis "Moriskolar" tarafından işgal edilen İspanya'nın İslam'ın bir parçası olmayı reddetmesiyle ortaya çıktığını iddia etti.⁵ İspanya'nın Müslümanlar tarafından fethini çağdaş bir terör örgütünün saldırılarıyla bir gören bu Aznarcı bakış, bu şekilde Endülüs'ü gayrimeşru sayan tarih anlayışını "güncelleyerek" sürdürmektedir.

En tutucu kesimlerin Reconquista'yı tarihyazımına dayalı söylemle özdeşleştirme anlayışlarının sürmesi, İspanyol ana muhafazakâr siyasi partiye ait siyasi belgelerle de doğrulanmaktadır. Mesela Aleix Vidal-Quadras'ın Haziran 2008'de düzenlenen 16. Popüler Parti Kongresi'nde yaptığı siyasi konuşması, ayrıcalıklı İspanyolculuğun geçmişteki karakteristik vizyonunu ifade eder fakat içerisinde Endülüs'ün varlığına yer vermez. O konuşmanın metni şöyledir:⁶

"İspanyol Milleti, tarihî ve kültürel bir gerçeklik olarak, kökenleri itibarıyla ekseriya Ortaçağ Hristiyan krallıklarına dayanmaktadır. Ancak her şeyden önce, hepsinde ortak olan Roma ve Vizigot İspanya'sının mirasına ve bu krallıkların beş yüz yıl boyunca tesis edilen Kastilya, Aragon ve Navarra krallıklarının İspanya Monarşisine entegrasyonu sayesinde oluşan siyasi birliğe dayanmaktadır."

Bu metin, İspanya'daki muhafazakâr ideolojik yelpazenin tamamının ortak paydasını oluşturan Reconquista kavramına İspanyol sağının bağlılığını açıkça ortaya koymaktadır. En radikal kanatta yer alan Plataforma por Cataluña'nın lideri Josep Anglada, 2010 yılında yayınlanan ve bir ulusal kurtuluş girişimi olarak Reconquista için özür dilediği bir kitapta, yabancı düşmanı ve İslamofobik düşüncelerini şöyle ifade etti:⁷

"Bir ulus olarak İspanya aynı zamanda, VIII. yüzyılda çoğunluğu Hispano-Romalı olan Hristiyanlara önderlik eden Vizigotların ahlaki zaaflarından yararlanarak bizi işgal eden Müslüman boyunduruğundan kurtulmayı hedefleyen tarihi ve endemik savaşın sonucudur ve Reconquista'nın başarısından sonra bu savaş, İslami tahayyüle ait Endülüs'ün kurtarılması özlemini gizli bir tehdit olarak gördüğü ölçüde sürdü ki, bazılarına göre bu özlem sadece bugünkü Andalucia Bölgesi ile Murcia ve Badajoz'u değil, tüm İspanya'yı ve hatta Güney Fransa'yı da kapsamaktadır."

Aynı zamanda, önde gelen dini yetkililer, Ulusalkatolikliğe ait tarihî hâfızayı XXI. yüzyıl toplumunda da yaymayı sürdürdüler. Tarihçi rahip José Orlandis, Menéndez Pelayo'nun yukarıda alıntılanan ünlü bildirisini sahiplenmede tereddüt etmiyor: "Bir büyü ve kehanet karışımı ama nihayetinde tarihi deneyimin verilerinden ilham alıyor.. bugün şaşırtıcı bir gerçeklikle yankılanıyor". Benzer şekilde, İspanyol Kilisesi'nin en yüksek temsilcisi Kardinal Antonio Cañizares'in 2008'de yaptığı ve "Hristiyanlığın Katolik inancının -halk tarafından kabul edilsin-edilmesin- İspanya'nın ruhunu oluşturduğunu" belirttiği konuşması, gerçekte Kraliyet Tarih Akademisi'nin bir üyesi sıfatıyla formüle edilmiştir.⁸

Önceki vakanın gösterdiği gibi, özel İspanyol hâfızasının profesyonel tarihyazımı alanındaki ısrarını ortaya koyan ana paradigma, daha çok Kraliyet Tarih Akademisi ile bağlantılı

⁵ El Mundo, 22-9-2004.

⁶ <http://www.partidopopular.us/actividades/16congreso/16congreso.htm#ponencias>. Erişim 23-11-2013.

⁷ Anglada, J., *Sin mordaza y sin velos*, Barcelona, 2010, s. 385.

⁸ A. Cañizares Llovera, *El esplendor visigótico*, s. 44.

yazarlardan çıkmaktadır. Tarih konusundaki düşüncelerinde Jaime Balmes geleneğine başvuran ve Endülüs'ün sekiz asırlık geçerliliğini sadece "İspanyol ulusunun yaşamında bir fâsıla" durumuna indirgeyen Luis Suárez Fernández'in durumu da böyledir.⁹ Çok benzer bir içerikte, Arabist ve aynı zamanda akademisyen Serafin Fanjul'un da bir tarihyazım çalışması vardır: *Al-Andalus frente a España* -2001 (İspanya'ya karşı Endülüs). Fanjul, İspanyol ile Endülüslü arasındaki muhalefet fikrinin coşkulu bir savunucusudur. Onun "Endülüs Efsanesi" iddiaları, bu tarihi döneme yönelik hoşgörü fikrini reddeder. Bu akademik çalışma, en muhafazakâr İspanyol tarihyazım söylemini yaymaya kararlı olan yayıncılar ve propagandacılar tarafından geliştirilen görüşlere karşı bir teze sahiptir. Önde gelen temsilcilerinden biri de César Vidal'dir. O *España frente al Islam* – 2004 (İslam'a karşı İspanya) adlı kitabında, İspanyol'un antitezi olarak İslam'ın konuşlandırılmasında ısrar eder, hatta 11 Mart Madrid saldırılarının ardından Antonio Elorza adında bir akademisyenin yaptığı gibi, Muhammed'i terörist¹⁰ olarak karakterize ederek ona "insanlığa karşı işlenmiş suçlar" atfeder.¹¹ Tarihe meraklı bir başka sağcı medya sözcüsü José Javier Esparza ise, *Santiago y cierra: El nacimiento de una nación* – 2013 (Bir Ulusun Doğuşu) eserinde, orijinal ve anlamlı başlıklarla Reconquista fikrinin efsanevi ve yüceltici yanlarının derlenmesine odaklanır.

Daha muhafazakâr çevreler arasındaki dışlayıcı retoriğin ısrarcı çekiciliği karşısında, akademik alanda farklı bir akımın gelişmekte olduğunu da bilmek gerekir. Bu akım, yarımadanın Ortaçağlardaki geçmişine ilişkin önyargılı fikirlerin oluşumunda kritik öneme sahip belirli kavramlara yönelik daha eleştirel bir görüşe sahiptir. Bu meyanda, Ortaçağcı José Luis Corral Lafuente'nin, geleneksel önyargıların ağır bir şekilde bastırdığı bir tarihî belleğin kötü şöhretli önyargılarını ve çarpıtmalarını düzeltmeyi amaçlayan yayınları mühimdir.¹²

İspanya'da son yıllarda, belirli tarihi olayların yıldönümlerine paralel olarak, Endülüslülerin İspanyol tarihî belleğine daha fazla entegrasyonunu amaçlayan çeşitli sosyal ve politik girişimler görülmüştür. Bazı iletişim araçlarının ve siyasi grupların onlara karşı takındığı tutumlar, Endülüs'ten İspanya'ya geçiş döneminden itibaren tarihî bellekte mevcut olan kutuplaşmanın ne denli geçerli olduğunu mükemmel bir şekilde ortaya koymaktadır. Büyük ölçüde bu girişimler lehine gruplara ilham kaynağı olan bu model, Medeni Kanunun İspanyol vatandaşlığı edinme konusunda tercihlili hak tanıdığı Sefarad Yahudilerinin torunları için çıkarılan kanun olmuştur ki bu girişim 1990'da Asturias Prensligi Barış Ödülü ile ödüllendirildi. Bununla birlikte, Sefarad Yahudilerinin tarihî hâfızasını Moriskolarinkilerle bir tutmaya yönelik tüm girişimler, muhafazakâr siyaset ve medya sektörlerinin topyekûn bir muhalefetiyle karşılaştı ve bu direnç bu tür müsbet girişimlerin neden tamamen başarısızlıkla sonuçlandığını da açıklıyor. Bu tutum, 2011'de yaptığı yeni Anayasasının girişinde, Endülüs mirasını kendi milli birliğini besleyen ve zenginleştiren bileşenlerden biri olarak tanıyan Fas'ta (el-Mağrib) hâkim olan yaklaşım ile çelişmektedir.¹³

Fas'ta 2011'deki başarılı girişime en yakın emsal, Şubat 2002'de tescil edilmişti. Bu girişim ise, 1502'de Katolik hükümdarlar tarafından çıkarılarak uygulanan ve Endülüs Müslümanlarının din değiştirme veya sürgün arasında seçim yapmaya zorlanmasını öngören kararnameye karşı başlatıldı. Şefşâven (Chefchaouen) şehrinde düzenlenen Birinci Endülüs Dünya Kongresi çerçevesinde katılımcılar, Kral Juan Carlos'a Muhammed Bin el-Azzûz el-

⁹ L. Suárez Fernández, "Los fundamentos medievales", s. 125.

¹⁰ C. Vidal, *España frente al Islam*, s. 59-60.

¹¹ "Yihad en Madrid", "El País" - 18-3-2004.

¹² J. L. Corral, "La manipulación...", bid.

¹³ Fas Sultanlığı, Resmi Bülten, nu. 5952, 14 Receb 1432 /17 Haziran 2011, çevrimiçi: <https://www.maroc.ma/ar>

Hâkim tarafından yazılan bir mektubu göndermeye karar verdiler.¹⁴ Bu mektupta, Faslı Hispanistlerin dekanı, sınır dışı etme kararnamesinin iptalini ve Moriskoların torunlarının durumunu Sefaradlarınkilerle eşitleyecek telafi jestlerinin yapılmasını talep etti.¹⁵

Bu girişimin tamamen etkisiz kalması üzerine, bundan dört yıl sonra ve şimdi İspanya'dan yine Moriskoların İspanyol vatandaşlığı almak için tercihli hak elde etmelerini amaçlayan ikinci bir girişim başlatıldı. Bu girişim, 2006 yılının Eylül ayında Endülüs Parlamentosunda Izquierda Unida Los Verdes-Convocatoria por Andalucía (Birleşik Sol) kuruluşu tarafından gündem dışı sunulan bir teklifti. Bu kuruluşun savunması, Córdoba Üniversitesi Medeni Hukuk profesörü Antonio Manuel Rodríguez Ramos tarafından yapıldı. Antonio, "Mağribi" veya "Endülüslü" terimlerini tanıtarak sunduğu önerisinde, Endülüslülere ikamet hakkı ile İspanyol vatandaşlığı verilmesini düzenleyen 22.1 maddesinin yenilenmesini talep etti.¹⁶

2009 yılı, 1609'da III. Felipe tarafından çıkarılan kanunla Moriskoların sınır dışı edilmesinin 400. yılına tesadüf ettiği için, Endülüs'ün tarihî hâfızası açısından özel öneme sahip bir yıldır. 1492'de Gırnata'nın zaptı, resmi olarak, yarımada'daki Müslüman varlığının sonu anlamına geliyordu ki kovulanlar vaftiz edilmiş Müslümanlar yani Hristiyanlardı.

Granada Sosyalist Partisi milletvekili José Antonio Pérez Tapias, hükümeti hem Moriskoların soyundan gelenleri memnuniyetle karşılayacak hem de Mağrip ve Sahra Altı Afrika halklarıyla "ekonomik, sosyal ve kültürel bağları güçlendirecek" tedbirleri almaya çağıran bir usul-dışı teklifi parlamentoya sundu. Bu, muhafazakâr oluşumlar PP ve CIU aleyhine oylarla onaylanan bir girişim oldu.¹⁷

Bu girişimin muhafazakâr basın tarafından benimsenmesi, Endülüs'e ilişkin öldürücü reddetme ve kılık değiştirmemiş alaycılık arasında gidip gelen özel bir tarihî hâfızanın varlığını net şekilde ortaya koymaktadır. Hâlbuki 1990'da, Asturias Prensi'nin Sefarad Yahudilerinin torunlarına verdiği imtiyazla ilgili "uzlaşma" terimleriyle konuşan aynı gazete, hasarı tamir etme niyetini "gülünç" olarak nitelendirerek, söz konusu parlamentonun Moriskoların sınır dışı edilmesinden kaynaklanan girişimine tamamen karşıydılar ve herhangi bir uzlaşma fikrinden uzak olarak bu tür "saçmalıkları" "hayali bir kolektif hâfızayı kurtarma" arzusuyla ilişkilendiriyorlardı. Fakat şimdi, Müslümanların durumuyla Yahudilerinki arasında bir paralellik kuracak kadar ileri gidiyor ve her iki olayın da "modern ve demokratik bir toplumun anlaması ve saçma sorumluluklar yüklemekten üstlenmesi gereken tarihi bir görevin parçası olduğunu" belirtiyor. Varılan yer, diğer benzer olaylara karşı gösterilen tutumla daha çelişkili olamazdı. Nitekim söz konusu gazeteye göre, Moriskoların sınır dışı edilmesiyle ilgili ilerleyen süreç, gerçekte "uzmanların sağduyu ve tarafsızlık kıstaslarıyla çalışmasına izin vermek" manasına gelmekteydi.¹⁸

Muhafazakâr basın köşe yazarları, hepsi de çok benzer bir delile dayalı olarak, her zaman mutlak oybirliğiyle reddedilen bu öneri hakkında yorum yapmak için köşelerinde geniş yer ayırdılar. En sık tekrarlanan yorumlardan biri, "1936'ya kadar Yarımada'da kaydedilen en kanlı çatışma" olarak sınıflandırılan sözde Alpujarras Savaşı'nı hatırlatarak Moriskoları suçlu

¹⁴ *El País*, 14-2-2002.

¹⁵ Mektubun metni ve değerlendirmesi için bkz. Alejandro García-Sanjuán, "Rejecting al-Andalus, exalting the Reconquista: historical memory in contemporary Spain", çevrimiçi: tandfonline.com/doi/full/10.1080/17546559.2016.1268263 – 14.01.2021 (L.Ş.).

¹⁶ Endülüs Parlamentosu (BOPA) Resmi Gazetesi - 519, 2 Ekim 2006.

¹⁷ Resmi Kongre Gazetesi (BOCG). 12/11/2009 tarihli D-308 Sayılı Milletvekilleri Kongresi.

¹⁸ *ABC*, 25-11-2009.

saymaktı.¹⁹ Benzer şekilde, bu başyazıya uygun olarak diğerleri de dönemin başbakanını, Mağribi "sis perdesi"ni "gerçekliği görmememiz için bir kum fırtınası" şeklinde kullanarak, zaten belirgin olan ekonomik krizin gerçekliğini maskeleyerek suçladı.²⁰

2010 yılında ilerici kesimler ve sol partiler, Endülüs'ün İspanyol tarihî belleğiyle bütünleştirilmesini sağlamak amacıyla yeni bir girişim daha başlattılar. Girişimin muhtevasında, 1990 yılında Sefaradlara verilen haklar ile o girişime layık görülen Asturias Prensi Ödülü'nün Moriskolara da verilmesi öngörülmüyordu. Ödül adaylık belgesi, Blas Infante Vakfı ve Casa de Sefarad (Córdoba) gibi kuruluşların yanı sıra, aralarında Fransız-Lübnanlı yazar Amin Maalouf (2010 Asturias Prensi Edebiyat Ödülü) ile İspanyol kültürü üzerine çalışan isimler Juan Goytisolo ve José Saramago (1998 Nobel Edebiyat Ödülü) gibi isimlerin bulunduğu prestijli entelektüeller tarafından da imzalandı.

Siyasi alanda ise, Pérez Tapias aracılığıyla PSOE imza kampanyasına katıldı. Endülüs Parlamentosu, bünyesinde temsil edilen üç siyasi grubun (PSOE, PP ve IU) imzaladığı beyanname ile adaylık kampanyasına kurumsal destek sağladı. Bu son gerçek, Endülüs'ün tarihî hafızasıyla ilgili olarak sağ ve sol siyasi partiler arasındaki gerçekleşen oybirliği benzeri az görülen örneklerden birini oluşturması nedeniyle, özel bir öneme sahiptir.²¹ Ne var ki, diğer ikisinde olduğu gibi, Moriskoların sınır dışı edilmesine kurumsal meşruiyet sağlamak için yapılan bu üçüncü girişim de, aşırı muhafazakâr kesimler tarafından tamamen reddedildi.

2012 yılı, Endülüs'te Muvahhidler'in düşüşünü başlatan ve Endülüs topraklarının Guadalquivir'deki (Vâdilkebîr) Kastilya kralları tarafından zaptının başlamasını sağlayan Las Navas de Tolosa (İkâb) Savaşı'nın 800. yılına tesadüf etti. PSOE tarafından yönetilen Jaén Eyalet Konseyi ile hepsi PP'den olan La Carolina, Santa Elena ve Vélches belediye başkanları arasında, bu tarihi olayın anılmasına, buna bağlı olarak Reconquista fikrine ve Endülüs'ün tasfiyesi konusuna yaklaşım farklılığı dolayısıyla anlaşmazlık vardı.

Jaen'e bağlı La Carolina kasabasının belediye başkanı Francisco Gallarín, orduya ve kiliseye bir bağış yaparak olay yerinde yaptırdığı bir ayinle, Reconquista savaşının canlandırıldığı anma töreninde sergilediği vatansever ve Katolik tutumu nedeniyle, ulusal medya tarafından "XXI. yüzyılın Don Pelayo'su" (718'de Reconquista hareketini başlatan kişi, L.Ş.) olarak tanımlandı.²²

Zikredilen bu örnekte olduğu gibi, Ortaçağ ile bağlantılı düzenlenen birçok faaliyet, bu olayların geniş toplumsal köklerini ve güçlü siyasi izdüşüme sahip tarihî bellekten doğan göstergelerinin varlığını ispat etmektedir. En iyi bilinen ve tartışmalı olanlardan biri, Katolik hükümdarların 2 Ocak 1492'de Gırnâta'ya girişinin ve Endülüs'ün tarihi bir varlık olarak sona ermesinin anısına yapılandır. Her yıl bu tarihte şehir, askeri ve dini unsurların katılımıyla belediye kurumunun düzenlediği halka açık bir anma töreni olan Alma Günü'nü kutlamaktadır. Neredeyse demokrasinin başlangıcından bu yana, İspanya'nın kökeni olarak Reconquista mefhumuyla bağlantılı geçmişin vizyonuna bağlılığın alameti olarak düzenlenen bu kutlama, bir fetih ve şiddet eyleminin kamuoyunda anılmasını reddeden ilerici kesimler ile partinin coşkulu taraftarları olan en gelenekselci, muhafazakâr ve aşırı sağcılar arasında güçlü bir tartışmaya damgasını vurdu.

Bu kutlama ekibi 2013 yılında bir bölünme yaşadı. PSOE ve IU'nun belediye grupları eylemlere katılmadığı için, resmi delegasyon yalnızca hükümet ekibi, PP ve UPyD'li bir meclis

¹⁹ Manuel Martín Ferrand, "¿Que vienen los turcos!" (Türkler geliyor!), ABC, 26-11-2009.

²⁰ J. Félix Machuca, "Morisquetas moriscas" (Mağribli Moriskolar), ABC, 26-11-2009.

²¹ BOPA 404, 7 Temmuz 2010.

²² El País (Andalucía), 5-11-2011.

üyesinden oluştu. Ancak, yeni unsurlar da vardı. Junta de Andalucía'nın Tarihse Hafıza Genel Müdürü ile Izquierda Unida'dan Luis Naranjo da kutlamaya karşı olduğunu açıkladı ve bunun yerine, alternatif eyleme olan desteğini gösterdi: "Alma'ya Hayır, Mariana'ya Evet". 26 Mayıs'ta 2 Ocak kutlamalarını bastırmak ve onun yerine Mariana Pineda'nın idamını anmak amacıyla Granada Abierta kutlamasını önerdi.²³ Junta de Andalucía'nın bu teklifi, muhafazakâr basında "palyaçoluk" ve "Endülüs solunun saçma efsaneleri" şeklinde yorumlandı.²⁴

Solun bu girişimine bir tepki olarak, PP tarafından yönetilen Diputación de Granada, Nisan ayında Junta de Andalucía tarafından festivalin bir Kültürel İlgi Alanı olarak ilan edilmesini önerdi. Bu, ulusal basında eleştirel yorumlara konu oldu.

El País gazetesinin başyazarı, "Gırnâta'nın İspanya tarihinin bir parçası olarak alınması varsayımının, Unesco şemsiyesi altında Katolik silahlanmadan önce Müslümanların yenilgisini kutlama iddiasıyla hiçbir ilgisi olmadığı" varsayımıyla teklife karşı çıktı. "Böyle bir ifadeden farklılıkları derinleştirmek dışında başka hangi mesaj çıkabilir?"²⁵ Son olarak, PP'nin teklifi Endülüs Parlamentosunda sol oluşumların (PSOE ve IU) oylarıyla reddedildi.²⁶

Tarafların ele alınan bu tutum repertuarı, son on yılda İspanya'da Endülüs tarihî hafızası meselesi üzerine yapılan tartışmaların gelecekte de devam edeceğini gösteriyor. Nitekim medyada defalarca belgelenen muhtelif yansımalar ve olaylar, bu sorunun değişmeden sürdüğü gerçekliğini vurgulamaktadır. 2004 yılında Aragon Hükümeti, bağımsızlık anıtını süsleyen kesilmiş Morisko kafalarının ortadan kaldırılmasını görüştü.²⁷ Yerel düzeyde, Málaga'nın Canillas de Aceituno sâkinleri, 2008'de, Granada'nın son Müslüman sultanı Ebû Abdullah'ın (Boabdil) boynuna bağlanan zinciri, "geçmiş zamanlara ait bir çatışma unsurunu temsil ettiği için belediye armasından çıkarmaya karar verdi".²⁸ Bu olumlu gelişmelere, Algeciras (el-Mansûr), Murcia (II. Abdurrahman), Badajoz (İbn Mervân el-Cillîkî), Niebla ve Huelva (İbn Mahfûz) gibi farklı yerlerde Endülüs'ün tarihî şahsiyetlerine ait anıtların çoğaltılması da eklenmelidir.

Analiz edilen gelişmeler ve gerçeklikler, Endülüs ya da Endülüslülere yönelik tarihî anma ya da bayramların İspanya'daki sürekliliğini belgeleyen unsurlar olarak anlaşılmalıdır. Bu anmaların kökeni XIX. yüzyıl tarihçiliğinde olup, XIX-XX. yüzyılların İspanya'sında geniş bir gelişme göstermiştir. XXI. yüzyılda arzu edilir ki, İspanyol toplumunda hala güçlü bir şekilde varlığını sürdüren; hakikatleri çarpıtıcı, örtücü, tahrif edici ve anakronik tüm tarihî yaklaşımlar kesin olarak ortadan kaldırılmalı. Bu hedef ise, ancak profesyonel tarihçilerin bu görevi üstlenmeleri sayesinde mümkün olacaktır.

²³ *El País*, 1-1-2013.

²⁴ Hermann Tertsch, "Boabdil y el maquis", *ABC*, 4-1-2013.

²⁵ *El País*, 4-1-2013.

²⁶ *ABC*, 11-4-2013.

²⁷ *ABC*, 19-10-2004.

²⁸ "ABC", 14-5-2008.

Bibliyografya

- Anglada, J. *Sin mordaza y sin velos*. Barcelona. 2010.
- Cañizares Llovera, A. *El esplendor visigótico, momento clave en la edificación de España y para su futuro: discurso leído el día 24 de febrero de 2008 en el acto de su recepción pública*. Madrid. 2008.
- Corral, J. L. «La manipulación política de la Historia de España: el caso de al-Andalus», *La divulgación de la historia y otros estudios sobre Extremadura. X Jornadas de Historia en Llerena*, Llerena, 25-38. 2010.
- García Sanjuán, A. «Al-Andalus en la historiografía del nacionalismo españolista (siglos XIX-XXI). Entre la España musulmana y la Reconquista», D. Melo Carrasco y F. Vidal Castro (ed.): *A 1300 años de la conquista de al-Andalus (711-2011): historia, cultura y legado del Islam en la península Ibérica*, Coquimbo (Chile), 2012, páginas 65-104. 2012.
- La conquista islámica de la península Ibérica y la tergiversación del pasado: del catastrofismo al negacionismo*. Madrid. 2013.
- González Ferrín, E. *Historia general de al-Andalus*. Córdoba. 2006.
- Marco Sola, L. «El catolicismo identitario en la construcción de la idea de nación española. Menéndez Pelayo y su Historia de los Heterodoxos Españoles», *Ilu*, 14, 101-116. 2009.
- Orlandis, J. «Sobre los orígenes de la nación española», *Memories de la Reial Academia Mallorquina d'Estudis Genealogics, Heraldics i Historics*, 17, 7-17. 2007.
- Sánchez-Albornoz, C. *El Islam de España y el Occidente*. Madrid. 1974.
- Suárez Fernández, L. «Los fundamentos medievales de la nación española», E. Benito Ruano (ed.): *Tópicos y realidades de la Edad Media (III)*, Madrid, 121-134. 2004.
- Vidal Manzares, C. *España frente al Islam*. Madrid. 2004.

THE LEGENDS JOURNAL OF EUROPEAN HISTORY STUDIES(LJEHS)

Issue / Sayı: 2 Year / Yıl: 2021

Article Type / Makale Türü: Çeviri Makalesi / Translation Article

Doi: <http://dx.doi.org/10.29228/legends.51818>

Submitted / Geliş Tarihi: 18/06/2021

Accepted / Kabul tarihi:12/09/2021

Reference / Atıf Bilgisi: Abdurrahmanoğlu, Asiye ve Şafak Efe “Haçlı Devletlerinde Kadın: Kudüs Kraliçeleri (1100-1190)”, *The Legends Journal of European History Studies*, S. 2, 2021, ss.141-165.

HAÇLI DEVLETLERİNDE KADIN: KUDÜS KRALİÇELERİ (1100-1190)*

Bernard Hamilton*

Çevirmen: Asiye ABDURRAHMANOĞLU**

Şafak EFE***

WOMEN IN THE CRUSADER STATES: THE QUEENS OF JERUSALEM (1100-1190)

Giriş

Haçlı Devletleri tarihinde kadınlar savaş meydanı dışında tutulduklarından üstü kapalı şekilde çok önemli bir rol oynadılar. Frank Doğu, bazı büyük askeri seferlerle özgürleşti^{12*} hemen hemen 1 yıl olduğundan, tarihçilerin ilgisinin krallığın savunmasından sorumlu erkeklere odaklı olması oldukça doğaldır. Yine de savaştaki herhangi bir toplumda, erkekler aktif bir şekilde hizmet ederken, iktidarın kadınlara devredilmek zorunda olacağı düşünülebilir ve Haçlı Devletleri de bu genel kuralın dışında değildir. Üstelik Frank yerleşimciler arasında doğan kız çocuklarının erkek çocuklara kıyasla hayatta kalma oranı daha yüksek olduğu için,

*Bu çalışma Bernard Hamilton'ın 1978 yılında *Studies in Church History Subsidia* isimli derginin 1. Sayısında “Women in the Crusader States: The Queens of Jerusalem (1100-1190)” ismiyle, 143-174. sayfalar arasında yayımlanan makalesinin birebir çevirisi niteliğindedir. . DOI:10.1017/S0143045900000375. Gerekli izinler alınarak çevrilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, aasiye002@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-1021-944X

*** Tarih Uzmanı, sfkefe@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-0709-72X.

^{12*}Buradaki “Doğu’nun Özgürleşmesi” ifadesi yazarın bağlı bulunduğu tarihi yaklaşım, kültürel etki ve yaşadığı coğrafyanın Haçlı Seferleri düşüncesine bakışı ile doğru orantılıdır. Yazar Batılı tarih görüşüne uygun şekilde “Kutsal Toprakları Kurtarmak” sloganının bir tezahürü olarak “Doğu” olarak kastettiği ve üç semavi dinin kutsal gördüğü Kudüs ve çevresinin Müslümanlardan alınışını bir özgürleştirme, kurtarma olarak görmektedir.(Ç.N.)

kadınlar genellikle babalarının fieflerini miras alarak ve bunları çoğunlukla batıdan gelen eşlerine intikal ettirerek Outremer toplumunun devamını sağlamışlardır.

Kudüs kraliçeleri Doğu'da bulunan Frank kadınları arasında haklarında en fazla belgeye sahip olanlarıdır ve bunlar o coğrafyada kadının rolü ile ilgili herhangi bir çalışma için açık bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Kadınların pek çoğu ile ilgili bilgiler kaynaklarda bol miktarda mevcuttur. Sadece Haçlı kronikleri ve belgeleri değil ayrıca da Batı, Bizans, Süryani ve Ermeni kaynaklarında da konuyla alakalı bilgiler bulunmaktadır. Arap kaynakları kadınlardan nadiren bahsetmektedir. Açıkçası Müslüman dünyası, Batılı kadınların sahip olduğu toplumsal özgürlük derecesine şok olmaktaydılar³ ve siyasi güce sahip olan kadınlar kadar, birinci jenerasyonun kadınlarına, kadın düşmanlığı yapanlara onları dikkate almayarak da tepkilidirler. Bildiğim kadarıyla Mayer'in Melisende hakkında yazdığı makalesi haricinde 12. Yüzyıl Kudüs kraliçeleri ile ilgili, dikkate değer herhangi detaylı bir çalışma bulunmamaktadır⁴. Öz olması sebebiyle burada krallığın ilk dönem kraliçeleri ele alınacaktır.

İlk Frank idareci Godefroi de Bouillon bekârdı ve kardeşinin zamanına kadar devlette kadınlar merkezi bir konuma sahip değillerdi ve Urfa Kontu Baudouin 1100 yılında onun yerine geçti. Baudouin'in eşi Godvera, ona Haçlı Seferinde eşlik etti ama Ekim 1197'de öldü⁵. Çok kısa bir zaman sonra Baudouin, Constantine Ruppenion'un kardeşi Ermeni Prens Thoros'un kızı ile evlendi. Paoli, onu Arda olarak adlandırmaktadır ve hiçbir kaynak bize bu bilgiyi vermemesine rağmen bu ismi kullanmak uygundur⁶. Arda tek çocuk olduğundan potansiyel olarak tek varisti⁷ ve kendisine 60.000 *bezants* çeyiz verilmişti. Yoksul eşi, topraklarını savunmak için ordusunu güçlendirmeye aşırı derecede ihtiyaç duymaktaydı. Baudouin ayrıca kayınpederinin tavsiyelerinden ve müttefikliğinden de faydalanmaktaydı⁸.

1100 yılında Baudouin Kudüs'e çağırıldığında kendisi tehlikeli bir kara yolundan seyahat etmişti ama eşi ve diğer kadınlar kendilerini güneye götürecek bir gemi için Antakya'da beklediler⁹. Muhtemelen o kış (1100) kraliçe seyahate çıkamadı; sahil şehirlerinin çoğu hala Müslümanların kontrolünde olduğu için o, güçlü bir deniz korumasına ihtiyaç duymaktaydı. Baudouin Noel günü taçlandığında Arda'nın Beytüllehem'de olması mümkün görünmüyor. Arda muhtemelen Lazkiye'de¹⁰ kışlayan bir Ceneviz filosu eşliğinde 1101 civarında Yafa'ya

³The *Autobiography of Ousâma* (1095-1188), trans. G. R. Potter, George Routledge Pub., London 1929, s.177.

⁴ Hans Eberhard Mayer, "Studies in the History of Queen Melisende of Jerusalem", *Dumbarton Oaks Papers* (DOP), Vol. 26, 1972, s.93-183.

⁵Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, Vol. IV, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres Paris 1879, s.358; Heinrich Hagenmeyer, *Chronologie de la première Croisade (1094-1100)*, Ernest Leroux, Éditeur, 28, Rue Bonaparte, V1 E, Paris 1902, s. 101-102; Krş; Orderic Vitalis, *Historia Ecclesiastica*, ed. Auguste Le Prévost, Leopold Delisle, 5 Vols, Société de l'Histoire de France, Paris 1838-1855, Vol. 2, s.404.

⁶ Charles du Fresne Du Cange, *Les Familles d'Outremer*, ed. E. G. Rey, Imprimerie Imperiale, Paris 1869, s.11.

⁷ W. H. Rüdt-Collenberg, *The Rupenides, Hethumides and Lusignans. The Structure the Armeno-Cilician Dynasties*, Calouste Gulbenkian Foundation Armenian Library, Paris 1963, s.50, 1. Tablo ve 7. Satır;

⁸Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, s.361'de evliliği Mart 1098'te yani Baldwin Edessa'ya ulaşmadan önce gerçekleştiğini söyler; Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, Vol. I, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 1866, s. 402'de O'nun Edessa(Urfa)'ya geldikten sonra evliliğin gerçekleştiğini söyler.

⁹ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s. 407; Guibertus Nogent, *Gesta Dei per Francos*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, Vol. IV, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 1879, s. 259.

¹⁰ Fulcheri Carnotensis (Fulcher of Chartres), *Historia Hierosolymitana (1095-1127)*, ed Heinrich Hagenmeyer Hagenmeyer, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg 1913, ss. 393-394.

ulaştı. Eylül 1101'de Remle Savaşı devam ederken Arda hala Yafa'daydı ve kocasının öldürüldüğüne dair yalan haberler garnizona ulaştığı zaman o, sorumluluğu üzerine aldı ve Tancred'ten yardım istemek için deniz yoluyla Antakya'ya bir haber gönderdi¹¹.

Arda ile ilgili Baudouin onu boşayana dek, fazla bir şey bilinmiyor. Willermus Tyrensis bu olayın 1105 öncesinde meydana geldiğini ifade etmektedir fakat çağdaş bir kaynak olan Guibertus Novigenti olayın kesinlikle Arda'nın krallığa gelişinden hemen sonra olduğunu belirtmektedir. O, olayı romantize ederek anlatmaktadır: Güney yolculuğu¹² esnasında eşi korsanlar tarafından tecavüze uğradığı için kral eşinden ayrılmıştır. Willermus Tyrensis daha ihtiyatlıdır: Bazı insanlar kraliçenin sadakatsiz olduğuna inanmaktadırlar fakat bazıları da kralın daha avantajlı bir evlilik yapmak istediğini söylemektedirler. Fulcherius Carnotensis, Baudouin'in vaizi olduğu için bu konu hakkında güvenilir kabul edilebilecek bir pozisyonadadır ama o tamamen sessizdir. Bu kraliçenin sadakatsizliği hakkındaki söylentilerin gerçek olmadığını göstermektedir çünkü eğer o şekilde olmuş olsaydı, kralın eşinden boşanması büyük bir sempati ile karşılanırdı. Fulcherus'un sessizliği kralın davranışını kritize ettiği anlamına gelmektedir ve koşullara bağlı durumlar, Baudouin'in davranışının ahlaki olmaktan ziyade politik olduğunu desteklemektedir. Bir Rupen prensesi ile evlilik Baudouin'a Urfa kontu iken siyasi avantaj sağladı ama Kudüs kralı iken bu evlilik değersizdi. Gelinin babası çeyizin sadece bir kısmını vermişti¹³ ve evleneli birkaç yıl olmasına rağmen kraliçe hala çocuksuzdu¹⁴. Tüm bu faktörler Baudouin'in ana amacının kendisine bir vâris doğuracak zengin bir eşle evlenmek olduğunu göstermektedir. Evlilik iptal edilmedi. Willermus Tyrensis ayrılık olayının 'gerekli hukuki süreç olmadan gerçekleştiğini' ve kraliçenin rahibe başörtüsü giyerek Kudüs'teki Saint Anne'ye kapanmaya zorlandığını ifade etmektedir¹⁵. Arda birkaç yıl boyunca rahibe olarak yaşadı ve daha sonra bağış toplamak amacıyla Konstantinopolis'teki akrabalarının yanına gitmek için izin istedi. Sonrasında Arda, orada dini alışkanlıklarını terk etti ve Willermus Tyrensis'e göre gayri ahlaki şekilde yaşamaya başladı¹⁶. Kral daha sonraları açık şekilde onun geri dönmesine gönüllü olduğundan bu durum şüpheli olabilir.

Arda'nın yerine uygun zenginlikte alternatif bir aday hemencecik bulunamadı ve Kudüs birkaç yıl boyunca kraliçesiz kaldı. Daha sonra Patrik Arnulf, kralı en fazla otuzlarında¹⁷ olan Sicilya Kontesi Adelia'nın evlilik söylentilerini* araştırmaya ikna etti. Adelia, 1101'de eşi I. Roger öldüğü zamandan oğlu II. Roger 1112'de reşit olana kadar Sicilya'nın nâibesiydi¹⁸. Haçlı Devletlerine en yakın batılı güç olan ve güçlü bir donanması bulunan Sicilya ile ittifak Baudouin'e çok çekici geldi çünkü onun fakir krallığının kontesin zenginliğine çok fazla ihtiyacı vardı. Bu sebeple Baudouin elçilerine Sicilya sarayının istediği tüm şartların kabul

¹¹Fulcherius Carnotensis, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, Vol. III, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 1879, s.421.

¹² Guibertus Nogent, *Gesta Dei per Francos*, s. 259.

¹³ Söz verilen 60.000 bezantstan 7.000'i verilmişti. Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, s. 361.

¹⁴ Orderic Vitalis, *Historia Ecclesiastica*, s. 570.

¹⁵Arda Ermeni bir Hristiyan olduğundan ve orası sonradan Latin manastırı olduğu için kastedilen doğulu bir dini topluluk olabilir. Bernard Hamilton, "Rebuilding Zion: The Holy Places of Jérusalem in the twelfth century", *Studies in Church History*, Vol.14, 1977, s.111.

¹⁶ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.451-452.

¹⁷ Muhtemelen 1074'te doğan Adelia, I. Roger ile 1089'da evlendiğinde oldukça gençti. 1113'te yapılan evlilik anlaşması, onun çocuk doğurma yaşının üzerinde sayılmadığını gösteriyor. Adelia'nın Baldwin ile evlendiğinde kırışmış yaşlı bir cadı olduğunu söyleyen Orderic Vitalis'in ifadelerini dikkate almak için bir neden görünmemektedir. Orderic Vitalis, *Historia Ecclesiastica*, s. 36.

¹⁸ Onun naibeliğinin önemi için bkz; John Julius Norwich, *The Normans in the South 1016-1130*, Harlow:Longman Pub., London 1967, s. 280-289.

edilmesi talimatını verdi: bunlar çok ağırdı, hem bu evlilikten bir çocuk olursa krallığın vârisinin onun olması hem de eğer ki bu birliktelikten bir çocuk olmazsa Sicilya Kralı II. Roger'ın Baudouin'ın vârisi olması gerekmektedir. Kontes Ağustos 1113'te büyük bir çeyiz¹⁹ ile ve ayrıca da Albertus Aquensis'e göre maiyetinde bin atlı ve bir bölük sarazen²⁰ okçu ile Akka'ya ulaştı. Adelia'nın gemisinin çok görkemli olup olmadığı, Albertus olayları çok abarttığından ve kulaktan dolma bilgilerle yazdığından, bir varsayım meselesidir²¹.

Kontesin parası başlangıçta devletin finansal problemlerini hafifletti. Fakat Adelia kralın ihtiyacı olan varisi doğurmak konusunda başarısız oldu²². Kontes muhtemelen çocuk doğuracak yaşı geçmiş olduğundan, Sicilya kontunun vâris olacağı umut ediliyordu ve Kudüs baronlarının bazıları bunu görme noktasında isteksizlerdi. Onlar Patrik üzerinden evlilik sözleşmesine dolaylı olarak saldırdılar. Arnulf çok savunmasız kaldı: o resmi görevleri satma (simony) ve nikâhsız birliktelik ile suçlanıyordu ve ayrıca kralın ilk eşi hâlâ Konstantinopolis'de hayatta iken Baudouin ve Adelia arasındaki evliliği onayladığı içinde kınanıyordu. Konu nihayetinde Roma'ya intikâl etti; rakipleri muhtemelen düzgün hesap yapmışlardı çünkü Arnulf bu ihtilafın arkasındaki asıl neden olan Sicilya ile yapılan evlilikteki bağlantısı hariç, kendisine yapılan tüm suçlamaları açıklayabilirdi. Temmuz 1116'da II. Pascal Baudouin ve Adelia'nın²³ kesin bir şekilde boşanmaları şartıyla onu yeniden Patrik²⁴ olarak atadı. Bu iş kolaylıkla yapıldı çünkü aynı yılın kışında Baudouin feci şekilde hastalandı ve din adamları tarafından iki eşli bir evliliğe devam ettiği hususunda ikna edildi. Bu sebeple Baudouin Adelia'dan ayrılacağına yemin etti, Arda geri çağırıldı. Görünen o ki bu karar alınırken dini inançlara göre hareket edildi çünkü uzun zamandır uzakta olan eşle yeniden barışmak herhangi bir şey kazandırmayacaktı²⁵.

1117 Paskalya öncesi perhizinde kraliyet sarayında hayat gergin olmuş olmalı. Kraliçe kendisine yapılan muameleye aşırı derecede öfkeliydi ve daha da kötüsü Akkâ'da bir Kilise sinodunda²⁶ evliliği iptal edilerek aşağılanmaya da katlanmak zorunda kalmıştı. Adelia hem eşini hem de kraliyetteki statüsünü kaybetmiş üstelik çeyizini ve harcadığı paralarını da kurtaramamıştı. 1117'deki St. Mark Günü'nde o son kez Sicilya'ya yelken açtı²⁷ ve eğer seyahatini sağ salim tamamlarsa St. Anne ve Kutsal Bakire adına kiliseler yapmaya ant içti. Adelia andını yerine getirdi fakat Sicilya'daki huzurun tadını uzun süre çıkaramadı²⁸ çünkü 18 Nisan 1118'de öldü²⁹. Ona yapılan kötü muamele sadece insanlık dışı bir hareket değil ayrıca siyasal olarak da düşüncesizce bir eylemdi. Oğlu annesine yapılan hakareti asla unutmadı ve

¹⁹ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s. 487-489; Fulcheri Carnotensis (Fulcher of Chartres), *Historia Hierosolymitana* (1095-1127), s.575-577'de Kontes'in gelişi ile bilgi var ama çeyiziyle ilgili bilgi vermemektedir.

²⁰ Dönemin Batılılarının Müslümanları ifade etmek için kullandıkları kelime(Ç.N.).

²¹ Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, s.696-697.

²² Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s. 489.

²³ Fulcheris Carnotensis (Fulcher of Chartres), *Historia Hierosolymitana* (1095-1127), s.591; Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s. 499; Papa II. Pascal'ın 19 Temmuz 1116'daki mektubu için bkz; Eugene de Rozière, *Cartulaire de l'Église du Saint-Sépulchre de Jérusalem Collection des documents inédits sur l'histoire de France*, A L'imprimerie Nationale, Paris 1849, s.11-13.

²⁴ Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, s.704.

²⁵ Fulcheris Carnotensis (Fulcher of Chartres), *Historia Hierosolymitana* (1095-1127), s.601; Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s. 506.

²⁶ Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, s.704.

²⁷ Fulcheris Carnotensis (Fulcher of Chartres), *Historia Hierosolymitana* (1095-1127), s.602.

²⁸ Henri François Delaborde, "Chartes de la Terre Sainte provenant de l'abbaye de Josaphat", *Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome*, S. 20, Paris 1880, s. 38-40.

²⁹ Fulcheri Carnotensis (Fulcher of Chartres), *Historia Hierosolymitana* (1095-1127), s.608 ve 14. Not.

evlilik sözleşmesi gereğince de veraset hakkını³⁰ hiçe saydı. Yaklaşık elli yıl sonra yazan Willermus Tyrensis, batılı krallardan olan Sicilya idarecilerinin Kudüs'e asla yardım etmediklerinden şızlanmaktadır³¹.

Kraliçe Arda, Adelia gittikten sonra eşine geri dönmedi ve 1118 yılında Baudouin öldüğünde Kudüs kraliçesizdi. Onun yerine hac ziyareti için gelen ve şans eseri selefinin cenazesi esnasında oraya ulaşan kuzeni Urfa Kontu II. Baudouin geçti³². II. Baudouin muhtemelen 1100 yılında, Urfa Kontu olduktan sonra Ermeni bir kadınla evlenmişti. Malatyalı Gabriel'in kızı Morphia bir Ermeni olmasına rağmen Ortodoks mezhebiniydi. Hiç şüphesiz eşi büyük bir çeyiz getirdiğinden Baudouin için Gabriel ile ittifak en başlarda değerliydi³³. Kuzenin aksine Baudouin evliliğinde mutluydu; ayrıca bu durum Morphia içinde geçerliydi. Herhangi bir ortaçağ idarecisinin eşinin yerine getirmesi gereken iki temel gereksinimi yerine getirmekte Morphia başarısız olmuştu. Onun babasının Prinkepsliği evlilikten çok kısa bir süre sonra Türkler tarafından fethedilmişti ve bu evlilik artık eşinin politik avantajını artıramayacaktı ve Morphia erkek bir vâris doğurmak konusunda da başarısız olmuştu. Baudouin kral olduğunda çiftin Melisende, Alice ve Hodierna adında üç kızı vardı ve daha sonra dördüncü kız Yveta doğmuştu³⁴. Urfalı Mateos Baudouin'in eşine sadık biri³⁵ olduğundan ve bu doğumdan dolayı Morphia da Kudüs'e seyahat edebilsin ve onunla taçlanabilsin diye Baudouin'in taç töreninin 1119 Noel'ine kadar, yaklaşık on sekiz ay gecikmiş olduğu gerçeğinden bahsetmektedir³⁶.

Belki de Morphia'nın büyüdüğü Doğulu çevrenin bir sonucu olarak kraliçe, krallığın resmi işlerinde herhangi bir rol almadı. Onun adı, Baudouin'in herhangi bir icraatında onunla birlikte hiç geçmemektedir. Yine de o, gerektiğinde siyasi mevzularda inisiyatif alabilmekteydi. 1123 yılında Kral, Nûrûddeve Belek tarafından ele geçirildiğinde iddiaya göre Morphia Türk gibi kamufle olup, kralın tutulduğu Harput garnizonuna gizlice sızlamaları için Ermenileri görevlendirmişti³⁷. O, 1124 yılında Baudouin'in serbest bırakılmasına giden görüşmelerde kesinlikle merkezi bir rol oynadı. Kuzey Suriye'ye doğru seyahat etti ve kralın fidyesine teminat olarak en küçük kızı Yveta'yı rehin bıraktı³⁸. Garip bir şekilde Morfia'nın ölüm tarihi sadece gün -1 Ocak- olarak bilinmektedir,³⁹ ancak 1129 yılından önce ölmüş olabilir. O, Kudüs'teki Josephat Layd kilisesinin türbesine defnedildi⁴⁰.

³⁰ Yazar burada daha önce Kral Baudouin ile Sicilya Kontesi Adelia arasında yapılan evlilik sözleşmesinde yer alan “Bu evlilikten bir çocuk olursa Krallığın vârisinin onun olması hem de ayrıca, eğer ki bu birliktelikten bir çocuk olmazsa Sicilya Kralı II. Roger'in Baudouin'in vârisi olması gerekmektedir.” durumunu annesine yapılan kötülükten sonra II. Roger tarafından yok sayıldığını vurgulamaktadır.(Ç.N.)

³¹ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s. 506.

Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s. 512-513; Fulcheri Carnotensis (Fulcher of Chartres), *Historia Hierosolymitana (1095-1127)*, s.616.

³³ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.437'de bu evliliği Joscelin de Courtenay'ın 1101 Haçlı Seferi ile Doğu'ya gelmeden önce olduğunu söyler.

³⁴ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s. 517.

³⁵ Matthew of Edessa, *Extraits de la Chronique de Matthieu d'Edesse*, Recueil des Historiens des Croisades,,Documents Arméniens, Vol. I, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres , Paris 1869, s.119.

³⁶ Fulcheri Carnotensis (Fulcher of Chartres), *Historia Hierosolymitana (1095-1127)*, s.635.

³⁷ Ermeni casusları kralın kaçışında kesinlikle rol oynamışlardır. Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.538-539; Morphia'nın katıldığı Orderic tarafından aktarılır; Orderic Vitalis, *Historia Ecclesiastica*, s. 250-251.

³⁸ Matthew of Edessa, *Extraits de la Chronique de Matthieu d'Edesse*, s.139.

³⁹ Kraliçe Melisende'in Mezmur'unun takvimine girişi ile ilgili olarak bkz; Hugo Buchtal, *Miniature Painting in the Latin Kingdom of Jerusalem with liturgical and paleographic chapters by Francis Wormald*, Oxford University Press, New York 1957, s. 124-126.

⁴⁰ Charles Kohler, “Chartes de l'abbaye de Notre-Dame de la Vallée de Josaphat en Terre Sainte (1108-1291) Analyse et extraits”, *Revue de l'Orient Latin*, Vol.7, Paris 1899, s.128, Bu, Melisende'nin 1129 Haziran'ındaki evliliğinden önce çizildi. Karşılaştırma için bkz; Eugene de Rozière, *Cartulaire de l'Église du Saint-Sépulchre de*

Ne Morphia ne de I. Baudouin'ın eşleri krallık yönetiminin halk işlerinde herhangi bir rol almadılar fakat II. Baudouin erkek çocuğu olmadığı için en büyük kızı Melisende'i kendi vârisi olarak seçti. Baudouin'ın iktidarının sonlarına doğru Melisende Kralın Kutsal Mezar Kilisesine yaptığı bir bağışa tanıklık etti ve statü olarak tüm din adamlarının da üzerinde bulunmaktaydı⁴¹. Yaklaşık aynı döneme ait bir diğer dokümanda ise Melisende kendisini *filia regis et regni Jerosilimitani haeres* olarak tanımlamaktadır⁴². Melisende deneyimli bir idareci olan Anjou Kontu V. Foulque ile evlendi ve Fransa Kralı VI. Louis tarafından kendisine eş olarak seçilen kont yetişkin oğulları olan bir duldu. Düğün 1129 whitsuntide⁴³ gününde sarayda yapıldı. Mayer II. Baudouin'ın Foulque'a aslında tek başına bir iktidar vaat ettiğini, Melisende'nin ise sadece kraliçe-eş olacağını ama Baudouin'ın kendisinin ölümünden sonra Foulque'un Melisende'yi boşayıp, ilk evliliğinden olan oğullarından birini vâris olarak atayacağından korktuğu için ölüm döşeginde iken anlaşma şartlarını değiştirip Melisende ile çocuk Baudouin'ı Foulque'la eş varis olarak belirlediğini iddia etmektedir. Tanığımız Willermus Tyrensis, evlilik anlaşmasının hükümlerini verdiği için bu iddia ikna edici değildir ve kralın ölüm döşegindeki istekleri ile bağdaşmamaktadır. Evlilik anlaşması göz önünde tutulduğunda, Baudouin'ın Melisende'yi iktidarın dışında tutmak istemesini destekleyecek hiçbir şey yoktur. Veraset meselesinde Baudouin'ın niyetinin en önemli göstergesi. 1130-31 yıllarında kendisi tarafından Kutsal Mezar Kilisesi'ne yapılan bir bağıştır. Burada kendisi ile birlikte Foulque ve Melisende'yi de zikretmektedir ve bu Baudouin'ın onlara evliliklerinden itibaren müşterek-idareci olarak davrandığı anlamına gelmektedir⁴⁴. 1130 yılında Melisende geleceğin III. Baudouin'ını doğurdu ve böylece veraset kralın 21 Ağustos 1131'teki ölümünden önce garantiye alınmış oldu. Haçlı Devletlerinde önemli bir festival olan, Kutsal Haç Gününde, 14 Eylül'de Melisende ve Foulque Kutsal Mezar Kilisesi'nde taçlandılar⁴⁵.

Babasının ölümünden sonra Melisende, evvelce ele geçirdiği iktidardan faydalanmadı: Melisende Foulque'un iktidarının ilk beş yılında herhangi bir kamu işinde Foulque ile beraber zikredilmedi. Mayer'in ikna edici bir şekilde 1134'te olduğunu iddia ettiği Yafa Kontu II. Hugue de Puiset'in isyanı, bu periyotta meydana geldi. Bu meşhur olayın (cause celebre) aslı sadece Willermus Tyrensis vasıtasıyla bilinmektedir. Kral, kraliçe ile ilişkisi olduğunu düşündüğü için Hugue'den ciddi şekilde nefret etmekteydi. Kısa bir zaman sonra Hugue'ün üvey oğlu onu mahkeme önünde hainlik ile suçladı ve Hugue Yafa'ya inzivaya çekildi; Askalanlı Müslümanlarla ittifak yaptı ve kendisine karşı gönderilen kraliyet ordusuna meydan okudu. Barış, kraldan hafif hükümler elde eden patrik vasıtasıyla sağlandı: Asiler üç yıl boyunca sürgünde kalıp bu sürenin sonunda geri dönebilecekler ve iktidarlarını yeniden alabileceklerdi. Fakat Hugue ayrılmadan evvel, kendisine başarısız bir suikast girişimi yapıldı. Asla ispat edilemese de genel olarak kralın yaptırdığına inanılıyordu. Hugue daha sonra Apullia'ya gitti, anlaşmanın şartı olan süre dolmadan önce orada öldü. Fakat kraliçe Hugue'e

Jérusalem Collection des documents inédits sur l'histoire de France, s. 85-86'da II. Baudouin'ın Morphia'nın ruhunun affedilmesi için Akka Limanındaki bazı hacıların gümrük vergilerini ödediği aktarılmıştır.

⁴¹ Eugene de Rozière, *Cartulaire de l'Église du Saint-Sépulchre de Jérusalem Collection des documents inédits sur l'histoire de France*, s.81-83. Bu 1128 tarihli dördüncü tarih girişi, kesinlikle yanlış yazılmış. Patrik Stephen bu vesileyle hazır bulunduğu ve göreve yalnızca 1128'de geldiği için, yeni yıl hesaplamasının 25 Mart'ta başladığı ve modern tarzdaki belgenin 1129 Mart tarihli olması gerektiği anlaşıyor.

⁴² Charles Kohler, "Chartes de l'abbaye de Notre-Dame de la Vallée de Josaphat en Terre Sainte (1108-1291) Analyse et extraits", s.128.

⁴³Paskalyadan sonraki yedinci pazar

⁴⁴Eugene de Rozière, *Cartulaire de l'Église du Saint-Sépulchre de Jérusalem Collection des documents inédits sur l'histoire de France*, s.80-81. Evlilik anlaşması için bkz; Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.594: Ölen Kralın istekleri için bkz; Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.601-602; Bkz; Hans Eberhard Mayer, "Studies in the History of Queen Melisende of Jerusalem", s.99-102.

⁴⁵ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s. 608-609.

yapılan muameleye ve kendi onuruna edilen hakarete aşırı şekilde kinlenmişti. Bunun bir sonucu olarak da kralın destekçileri, yaşamlarını korku içinde sürdürdüler hatta kral bile Kraliçenin maiyeti arasında kendini güvende hissetmemektedir. Sonuç olarak Foulque ve Melisende arasında barış sağlandı ve Willermus Tyrensis kralın eşinin bilgisi olmaksızın, önemsiz konularda bile inisiyatif almaya yeltenmediği sonucuna varmaktadır⁴⁶.

Mayer, bu hikâyedeki aşk faktörünü hesaba katmakta kuşkusuz haklıdır. Eğer ki Foulque mağdur bir eş olsaydı, kilisenin başını çektiği kamuoyunun güçlü bir bölümü ondan taraf olurdu ama kraliyet veraseti ile ilgili duyulan tasadan dolayı ondan değil kraliçeden yana oldular. Mayer doğru olarak Kralın destekçileri arasındaki anlaşmazlığı bir kavga olarak görür ve bunlar, kraliçeye II. Baudouin'ın kızı olduğu için sadakatlerini sürdürmektedirler. Melisende'nin ikinci dereceden kuzeni ve kraliyet ailesine kan bağı olan tek büyük asil Hugue de Puiset kraliçenin partisinin en tabii lideriydi⁴⁷. Asiller arasında bariz şekilde büyük bir dargınlık vardı ve kilise hemen hemen kraliçenin tarafında bulunuyordu. Ben Foulque'un evlilik sözleşmesi şartlarını yerine getirmeye çalıştığına ve yaşlı kralın ölürken kendi isteklerini bir kenara koyduğuna dair Mayer'in iddialarını ikna edici bulmuyorum çünkü yapılan iki anlaşmanın farklı olmadığını düşünmekteyim. Fakat doğru olan yorum hangisidir? Netice aynıdır: Foulque Melisende'yi yönetimden dışlamıştır⁴⁸. Bu sadece basit bir protokol meselesi değil ayrıca da bir iktidar meselesidir. Kraliçe devlet işlerinde etkin bir güce sahip olmasaydı, destekçilerine atamalar ve toprak bağışlarıyla karşılık veremezdi. Hugue'un isyanı başarısız oldu çünkü o, sarazenlerle ittifak kurmak gibi taktiksel bir hata yaptı ama bu noktada Melisende ilk defa önemli bir iktidar girişimi gösterdi. O, kendi destekçilerini, özellikle de din adamlarını topladı, asi kont için hafif hükümler taşıyan bir anlaşma elde etti. Evlilik anlaşması ihlal edilmeye kalkışıldığında hayat kral için öylesine sıkıcıydı ki mecbur bırakılan kral, Melisende ile müşterek yönetimi kabul etti.

Foulque ve Melisende'nin barışması 1136 öncesinde, küçük oğulları Amaury doğmadan oldu⁴⁹. Bundan sonra kraliçe, Kudüs Krallığı ile alakalı resmi belgelerde devamlı olarak eşi ile birlikte zikredilmeye başlandı⁵⁰. 1138'li yıllarda Melisende'nin uyguladığı himayenin derecesi göz alıcı olarak ifade edilebilir. Melisende'nin üç kardeşinden Alice, babası hayatta iken Antakya Prinkepsi II. Bohemond ile, Hodierna ise Foulque'un iktidarının başlarında Trablus Kontu II. Raymond ile evlenmişti fakat en küçük kardeşi Yveta. St. Anne'de rahibe idi. Melisende kralın kızı olarak onun basitçe kilise korosunda ilahi söyleyen bir kız olmasının uygun olmayacağını düşünmekteydi ve Yveta ilerde yaşlandığında burada başrahibe olabilsin

⁴⁶ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.627-633; Tarihendirme için bkz; Hans Eberhard Mayer, "Studies in the History of Queen Melisende of Jerusalem", s.104-106.

⁴⁷ 1129 yılı içinde Hugue de Puiset, Melisende'den hemen sonra II. Baudouin'in bir ayrıcalığına tanık oldu. Charles Kohler, "Chartes de l'abbaye de Notre-Dame de la Vallée de Josaphat en Terre Sainte (1108-1291) Analyse et extraits", s.128.

⁴⁸ Eberhard Mayer, "Studies in the History of Queen Melisende of Jerusalem", s.102-113. Mayer'in, Foulque'ın Melisende'yi reddetmek ve ilk evliliğinden olan küçük oğlu Elias lehine III. Baudouin'in hak iddialarını bir kenara bırakmak isteyebileceğine dair görüşünü destekleyecek hiçbir kanıt bulamıyorum. O, Melisende'yi sadece eş statüsüne düşürmeyi istemiş görünüyor.

⁴⁹ Foulque 1143 yılında öldüğünde Amaury yedi yaşındaydı. Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s. 702.

⁵⁰ Bunlardan ilki, Bethgibelin'in(Beyt Jibrin ([Arapça](#) : بيت جبرين , *Beit Jibrin*), Filistin kenti Hebron'un 21 kilometre (13 mil) kuzeybatısında bulunan Arap köyü) 1136'da hastaneye vakfedilmesiyle ilgilidir. *Cartulaire Générale de l'Ordre des Hospitaliers de St.-Jean de Jérusalem (1100-1310)*, ed. Joseph Delaville Le Roulx, 4 Vols, Daupeley-Gouverneur, Paris 1894-1906, Vol. I, Sayı 116. Mayer'in belirttiği gibi, Antakya idarecisi olarak yayınladığı belgelerde Melisende'nin Foulque ile ilişkisi yoktur. Hans Eberhard Mayer, "Studies in the History of Queen Melisende of Jerusalem", s.109-110.

diye Bethany Manastırı'nı inşa etti⁵¹. Son kazı çalışmaları, Bethany'deki inşâ faaliyetlerinin geniş ölçeğini ortaya çıkarttı⁵². Kiliseye bir kraliyet manastırına uygun olacak şekilde Eriha'nın⁵³ bereketli ovası dâhil, büyük bağışlar yapıldı. Kraliçe ayrıca manastıra değerli mobilyalar ve dini gereçler de temin etti, çünkü Melisende manastırın "krallık içindeki zengin herhangi bir kadın ya da erkek cemaatinden aşağı olmamasını" istiyordu⁵⁴.

Sonraki yıllarda Foulque'un yaşamında Melisende'in müşterek-idareci olduğu doğru bir tanımlamadır ve 1138 itibarıyla çocuk Baudouin bazı işlerde anne-babası ile zikredilmeye başlanmıştı⁵⁵. Melisende'den evvel hiçbir kadın krallıkta iktidarı ele geçirmemi ama Melisende gittikçe güçlendi. Foulque 1143'te, bir av kazasında öldü. Melisende yaşlı olması gerektiği için bir matem gösterisi yaptı ve daha sonra idareyi üzerine aldı. III. Baudouin sadece onüç yaşındaydı ve Melisende çoğunlukla oğlu adına hareket ettiğini söylüyordu. Bu Melisende'in olmasını düşündüğü bir pozisyon değildi; zaten Willermus Tyrensis de Melisende'in nâibe olarak hareket ettiğine inanmaz; o, '*reseditque regni potestas penes dominam Melisendem, Deo amabilem reginam, cui jure hereditario competebat*' diye yazmaktadır⁵⁶. Melisende nâibe değil, hükmeden bir kraliçedir.

III. Baudouin ve Melisende 1143 Noelinde taçlandılar⁵⁷. Çocuk Baudouin'ın annesi ile beraber zikredilmesi, feodal toplumlarda devletin başı olarak bir erkeğin bulunmasına yönelik kamuoyu gücünü göstermektedir ama Baudouin hala reşit olmadığı için iktidar kraliçenin elindeydi. Melisende cinsiyeti sebebiyle bir orduyu komuta edemezdi bu sebeple yakın bir zamanda Batı'dan gelen kuzeni, Manasses of Hierges'i askeri konularda kral adına vekâlet etmesi için konnetabl olarak atadı⁵⁸. Bu yolla Melisende kendi kraliyet otoritesini zayıflatabileceği için tüm yetkiyi bir kişiye vermekten kaçınılmaktaydı. Melisende'in onüç yaşındaki bir çocukla müşterek-yönetici olmaktan başka alternatifi yoktu ama o tedbirli davranmaktaydı. Çağdaş kaynaklar Melisende'in 1145'te Baudouin reşit olduğunda iktidardan çekilmeye dair hiçbir işaret göstermemesine şaşırırlar.

Baudouin ve Melisende arasında yükselen tansiyonu anlatmak gereksiz olacaktır çünkü Mayer konuyu en ince ayrıntısına kadar ele almıştır⁵⁹. İkisi arasındaki gerginlik 1150 civarında

⁵¹ Eugene de Rozière, *Cartulaire de l'Église du Saint-Sépulchre de Jérusalem Collection des documents inédits sur l'histoire de France*, s.60-65. Bethany kutsal kabir kanunlarına tabî idi. 1138'de Yveta henüz on sekiz yaşındayken, prenses yerine geçebilsin diye yaşlı bir başrahibe atandı.

⁵² Sylvester. J. Saller, *Excavations at Bethany (1949-1953) Publications of the Studium Biblicum Franciscanum No.12*, Fransiscan Press, Jérusalem 1957.

⁵³ Metinde Jericho olarak geçen günümüzde Eriha adıyla bilinen, Batı Şeria'da Ürdün Nehri yakınında yer alan tarihi yerleşim yeri. Haçlılar zamanında da önemli bir merkez olan şehir ve Tavahin es-Sukkar(Şeker Değirmenleri) bölgesi Haçlılara ait şeker üretim tesisi kalıntılarını barındırmaktadır. (Ç.N.)

⁵⁴ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s. 699-700.

⁵⁵ Örnek olarak bkz; Eugene de Rozière, *Cartulaire de l'Église du Saint-Sépulchre de Jérusalem Collection des documents inédits sur l'histoire de France*, s.58-60; Arthur Marsy, "Fragment d'un cartulaire de l'Ordre de St.-Lazare en Terre Sainte", *Archives de l'Orient Latin*, 2 Vols, Imprimerie de L'institut Royal des Sourds-Muets, Paris 1884, Vol. 2, s.124.

⁵⁶ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s. 702 Foulque'in ölüm tarihi 1142'dir ancak III. Baudouin'in on üçünde olduğunu belirttiğinden, 1143'te öldü. Melisende ve Folque, 1129 yılındaki Pentcost'a(Hamsin Yortusu, Hristiyanlıktaki başlıca bayramlardan biri. Tarihi yıllara göre farklılık gösterip genelde Mayıs veya Haziran aylarına denk gelir. Paskalya'dan yedi hafta sonra, 50. günde kutlanır.) kadar evli değillerdi [Whitsun yani Pantecost o yıl 2 Haziran'da denk düştü], bu nedenle Baldwin Mart 1130'dan daha önce doğmuş olamaz.

⁵⁷ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s. 707.

⁵⁸ 1144 yılında Kraliyet gücünü Urfa'ya (Edessa) yardımı götürdüğünde görevdeydi. Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s. 710.

⁵⁹ Hans Eberhard Mayer, "Studies in the History of Queen Melisende of Jarusalem", s.114-166.

Melisende'in belgelerde oğlunun adını zikretmemeye başlamasıyla net bir şekilde açığa çıktı⁶⁰. Kraliçenin idaresi ile ilgili hiçbir şikâyet bulunmuyordu: görünüşe göre Melisende iyi danışmanlara sahipti ve bilgece yönetiyordu; fakat Baudouin ve destekçileri aslında onun iktidarı Baudouin ile paylaşmamasına ve bağımsız kararlar alınmasına izin vermemesine güceniyorlardı. Kral Konnetabl Manasses'i annesini kendisinden soğutmakla suçlamaktaydı ve mesele 1152'de Baudouin'ın Kutsal Mezar Kilisesi'nde annesi olmaksızın taçlanmak istemesiyle bir krize dönüştü. Patrik Fulcher bu isteği kabul etmedi ve bu sebeple 31 Mart Pazartesi, paskalya gününde kral resmi tören alayı ile Kudüs'e doğru ilerledi. Muhtemelen patrik Baudouin'ın saray mücevherlerini kullanmasına izin vermediği için o, kraliyet iktidarının sembolü olarak defneden bir çelenk takmıştı⁶¹.

Baudouin daha sonra yüksek mahkemeyi topladı ve krallığın annesi ile kendi arasında bölüştürülmesini istedi. Küçük krallık askeri kaynaklarını sadece tek komuta altında toplayarak iyi bir savunma ile varlığını sürdürebildiği için bu hukuki olarak sorumsuzca bir istektir. Melisende belki de bu önerinin devlete bir iç savaştan daha az zararlı olduğunu düşündüğü için kabul etti. Kraliçe Samaria ve Judea'yı kontrolüne alırken Baudouin de kuzeyi aldı⁶². Melisende o zamanlarda güzel bir şekilde iktidardan çekilmediği için çoğunlukla eleştirilir ama onun kendi davranışlarını ne şekilde meşrulaştırdığını görmek zordur. Belli ki Melisende din adamları ve güney lordlarının çoğunluğu tarafından desteklenmekteydi. Melisende nâib değildi, varis olduktan sonra büyük çoğunluğu ele geçirince iktidara inatla tutundu. Krallıkta ikili yönetim kabul edildi, Melisende oldukça iyi yönetti ama oğlu deneyimsizdi ve şimdiye kadar devlet işlerinde çok az bir varlık gösterebilmişti. Krallığın en önemli meselesi iç savaş önlemektir ve bu yüzden Melisende Baudouin'ın isteğini kabul etti, kuzey baronları da onu destekledi.

Mayer'in bu durumun sadece birkaç hafta sürdüğüne dair iddiası kesinlikle doğrudur.⁶³ Kral kuzeye çekildi ve bir ordu toplayıp annesinin topraklarının yarısını işgal etti. Konnetabl mağlup oldu ve görevden alındı, Nablus ele geçirildi ve Baudouin Kudüs halkı tarafından kabul edildi. Melisende muhtemelen, kral şimdilerde devletin ihtiyaç duyduğu güçlü bir general portresi çizdiğinden ve devam edecek iç savaşın düşmana avantaj sağlamasından korkulduğu için vassallarının büyük çoğunluğu tarafından terk edildi. Fakat Melisende'in taraftarlarından bazıları özellikle Kudüs kale muhafızı Rohard the Old, Philip of Nablus ve küçük oğlu Yafa Kontu Amaury ona sadık kaldılar. III. Baudouin kuşatmayı sürdürürken kraliçe ve destekçileri kendilerini Davud Burcuna kapatmışlardı. Oğlunun, annesi ve kardeşine karşı savaşarak sergilediği gayri ahlaki davranış, isimsiz bir arabulucunun belki de bir din adamının araya girmesi ile sonlandırıldı. Böylesine eşit olmayan şartlar karşısında kazanma şansı olmayan Melisende'in, Bethany Manastırı'nda kardeşi ile birlikte haysiyetiyle bir yaşam sürdürmesine izin verileceği umulabilir ama o, çok daha iyi şartlar elde etti: Nablus şehri ve civar topraklar, ömrü boyunca kraliçeye verildi ve kral, barışı bozmayacağına dair yemin etti⁶⁴. Bu durum kraliçenin savaşı kaybetmesine rağmen hala güçlü müttefiklerinin olduğunu, on altı yıllık iktidarı boyunca hâkimiyetini etkin bir şekilde kullandığını göstermektedir. Patrik ve kilise daima onun tarafındaydı ve bu yüzden şimdilerde on altısında olan oğlu, taht için gelecekte varis olarak farz ediliyordu.

⁶⁰ Arthur Marsy, "Fragment d'un cartulaire de l'Ordre de St.-Lazare en Terre Sainte", s.129, 10. Satır, ayrıca s.130-131; Eugene de Rozière, *Cartulaire de l'Église du Saint-Sépulchre de Jérusalem Collection des documents inédits sur l'histoire de France*, s.90-92, Eugene de Rozière, *Cartulaire de l'Église du Saint-Sépulchre de Jérusalem Collection des documents inédits sur l'histoire de France*, s.87-89.

⁶¹ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.781.

⁶² Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.781.

⁶³ Hans Eberhard Mayer, "Studies in the History of Queen Melisende of Jerusalem", s.166-171

⁶⁴ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.781-783.

Kraliçenin girişimleri, onun bundan sonra hemen tükenmemiş olduğunu göstermektedir. Kral, Nureddin idaresinin gittikçe güçlendiği Kuzey Suriye hakkında kaygılıydı. Antakya, Raymond de Poitiers'in 1149'da ölmesinden bu yana dul kuzeni Constance tarafından yönetilmekteydi ve Baudouin, devlete yeni bir askeri lider sağlamak için onun yeniden evlenmesini istiyordu. Kral şimdilerde, Kudüs Krallığı'nın tek sorumlusu olduğundan bu ihtiyaç oldukça acıldı ve bu sayede kuzeydeki felaketten, daha önce yaptığından daha kolay bir şekilde kurtulabilirdi. Bu yüzden Baudouin, 1152 yazı başlarında, Haçlı Devletleri büyük meclisini Trablus'ta toplantıya çağırdı.⁶⁵ Bu toplantıya, Antakya prensesi, üst düzey din adamları ve devlet baronları, Trablusşam yüksek mahkemesi ve kralın baş vassalları katıldı. Ayrıca kraliçe Melisende de Trablusşam'a geldi. Sözde o, kardeşi kontes Hodierna ve Trablus Kontu II. Raymond'un evlilik sorunlarını düzeltmek maksadıyla oraya gitmişti. Kraliçenin kız kardeşini ziyaret etmesi engellenemeyeceği için bu akıllıca bir hareketti. Orada bulunan Melisende, gündemdeki asıl konu yeğeni Antakya prensesi Constance'ın evliliği olduğundan, o kurula davet edilmek zorundaydı. Ne kurul ne de kraliyet teyzeleri -Melisende ve Hodierna, Constance'ı yeni bir eş seçmek hususunda ikna edebildi: Melisende Trablusşam Kontu ve eşini barıştırma girişimlerinde de başarısız oldu. Konsilden çok kısa bir süre sonra kont bir haşhaşi fedaisi tarafından öldürüldü ve Hodierna genç oğlu III. Raymond adına Trablusşam nâibesi oldu. Kontun cenaze merasiminden sonra III. Baudouin annesine kendi topraklarına kadar eşlik etti. Melisende konsüle katılarak kuzey Suriye'deki güçlü nüfuzunu gösterdi. Bundan sonra kral Trablusşam ve Antakya üzerindeki ölçülü tedbirlerini korumak ve yetişkin bir erkek idareci yokluğundan Haçlı devletlerinin kuzeyini daha çekici yapan ve giderek artan Nureddin tehdidine karşı koymak istediğinden göstermelik olarak annesine saygılı davranmak zorundaydı. Çünkü Trablusşam nâibesi annesinin kardeşi ve Antakya nâibesi de onun yeğeniydi. Bundan dolayı Baudouin tarafından Melisende'ye yapılacak sert bir muamele kral ve kuzey devletleri arasındaki tansiyonun yükselmesine sebep olabilirdi⁶⁶.

Gerçekten Mayer'in gösterdiği gibi kral annesinin her davranışına dışa karşı büyük saygı göstermeye devam etti. Anne-oğul arasında hemen hemen iç savaşa gidecek gibi görünen soğuk bir dönem oldu ve bu süreç boyunca kral iktidarın sadece kendinde olduğunu öne sürdü. Fakat Baudouin önce askeri bir lider olarak kendi pozisyonunu 1153'te Askalan'ı zapt ederek kuvvetlendirdi ve annesiyle barış yaptı. Melisende 1154'ten bu yana pek çok kamu işinde oğluyla ortak hareket ediyordu ve ayrıca da Baudouin Melisende'in tek başına hüküm sürdüğü dönemlerde oğlunun idaresinden soğutmak için yaptığı tüm bağışları da onaylamıştı⁶⁷. Toprakların devri konusunda olduğu gibi, Melisende'in Nablus'a çekildikten sonra bile devletin iç işlerine müdahalesi sınırlı değildi. Örneğin 1156'da kral Pisalı tüccarlarla barış yaptı: *consessione Melisendis reginae matris...meae*.⁶⁸ 1157 yılında Baudouin Antakya üzerine bir müdahaleye gittiğinde Melisende askeri bir inisiyatif aldı. Willermus Tyrensis'e göre Ürdün'ün ötesindeki Giliad topraklarını kontrol eden çok önemli el-Habis mağara-kalesi, kraliçe

⁶⁵ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.790. Melisende'nin ifadesinin ardından bu olayı aktarır ancak tarih vermez. Bu nedenle bazı bilim adamları, Trablus meclisini iç savaştan önce toplandığını belirtirler. Örneğin, çalışmasının bir kısmında Kuzey Suriye'de 1152'den önce meydana gelen olayları ilgili bir bölümünde aktaran Steven Runciman, *A History of the Crusades*, 3 Vols, Cambridge University Press, Cambridge 1951-1954, Vol.2, s.333. Mayer'in verdiği tarihi kabul ediyorum, çünkü yakın zamanda keşfedilen bir delil ışığında verdiği gerekçeler ikna edici. Jonathan Riley-Smith, "The Templars and the Castle of Tortosa in Syria: an unknown document concerning the acquisition of the fortress", *English Historical Review*, Vol. 84, 1969, s. 278-288. Mayer'in tarihi de ikna edici çünkü Baudouin, tek yönetici olmasaydı bir genel kurul toplayacak konumda olamazdı. Hans Eberhard Mayer, "Studies in the History of Queen Melisende of Jerusalem", s.160.

⁶⁶ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.789-792.

⁶⁷ Hans Eberhard Mayer, "Studies in the History of Queen Melisende of Jerusalem", s.172-175

⁶⁸ *Documenti sulle relazioni delle città toscane coll'Oriente cristiano e coi Turchi fino all'anno 1531*, ed. Guiseppe Müller, *Documenti Degli Archivi Toscani* 3, Florence 1879, Vol.5, s.6-7.

Melisende'nin planları ve gayretleri sayesinde Müslümanlardan geri alındı⁶⁹. Aynı yıl Kudüs patriği Fulcher öldü ve O'nun yerine Amalric of Nesle atandı; bunun kralın üvey kardeşi Flanders Kontesi Sibylle'in ve yine kralın teyzelerinden biri, belki de Bethany başrahibesinin müdahalesiyle gerçekleştirildiği düşünülebilir. Tekrarlarsak bu büyük önemli atama kral tarafından değil kraliçenin çevresi tarafından kararlaştırıldı⁷⁰.

30 Kasım 1160'da Melisende'nin onayı ile oğlu Amaury tarafından Kutsal Mezar Kilisesi'ne bir bağış yapıldı⁷¹. Bundan çok kısa bir süre sonra Melisende felç geçirdi, hafızası zayıfladı ve devlet işlerinde artık daha fazla rol alamadı. Kız kardeşleri Trablusşam kontesi ve Bethany baş rahibesi birkaç ay boyunca onunla ilgilendiler. Melisende 11 Eylül 1161 yılında öldü ve annesi gibi Lady of Josephat tapınağına defnedildi⁷². Onun vasiyetlerinden biri Kraliçe Morfia'nın kızına yakışır şekilde mal varlığının Ortodoks Saint Saba Manastırı'na bırakılmasıydı⁷³.

Melisende hayatı boyunca kilisenin en büyük hamisiydi. Bethany Manastırı'nı kurmasına ek olarak ayrıca Kutsal Mezar Kilisesi, Lady of Josephat, Teplum Domini, Hospital Tarikatı, Saint Lazarus'un cüzzamlılar hastanesi ve Saint Samuel'e de bağışlar yapmıştı⁷⁴. Willermus Tyrensis gibi bir din adamının dindar kraliçenin ebedi kurtuluşunun kesin olduğunu düşünmesi hiç de şaşırtıcı değildir⁷⁵. Melisende'in adıyla özdeşleşen ve şimdilerde British Museum'da bulunan Psalter onun güzel sanatlara olan ilgisinin bir kanıtıdır. Psalter'in Foulque hayatta iken kraliçe için hazırlandığını iddia eden Buchtal; eserde Bizans, Batı ve Kuzey İtalya geleneksel süsleme sanatının izlerini keşfetmiştir. Buchtal buradan 12. Yüzyılın ikinci çeyreği boyunca Kudüs'te gelişen köklü bir manastır yazıhanesi bulunduğu ve herhangi bir zorluk olmadan kraliyet el yazması grand de lûx'ün bir komisyon tarafından yüklenildiği⁷⁶ sonucunu çıkarmıştır.

Melisende, kendinden önce herhangi bir kadının devlet işlerine dâhil olduğuna dair bir örnek olmamasına rağmen, otuz yıldan fazla krallıkta oldukça önemli bir güç gösterecek kadar kudretli bir kadındı. Willermus Tyrensis onu “ çok bilge bir kadın, devlet işlerinde hemen her konuda çok tecrübeli, kadın olmasına rağmen önemli işleri yüklenip, başarabilen biri” olarak tanımlar. Ayrıca Melisende 12. Yüzyıla takılmış koruyucu bir halka gibidir. Ancak bununla birlikte bazıları elbette bu düşünceye katılmayacaklardır, “en ünlü prenses olmaya çabaladıği...

⁶⁹ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.851

⁷⁰ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.854; Kralın adı geçen teyzesi Hodierna of Tripoli'de olabilir.

⁷¹ Eugene de Rozière, *Cartulaire de l'Église du Saint-Sépulchre de Jérusalem Collection des documents inédits sur l'histoire de France*, s.115-17.

⁷² Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.867, 877.

⁷³ Eugene de Rozière, *Cartulaire de l'Église du Saint-Sépulchre de Jérusalem Collection des documents inédits sur l'histoire de France*, s.256, 262-268.

⁷⁴ Holy Sepulchre: Eugene de Rozière, *Cartulaire de l'Église du Saint-Sépulchre de Jérusalem Collection des documents inédits sur l'histoire de France*, s.58-60, 87-89; Josaphat; Henri François Delaborde, “Chartes de la Terre Sainte provenant de l'abbaye de Josaphat”, s.80-84; *Templum Domini*: Ferdinand Chalandon, “Un diplôme inédit d'Amaury Ier roi de Jérusalem en faveur de l'Abbaye du Temple-Notre-Seigneur (Acre, 6-11 Avril 1166)”, *Revue de l'Orient Latin*, Vol.8, 1900-1901, s. 311-317; Hospital: *Cartulaire Générale de l'Ordre des Hospitaliers de St.-Jean de Jérusalem (1100-1310)*, Vol.1, C.175, 191, 244; Saint Lazarus: Arthur Marsy, “Fragment d'un cartulaire de l'Ordre de St.-Lazare en Terre Sainte”, s.130-131, 135; Saint Samuel's: Hans Eberhard Mayer, “Sankt Samuel Auf Dem Freudenberge Und Sein Besitz Nach Einem Unbekannten Diplom König Balduins V, *Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken Band (QFIAB)* Vol.44, 1964, s. 35-71

⁷⁵ ‘Sepulta est autem inclytæ recordationis domina Milissendis, angelorum choris inferenda, in valle Josaphat’, Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.877.

⁷⁶ Hugo Buchtal, *Miniature Painting in the Latin Kingdom of Jerusalem with liturgical and paleographic chapters by Francis Wormald*, s.14.

Melisende'in krallığı erkek selefleri kadar eşit haklara sahip olduğunu düşünerek kabiliyetli bir şekilde yönettiği" gibi⁷⁷.

Melisende öldüğü zaman, Kudüs'te hâlihazırda bir kraliçe vardı. 1157 yılında Yüksek Mahkeme kralın evliliğini tartıştı ve sonuç olarak Bizans'tan bir gelin istemeye karar verildi. Manuel Comnenos'un büyük bir çeyiz vereceği umuluyordu ve Kudüs'te olağanüstü bir şekilde para sıkıntısı vardı; fakat ayrıca da Manuel'in Haçlılara Nureddin karşısında askeri yardımda bulunacağı umuluyordu⁷⁸. III. Baudouin'in elçileri, Konstantinopolis'te aylarca bekletildi. Bizans İmparatoru Haçlıların zannettiğinden daha da az zengindi: teklif edilen evlilik imparatora pahalıya mal olacaktı ve askeri bir sefer ile taçlandırılmadıktan sonra bir değeri olmayacaktı. İmparator, Sicilya Normanlarının saldırısından korktuğundan 1157'de Doğu seferi için ordusunun başına geçemedi fakat 1158'de durum değişti çünkü Sicilyalılar ortak düşmanı Frederick Barbarossa'ya karşı, Bizans ile üç yıllık ateşkes imzaladılar⁷⁹. III. Baudouin'in elçileri ile müzakereler yapıldı ve daha sonra bu görüşmeler ileriye taşındı. Sebastokrator Isaakios'ın kızı, İmparator'un yeğeni Theodora gelin olarak seçildi ve 1158 yazı sonunda Konstantinopolis'ten ayrıldı⁸⁰. Evlilik Frankların tüm beklentilerini karşıladı: İmparator Nureddin ile savaşmak için Suriye'ye ordu yolladı⁸¹; geline 100.000 altın *hypereroi* çeyiz, 14.000 *hypereroi*'den fazla bir çeyiz daha ve düğün masrafları için 10.000 *hypereroi* verdi. Ayrıca da on ikisinde olan Theodora'nın bahsedilmeyen bir artısı, sıradışı güzelliği vardı. Elbette imparator da kendi şartlarını sundu: gelin krallığın en büyük şehri Akkâ'yı Baudouin'dan yüzgörümlüğü olarak alacak, dul kalsa bile ömrü boyunca burayı elinde tutacaktı⁸² ve kral da emin olunması için, Antakya Prinkepsliği'nin Bizans'a tabî olduğunu kabul ettiğine dair samimi bir şekilde ant içecekti⁸³. Theodora oraya ulaşınca, Kudüs'e götürülüp merasimle kutsandı ve kralla evlenmeden önce taçlandı. Önceki hayat tarzı pek çok konuda önemli skandallarla dolu olan Baudouin, karakterini değiştirdi ve görünüşe göre mutlu bir evlilikleri oldu⁸⁴.

Haçlılar ve Bizans ittifakı, her iki tarafında umduğu şeyleri gerçekleştirdi: Manuel, Nureddin tehdidine karşı, ihtiyatlı bir askeri güç gösterisi yaptı ve Antakya'da Bizans hâkimiyeti tanındı. Fakat Theodora, bu ittifakın devamı için liderler açısından politik olarak bu kadar önemli olmasına rağmen, Haçlı Devletlerindeki iktidarını resmi olmayan işlere harcayarak tadını çıkarttı. Theodora'nın kralın resmi işleriyle alakadar olması normal bir şey değildi ama bu tartışmaya açıktır çünkü Melisende güçlü bir karaktere sahip olduğundan devlet işlerine karıştı ve oğlu bundan dolayı eşleriyle devlet işlerini herhangi bir şekilde paylaşma konusunda isteksizdi. Theodora'nın kral ile zikredildiği sadece iki belge vardır: bunlardan biri Akkâ'daki şeker tarlaları ile ilgilidir ve Akkâ kendisine çeyiz iktâî olduğu için muhtemelen kraliçenin onayı gerekmiştir;⁸⁵ diğeri de 31 Temmuz 1161'de kral tarafından Nablus topraklarını Outre-Jordan'ın büyük fiefi ile değiştirmek için Philip of Milly ile yapılan düzenleme bildirisi.

⁷⁷ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.707

⁷⁸ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.846

⁷⁹ Ferdinand Chalandon, *Les Comnènes. Études sur l'empire byzantin au XIe et XIIe siècle. I. Essai sur le règne d'Alexis Ier Comnène (1081-1118). II. Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel Ier Comnène (1143-1180)*, Picard, Paris 1912, 2, s.380-381

⁸⁰ Tyre'a Eylül 1158'de ulaştı. Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.857-858; Ferdinand Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel Ier Comnène (1143-1180)*, s.441.

⁸¹ Gregory the Priest, *Continuation of the Chronicle of Matthew of Edessa*, Recueil des Historiens des Croisades, Documents Arméniens, Vol. I, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 1869, s. 186.

⁸² Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.858

⁸³ Bu, William of Tyre tarafından kaydedilmemiştir ancak Papaz Gregory'de bulunmaktadır. Gregory the Priest, *Continuation of the Chronicle of Matthew of Edessa*, s. 189.

⁸⁴ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.858.

⁸⁵ Sebastiano Pauli, *Codice Diplomatico Del Sacro Militare Ordine Gerosolimitano Oggi di Malta*, 2 Vols, Lucca 1733-1737, 1, s.50-51.

Bunun ise tüm kraliyet ailesi üyelerini, kraliçe, kralın kardeşi Amaury, kralın teyzesi Trablusşam Kontesi Hodierna ve O'nun çocukları III. Raymond ve Melisende dâhil herkesi ilgilendirmesi ne kadar önemli bir mevzu olduğunu gösterir. Kraliçe Melisende ölüyordu; O'nun Nablus'taki toprakları yeniden krallığa bağlanacaktı ve eğer diğer büyük toprak sahipleri sayılmazsa, Samariye'nin tamamı kraliyet topraklarının bir parçası olacaktı⁸⁶. Theodora görünüşe göre özgürlüğünün tadını kendi topraklarında çıkarıyordu: o 1161'de yılında Richard the Englisman adlı bir kapıcıya, eşinin bilgisi olmaksızın Akka'da bir mesken tesis etti⁸⁷.

Theodora, eşine para, prestij, politik açıdan güvenlik ve mutlu bir evlilik getirdi fakat belki de gençliği nedeniyle hiç çocuk doğuramadı. Baudouin 1163⁸⁸ Şubatında ölüp Theodora dul kaldığında sadece 17 yaşındaydı. Theodora Akka'ya çekildi ve Kudüs'ün ilk dul kraliçesi olan Theodora sadece birkaç yıl kraliçe olarak kaldı.

III. Baudouin'ın yerine, üçüncü dereceden kuzeni Edessa Kontu II. Joscelin'in kızı Agnes de Courtenay ile evlenen Amaury, 1157 yılında geçti⁸⁹. Agnes dul bir kadındı: ilk eşi Maraş Senyörü Renaud, 1149 yılında Antakya Prinkepsi Raymond ile beraber savaşta öldürülmüştü⁹⁰. Agnes'in o zamanlar kaç yaşında olduğu bilinmemektedir ancak kilise kanununa göre kızların evlenebilmeleri için 12 yaşında olmaları gerektiğinden, Agnes 1136 yılında doğmuş olabilir ve bu nedenle Amaury ile aynı yaşta kabul edilebilir. 1150 yılında Urfâ'nın batısının kaybedilmesinden sonra Agnes ve annesi Kudüs'te yaşamaya başladılar. Amaury, Agnes ile evlenmek isteyince, Patrik Fulcher, kilise tarafından yasaklanan derecede yakın akraba olmaları sebebiyle bu evliliğe karşı çıktı ve çift evlenebilmek için görünüşe göre patriğin ölümüne kadar -1157- beklediler⁹¹. Amaury'nin dindar annesi Kraliçe Melisende de dâhil, başka hiç kimse bu duruma itiraz etmedi. Bu evlilik çok uygun gibi görünmüş olabilir, Agnes'in ailesi tüm topraklarını kaybettiğinden onun çeyizinin olmadığı doğrudur ama krallıkta daha iyi şartlara sahip başka bir kadın da yoktu. Agnes kocasına Sibylle adında bir kız doğurdu ve daha sonra 1161 yılında, dedesi III. Baudouin'ın adını alan, geleceğin IV. Baudouin'ini dünyaya getirdi⁹².

1163 yılında yüksek mahkeme Amaury'i evliliğini bitirmediği sürece kral olarak tanımayı reddetti. Sıra dışı bir çağda olunduğundan ve üç tanığımız da Agnes'e düşman olduğundan bu talebin arkasında yatan gerçek sebebi tahmin etmek zordur. Willermus Tyrensis, patrik olmasına engel olan Agnes'i asla affetmedi; 13. Yüzyılın ilk olaylarını konu alan *Estoire d'Eracles* de genel olarak Willermus Tyrensis'e bağlıdır ve Ernoul Kroniğini Agnes yüzünden kraliyet verasetinin dışında tutulan İbelinleri⁹³ desteklemek için yazmıştır. Willermus Tyrensis

⁸⁶ Ernst Gottfried Wilhelm Strehlke, *Tabulae Ordinis Tueutonici*, Apud Weidmannos, Berlin 1869, Vol.3, s.3-5, Hans Eberhard Mayer, "Studies in the History of Queen Melisende of Jarusalem", s.179-80, III. Baldwin'in 1152'de Melisende'ye verdiği destek nedeniyle Philip'i cezalandırdığını iddia ediyor. Bu ikna edici değil: Outre-Jordan'ın iktâi, Philip'in Nablus'taki tımarından daha fazlaydı. Takas, Philip'in lehineydi ve yalnızca Kralın yararına oldu çünkü Philip'in topraklarını annesinin topraklarıyla bütünleştirebilirdi.

⁸⁷ Arthur Marsy, "Fragment d'un cartulaire de l'Ordre de St.-Lazare en Terre Sainte", s.138-139. Tanıklar arasında iki Yunan da var. Michael Grifo, *panetius*, ve Dionisius miles, Muhtemelen Theodora'nın bir üyesi olan korumalardı.

⁸⁸ William of Tyre bu tarihi 10 Şubat 1162 olarak tarihlüyor, "rengi ejus anno vicesimo. . . aetatis vero tricesimo tertio", Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.880, Baldwin'in otuz üçüncü doğum günü Mart 1163'ten daha önce olmadığı için Baldwin'in hükümdarlığının yirminci yılı 25 Aralık 1162'ye kadar başlayamaz (Yukarıda 50. Dipnota bakın). Bu nedenle genel olarak 10 Şubat 1163'te öldüğü kabul edilmiştir.

⁸⁹ *Chronicles of the Reign of Stephen, Henry II and Richard I*, 4 Vols. , *The Chronicle of Robert of Torigni*, ed. Richard Howlett, RS (Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores Series) 82, Longman Pub., London 1889, Vol.4, s.194

⁹⁰ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.775.

⁹¹ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.889

⁹² Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.871

⁹³ Margaret Ruth Morgan, *The Chronicle of Ernoul and the Continuations of William of Tyre*(Oxford Historical Monographs), Oxford University Press, New York 1973, s.41-46

ve Eracles evliliğin iptali konusunda aslında aynı açıklamayı yapmaktadırlar: bu evlilik kilise kanunlarını çiğnediği için patrik, kralın hükümdarlığını reddetmiştir⁹⁴. Willermus evliliğin iptalinin papalık legatı tarafından yapıldığını ancak evlilikten olan çocukların meşru kabul edildiğini ekler⁹⁵. Ancak bununla birlikte Ernoul kroniğinde yüksek mahkeme üyeleri içinde din adamı olmayanlar arasında da itirazların yükseldiğini iddia eder: *Car telle n'estqueroinedoieiestredi si hautecite çömme de Jherusalem*⁹⁶. Bu Agnes'in ahlaki karakterinin hafifliğini ima etmektedir fakat bu örnekler ön yargılı aynı kaynaklar tarafından onun ahlaktan yoksun olduğunu desteklemek için verilmiş olabilirler. Akrabalık gerekçesiyle evlilik feshedilmesine rağmen evliliğin iptali için gerçek sebebin bu olduğuna itibar etmek zordur. Willermus Tyrensis bu dönemde deniz ötesinde eğitim görmektedir ve olaylar kendisine Sainte Marie-la –Grande Manastırı baş rahibesi tarafından aktarıldığından, durumu rahibenin farklı açıklaması nedeniyle Willermus yakın akrabalık gerekçesine sıcak bakmamaktadır.⁹⁷ Agnes'in yüksek mahkemece kabul edilmemesinin iki makul sebebi vardır. Birincisi; yüksek mahkeme tarafından kralın siyasi ve finansal avantajları daha fazla olan bir evlilik yapabileceğinin düşünülmesi ve ikincisi; Agnes'in -daha sonraları yapacağı gibi- devlet işlerinde kraliçe Melisende gibi aktif bir rol oynamaya kalkacağı endişesidir.

Amaury Yafa ve Askalan kontu unvanını taşıırken Agnes kontes unvanına sahipti. Agnes, kral ile evliliğinin iptal edilmesinden çok kısa bir süre sonra, üç hırslı Ibelin kardeşlerin en yaşlısı olan Hugue de Remle ile evlendi. Bu evlilik, Ernoul'un belirttiği gibi beş kuruşsuz eski bir eşin masraflarını karşılama yükümlülüğünden sıyrılmak için kralın bizzat kendisi tarafından ayarlanmış olabilir⁹⁸. Agnes de Courtenay Kudüs'ün hiç taçlanmamış kraliçesi olmasına rağmen bir eş, bir anne, kayınvalide ve kralların büyük annesiydi; devlet içinde yirmi yıl boyunca etkili bir kişilik olmasından dolayı da bu çalışmaya konu edilmiştir.

1165 öncesine kadar kral Amaury, ikinci evlilik için herhangi bir girişimde bulunmadı. Kralın bu zamanki dış politikasının ana hedefi zayıflayan Mısır Fatımî Hilafetinin Nureddin'in hâkimiyeti altına girmesini önlemektir ve bunu başarmak için Amaury, Bizans'ın askeri ve ekonomik yardımına ihtiyaç duymaktaydı. Yüksek mahkemenin tavsiyesi üzerine Manuel Komnenos'tan bir eş belirlemesini istemek için elçiler Konstantinopolis'e gönderildi⁹⁹. Tartışmalar iki yıl boyunca sürdü: Bizans kaynaklarının açıkladığı kadarıyla Amaury imparatorun Antakya üzerindeki hâkimiyet iddialarından vazgeçmesini istemekteydi. Amaury sonunda bu talebinden vazgeçti¹⁰⁰ ve protosebastos Ioannes'in kızı, imparatorun büyük yeğeni Maria Suriye'ye geldi ve kral 29 Ağustos 1167'de¹⁰¹ Sur'da evlendi. Frank kaynaklarının sessizliğinden, Maria'nın çeyizinin kuzeni Theodora kadar büyük olmadığı kanısına varılabilir çünkü aynı kaynaklar ikisinin güzelliğinin eşit derecede olduğu konusunda imalı bir sessizliğe sahiptirler.

Amaury, Maria ile evlendiğinde, dul kraliçe Theodora halen çekildiği Akka'da yaşamaktaydı. Theodora yeniden evlenmedi, muhtemelen bu şekilde olmasını Amalric istemişti

⁹⁴ *Estoire de Eracles Empereur et la Conquete de la Terre d'Outremer*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, Vol.II, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 1859 s.5

⁹⁵ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.889.

⁹⁶ *La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, ed. L. de Mas Latrie, Mme Veuve Jules Renouard, Paris 1871, s.17

⁹⁷ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.889-890

⁹⁸ *La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, s.17; *Estoire de Eracles Empereur et la Conquete de la Terre d'Outremer*, s.5; Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.890.

⁹⁹ *La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, s.17-18.

¹⁰⁰ John Cinnamus, *Ioannis Cinnami Epitome Rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis Gestarum*, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Vol.23, Weber, Bonn 1836, s.237-238.

¹⁰¹ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.942-943; *La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, s.18.

çünkü krallığın en büyük şehrinin bir başkasının eline geçmesine Amaury razı değildi ama Theodora dul olarak ölürse bu topraklar tekrar krallığa bağlanacaktı. Theodora'nın hayatı çok sıkıcı olmuş olmalı; o geçmişinden ve Frank asilleri arasında yaşadığı için anadilinden mahrum bırakıldı, Onu eğlendiren resmi törenlerdeki üstünlüğü de kralın yeniden evlenmesi ile son buldu. 1166-67 kışında Theodora yirmi bir yaşında iken, kendisinin uzak bir akrabası, imparator Manuel'in ise birinci dereceden kuzeni olan Adronicus Komnenos krallığa geldi. Andronicus, Bizans dini mahkemesinin sıra dışı bir kişiliğiydi. Daha çok Batı Avrupa feodal dünyasının paralı şövalyeleri gibi farklı bir mizaca sahip, maceracı bir kimseydi. Hayatının erken dönemi siyaset ve aşk ile ilgili bir yığın skandalla doludur. Buna rağmen 1166 yılında imparator Andronicus'u Kilikya bölgesine idareci olarak atadı. Andronicus çok geçmeden resmi görevlerden sıkıldı ve prenses Philippa'yı baştan çıkarttığı Antakya'ya gitti. Philippa imparatorun baldızı olduğu için, bu çok düşüncesizce bir seçimdi ve sonuç olarak skandal öylesine büyüdü ki Andronicus alelacele kaçmak zorunda kaldı¹⁰². Askerlerini, Kıbrıs ve Kilikya'nın gelirleri ile beraber, sağduyulu bir şekilde toparlayıp¹⁰³ Kudüs'e gitti. Kral Mısır üzerine bir seferde olduğundan ülkede bulunmuyordu ama Andronicus akrabası dul kraliçe tarafından nezaketle karşılandı. Onların arasında büyük yaş farkı olmasına rağmen (Adronicus kırklarının sonundaydı) Theodora ona vuruldu ve sevgili oldular. Amaury Mısır'dan döndüğünde bu seçkin ve görünüşe göre büyük çekiciliğe sahip zengin ziyaretçisinden etkilendi ve ona Beyrut tımarını bağışladı. Fakat Willermus Tyrensis'in hoş ifadesine göre Andronicus krala "cüzdandaki fare gibi" (more muris in pera) davrandı. Andronicus kendisini ziyaret etmesi için Theodora'yı Beyrut'a davet etti ve ikisi buraya seyahat ederken onu kaçırıp, Nureddin'in Şam'daki sarayına alıp götürdü¹⁰⁴.

Bu sıradışı davranışın sebepleri Franklarca bilinmemekte ancak Bizanslı yazar Nicetas Choniates tarafından bir açıklama yapılmıştır. Muhtemelen Suriye'de kraliçe Maria'ya eşlik eden bir asilden Andronicus'un Theodora ile gizli gizli seviştiğini öğrenen imparator Manuel, bu skandalın kendisinin dikkatlice inşa ettiği Suriye politikasını riske atmasından korktu. Andronicus, Konstantinopolis'te bir eşe sahip olduğundan bu durumu düzeltme imkânı da yoktu. Frankların, kendi saraylarındaki bu önemsiz asilzadenin ortadan kaldırılmasından hoşnut olacağını düşünen imparator, bu sebeple Suriye'deki ajanlarına Andronicus'un kör edilmesi için bir emir gönderdi fakat mektubun bir kopyası Theodora tarafından görüldü. Andronicus'u tehlike hakkında uyarı Theodora onu beraber kaçmaya ikna etti¹⁰⁵. Bizans imparatorunun birinci dereceden kuzeninin ve Kudüs'ün dul kraliçesinin Müslüman Şam'a sığınması, tahmin edileceği gibi, İslam dünyasının tamamında çok hoş karşılandı ve görünüşe göre ikisi mutlu bir şekilde yaşadılar. İki çocukları oldu; Aleksis adında bir oğlan ve Irene adında bir kız. Onların maceralarının geri kalan kısmı bu çalışmanın konusu değildir fakat anlaşıldığı üzere Theodora 1182 öncesinde, Andronicus Bizans imparatoru olmadan evvel öldü¹⁰⁶. Manuel Komnenos'un korkularının aksine Haçlı Devletleri bu skandala çok da kulak asmadılar; zaten Bizans ittifakı Amaury-Maria evliliği ile sağlama alınmıştı ve Theodora'nın aşığı ile kaçmasının sonucunda Akka'daki çeyiz toprakları yeniden kraliyet topraklarına bağlandı¹⁰⁷.

Maria Komnena eşi hayatta iken devlet işlerinde herhangi bir rol oynamadı. Bu kendi otoritesine karşı yeni bir kraliçe Melisende mücadelesi istemeyen Amaury'nin büyük kardeşi

¹⁰² Andronicus'un önceki hayatı için bkz. Charles Diehl, *Figures Byzantines (Les Romanesques Aventures d'Andronic Comnène)*, Librairie Armand Colin, Paris 1918 s.86-106.

¹⁰³ John Cinnamus, Ioannis Cinnami *Epitome Rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis Gestarum*, s.250,

¹⁰⁴ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.943-944

¹⁰⁵ Nicetas Choniates, *Historia, De Manuele Comneno*, ed.Immanuelis Bekkeri, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Impensis Ed. Weberi, Bonn 1835, s.185.

¹⁰⁶ Andronicus'un daha sonraki kariyeri için bkz; Charles Diehl, *Figures Byzantines (Les Romanesques Aventures d'Andronic Comnène)*, s.107-133.

¹⁰⁷ *La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, s.15

örneğini göz önüne almasıyla alakalıdır. Maria krala iki kız doğurdu, biri 1172 yılında doğan Isabella diğeri ise bebekken ölen kızıydı¹⁰⁸. Erkek evlat eksikliği sadece kendisini ortaya atacaktır kadınlar için değil aynı zamanda krallık için de büyük bir talihsizlikti. Kralın ilk evliliğinden olan Baudouin cüzzamdı ve Maria krala erkek bir çocuk doğursa bile tahta geçeceği şüpheliydi. Amaury, 1174 yılında öldüğü zaman on üç yaşındaki cüzzamlı çocuk IV. Baudouin kral oldu.

Ölüm döşegindeki kral, Maria için annesinin Nablus'taki topraklarını dulluk tımarı olarak garantiye aldı¹⁰⁹. Maria ve kızı Isabella kamusal yaşamdan kendilerini tecrit ettiler çünkü yeni saltanat sürecinde sıra dışı bir durum mevcuttu; dul kraliçe kralın kendi annesi değildi ve kralın kendi annesi kontes Agnes hala hayatta olduğundan onların sarayda bulunmaları doğru değildi. 1169 yılında Agnes'in üçüncü eşi Hugue d'İbelin öldü¹¹⁰. Bu evlilikten çocuk yoktu ve Agnes daha sonra Sidon lordu Gerald'ın oğlu Renaud ile evlendi. Willermus Tyrensis buna kralın hayat hikâyesinde yer verir: Agnes'in evliliğini bir gizem sarmıştır. Willermus Tyrensis bu durumu Sidon lordu Gerald'ın ciddiyetle, karı-kocanın evlenmeye engel derecede yakın akraba olmalarına yemin etmesiyle (itinayla niçin yaptığını belirtmez) ve en nihayetinde evliliğin iptal edilmesiyle ilişkilendirir¹¹¹. Gerald ahlaki sebeplerden ve Agnes'in düşüncesiz davranışları nedeniyle hakkında dolaşan temelsiz dedikodulardan ötürü onu gelini olarak istemiyor olabilir¹¹². Willermus, Gerald hala hayatta iken evliliğin iptal edildiğini sade bir şekilde belirtmektedir. Bu olay 1173 yılı öncesinde olmuş olmalıdır çünkü bu yıl boyunca Renaud metinlerde ilk defa karşımıza "Sidon Lordu" olarak çıkmaktadır ve bu da babasının öldüğünü göstermektedir¹¹³. Fakat Willermus Tyrensis, Joscelin de Courtenay'ın 1175-76'da hapisten serbest bırakılması olayını anlatırken, bunu kontes Agnes'in eşi Renaud de Sidon'un çabalarına bağlamaktadır¹¹⁴. Dahası, 1179'da Agnes'in kızı Yafa kontesi Sibylle tarafından yayınlanan bir bildirideki şahitler listesi domina manga comitissa Sagite ve dominus Reinaudus Sagite¹¹⁵ başlıklardır. Bu belgedeki "Sidon leydi'si" ifadesi bir Hristiyan adı vermemesine rağmen, doküman açık şekilde Agnes'i işaret etmektedir; çünkü Sidon lordunun eşi ifadesi tek eş olan Agnes'i göstermektedir ve dahası Sibylle'in annesi olduğu için Agnes'in, tüm diğer tanıkların önünde yer alması doğaldır. Bunlara ek olarak eğer evlilik iptal edilseydi Agnes'in müracaatları garantiye alınmaz ve Gerald de Sidon'un ölümünden sonra bu imtiyazları askıya alınırdı, fakat Agnes muhtemelen Gerald de Sidon ölene dek; en azından kesin olarak 1179'a kadar onun eşi olarak kaldı. Willermus Tyrensis'in bu evliliği geçerli kabul etmediği oldukça açıktır ve buna sebepse Agnes'ten hoşlanmaması olabilir.

Amaury'nin ölümüne kadar Agnes'in çocuklarıyla iletişimi çok azdı. IV. Baudouin babasının sarayında ve Sibylle ise, kraliçe Melisende'nin kardeşi, onun büyük teyzesi Yveta'nın yanında Bethany Manastırı'nda büyüdü¹¹⁶. Agnes'in Trablus Kontu Raymond'un 1176'da sonlanan naibliği boyunca, oğlu reşit olana dek saraya herhangi bir *entree* (giriş) yapmadığı görülüyor. Nâib liderin tasası Sibylle için kralın ölümünde ya da yönetimde yetersiz kalması durumlarında, idareyi eline alacak uygun bir eş bulmaktı. Kral cüzzam olduğundan kendisi evlenemiyor ve

¹⁰⁸Itinerarium Peregrinorum Et Gesta Regis Ricardi I (Chronicles and Memorials of the reign of Richard I), ed. William Stubbs, , 1, RS (Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores) 38, Longman, Green, Longman, Roberts, and Green, London 1864, s.97.

¹⁰⁹La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier, s.31

¹¹⁰Hugh'ün son defa adının geçtiği (Agnes ile birlikte) belge 1169 tarihlidir. Arthur Marsy, "Fragment d'un cartulaire de l'Ordre de St.-Lazare en Terre Sainte", s.142-143

¹¹¹Willermus Tyrensis, Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum, s.890

¹¹²La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier, s.59, 82

¹¹³Cartulaire Générale de l'Ordre des Hospitaliers de St.-Jean de Jérusalem (1100-1310), 1, C.551.

¹¹⁴Willermus Tyrensis, Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum, s.1023.

¹¹⁵Joseph Delaville Le Roulx, Les Archives, Le Bibliothéque Et Le Trésor De l'Ordre De Saint-Jean De Jérusalem A Malte, Bibliotheque Ecoles Francaises D'Athenes et de Rome (BEFAR) 32 Ernest Thorin, Paris 1883, C.53, s.144-145.

¹¹⁶Willermus Tyrensis, Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum, s.1006.

geriye bir vâris bırakamıyordu. Prenses için eş Montferrat Markisi William of Longsword seçildi, Sibylle 1176 sonbaharında evlendi ve Yafa ile Askalan Kontluğu oluşturuldu. Guillaume de Montferrat takip eden yılın Haziranında, geride geleceğin V. Baudouin'ine hamile bir eş bırakarak öldü. Yafa ve Askalan Kontluğu prensesin kendi uhdesine kaldı¹¹⁷.

Görüldüğü kadarıyla Agnes, Montferrat ile evlilik için yapılan görüşmelerde hiç rol almadı ancak onun sarayda iktidarı elde etme konusunda endişeli olduğu aşikârdır. Agnes'in ilk adımı sadece Urfa Kontu unvanını elinde tutan, Halep'teki savaş esiri kardeşi III. Joscelin'i fidyeye karşılığı kurtarmak oldu ve 60.000 dinar olan fidyesinde önemli bir meblağ idi¹¹⁸. Hasta genç kral 1176 yılında reşit oldu ve Trablus Kontu Raymond'un naipliği son buldu. IV. Baudouin iktidar için yetkilendirebileceği erkek akraba konusunda büyük bir eksiklik içindeydi. III. Joscelin onun dayısıydı ve Kudüs'e geldiğinde kral dayısına krallığın resmi seneşallığı görevini verdi¹¹⁹.

Guillaume de Montferrat'ın ölümünden kısa bir süre sonra, kralın kuzeni, Kont Philip of Flanders Haçlı birlikleriyle Kudüs'e geldi ve kralın kız kardeşleri ile kendi vassalları arasında bir evlilik anlaşması yapılmasını talep etti. Yüksek mahkeme bu teklifi kabul etmeme konusunda karar verdi ve Baudouin d'Ibelin de alenen konta hakaret etti. Bu davranışa gücenen kont Antakya üzerine sefer etmek için krallıktan ayrıldı¹²⁰. Ernoul, Baudouin'in Sibylle ile kendi evlenmek istediği için böyle davrandığını söyler ama Ernoul'un kroniği rivayetin bu noktasında karışıklık arz etmesine rağmen bu durum gerçek olabilir¹²¹. Ibelin kardeşler kesinlikle çok hırslı kişilerdi. Kral 1177 yılı sonbaharında dul kraliçe Maria Komnena'ya, Ibelin kardeşlerin en genci Balian ile evlenme izni verdi, böylece iki ailenin evlilik geleneği kral Amaury'in eski eşi ile devam etti¹²². Evlilik vasıtası ile Ibelinler Maria'nın Nablus'taki dulluk iktâlarının kontrolünü ve kralın küçük kız kardeşi Isabella'nın sorumluluğunu kazandılar. Hiç kuşkusuz Maria'ya aşırı düşman olan bir İngiliz kaynağı bu evliliği çok kötü bir tasvir eder: yazar "kocasının da kendi gibi olduğunu... yer yer Balian'ın vahşi, Maria'nın dinsiz; Balian'ın sığ kafalı, Maria'nın dönek; yine Balian'ın hain, eşinin de entrikacı" olduğunu söyler¹²³.

Maria'nın Ibelin ile yaptığı evlilik hariç tutulursa, kralın üvey annesi olarak kraliçe Maria IV. Baudouin'in sarayında faydalı işler yapmıştır. Bu işler artık kontes Agnes tarafından yerine getirilecekti ve Agnes'in her iki çocuğu üzerindeki nüfuzu takip eden yıllar içinde belirgin şekilde artacaktı. Krallık konnetablı II. Humfrey of Toron 1179 yılında savaşta öldürülünce Agnes onun yerine Amalric of Lusignan'ı atayarak kendini emniyete aldı. Ibelin cephesinde ikisinin sevgili olduğu dedikoduları yayıldı fakat bu gerçek olsun ya da olmasın, daha sonra

¹¹⁷ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.1025-1026

¹¹⁸ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.1023; fidyenin detayları için *Chronique de Michel le Syrien- Patriarche Jacobite d'Antioche (1166-1199)*, ed. with French trans. Jean-Baptiste Chabot), I-IV, Ernest Leroux, Paris 1899-1924, C.3, s.365-366.

¹¹⁹ Onu bu görevde 1176 yılına kadar tuttu, *Cartulaire Générale de l'Ordre des Hospitaliers de St.-Jean de Jérusalem (1100-1310)*, 1, C.496; Robert Lawrance Nicholson, *Joscelyn III and the Fall of Crusader States (1134-1199)*, Brill, Leiden 1973, s.73, 173.not.

¹²⁰ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.1027-1030, 1034-1035; *La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, s.33.

¹²¹ Ernoul'un kroniğinin 33.sayfasında Philip of Flanders'ın Sibylla'nın Guillaume de Montferrat evliliği öncesinde vardığını ve vardıktan sonra William'ın öldüğünü aktarır: bu kesinlikle yanlıştır. Ayrıca yine Ernoul Bauouin'in Sibylle ile evlenmekte özgür olmak için ilk karısından ayrıldığını da sözlerine ekler ama Sibylle William ile evliydi, Baudouin ise Lord of Caesaraea'nın dul eşi ile evliydi diye aktarır(*La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, s.47-48). Bu da yanlış, Baudouin 1175'te bu leydi ile evlenmişti. *Cartulaire Générale de l'Ordre des Hospitaliers de St.-Jean de Jérusalem (1100-1310)*, 1, C.470; *Itinerarium Peregrinorum Et Gesta Regis Ricardi I (Chronicles and Memorials of the reign of Richard I)*, s.365.

¹²² Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.1035.

¹²³ *Itinerarium Peregrinorum Et Gesta Regis Ricardi I (Chronicles and Memorials of the reign of Richard I)*, s.121.

hem Kudüs'ün hem Kıbrıs'ın seçkin bir kralı olan, oldukça yetenekli Amalric of Lusignan'ın seçimini açıklamak için bu yeterli bir gerekçe değildir¹²⁴. Oysa Ibelinler, Baudouin d'Ibelin'in kral olma planlarını bozmakla sorumlu tuttukları Agnes ve Lusignanlardan nefret ediyorlardı. Ibelinlerin iddia dayanakları kanıtlanmamış olduğundan ve rivayetler Ernoul tarafından büyük ölçüde romantize edildiğinden, bu konu hakkında gerçeği saptamak zordur. Baudouin d'Ibelin nişanlıyken 1179 yılında, Selahaddin tarafından esir alındı ve o savaş esiri iken Sibylle kendisine mektup yazarak, serbest kaldığında evlenmeyi teklif etti. Baudouin bu dönemde dul olduğundan yeni bir evlilik anlaşması yapmakta serbesti ve 1177 olaylarının gösterdiği gibi Sibylle'in kollarına kendini bırakmaya can atıyordu. Bundan başka, Ernoul'un hikâyeye ekleyerek renklendirdiğine göre bir kral fidyesi gibi Selahaddin ondan iki yüz bin Bizans altını talep etti. Baudouin emniyet içinde serbest bırakılmıştı fakat fidyesini kendi ödemeye kalktığından harap haldeydi ve bu sebeple imparator Manuel'den yardım istemek için Konstantinopolis'e gitti. Baudouin'in baldızı ve imparator Manuel'in akrabası olan Maria Komnena bu görüşmelerin arkasındaydı ve muhtemelen Maria Komnena imparatoru Baudouin'in Kudüs kralı olma ihtimalinden haberdar etmişti. Haçlı Devletlerine karşı daima kuvvetli bir ilgisi olan imparator, muhtemelen geleceğin kralına uzun vadeli bir yatırım yaparak, hiç zorluk çıkartmadan fidyeyi iyi niyetle ödedi¹²⁵. Bu hikâyedeki beklenmedik olay Sibylle'in hapiste olan Baudouin'e mektup yazma düşüncesizliği idi. Belki de Baudouin Sibylle ile ilgili genel olarak bilinen bazı şeyleri önceden anladı ve hem Selahaddin'in talep ettiği fidyenin miktarını hem de Manuel'in bunu ödemeye hazır olduğunu kendisine açıkladı.

Ernoul'un şahitliğinin zayıflığı, tüm konuya kişisel yakınlıklarının samimiyetiyle yaklaşmış olmasından kaynaklanır yine de kralın kız kardeşinin ve vârisinin evliliği devletin bir meselesidir. Sibylle evleneceği kişiyi seçmekte özgür değildi: nihai karar kral ve danışmanlarına kalıyordu ve hiçbir kaynak Baudouin d'Ibelin ile prenses arasında bir evlilik sözleşmesi yapıldığını söylemiyordu. Baudouin'in adeta hayalleri yıkıldı fakat bu nedenlerden ötürü Ibelinler'in Courtenaylardan nefret etmekten başka yapabilecekleri bir şey yoktu. Kralın annesi ve dayısı Joscelin de Courtenay'ın üstünlüğü kraliyet ailesinin sadece Suriye'deki diğer üyeleri tarafından reddedildi. Kralın sağlık durumunun kötüleştiği biliniyordu ve 1180 yılı paskalyasında kuzenleri Trablus Kontu III. Raymond ve Antakya Prinkepsi III. Bohemond Sibylle için bir eş bulmak ve bu sayede geleceğin kralını seçmek niyetiyle krallığa geldiler. Kralın bir *coup d'état* (saray darbesi) ile karşı karşıya kaldığı muhtemeldir çünkü kral ayrıcalığını kullanan annesinin tavsiyesine göre hareket etti ve yakın zamanda Batıdan gelen, konnetablin kardeşi Guy de Lusignan ile Sibylle evlendirildi. Çağdaş kaynaklar bu evliliğin sarayda uygunsuz bir çabuklukla yapıldığı fikrindedirler ancak bu III. Raymond ve III. Bohemond tarafından, herhangi bir müdahale girişimini engellemek amacıyla boş yere alınmış bir önlemdir. Ertesi yıl Baudouin d'Ibelin, Konstantinopolis'ten geri döndüğünde Sibylle'i evlenmiş olarak buldu¹²⁶.

Ibelinler bu duruma çok sinirlendiler ancak eğer ki Sibylle Guy ile evlenmemiş olsaydı, zaten hâlihazırda yok olan Baudouin d'Ibelin'in yerine III. Raymond ve III. Bohemond'un prensesi başka bir kişi ile evlendirmeye zorlayacaklarını hiç düşünmemiş gibi görünüyorlar. Liderleri taht üzerindeki hak iddialarını kaybettiklerinden yakınıyordu ve dolaylı iktidar şanslarını mahkemede denediler; çünkü kral kendi küçük kız kardeşi ve Balian d'Ibelin'in üvey kızı olan Isabella ile ilgili evliliği için bir evlilik düzenlemesi yapmıştı. Isabella sadece sekiz yaşındaydı ve kanonik hukuka göre evlilik yaşının altındaydı. Ancak Ekim 1180'de Outre-

¹²⁴La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier, s.59.

¹²⁵ Ernoul, Manuel'in Baldwin'in fidyesini ödemeyi teklif etmesinin Maria Komnena'nın etkisi ile gerçekleştiğini vurgular(*pour l'amour de Balyan son frere*), s.58, Bkz; La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier, s.56-60.

¹²⁶ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.1062-1063.

Jordan lordu Renaud de Chatillon'un üvey oğlu IV. Onfroi de Toron ile bir evlilik anlaşması yapıldı ve bu grup Courtenaylar ve Lusignanlara yakınlığı ile biliniyordu¹²⁷. Runciman bunu kralın nezdinde Ibelinler ve Courtenaylar¹²⁸ arasındaki hizipleşmeyi tatlıya bağlamayı amaçlayan iyi niyet gösterisi olarak görür ancak bu görüş tartışmalıdır, hatta aksine Ibelinler kralın ölümü halinde taht için varis olacak alternatif bir eş seçme haklarından bile mahrum kalmışlardır. Sibylle'in evliliği gibi bu evlilik de, neredeyse kesin bir şekilde Agnes de Courtenay'ın önderliğinde fayda sağlamak için hızlıca düzenlendi. Evlilik anlaşmasının şartları gereğince Onfroi büyük babasından¹²⁹ miras kalan Toron ve Chastel-neuf iktâlarını krala bıraktı ve IV. Baudouin o zaman yahut sonrasında bu toprakları annesine verdi¹³⁰. Kralın annesi elinde tuttuğu bu topraklarla hayatında ilk kez büyük toprak sahibi oldu. Willermus Tyrensis'in Agnes'i, 'Tanrı'dan nefret eden ve edepsiz para avcısı bir kadın' olarak gördüğünden ona aşırı derecede sert yaklaşır¹³¹.

Willermus Agnes'ten nefret etmek için bir sebebe sahipti; Patrik Amalric Ocak 1180'de öldüğünden Kutsal Kilise kanunları gereği bir selef seçilmesi için toplandı ve krala iki isim önerildi; Agnes, Willermus of Tyrensis'in yerine Kaysâriye Piskoposu Heraklius'u seçmesi için oğlunu ikna etti¹³². Tahmin edilebileceği gibi hem Ernoul hem Eracles, Heraclius'ın başarısını Agnes ile olmasına yorar. Fakat Eracles, bu olayın Amaury'in iktidarının başlarında kralın onu Agnes'in lütfuyla Kudüs başdiyakozu yaparak ilk büyük atamasını gerçekleştirdiğini söyler ama kral eski eşinin sevgilisine böyle resmi bir görevi ihsan etmekte elbette isteksiz olacağından bu rivayet biraz şüpheli gelmektedir¹³³. Kralın annesi olarak Agnes'in patrik seçiminde –öncesinde Melisende örneğinde olduğu gibi- sadece kilise himaye hakkını kullandığını düşünmek daha yerindedir ve bu da Willermus Tyrensis'nin onu sevmemesini destekleyen sebeptir.

Agnes şüphesiz oldukça zeki bir kadındı. Kralın ölümüyle güçsüz bir pozisyondan başladı ve 1180'e kadar kendi adaylarını yüksek rütbelere ve kilise görevlerine atayarak, kendini emniyete aldı; bunlar seneşal, konnetabl ve patriklikte ve ayrıca kralın her iki kız kardeşine de kendi belirlediği adaylarla evlilikler düzenledi. Bölgesel güç olan Agnes ve destekçileri harika bir şekilde hüküm sürdüler: Kral Kudüs, Akkâ ve Sur gibi büyük şehirleri elinde tutarken Sibylle ve Guy, Yafa ve Askalan şehirlerini, Agnes'in destekçisi Renaud de Chatillon Mâverâürdün (Outre-Jordan) lordluğunu, eşi Sidon lordluğunu ve Agnes de Toron ve Chastes-Neuf'u kendi elinde tutuyordu. Agnes'in rakipleri ona karşı harekete geçemedi; Trablus Kontu Raymond 1182 yılında kralı ziyaret etmek istediğinde, Agnes onun krallığa girmesine izin vermeyecek kadar kudretliydi¹³⁴.

Agnes'in IV. Baudouin üzerindeki etkisi kişisel olarak da oldukça fazlaydı, bu sebeple Agnes o zamanlarda bile fiilen taçsız kraliçeydi. Kralın sağlık durumu 1183 yazında kötüleşti ve kral Agnes'in hâkimiyetini tehdit etmediğinden Guy de Lusignan'ı naib olarak atadı; çünkü

¹²⁷ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s 1068-1069.

¹²⁸ Steven Runciman, *A History of the Crusades*, Vol 2, s.424

¹²⁹ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.1069.

¹³⁰ *The Travels Of Ibn Jubayr*, trans Ronald J. Broadhurst, Jonathan Cape, London 1952, s.316.

¹³¹ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.1078.

¹³² Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.1068. Yorum katmadan seçimleri rapor eder. Detay için bkz; *Estoire de Eracles Empereur et la Conquete de la Terre d'Outremer*, s.59-60; *La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, s.82-84.

¹³³ *Estoire de Eracles Empereur et la Conquete de la Terre d'Outremer*, s.59-60; *La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, s.82. Heraklius, Kudüs başpiskoposu olarak ilk defa 1169 tarihli bir belgede adı geçer, Eugene de Rozière, *Cartulaire de l'Église du Saint-Sépulchre de Jérusalem Collection des documents inédits sur l'histoire de France*, C.167, s.301-305.

¹³⁴ Daha sonra yüksek mahkeme üyelerinin baskısı üzerine Raymond'un şehre girmesine izin verildi. Bkz; Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.1077-1079.

Sibylle Agnes'in tesiri altındaydı ve Guy yükselmesini Agnes'e borçluydu. 1183 sonbaharında tam olarak evlilik çağına gelen prenses Isabella, hem kanonik hem de yasal olarak Onfroi de Toron ile evlenmesi için Kerak'a gönderildi. Ancak bununla birlikte şenlik Selahaddin'in ordusu tarafından gölgelendi; düğün kahvaltısı devam ederken kale kuşatıldı¹³⁵. Bu arada IV. Baudouin'in naib olan Guy de Lusignan idaresi ile arası bozuktı ve Guy de Lusignan'ın Kerak'ı kurtarmak için ordu toplayıp gitmesini fırsat bilerek onu naiblikten azletti. Kral uzun süre yaşayamayacak kadar hasta olduğundan bu durum Agnes'in rakiplerinin beklediği bir fırsattı. Guy'un dışlanmasıyla, Agnes'in egemenliği için tek ciddi düşmanı Trablus kontu idi. Agnes büyük bir soğukkanlılıkla çoğunluk tarafından kabul edilen bir uzlaşma çözümüne öncülük etti. Kral başka bir naib atamadı ve hâkimiyeti doğrudan kendi eline aldı; bu da Agnes'in kişisel hâkimiyetini garantiledi. Fakat kral ayrıca da kendine bir vâris belirledi ve Guy de Lusignan'ı taht veraseti dışında tuttu. Bu durum Guy'a düşman olan baronların gönlünü aldı. Agnes, Sibylle ve Guillaume de Montferrat'tan olan bebek Baudouin'in vâris olarak önerilmesini destekledi. Agnes'in taht için bu talebi kusursuzdu çünkü o, kralın yeğeni ayrıca da Agnes'in torunuydu ve Baudouin eğer bekâr bir kral olursa da Agnes'in saraydaki pozisyonu önceden garantiye alınmış olacaktı. Bebek V. Baudouin beklendiği üzere taçlandı ve baronlarda ona bağlılıklarını sundular¹³⁶. Çocuğun üvey babası Guy de Lusignan'ı aşağılama eylemi ile İbelinlere yapılan uzlaştırmacı jest, sonuç olarak hiçbir şeye mal olmadı. Çocuk yüksek mahkemenin en uzun üyesi Balian de İbelin tarafından bir tören eşliğinde taçlandırıldı¹³⁷. Bunlar olduğu sırada kraliyet ordusu Moab bölgesindeki Kerak'a düğünü kurtarmak için ilerlemekteydi¹³⁸.

Agnes'in rakipleri Guy de Lusignan rezaletinden kolay olmayan bir fırsat yakalamayı başardılar. Cüzzamlı kral sağlık durumuna rağmen ömrünün son yıllarında idareyi eline aldı. İbelinler ise nüfuzlarından herhangi bir şey kaybetmediler çünkü ilk olarak Onfroi de Toron konusunda Isabella'yı ele geçirdiler, daha sonra da prensesin annesi Maria Komnena'yı ziyaret etmelerine bile müsaade etmediler¹³⁹. Agnes Kral'ın Guy'a karşı izlediği siyasete engel olamıyordu. Kral patriğinde yardımıyla Sibylle'den evliliğini sonlandırmasını istedi fakat Guy ve Sibylle kendilerini Askalan'a kapatarak bu karara karşı çıktılar, hatta kral geri gelmelerini emrettiğinde bile buradan ayrılmayı reddettiler. Evlilikleriyle ilgili kovuşturma durumları duyulmadığı için gruplar konunun yok sayılması konusunda anlaştılar¹⁴⁰. Bu olaylar 1184 yılının ilk aylarında meydana geldi. Kontes Agnes hala hayatta olmasına rağmen araya giremedi. Gırnata yönetiminin magribi kâtibi İbn-i Cübeyr aynı yılın eylül ayında Toron yakınlarından geçtiğinde Müslümanların bu dönemde Hristiyanlar hakkında yüksek bir hoşgörüye sahip olduklarını belirtir. Toron 'Akka lordu olarak bilinen domuzun annesi kraliçe denen domuza aitti-Allah onları kahretsin.'¹⁴¹.

IV. Baudouin 1184'te öldüğünde ve V. Baudouin'in Agnes'in düşmanı Trablus Kontu Raymond'un nâibliğinde iktidara geldiğinde kendisinin hala hayatta olup olmadığı bilinmiyor. Eğer ki Agnes hayatta olsaydı; azalmış olmasına rağmen nüfuzu bitmiş olamazdı çünkü Agnes'in kardeşi Joscelin genç kralın şahsi korumasıydı. Agnes'in ölümü 1186 yazı

¹³⁵La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier, s.103; Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.1124-1125.

¹³⁶ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.1127-1128.

¹³⁷ Chronique de Terre Sainte, *Les Gestes des Chiprois*, Recueil des Historiens des Croisades,,Documents Arméniens, Vol 2, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres , Paris 1906, s.658, Yanlış olan bu olay 1181 yılında.

¹³⁸Kerak'ın Guy de Lusignan'ın ifadesi ile rahatlamasını varsaymak için nedenlerimi başka bir yerde yayımlamayı öneriyorum. Bu durum üstü kapalı olarak Willermus Tyrensis kaynağının içinde, Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s.1124-1130.

¹³⁹Estoire de Eracles Empereur et la Conquete de la Terre d'Outremer, s. 152.

¹⁴⁰ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, s. 1133.

¹⁴¹The Travels Of Ibn Jubayr, s.136.

sonlarından önce olmuş olmalı; çünkü kendisinin o sırada yükselen taht krizinde herhangi bir rol almadığı görülüyor. 21 Ekimde kral Guy, Kont Joscelin tarafından çocuk kralın tek erkek vâsisi olarak tanındı ve Guy'un konumunu iyileştirecek önlemlerde memnun edici şekilde alındı¹⁴². Agnes pek çok yönden kraliçe Melisende'ye layık bir gelindi. O, kayınvalidesinin dindarlığından yoksun gibi gözüküyordu fakat siyasî iktidar konusunda aynı hırsı taşıyordu ve Agnes Melisende hariç krallığın ilk dönem tarihinde diğer kadınlardan çok daha fazla bir nüfuza sahipti. Agnes kötü anlatıldığı için şanssızdır; tüm çağdaş kaynaklar ona düşmandır fakat bu kaynaklar tarafsız değildir ve onun Ibelinler ve Sur piskoposu üzerindeki etkisinin yıkıcı olmadığı gelecek kuşaklar için tartışmaya açıktır.

V. Baudouin'in taç giyme töreninde krallıktaki gerginliğin çözümüne ilişkin hiçbir umut yoktu ama genç kralın 1186 yazı sonlarında ölmesiyle olaylar duruldu. Sadece Trablus Kontu Raymond'un naibliğine izin verilmişti ve görünüme göre V. Baudouin öldüğünde iki kız kardeşin taht iddiaları arasında hakemlik eden küçük çaplı batılı bir yönetici gibiydi¹⁴³. V. Baudouin ölünce Raymond kralın yerine geçecek kişiyi kararlaştırmak amacıyla yüksek mahkemeyi Nablus'ta topladı bu esnada Joscelin de Courtenay ölmüş kralın koruması olarak Kudüs'te defin için hazırlıklar yapmaktaydı. Guy ve Sibylle bir garnizon görevlendirdikleri şehre güçlü bir ordu eşliğinde gelerek cenaze merasimine katıldılar. Hızlı olmaları gerektiğini çok iyi bilen Sibylle destekçilerinin büyük bir kısmının yardımıyla ve çoğunluğu Agnes de Courtenay'nın eski destekçileriyle, bol uzun bir giysi giyerek Nablus'taki yüksek mahkemeye ilerledi ve kraliçe olarak taçlandı. Burada iki noktayı vurgulamak gerekir: ilk olarak Renaud de Chatillon Sibylle'in *'liplusapareissanz et liplusdreisheirsdouroisume'* olduğunu onaylayarak popüler bir destek kazandı; ikinci olarak patrik yalnızca Sibylle'i taçlandırdı ve o tacı Guy'a sundu. Geçmişte Melisende örneğinde olduğu gibi kral Amaury'nin kızı olarak Sibylle'in taht üzerindeki hakkında ve aynı şekilde Guy'un törenden sonra tacı evlilik vasıtasıyla elde ettiğine dair de hiçbir şüphe yoktur¹⁴⁴.

Onfroi de Toron ve prenses Isabella şimdilerde Nablus'taydılar ve Sibylle ile Guy'un taçlandırıldığı haberi orada yüksek mahkemeye ulaşınca, baronlar Onfroi ve Isabella'yı da taçlandırarak onlara muhalefet etmek istediler. Onfroi Kudüs'e giderek bu planı bozdu ve Sibylle'e sadakat yemini etti. O, Ibelinleri hiç sevmiyordu ve tartışmaya açık olsa da Onfroi iç savaş çıkmasını, anne ve üvey babasına karşı savaşmayı hiç istemiyordu; her iki sebepten dolayı da Guy'u destekledi. Alternatif adaylarından yoksun kalan Nablus'taki baronların çoğu Sibylle ve Guy'a itaatlerini sundular¹⁴⁵. Ancak Maria Komnena kızını kraliçe olma şansından mahrum bırakan damadını asla affetmedi çünkü bu şans sayesinde Maria kendi pozisyonunu kuvvetlendirip, tahtı yeniden ele geçirebilecekti¹⁴⁶.

Sibylle kocasına otoritesinin bariz bir şekilde kendinden geldiğini gösterdiği için, kendi gücünü kullandığı huzurlu zamanlar yaşadı. Aslında Sibylle iktidarın ilk birkaç ayında Guy ile biraz müşterek hareket ediyordu¹⁴⁷. Fakat taçlanmalarının birinci yılı içerisinde Selahaddin'in Kudüs'ü fethi Guy ve Sibylle'in ortak yönetiminin sonunu hızlıca getirdi. Guy, Hittîn Savaşında esir alındığında Sibylle Kudüs'teydi ve üvey annesi Maria Komnena ile beraberdi. Her iki hanımefendiye de Selahaddin tarafından çok nazik davranıldı: Sibylle'in Nablus'ta tutuklu olan

¹⁴² Ernst Gottfried Wilhelm Strehlke, *Tabulae Ordinis Suevionici*, C.32, s.20.

¹⁴³ *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, s.116-117; *Estoire de Eracles Empereur et la Conqueste de la Terre d'Outremer*, s. 6-7.

¹⁴⁴ *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, s.130-134; *Estoire de Eracles Empereur et la Conqueste de la Terre d'Outremer*, s. 26-29.

¹⁴⁵ *Estoire de Eracles Empereur et la Conqueste de la Terre d'Outremer*, s. 30-33; *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, s. 134-139

¹⁴⁶ *Estoire de Eracles Empereur et la Conqueste de la Terre d'Outremer*, s. 152.

¹⁴⁷ Ernst Gottfried Wilhelm Strehlke, *Tabulae Ordinis Suevionici*, C.20-21, s.18-19.

eşinin yanına gitmesine izin verildi¹⁴⁸. Selahaddin, Maria Komnena ve çocuklarına da, eşinin güvenli bir şekilde Kudüs'e gitmesine kendisine karşı savaşmayacağı sözüne karşılık izin veren, ancak yeminini bozan Balian de Ibelin'e rağmen, Trablusşam'a gitmelerine müsaade etti¹⁴⁹. Kudüs'ün düşmesinden sonra Guy Şam'a götürüldü ama Sibylle'in Trablusşam'da kraliçe Maria ile bir araya gelmesine izin verildi.

Sibylle 1188'de Guy serbest bırakılana kadar Trablusşam'da kaldı¹⁵⁰. Kudüs Krallığında, Hristiyanların elinde sadece Sûr şehri kalmıştı; ancak 1189 yılında Guy ve Sibylle buraya ilerleyince, şehrin savunma sorumluluğunu üzerine alan Conrad de Montferrat çiftin şehre girmesine müsaade etmedi. Onlar şehrin surları dışında birkaç hafta harcadıktan sonra Guy III. Haçlı Seferi'nin Suriye'ye yeni gelen öncü birliklerine Akkâ kuşatması için liderlik etti¹⁵¹. Burada kendisiyle beraber olanlar arasında Onfroi de Toron, prenses Isabella, Balian d'Ibelin ile Maria Komnena da vardı. Ortak bir felaketle yüz yüze gelindikten sonra, geçmişteki ihtilaflar tarihe karışmış gibi görünüyordu. Bu birleşmenin aldatıcı olduğu, Sibylle'in Akka'daki kampta 25 Temmuz 1190'da iki kızı Alice ve Maria ile bir salgın sonucunda ölmesiyle ortaya çıktı¹⁵².

Guy'un düşmanları ve Hittin yenilgisinden dolayı onu suçlayanlar tacı evlilik yoluyla elde ettiğini ve eşinin ölmesiyle krallığının son bulduğu iddiasını ortaya attılar. Taht için tek aday prenses Isabella idi; ancak prensesin eşi Onfroi de Toron, Guy'un karşısına kral olarak çıkma konusunda isteksizdi. Sur savunmasının kahramanı Conrad de Montferrat kral olmak isteyen hırslı bir adamdı ve Maria Komnena'yı kendiyile ittifak yapmaya hazır buldu. Maria ilk olarak Pisa piskoposunu görevden aldı. Papalık legatı ve Beuvais piskoposu, evlilik sözleşmesi yapıldığında Isabella yalnızca sekiz yaşında olduğundan ve evliliğe IV. Baudouin'in zoruyla rıza gösterdiği bahanesiyle bu evliliği geçersiz saydı. Isabella'nın mutlu bir evliliği vardı ve eşinden ayrılmak istemiyordu. Gözü korkutulan Isabella, annesinin güçlü iradesi karşısında durumu kabul etti. Legat evliliği iptal etti, Isabella taçlandırıldı ve Onfroi'nın Toron ve Chasteneuf'taki iktâları hemen kraliyet topraklarına geri bağlandı, (hukuki bir metne göre bu topraklar düşman topraklarına sınır olduğu için) sonrasında Isabella Conrad ile evlendi¹⁵³. Maria Komnena, kızının kraliçe olduğunu görmek için 8 yıl boyunca beklemek zorunda kaldı ama nihayetinde sabrının karşılığını aldı. Evliliğin iptali hususunda sergilediği davranışlara göre Maria'nın rakipleri gözünde acımasız ve entrikacı bir kadın olmasının aslında haklılık payı vardır¹⁵⁴.

Maria, Balian d'Ibelin'e dört çocuk doğurdu: John Beyrut lordu oldu, Philippe d'Ibelin daha sonra Kıbrıs baillisi oldu; Margaret peş peşe Hugue de Tiberias ve Kaysâriye hâkimi III. Gautier ile evlendi ve Helvis, ironik olarak kraliçenin eski rakibi Agnes de Courtenay'ın eski eşi Renaud de Sidon ile evlendi. Balian yaklaşık 1194'te öldükten¹⁵⁵ sonra Maria bir daha evlenmedi. O,

¹⁴⁸Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier, s. 185

¹⁴⁹Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier, s.186-187, *Estoire de Eracles Empereur et la Conqueste de la Terre d'Outremer*, s. 68-71.

¹⁵⁰Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier, s.252; *Estoire de Eracles Empereur et la Conqueste de la Terre d'Outremer*, s. 120-121.

¹⁵¹*Estoire de Eracles Empereur et la Conqueste de la Terre d'Outremer*, s. 123-125; *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, s.256-257.

¹⁵²Sibylla, Guy'a dört kız çocuğu doğurmuştu. Bu çocukların hepsinin aynı anda mı yoksa anne ve ikisinin mi aynı öldüğü tam olarak kesin değildir. *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, s.267; Eracles farklı kaynak okumaları için *Estoire de Eracles Empereur et la Conqueste de la Terre d'Outremer*, s. 151, 154.

¹⁵³*Estoire de Eracles Empereur et la Conqueste de la Terre d'Outremer*, s. 151-154; *Itinerarium Peregrinorum Et Gesta Regis Ricardi I* (*Chronicles and Memorials of the reign of Richard I*), s.119-122; Ernoul, Maria'nın katıldığından bahsetmez, bkz; *Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, s.267-268.

¹⁵⁴Yukarıdaki 115. nota bkz.

¹⁵⁵O, son olarak 1194 yılının belgesinde bahsedilir, *Cartulaire Générale de l'Ordre des Hospitaliers de St.-Jean de Jérusalem* (1100-1310),1, C.954.

ailesiyle ilgilenip, yönlendirmede aktif bir rol oynadı. 1208’de torunu Alice’in Kıbrıs Kralı I. Hugue ile evlenmesine yardım etti¹⁵⁶. Görünüşe göre Maria 1217 yazında öldü çünkü aynı yılın ekim ayında Kıbrıs kralı I. Hugue, Maria’nın oğlu Philippe d’Ibelin’in Nicosia katedralinde topluluk önünde annesinin ruhunun, *inlitterecordationis*, inzivaya çekildiğinden bahsettiğini doğrulamaktadır¹⁵⁷. Maria, torunun kızı II. Isabella’nın Kudüs kraliçesi olduğunu görece kadar uzun yaşadı ve 13. Yüzyılda Kudüs’ün ve Kıbrıs’ın tüm kralları, her iki devlettaki asillerin büyük çoğunluğu onun soyundan gelmekteydi¹⁵⁸. Ölümüne kadar Maria ilk dönem Kudüs Krallığının hayatta kalan tek tanığıydı. O devlet yıkılmadan önce, yirmi yıl boyunca devlet içinde merkezi bir pozisyon ele geçirdi. Belki de Maria’nın oğlunun Beyrut’un eski lordu unvanı, uzun ömürlü annesinin tecrübeleriyle ilk dönem krallığının hukuk ve gelenek yapısı hakkındaki bilgileri sayesinde kazanılmış bir unvandı.

Maria Komnena büyük bir uyuma ve dikkate değer güçte adaptasyona sahipti. O, krallık güçlü Bizans İmparatorluğu’nun müttefikliğine ihtiyaç duyduğu için Kudüs kraliçesi oldu. 1180 yılında Bizans’ın bir dünya gücü olmaktan çıkmasının sonrasını ve IV. Haçlı Seferi’nin ortaya çıkardığı hemen hemen tüm sonuçları ölmeden önce gördü. Kudüs Krallığı, Akkâ Krallığı olarak küçüldü ama Maria’nın gücü bu olumsuz şartlar altında bile azalmaktan ziyade arttı. Agnes de Courtenay ve kraliçe Melisende gibi Maria Komnena da, iktidarda merkezi bir güce sahipti. Maria iç olaylarla daha yakından ilgili olduğundan, iktidarın dış meselelerine daha az alaka gösteriyordu ve sonuç olarak Maria’nın hedefine ulaşma yöntemleri daha dolambaçlı idi.

İlk dönem krallığının sekiz kraliçesinin tamamı devletin gelişimi üzerinde ciddi etkiye sahiptirler. Hatta bu durum Theodora gibi apolitik olanlar için bile geçerlidir çünkü Theodora finansal açıdan sıkıntıda olan devleti çeyizi ile güçlendirdi ve Nureddin tehdidini kontrol altında tutan sahte Bizans müttefikliğini kişisel bağlarıyla kuvvetlendirdi. Sonraki araştırmalar kadınların diğer sosyal seviyelere göre erkek egemen feodal devletlerde daha eşit derecede etkili olduğunu muhtemelen¹⁵⁹ gösterecektir.

¹⁵⁶ Alice, Maria’nın en büyük çocuğu kraliçe Isabella’nın kızıydı ve o kont Henry de Troyes ile evliliğinden olmaydı. George Hill, *A History of Cyprus*, 4 Vols, Cambridge University Press, Cambridge 1940-1952, Vol.2, s.75.

¹⁵⁷ Le de Mas Latrie, *Histoire de l’île de Chypre sous le règne des princes de la Maison de Lusignan*, 3 Vols, A L’Imprimerie Imperiale, Paris 1852-61, Vol.3, s.608-609.

¹⁵⁸ Runciman’ın 3.cildinin sonunda yer alan soy ağacına bkz.

KAYNAKÇA

- ALBERTUS AQUENSIS, *Liber Christianae Expeditionis pro ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, Vol. IV, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 1879, s. 265–713.
- ORDERIC VITALIS, *Historia Ecclesiastica*, ed. Auguste Le Prévost, Leopold Delisle, 5 Vols, Société de l'Histoire de France, Paris 1838-1855.
- BUCHTAL, Hugo, *Miniature Painting in the Latin Kingdom of Jerusalem with liturgical and paleographic chapters by Francis Wormald*, Oxford University Press, New York 1957.
- Cartulaire Générale de l'Ordre des Hospitaliers de St.-Jean de Jérusalem (1100-1310)*, ed. Joseph Delaville Le Roulx, 4 Vols, Daupley-Gouverneur, Paris 1894-1906.
- CHALANDON, Ferdinand, “Un diplôme inédit d'Amaury Ier roi de Jérusalem en faveur de l'Abbaye du Temple-Notre-Seigneur (Acre, 6-11 Avril 1166)”, *Revue de l'Orient Latin*, Vol.8, 1900-1901, s. 311-317.
- CHALANDON, Ferdinand, *Les Comnènes. Études sur l'empire byzantin au XIe et XIIe siècle. I. Essai sur le règne d'Alexis Ier Comnène (1081-1118). II. Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel Ier Comnène (1143-1180)*, Picard, Paris 1912.
- CHONIATES, Nicetas, *Historia, De Manuele Comneno*, ed.Immanuelis Bekkeri, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Impensis Ed. Weberi, Bonn 1835.
- Chronicles of the Reign of Stephen, Henry II and Richard I*, 4 Vols. , *The Chronicle of Robert of Torigni*, ed. Richard Howlett, RS (Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores Series) 82, Longman Pub., London 1889, Vol.4.
- Chronique de Michel le Syrien- Patriarche Jacobite d'Antioche (1166-1199)*, ed. with French trans. Jean-Baptiste Chabot, I-IV, Ernest Leroux, Paris 1899-1924
- Chronique de Terre Sainte, *Les Gestes des Chiprois*, Recueil des Historiens des Croisades,,Documents Arméniens, Vol 2, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres , Paris 1906, s.653-872.
- CINNAMUS, John, Ioannis Cinnami *Epitome Rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis Gestarum*, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Vol.23, Weber, Bonn 1836.
- COLLENBERG, W. H. Rüd, *The Rupenides, Hethumides and Lusignans. The Structure the Armeno-Cilician Dynasties*, Calouste Gulbenkian Foundation Armenian Library, Paris 1963.
- DE ROZIÈRE, Eugene, *Cartulaire de l'Église du Saint-Sépulchre de Jérusalem Collection des documents inédits sur l'histoire de France*, A L'Imprimerie Nationale, Paris 1849.
- DELABORDE, Henri François, “Chartes de la Terre Sainte provenant de l'abbaye de Josaphat”, *Bibliothèque des Écoles Françaises d' Athènes et de Rome*, S. 20,Paris 1880.
- DIEHL, Charles, *Figures Byzantines (Les Romanesques Aventures d'Andronic Comnène)*, Librairie Armand Colin, Paris 1918.
- Documenti sulle relazioni delle città toscane coll'Oriente cristiano e coi Turchi fino all'anno 1531*, ed. Guiseppe Müller, *Documenti Degli Archivi Toscani* 3, Florence 1879, Vol.5.
- DU CANGE, Charles du Fresne, *Les Familles d'Outremer*, ed. E. G. Rey, Imprimerie Imperiale, Paris 1869.
- Etoire de Eracles Empereur et la Conquête de la Terre d'Outremer*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, Vol. II, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 1859.
- Franciscanum No.12*, Fransiscan Press, Jérusalem 1957.
- FULCHERI CARNOTENSIS (FULCHER OF CHARTRES), *Historia Hierosolymitana (1095-1127)*, ed Heinrich Hagenmeyer Hagenmeyer, Carl Winters Universitätsbuchhandlung, Heidelberg 1913.
- FULCHERIUS CARNOTENSIS, *Historia Iherosolymitana Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, Vol. III, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 1879, s.311-485.

- GREGORY THE PRIEST, *Continuation of the Chronicle of Matthew of Edessa*, Recueil des Historiens des Croisades, Documents Arméniens, Vol. I, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 1869, s.152-201.
- GUIBERTUS NOGENT, *Gesta Dei per Francos*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, Vol. IV, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 1879, s.113-264.
- HAMILTON, Bernard, "Rebuilding Zion: The Holy Places of Jérusalem in the twelfth century", *Studies in Church History*, Vol.14, 1977, s.105-116.
- HILL, George, *A History of Cyprus*, 4 Vols, Cambridge University Press, Cambridge 1940-1952.
- Itinerarium Peregrinorum Et Gesta Regis Ricardi I (Chronicles and Memorials of the reign of Richard I)*, ed. William Stubbs, , 1, RS (Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores) 38, Longman, Green, Longman, Roberts, and Green, London 1864.
- KOHLER, Charles, "Chartes de l'abbaye de Notre-Dame de la Vallée de Josaphat en Terre Sainte (1108-1291) Analyse et extraits", *Revue de l'Orient Latin*, Vol.7, Paris 1899, s.108-122.
- La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*, ed. L. de Mas Latrie, Mme Veuve Jules Renouard, Paris 1871.
- LATRIE, Le de Mas, *Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la Maison de Lusignan*, 3 Vols, A L'Imprimerie Imperiale, Paris 1852-61.
- LE ROULX, Joseph Delaville, *Les Archives, Le Bibliothèque Et Le Trésor De l'Ordre De Saint-Jean De Jérusalem A Malte*, Bibliothèque Ecoles Françaises D'Athènes et de Rome (BEFAR) 32 Ernest Thorin, Paris 1883, C.53.
- MARSY, Arthur, "Fragment d'un cartulaire de l'Ordre de St.-Lazare en Terre Sainte", *Archives de l'Orient Latin*, 2 Vols, Imprimerie de L'institut Royal des Sourds-Muets, Paris 1884.
- MATTHEW OF EDESSA, *Extraits de la Chronique de Matthieu d'Edesse*, Recueil des Historiens des Croisades, Documents Arméniens, Vol. I, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 1869, s.4-150.
- MAYER, Hans Eberhard, "Sankt Samuel Auf Dem Freudenberge Und Sein Besitz Nach Einem Unbekannten Diplom König Balduins V, *Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken Band (QFIAB)* Vol.44, 1964, s.35-71.
- MAYER, Hans Eberhard, "Studies in the History of Queen Melisende of Jarusalem", *Dumbarton Oaks Papers (DOP)*, Vol. 26, 1972, ss.93-183.
- MORGAN, Margaret Ruth, *The Chronicle of Ernoul and the Continuations of William of Tyre (Oxford Historical Monographs)*, Oxford University Press, New York 1973.
- NICHOLSON, Robert Lawrance, *Joscelyn III and the Fall of Crusader States (1134-1199)*, Brill, Leiden 1973.
- NORWICH, John Julius, *The Normans in the South 1016-1130*, Harlow: Longman Pub., London 1967.
- PAULI, Sebastiano, *Codice Diplomatico Del Sacro Militare Ordine Gerosolimitano Oggi di Malta*, 2 Vols, Lucca 1733-1737.
- RILEY-SMITH, Jonathan, "The Templars and the Castle of Tortosa in Syria: an unknown document concerning the acquisition of the fortress", *English Historical Review*, Vol. 84, 1969, s. 278-288.
- RUNCIMAN, Steven, *A History of the Crusades*, 3 Vols, Cambridge University Press, Cambridge 1951-1954.
- SALLER, Sylvester. J., *Excavations at Bethany (1949-1953) Publications of the Studium Biblicum*
- STREHLKE, Ernst Gottfried Wilhelm, *Tabulae Ordinis Tueutonici*, Apud Weidmannos, Berlin 1869, Vol.3.
- The Autobiography of Ousâma (1095-1188)*, trans. G. R. Potter, George Routledge Pub., London 1929.
- The Travels Of Ibn Jubayr*, trans Ronald J. Broadhurst, Jonathan Cape, London 1952.
- WILLERMUS TYRENSIS, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, Vol. I, Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 1866.